

การวิเคราะห์เนื้อหาเรื่องประชาธิปไตยในกลุ่มสาระสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม
ในระดับประถมศึกษา

บทคัดย่อและแฟ้มข้อมูลฉบับเต็มของวิทยานิพนธ์ตั้งแต่ปีการศึกษา 2554 ที่ให้บริการในคลังปัญญาจุฬาฯ (CUIR)
เป็นแฟ้มข้อมูลของนิสิตเจ้าของวิทยานิพนธ์ ที่ส่งผ่านทางบัณฑิตวิทยาลัย

The abstract and full text of theses from the academic year 2011 in Chulalongkorn University Intellectual Repository (CUIR)
are the thesis authors' files submitted through the University Graduate School.

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาครุศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาประถมศึกษา
คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ปีการศึกษา 2558
ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

A CONTENT ANALYSIS OF DEMOCRACY IN SOCIAL STUDY, RELIGION AND CULTURE
IN ELEMENTARY LEVEL

Miss Onpawee Namsanit

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Master of Education Program in Elementary Education

Faculty of Education

Chulalongkorn University

Academic Year 2015

Copyright of Chulalongkorn University

หัวข้อวิทยานิพนธ์	การวิเคราะห์เนื้อหาเรื่องประชาธิปไตยในกลุ่มสาระสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม ในระดับประถมศึกษา
โดย	นางสาวอรปวีณ์ นามสนิท
สาขาวิชา	ประถมศึกษา
อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก	ศาสตราจารย์ ดร.สมพงษ์ จิตระดับ

คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัยเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาโท

.....คณบดีคณะครุศาสตร์
(รองศาสตราจารย์ ดร.บัญชา ชลาภิรมย์)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

.....ประธานกรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร.จีระพันธุ์ พูลพัฒน์)

.....อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก
(ศาสตราจารย์ ดร.สมพงษ์ จิตระดับ)

.....กรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ยศวีร์ สายฟ้า)

อรปวีณ์ นามสนิท : การวิเคราะห์เนื้อหาเรื่องประชาธิปไตยในกลุ่มสาระสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม ในระดับประถมศึกษา (A CONTENT ANALYSIS OF DEMOCRACY IN SOCIAL STUDY, RELIGION AND CULTURE IN ELEMENTARY LEVEL) อ.ที่ปริกษาวิทยานิพนธ์หลัก: ศ. ดร.สมพงษ์ จิตระดับ, 222 หน้า.

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) วิเคราะห์เนื้อหาประชาธิปไตยในหลักสูตรการศึกษาระดับประถมศึกษาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2503 – 2551 2) วิเคราะห์เนื้อหาประชาธิปไตยในหนังสือเรียนสังคมศึกษา ระดับชั้นประถมศึกษาจำแนกตามหลักสูตรตั้งแต่ปี พ.ศ. 2503 – 2551 และ 3) เสนอกรอบแนวคิดเกี่ยวกับเนื้อหาประชาธิปไตยในกลุ่มสาระสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมในระดับประถมศึกษา แหล่งข้อมูลที่ศึกษาในครั้งนี้ได้แก่ หลักสูตรการศึกษาระดับประถมศึกษาตั้งแต่ พ.ศ. 2503 - พ.ศ. 2551 จำนวน 4 ฉบับ และหนังสือเรียนระดับประถมศึกษาวิชาสังคมศึกษาจำแนกตามหลักสูตรตั้งแต่ พ.ศ. 2503 - พ.ศ. 2551 19 เล่ม สรุปผลการวิเคราะห์ที่ได้ดังต่อไปนี้

1) หลักสูตรประโยคประถมศึกษาพุทธศักราช 2503 นั้นให้ความสำคัญกับหลักความรับผิดชอบ หลักการมีใจเปิดกว้าง และหลักการเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม หลักสูตรประถมศึกษาพุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) นั้นให้ความสำคัญกับหลักความรับผิดชอบ และหลักการมีใจเปิดกว้าง ส่วนหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช 2551 นั้นให้ความสำคัญกับหลักการมีใจเปิดกว้าง หลักสิทธิเสรีภาพ หลักความมีวินัย หลักการเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม หลักความรับผิดชอบและหลักการมีส่วนร่วม ส่วนหลักเหตุผล หลักความเท่าเทียม และหลักการแก้ไขปัญหาโดยสันติวิธี เป็น 3 หลักที่พบน้อยในทุกแหล่งข้อมูล

2) หนังสือเรียนสังคมศึกษาตามหลักสูตรประโยคประถมศึกษาพุทธศักราช 2503 ให้ความสำคัญกับหลักความรับผิดชอบ หลักการเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม หลักการมีใจเปิดกว้าง หลักสิทธิและเสรีภาพ และหลักความมีวินัย หนังสือเรียนสังคมศึกษาตาม หลักสูตรประถมศึกษาพุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) ให้ความสำคัญกับหลักความรับผิดชอบ และ หลักการมีใจเปิดกว้าง ส่วนหนังสือเรียนสังคมศึกษาตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช 2551 ให้ความสำคัญกับหลักการมีใจเปิดกว้าง หลักสิทธิเสรีภาพ หลักความมีวินัย หลักการเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม หลักความรับผิดชอบและหลักการมีส่วนร่วม ส่วนหลักเหตุผล หลักความเท่าเทียม และหลักการแก้ไขปัญหาโดยสันติวิธี เป็น 3 หลักที่พบน้อยที่สุดในทุกแหล่งข้อมูล

3) เนื้อหาประชาธิปไตยในอนาคตควรประกอบไปด้วยเรื่องที่เป็นแนวคิดพื้นฐานของประชาธิปไตยได้แก่ เรื่องเหตุผล สิทธิเสรีภาพ และความเท่าเทียม และเรื่องที่เป็นคุณลักษณะหรือวิถีชีวิตแบบประชาธิปไตยได้แก่เรื่อง ความมีวินัย ความรับผิดชอบ การมีใจเปิดกว้าง การเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม การมีส่วนร่วม การแก้ไขปัญหาโดยสันติวิธี

สาขาวิชา ประถมศึกษา

ปีการศึกษา 2558

ลายมือชื่อนิสิต

ลายมือชื่อ อ.ที่ปริกษาหลัก

5683415427 : MAJOR ELEMENTARY EDUCATION

KEYWORDS: CONTENT ANALYSIS / DEMOCRACY / SOCIAL STUDY

ONPAWEE NAMSANIT: A CONTENT ANALYSIS OF DEMOCRACY IN SOCIAL STUDY, RELIGION AND CULTURE IN ELEMENTARY LEVEL. ADVISOR: PROF.SOMPONG CHITRADUB, Ph.D., 222 pp.

The research objectives were 1) to analyze the content of elementary curriculum during B.E. 2503-2551 2) to analyze the content of textbook of social studies, religion and culture for elementary level during B.E. 2503-2551 3) to present the conceptual framework of Democracy in social studies, religion and culture for elementary level .The sampling group were 1) 4 elementary curriculum guides 2) 19 textbooks of social studies, religion and culture for elementary level. The tool used in this research was a content analysis form and interview form. Research finding as

1) The democracy concept which appeared frequently in the elementary curriculum guide B.E. 2503 were responsibility, open mindedness and public mind. The democracy concept which appeared frequently in the elementary curriculum guide B.E. 2521 (2533) were responsibility and open mindedness. The democracy concept which appeared frequently in the elementary curriculum guide B.E. 2551 were open mindedness, liberty and rights, discipline, public mind, responsibility and participation. The 3 democracy concepts which less frequently in this category were reasoning, equality and peaceful means.

2) The democracy concept which appeared frequently in textbook of social studies, religion and culture for elementary level B.E. 2503 were responsibility, open mindedness, public mind, liberty and rights and discipline. The democracy concept which appeared frequently in textbook of social studies, religion and culture for elementary level B.E. 2521 (2533) were responsibility and open mindedness. The democracy concept which appeared frequently in textbook of social studies, religion and culture for elementary level B.E. 2551 were open mindedness, liberty and rights, discipline, public mind, responsibility and participation. The 3 democracy concepts which less frequently in this category were reasoning, equality and peaceful means.

3) Conceptual framework of Democracy in social studies, religion and culture for elementary level composed of reasoning, liberty and rights, equality, discipline, responsibility, open mindedness, public mind, participation and peaceful means.

Field of Study: Elementary Education

Student's Signature

Academic Year: 2015

Advisor's Signature

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์นี้สำเร็จลุล่วงด้วยดี เนื่องจากได้รับความกรุณาจากอาจารย์ที่ปรึกษา วิทยานิพนธ์ ศาสตราจารย์ ดร.สมพงษ์ จิตระดับ ที่ได้สละเวลาให้ความช่วยเหลือ คำแนะนำ และ คำปรึกษาในการทำวิทยานิพนธ์ครั้งนี้ทุกขั้นตอน จนวิทยานิพนธ์นี้เสร็จสมบูรณ์ ผู้วิจัย ขอขอบพระคุณในความกรุณาของท่านมา ณ โอกาสนี้

ขอขอบพระคุณรองศาสตราจารย์ ดร.จีระพันธุ์ พูลพัฒน์ ประธานสอบวิทยานิพนธ์ และ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ยศวีร์ สายฟ้า กรรมการสอบวิทยานิพนธ์ที่ได้กรุณาตรวจสอบแก้ไขและให้ คำแนะนำในการปรับปรุงวิทยานิพนธ์นี้ให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ขอขอบพระคุณผู้ทรงคุณวุฒิทุกท่านที่ได้กรุณาเป็นผู้ทรงคุณวุฒิในการตรวจเครื่องมือ รวมถึงการให้คำแนะนำในการปรับปรุงแก้ไขเครื่องมือสำหรับการศึกษาค้นคว้า และขอขอบคุณ ครอบครัวและเพื่อนๆ ที่ให้ความช่วยเหลือ ให้กำลังใจ ตลอดการศึกษาและการทำวิทยานิพนธ์ใน ครั้งนี้

สารบัญ

หน้า

บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
สารบัญตาราง.....	ฅ
สารบัญภาพ	ฉ
บทที่ 1 บทนำ	1
1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
2. คำถามการวิจัย.....	6
3. วัตถุประสงค์ของการวิจัย	6
4. ขอบเขตการวิจัย.....	7
5. คำจำกัดความในการวิจัย.....	8
6. ประโยชน์ที่ได้รับ	9
บทที่ 2 เอกสารที่เกี่ยวข้อง.....	10
ตอนที่ 1 ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับประชาธิปไตย.....	11
1.1 ความหมายของประชาธิปไตย.....	11
1.2 หลักการปกครองประชาธิปไตย	12
1.3 สังคมประชาธิปไตย	19
1.4 คุณลักษณะประชาธิปไตย	21
1.5 การพัฒนาและปลูกฝังประชาธิปไตย.....	23
1.6 สรุปรอบแนวคิดเกี่ยวกับหลักประชาธิปไตย.....	26
ตอนที่ 2 หลักสูตรประณตศึกษากับประชาธิปไตย.....	29

2.1 ความสำคัญของหลักสูตร	29
2.2 องค์ประกอบของหลักสูตร	30
2.3 พัฒนาการของหลักสูตรการศึกษาระดับประถมศึกษา	31
ตอนที่ 3 หนังสือเรียนสังคมศึกษากับประชาธิปไตย	40
3.1 ประโยชน์และความสำคัญของหนังสือเรียน	41
3.2 ลักษณะหนังสือเรียนที่ดี	41
3.3 พัฒนาการของหนังสือเรียนสังคมศึกษาระดับประถมศึกษา	42
ตอนที่ 4 การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis)	45
4.1 องค์ประกอบของการวิเคราะห์เนื้อหา	46
4.2 ขั้นตอนการวิเคราะห์เนื้อหา	46
ตอนที่ 5 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	48
5.1 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับประชาธิปไตย	48
5.2 งานวิจัยเกี่ยวกับหลักสูตรการศึกษา	49
5.3 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับหนังสือเรียน	49
5.4 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการวิเคราะห์เนื้อหา	50
บทที่ 3 วิธีการดำเนินการวิจัย	51
1. แหล่งข้อมูลการศึกษา	51
2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย	54
3. การวิเคราะห์เนื้อหา	63
บทที่ 4 ผลการวิเคราะห์ข้อมูล	65
ตอนที่ 1 ผลการวิเคราะห์เนื้อหาเรื่องประชาธิปไตยในหลักสูตรการศึกษาระดับประถมศึกษา ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2503 -2551	65
1.1 ผลการวิเคราะห์เนื้อหาเรื่องประชาธิปไตยในหลักสูตรประโยคประถมศึกษา พุทธศักราช 2503 ทั้งตอนต้นและตอนปลาย	65

1.2 ผลการวิเคราะห์เนื้อหาเรื่องประชาธิปไตยในหลักสูตรประถมศึกษาพุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533).....	73
1.3 ผลการวิเคราะห์เนื้อหาเรื่องประชาธิปไตยในหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551	85
ตอนที่ 2 ผลการวิเคราะห์เนื้อหาเรื่องประชาธิปไตยในหนังสือเรียนสังคมศึกษาระดับชั้น ประถมศึกษาจำแนกตามหลักสูตรตั้งแต่ปี พ.ศ. 2503 – 2551.....	100
2.1 ผลการวิเคราะห์เนื้อหาเรื่องประชาธิปไตยในหนังสือเรียนสังคมศึกษาตามหลักสูตร ประถมศึกษาพุทธศักราช 2503	100
2.2 ผลการวิเคราะห์เนื้อหาเรื่องประชาธิปไตยในหนังสือเรียนสังคมศึกษาตามหลักสูตร ประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533).....	121
2.3 ผลการวิเคราะห์เนื้อหาเรื่องประชาธิปไตยในหนังสือเรียนสังคมศึกษาตามหลักสูตร แกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช 2551	145
ตอนที่ 3 กรอบแนวคิดเกี่ยวกับเนื้อหาประชาธิปไตยในกลุ่มสาระสังคมศึกษา ศาสนาและ วัฒนธรรมในระดับประถมศึกษา.....	174
ข้อสังเกตที่ได้จากการวิเคราะห์	183
บทที่ 5 สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	192
สรุปผลการวิจัย.....	192
อภิปรายผลการวิจัย.....	195
ข้อเสนอแนะ	201
รายการอ้างอิง	203
ภาคผนวก.....	210
ภาคผนวก ก รายนามผู้ทรงคุณวุฒิ	211
ภาคผนวก ข แบบวิเคราะห์เนื้อหาเรื่องประชาธิปไตยในกลุ่มสาระการเรียนรู้ สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมในระดับประถมศึกษา.....	213

ญ

หน้า

ภาคผนวก ค รายชื่อเอกสารหลักสูตรระหว่างปี พ.ศ. 2503- 2551 และ หนังสือเรียนสังคม	
ศึกษาจำแนกตามหลักสูตร ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2503- 2551 ที่เป็นแหล่งข้อมูลในการวิจัย.....	218
ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์	222

สารบัญตาราง

ตารางที่ 1	หลักการปกครองประชาธิปไตยที่พบจากหน่วยงานและผู้เชี่ยวชาญท่านต่างๆ	13
ตารางที่ 2	คุณลักษณะประชาธิปไตยที่พบจากหน่วยงานและนักวิชาการท่านต่างๆ.....	21
ตารางที่ 3	ผลการเลือกหนังสือเรียนสังคมศึกษาระดับประถมศึกษาจำแนกตามหลักสูตรตั้งแต่ พ.ศ. 2503 - พ.ศ. 2551.....	53
ตารางที่ 4	หลักประชาธิปไตยที่ใช้สำหรับการวิเคราะห์เนื้อหา.....	55
ตารางที่ 5	ตัวอย่างตารางบันทึกความถี่ของแบบการวิเคราะห์เนื้อหาเรื่องประชาธิปไตยในกลุ่ม สาระสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมในระดับประถมศึกษา	62

สารบัญภาพ

แผนภาพที่ 1	ตัวอย่างแบบวิเคราะห์แบบวิเคราะห์เนื้อหาเรื่องประชาธิปไตยในกลุ่มสาระสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมในระดับประถมศึกษาส่วนที่ 1	61
แผนภาพที่ 2	หลักประชาธิปไตยที่พบจากวิเคราะห์เนื้อหาเรื่องประชาธิปไตยหลักสูตรประโยคประถมศึกษาพุทธศักราช 2503 ทั้งตอนต้นและตอนปลาย	66
แผนภาพที่ 3	หลักประชาธิปไตยที่พบจากวิเคราะห์เนื้อหาเรื่องประชาธิปไตยในหลักสูตรประถมศึกษาพุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533).....	74
แผนภาพที่ 4	หลักประชาธิปไตยที่พบจากวิเคราะห์เนื้อหาเรื่องประชาธิปไตยในหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช 2551	86
แผนภาพที่ 5	หลักประชาธิปไตยที่พบจากวิเคราะห์เนื้อหาเรื่องประชาธิปไตยในหนังสือเรียนสังคมศึกษาตามหลักสูตรประโยคประถมศึกษาพุทธศักราช 2503	101
แผนภาพที่ 6	หลักประชาธิปไตยที่พบจากวิเคราะห์เนื้อหาเรื่องประชาธิปไตยในหนังสือเรียนสังคมศึกษาตามหลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533).....	122
แผนภาพที่ 7	หลักประชาธิปไตยที่พบจากวิเคราะห์เนื้อหาเรื่องประชาธิปไตยในหนังสือเรียนสังคมศึกษาตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช 2551	146
แผนภาพที่ 8	หลักเหตุผลที่ปรากฏในหลักสูตรการศึกษาระดับประถมศึกษาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2503 -2551 และหนังสือเรียนสังคมศึกษาระดับชั้นประถมศึกษาจำแนกตามหลักสูตรตั้งแต่ปี พ.ศ. 2503 – 2551	183
แผนภาพที่ 9	หลักสิทธิเสรีภาพที่ปรากฏในหลักสูตรการศึกษาระดับประถมศึกษาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2503 -2551 และหนังสือเรียนสังคมศึกษาระดับชั้นประถมศึกษาจำแนกตามหลักสูตรตั้งแต่ปี พ.ศ. 2503 – 2551	184
แผนภาพที่ 10	หลักความเท่าเทียมที่ปรากฏในหลักสูตรการศึกษาระดับประถมศึกษาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2503 -2551 และหนังสือเรียนสังคมศึกษาระดับชั้นประถมศึกษาจำแนกตามหลักสูตรตั้งแต่ปี พ.ศ. 2503 – 2551.....	185

- แผนภาพที่ 11** หลักความมีวินัยที่ปรากฏในหลักสูตรการศึกษาระดับประถมศึกษาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2503 -2551 และหนังสือเรียนสังคมศึกษาระดับชั้นประถมศึกษาจำแนกตามหลักสูตรตั้งแต่ปี พ.ศ. 2503 – 2551..... 186
- แผนภาพที่ 12** หลักความรับผิดชอบที่ปรากฏในหลักสูตรการศึกษาระดับประถมศึกษาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2503 -2551 และหนังสือเรียนสังคมศึกษาระดับชั้นประถมศึกษาจำแนกตามหลักสูตรตั้งแต่ปี พ.ศ. 2503 – 2551 187
- แผนภาพที่ 13** หลักการมีใจเปิดกว้างที่ปรากฏในหลักสูตรการศึกษาระดับประถมศึกษาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2503 -2551 และหนังสือเรียนสังคมศึกษาระดับชั้นประถมศึกษาจำแนกตามหลักสูตรตั้งแต่ปี พ.ศ. 2503 – 2551 188
- แผนภาพที่ 14** หลักการเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมที่ปรากฏในหลักสูตรการศึกษาระดับประถมศึกษาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2503 -2551 และหนังสือเรียนสังคมศึกษาระดับชั้นประถมศึกษาจำแนกตามหลักสูตรตั้งแต่ปี พ.ศ. 2503 – 2551 189
- แผนภาพที่ 15** หลักการมีส่วนร่วมที่ปรากฏในหลักสูตรการศึกษาระดับประถมศึกษาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2503 -2551 และหนังสือเรียนสังคมศึกษาระดับชั้นประถมศึกษาจำแนกตามหลักสูตรตั้งแต่ปี พ.ศ. 2503 – 2551 190
- แผนภาพที่ 16** หลักการแก้ไขปัญหาโดยสันติวิธีที่ปรากฏในหลักสูตรการศึกษาระดับประถมศึกษาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2503 -2551 และหนังสือเรียนสังคมศึกษาระดับชั้นประถมศึกษาจำแนกตามหลักสูตรตั้งแต่ปี พ.ศ. 2503 – 2551..... 191

บทที่ 1

บทนำ

1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

มนุษย์มีการอยู่รวมตัวกันเป็นสังคม ต่างคนก็ต่างที่มาต่างลักษณะนิสัยอาจจะทำให้เกิดปัญหา ความขัดแย้งที่ขัดขวางการดำเนินชีวิตของคนในสังคม และทำให้คนในสังคมนั้นไม่มีความสุข จึงเป็นเหตุให้ต้องมีการจัดระเบียบสังคมเพื่อให้เกิดความเรียบร้อย การจัดระเบียบนั้นเป็นที่มาของระบอบ การปกครอง สังคมแต่ละสังคมอาจจะมีระบอบการปกครองที่เหมือนหรือแตกต่างกันออกไป โดยที่ ประชาธิปไตยก็เป็นการปกครองรูปแบบหนึ่งที่หลายประเทศทั่วโลกใช้กันในปัจจุบันนี้

ประชาธิปไตยเกิดมาจากแนวความคิดที่เชื่อเกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์ ที่เป็นผู้มีเหตุผล มนุษย์ทุกคนเกิดมาพร้อมกับเสรีภาพ และความเท่าเทียมกัน (สมบัติ อารังธัญวงศ์, 2546) หลายๆ ประเทศทั่วโลกต่างก็ใช้ระบอบประชาธิปไตย เนื่องจากระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย ประชาชนจะเป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตย ประชาชนจะมีส่วนร่วมในการปกครอง และมุ่งให้เกิด ประโยชน์แก่ส่วนรวม

โดยที่การปกครองในระบอบประชาธิปไตยนั้น จะต้องยึดถือในหลักการที่ว่าด้วย หลักอำนาจ อธิปไตยเป็นของปวงชนที่ประชาชนจะเป็นเจ้าของอำนาจสูงสุดในการปกครองประเทศ หลักสิทธิและ เสรีภาพที่ว่าด้วยเรื่องของสิทธิและเสรีภาพที่ประชาชนจะได้รับ หลักความเสมอภาคซึ่งเป็นความเท่า เทียมกันทางโอกาสที่ประชาชนทุกคนมีโอกาสอย่างเท่าเทียมกัน หลักนิติธรรมหรือหลักกฎหมายที่จะ เป็นกฎเกณฑ์หรือข้อบังคับเพื่อความสงบสุขและเรียบร้อยของสังคม และสุดท้ายหลักการดรภาพที่จะ ทำให้เกิดความเอื้ออาทรและการเคารพซึ่งกันและกัน (Padover, 1963; กระทรวงศึกษาธิการ, 2541; ธานินทร์ กรัยวิเชียร, 2518; นิยม รัฐอมฤต, 2553; บรรเจิด สิงคะเนติ, 2552; วิชัย ต้นศิริ, 2548; วิสุทธิ์ โปธิแทน, 2550; สมบัติ อารังธัญวงศ์, 2546)

สิ่งที่กล่าวมานี้ทำให้ประชาธิปไตยเป็นระบอบการเมืองแบบอุดมคติ เป็นระบอบการปกครองที่ ดีที่สุดที่มนุษย์คิดค้นขึ้น เป็นระบอบที่ทำให้มนุษย์มีอิสระไม่ต้องเป็นทาสใคร ในสังคมประชาธิปไตย ทุกคนจะมีความสุข มีความมั่นคงไม่ถูกใครกดขี่ข่มเหง รัฐจะรับรองสิทธิเสรีภาพ และรับผิดชอบต่อ ทุกคน ประชาชนจะมีความเอื้ออาทรต่อกันและต่อสิ่งแวดล้อม ใช้สันติวิธีในการแก้ไขปัญหาความ ขัดแย้งต่างๆ (อมร รักษาสัตย์, 2542) แต่นี่ก็เป็นเพียงอุดมคติเท่านั้นในสภาพความเป็นจริงแล้ว หลายๆ ประเทศที่นำการปกครองในระบอบประชาธิปไตยไปใช้ก็ไ้จะประสบความสำเร็จเสมอไป

นับจากวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 จนถึงปัจจุบัน (พ.ศ.2557) นับเป็นเวลา 83 ปีมาแล้วที่ ประเทศไทยได้มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบ

ประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข มีประชาชนเป็นเจ้าของอำนาจสูงสุดในการปกครองประเทศ ใช้ระบบรัฐสภาที่มาจากการเลือกตั้งของประชาชน แต่ประเทศไทยเองยังประสบกับปัญหาและอุปสรรคต่างๆ นานาประการ เช่น มีการแก้ไขเปลี่ยนแปลงรัฐธรรมนูญอยู่ตลอดเวลาปัจจุบันนี้เป็นฉบับที่ 18 เฉลี่ยแล้วรัฐธรรมนูญแต่ละฉบับมีอายุเพียง 4 ปีเท่านั้น เกิดเหตุการณ์การปฏิวัติรัฐประหารอยู่เรื่อยๆ มีการปฏิวัติ 1 ครั้ง มีการทำรัฐประหาร 13 ครั้ง มีกบฏอีก 11 ครั้ง (นครพนนวรพงษ์ และ อุกฤษ พจนนรพงษ์, 2549) นอกจากนี้ยังมีเหตุการณ์จลาจลการใช้ความรุนแรงในการเรียกร้องประชาธิปไตย หรือการประท้วงต่างๆ อยู่บ่อยครั้ง เช่น เหตุการณ์เมื่อเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2553 ที่กลุ่มแนวร่วมประชาธิปไตยเพื่อต่อต้านเผด็จการแห่งชาติได้มีการชุมนุมเพื่อเรียกร้องให้นายกรัฐมนตรีขณะนั้นลาออก เหตุการณ์ได้บานปลายจนมีการสลายการชุมนุมจนทำให้มีผู้บาดเจ็บ เสียชีวิตและเกิดการจลาจลสร้างความเสียหายแก่บริเวณโดยรอบ หรือจะเป็นเหตุการณ์ทางการเมือง พ.ศ. 2556-2557 ที่กลุ่มคณะกรรมการประชาชนเพื่อการเปลี่ยนแปลงประเทศไทยให้เป็นประชาธิปไตยที่สมบูรณ์อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขที่ประท้วงต่อต้านรัฐบาลสืบเนื่องจากพระราชบัญญัตินิรโทษกรรมจนมีการปะทะกันระหว่างผู้ชุมนุมและตำรวจ มีการก่อกวนจากบุคคลภายนอกสร้างความเสียหายแก่ชีวิตและทรัพย์สินเป็นจำนวนมาก ทำให้เกิดความขัดแย้งกันระหว่างกลุ่มประชาชนด้วยกันเอง เพราะต่างฝ่ายต่างก็เรียกร้องประชาธิปไตยตามแบบฉบับของตนเอง เหตุการณ์ครั้งนั้นบานปลายไปสู่การรัฐประหารจากนั้นคณะรักษาความสงบเรียบร้อยแห่งชาติ (คสช.) เข้ามามีบทบาทสำคัญในการดูแลปกครองประเทศจนกลายเป็นประเด็นถกเถียงกันของหลายฝ่ายว่าไม่เป็นประชาธิปไตยเพราะทหารเป็นผู้เข้ามามีบทบาทในการควบคุมดูแลและประเทศจนกลายเป็นการปกครองแบบเผด็จการทางทหารที่ปิดกั้นทางคิดและการแสดงออกทางการเมือง (ผู้จัดการออนไลน์, 2557) และส่งผลกระทบต่อถึงความสัมพันธ์ในระดับนานาชาติ เช่น ชาวที่ตัวแทนประเทศสหรัฐอเมริกาออกมาเรียกร้องให้รัฐบาลไทยรีบคืนประชาธิปไตยให้แก่ประชาชนและยังลดระดับความสัมพันธ์ทางการทหารกับประเทศไทย (ไทยรัฐ, 2558) ส่งผลทำให้เกิดความตึงเครียดในสังคมไทยระหว่างฝ่ายที่สนับสนุนรัฐบาลและฝ่ายต่อต้าน หรือจะเป็นปัญหาของนักการเมืองที่เป็นผู้แทนของประชาชนที่ได้เข้ามาทำหน้าที่ แสดงพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสม เช่น ทูจริต คอร์รัปชัน สิ่งต่างๆ เหล่านี้ล้วนเป็นปัญหาต่อการพัฒนาประชาธิปไตยของสังคมไทย

ถ้าพิจารณาให้ดีแล้วต้นเหตุของปัญหาต่างๆ ล้วนมาจาก คน หรือ กลุ่มบุคคลต่างๆ แทบทั้งสิ้น ปัญหาด้านคนทางการเมืองนี้เกิดมาจากการได้รับความรู้ ความเข้าใจ อุดมการณ์ ทศนคติ ค่านิยม ที่ทำให้เกิดแนวโน้ม อารมณ์ต่างๆ ที่ไปส่งผลต่อพฤติกรรมที่มีต่อระบบประชาธิปไตย ซึ่งโดยทั่วไปแล้วคุณลักษณะที่ควรจะมีของของบุคคลที่มีความเป็นประชาธิปไตยนั้นจะต้องประกอบไปด้วย การเคารพความแตกต่าง ใช้เหตุผลในการคิดและตัดสินใจ เปิดใจกว้าง มีความรับผิดชอบ รู้จักสิทธิ เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมเคารพกฎกติกา เคารพหลักความเสมอภาค ทำงานร่วมกับผู้อื่นได้

แก้ไขปัญหโดยสันติวิธี มีส่วนร่วมในสังคม และมีความรู้มีการศึกษา (กรมล ทงธรรมชาติ, 2521; ทิพย์พาพร ต้นติสุนทร, 2556; ทิศนา แคมมณี, 2536; สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2556, 2557) แต่ว่าจากผลการศึกษาของ วรณพร นาคบุตร และ สมเกียรติ วันทะนะ (2551) พบว่า ลักษณะนิสัยด้านการเมืองการปกครองของคนไทยนั้นมีความขัดแย้งภายในตนเองมีทั้งความเสรีนิยมและอำนาจนิยม และบุคคลส่วนใหญ่ในสังคมยังไม่มีความเป็นนักต่อสู้ในประชาธิปไตยที่ดีพอ และสุภาพร ชัยฤกษ์ (2552) ยังศึกษาพบว่ากลุ่มตัวอย่างของประชาชนและเยาวชนที่ได้ศึกษานั้นยังขาดความรู้ประชาธิปไตยในลักษณะเชิงเนื้อหาและหลักการที่เป็นวิธีคิดและการดำเนินชีวิตคนส่วนใหญ่ มองเห็นว่าไม่ใช่เรื่องของตน เกิดเป็นวัฒนธรรมทางการเมืองที่ไม่เอื้อและไม่สอดคล้องกับวัฒนธรรมประชาธิปไตยที่มีรากฐานมาจากสังคมตะวันตก สิ่งเหล่านี้ย่อมส่งผลต่อการเข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมือง ก่อให้เกิดพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ต่างๆ เช่น การผูกขาดอำนาจทางการเมือง การทุจริต การไร้ซึ่งเสถียรภาพในการบริหาร การต่อสู้และความขัดแย้งซึ่งนำไปสู่ความรุนแรง (วิศาล ศรีมหาโร, 2554) ซึ่งการแก้ไขปัญหในอดีตที่ผ่านมา มุ่งแก้ไขจากภาพใหญ่ เช่น แก้ไขรัฐธรรมนูญ แต่ทว่านั่นไม่ใช่ปัญหาที่แท้จริง ที่จริงแล้วการแก้ไขปัญหต่างๆ นั้นควรเริ่มที่คน จะมีวิธีการอย่างไรที่จะทำให้ทุกๆ คนมีความเข้าใจที่ตรงกัน ซึ่งนั่นต้องมาจากกระบวนการหล่อหลอมความรู้ ความเข้าใจ ทศนคติ ค่านิยม อุดมการณ์ทางประชาธิปไตยที่ถูกต้องและเหมาะสมต่อการสนับสนุนการมีส่วนร่วมหรือเป็นบุคคลทางการเมือง

การแก้ไขปัญหาดังกล่าวนั้นจำเป็นต้องใช้การศึกษาเข้ามาช่วย การศึกษาจะช่วยพัฒนาความรู้ความเข้าใจ ทศนคติค่านิยม ฯลฯ และการศึกษายังเป็นเครื่องมือสำคัญในการพัฒนาประชาธิปไตย เพราะว่าการศึกษาคิดขึ้นมาเพื่อตอบสนองความต้องการของสังคม และต้องช่วยพัฒนาประเทศให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงในทุกรูปแบบ การศึกษาจึงอยู่ควบคู่กันมากับประชาธิปไตย โดยตลอด เห็นอย่างชัดเจนได้จากพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ในมาตรา 7 ที่ได้ระบุจุดมุ่งหมายไว้ว่า

“ในกระบวนการเรียนรู้ต้องมุ่งปลูกฝังจิตสำนึกที่ถูกต้องเกี่ยวกับการเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข รู้จักรักษาและส่งเสริมสิทธิหน้าที่ เสรีภาพ เคารพกฎหมาย ความเสมอภาค และศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ มีความภูมิใจในความเป็นไทย รู้จักรักษาผลประโยชน์ส่วนรวมของประเทศชาติ รวมทั้งส่งเสริม ศาสนาศิลปวัฒนธรรมของชาติ การกีฬา ภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาไทยและความรู้อันเป็นสากลตลอดจนอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีความสามารถในการประกอบอาชีพ รู้จักพึ่งตนเอง มี

ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ใฝ่รู้และเรียนรู้ด้วยตนเองอย่างต่อเนื่อง”

(สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2546)

ความมุ่งหมายเกี่ยวกับการปลูกจิตสำนึกที่ถูกต้องเกี่ยวกับประชาธิปไตยที่ปรากฏอยู่ในพระราชบัญญัติการศึกษานี้จะเป็นแนวทางในการจัดการศึกษาและการพัฒนาหลักสูตรอื่นๆ ต่อไปเมื่อย้อนกลับไปในอดีตตั้งแต่ที่ประเทศไทยได้เปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นประชาธิปไตย การศึกษาของไทยก็เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาควบคู่กันมาโดยตลอด โดยจะเห็นได้ชัดเจนจากหลักสูตรการศึกษาของไทยตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบัน

เริ่มตั้งแต่หลักสูตรพุทธศักราช 2503 ที่เน้นเพื่อจะสร้างเสริมและพัฒนาเด็กให้เป็นพลเมืองดีตามระบอบประชาธิปไตย รู้จักหน้าที่ของพลเมือง รักษากฎระเบียบกติกาต่างๆ ของบ้านเมือง ต่อมาในหลักสูตรประถมศึกษาพุทธศักราช 2521 นั้นมีจุดหมายให้ผู้เรียนเป็นคนดีมีคุณธรรม มีความรู้ความสามารถ เป็นพลเมืองที่ดีของประเทศชาติ พอเมื่อได้ปรับปรุงเป็นหลักสูตรประถมศึกษาพุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง 2533) ก็ยังเน้นที่การฝึกฝนให้ผู้เรียนเคารพและยึดมั่นในระบอบประชาธิปไตย ต่อมาในหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช 2544 ได้ระบุจุดหมายเกี่ยวกับประชาธิปไตยเพื่อให้ผู้เรียนเข้าใจประวัติศาสตร์ชาติไทยภูมิใจความเป็นไทย เป็นพลเมืองดียึดมั่นในวิถีชีวิตและระบอบการปกครองประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข และในหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช 2551 จะมีความคล้ายกับหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช 2544 คือระบุไว้ในจุดหมายเพื่อให้มีจิตสำนึกในความเป็นพลเมืองไทยและเป็นพลเมืองโลก ยึดมั่นในระบอบการปกครองตามระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข (สำนักงานเลขาธิการการศึกษา, 2556)

เมื่อพิจารณาโดยภาพรวมแล้วหลักสูตรการศึกษาของไทยแต่อดีตจนถึงปัจจุบันจะเน้นไปที่การเป็นพลเมืองดีตามวิถีประชาธิปไตยและการยึดมั่นในระบอบการปกครอง ในส่วนของความรู้เกี่ยวกับประชาธิปไตยก็จะระบุให้เรียนในกลุ่มวิชาเกี่ยวกับสังคมศึกษา ในหลักสูตรพุทธศักราช 2503 เรียนในวิชาหน้าที่พลเมือง หลักสูตรประถมศึกษา 2521 (ปรับปรุง 2533) ระบุเนื้อหาเกี่ยวกับประชาธิปไตยไว้ในกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช 2544 และหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน 2551 นั้นได้ระบุเนื้อหาเกี่ยวกับประชาธิปไตยไว้ในกลุ่มสาระสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมในสาระหน้าที่พลเมือง แต่ก็ยังพบปัญหาว่าเยาวชนไทยบางส่วนยังขาดความรู้ประชาธิปไตยในลักษณะเชิงเนื้อหาและหลักการ (สุภาพร ชัยฤกษ์, 2552) ถึงแม้ว่าในปัจจุบันจะพยายามมีการแก้ไขปัญหาดังกล่าวโดยการจัดทำกรอบแนวคิดหลักสูตรวิชาต่างๆ ที่มีความเกี่ยวข้องกับประชาธิปไตยเข้ามาเพิ่มเติมเช่น วิชาหน้าที่พลเมือง หรือการศึกษาเพื่อการสร้างพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย โดยการเน้นย้ำหลักการและแนวคิดพื้นฐานของประชาธิปไตย เพิ่มเติมในเรื่องของ ความหลากหลาย ความแตกต่าง การปรองดอง และ เรื่องราว

เกี่ยวกับความเป็นไทย (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2557) เพิ่มเข้าไปแต่นั้นก็ไม่ได้เป็นเครื่องยืนยันว่าเนื้อหาดังกล่าวสามารถพัฒนาผู้เรียนให้มีความเป็นประชาธิปไตยได้ จึงกลายมาเป็นปัญหาสำคัญที่ต้องศึกษาต่อไปว่าหลักสูตรการศึกษาไทยมีการบรรจุเนื้อหาหรือเรื่องราวเกี่ยวกับประชาธิปไตยไว้เพียงพอหรือยัง

หลักสูตรการศึกษาเหล่านี้ นอกจากจะเป็นแนวทางการจัดการเรียนการสอนแล้วยังเป็นแนวทางในการพัฒนาสื่อการเรียนรู้อย่างเช่น หนังสือเรียน ซึ่งมีความสำคัญต่อการพัฒนาประชาธิปไตยเช่นกันเพราะว่าหนังสือเรียนเป็นเครื่องมือสำคัญที่เป็นสื่อระหว่างผู้สอนกับผู้เรียน เป็นแหล่งข้อมูลที่อยู่ใกล้ตัวผู้เรียน ที่ผู้เรียนจะสามารถค้นคว้าหาข้อมูลด้วยตนเองได้ง่ายที่สุด (วาริ ธิระจิต, 2531) โดยเฉพาะหนังสือเรียนวิชาสังคมศึกษาซึ่งมีบทบาทในการเป็นเครื่องมือปลูกฝังคุณลักษณะที่พึงประสงค์ต่างๆ แก่ผู้เรียน และมีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมความเข้าใจอันดีในระบอบการเมืองการปกครอง ความสัมพันธ์กับประเทศต่างๆ โดยเฉพาะเรื่องประชาธิปไตยและสิทธิมนุษยชน ดังนั้นหนังสือเรียนสังคมศึกษาจึงควรที่จะเป็นหนังสือเรียนที่มีคุณภาพเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องเกี่ยวกับการปกครองระบอบประชาธิปไตย ยิ่งในระดับประถมศึกษาเองนั้นมีความสำคัญมากเพราะเป็นการวางรากฐานการเรียนรู้เกี่ยวกับประชาธิปไตยแก่ผู้เรียน แต่ในปัจจุบันสืบเนื่องจากนโยบายการเรียนฟรี 15 ปี พบว่ามีปัญหาเกี่ยวกับหนังสือเรียนเป็นจำนวนมาก เช่น ปัญหาหนังสือพิมพ์เรียนเปรอะเปื้อนเก่า ขำรุค ยากจะนำไปใช้ต่อ หรือจะเป็นปัญหาด้านคุณภาพของหนังสือเรียน ซึ่งสำนักพิมพ์ได้ให้ข้อมูลว่าระยะเวลาจัดทำหนังสือเรียนค่อนข้างจำกัด การสื่อสารระหว่างกระทรวงและสำนักพิมพ์ไม่สัมพันธ์กัน ส่งผลต่อการพัฒนาและคุณภาพของตำราเรียน (แนวหน้า, 2556) จึงเป็นที่น่าสงสัยว่าหนังสือเรียนสังคมศึกษานั้นจะมีคุณภาพเพียงพอที่จะเป็นเครื่องมือในการปลูกฝังประชาธิปไตยให้ผู้เรียนได้อย่างถูกต้องและมากน้อยเพียงไร แม้ว่าจะมีผลการศึกษาเกี่ยวกับ คุณภาพของหนังสือเรียนสังคมศึกษา (วิทยา ยุวภูษิตานนท์, 2554) ว่าจากการวิเคราะห์หนังสือเรียนวิชาสังคมศึกษาในระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นตั้งแต่หลักสูตร พ.ศ. 2521-2551 ในด้านเนื้อหาหนังสือเรียนของทุกหลักสูตรที่จัดทำโดยกระทรวงศึกษาธิการอยู่ในเกณฑ์ดี แต่นี่ก็เป็นเพียงการวิเคราะห์ความสอดคล้องกันของวัตถุประสงค์และขอบเขตเนื้อหา ยังไม่ได้ลึกลงไปในรายละเอียดของเรื่องประชาธิปไตยโดยตรง

จากที่กล่าวมาแล้วว่าการศึกษามีส่วนช่วยในการพัฒนาและแก้ไขปัญหาประชาธิปไตยในสังคมไทยได้เพราะจะมีส่วนช่วยในการปลูกฝังทัศนคติค่านิยมและส่งเสริมความรู้ให้แก่คนในสังคม โดยที่หลักสูตรการศึกษาจะเป็นแนวทางในการจัดการศึกษาให้แก่ทั้งชาติจนนำไปสู่การปฏิบัติเป็นแนวทางในการจัดทำหนังสือเรียนที่เป็นเสมือนสื่อกลางในการจัดการเรียนรู้ ดังนั้นจึงต้องมีการผสมผสานประชาธิปไตยเข้ากับการจัดการศึกษา ประเทศไทยเองมีการบรรจุประชาธิปไตยเป็นส่วนหนึ่งในการศึกษามาตลอดแต่เราก็ยังพบปัญหาและอุปสรรคต่างๆ ที่เป็นตัวขัดขวางการพัฒนาประชาธิปไตยของสังคม เมื่อพิจารณาการจัดการศึกษาพบว่าหลักสูตรการศึกษาระดับประถมศึกษา

แต่ละยุคสมัยตั้งแต่หลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองมาเป็นระบอบประชาธิปไตยนั้นได้มีการระบุเรื่องประชาธิปไตยเข้าไว้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาด้วย ส่วนใหญ่นิยมที่จะระบุในจุดมุ่งหมายหลักที่ต้องการปลูกฝังให้ผู้เรียนเป็นพลเมืองที่ความเป็นประชาธิปไตย และบรรจุเนื้อหาสาระไว้ให้เรียนวิชาที่เกี่ยวข้องกับสังคมศึกษาแต่ก็ยังคงพบปัญหาเกี่ยวกับความรู้ประชาธิปไตยของคนในสังคมดังที่ได้ยกตัวอย่างไว้ก่อนหน้านี้ เป็นสิ่งที่น่าสนใจเป็นอย่างยิ่งว่าการจัดการศึกษาของไทยนั้นมีส่วนช่วยมากนักเพียงไรในการพัฒนาประชาธิปไตยของสังคมไทย จึงมีความจำเป็นที่จะต้องศึกษาและวิเคราะห์ว่าหลักสูตรการศึกษาที่ถึงแม้จะมีการบรรจุเนื้อหาประชาธิปไตยไว้นานาประการแล้วแต่ว่าเนื้อหาเหล่านั้นครอบคลุมทั้งแนวคิดหลักการประชาธิปไตยไว้แล้วหรือไม่ และหลักสูตรการศึกษาเหล่านั้นที่ได้ถูกนำมาใช้เป็นแนวทางการจัดทำสื่อการเรียนรู้ เช่น หนังสือเรียนสังคมศึกษาซึ่งในปัจจุบันก็ยังคงประสบปัญหาด้านคุณภาพ ยิ่งเฉพาะหนังสือเรียนสังคมศึกษาในระดับประถมศึกษาเองนั้นยังไม่ได้มีการศึกษาเกี่ยวกับคุณภาพด้านประชาธิปไตยอย่างชัดเจน จึงต้องมีการวิเคราะห์ว่าหนังสือเรียนสังคมศึกษาที่ได้มานั้นได้บรรจุเนื้อหาที่ให้ความรู้เกี่ยวข้องกับการปกครองระบอบประชาธิปไตยไว้เพียงพอแล้วหรือยัง และผลการวิเคราะห์ที่น่าจะนำไปสู่กรอบแนวคิดเนื้อหาประชาธิปไตยในการจัดการศึกษาระดับประถมศึกษาที่ควรจะเป็นไปในอนาคตว่าจะเป็นไปได้ในทิศทางใดเพื่อที่จะทำให้ผู้เรียนนั้นกลายเป็นพลเมืองในสังคมประชาธิปไตยที่มีคุณภาพ

2. คำถามการวิจัย

2.1 หลักสูตรการศึกษาระดับประถมศึกษาตั้งแต่ พ.ศ. 2503 - 2551 ได้มีเนื้อหาสาระที่เกี่ยวข้องกับประชาธิปไตยไว้ครอบคลุมทั้งแนวคิดและหลักการของประชาธิปไตยหรือไม่

2.2 หนังสือเรียนสังคมศึกษาระดับประถมศึกษาจำแนกตามหลักสูตรตั้งแต่ พ.ศ. 2503 - 2551 ได้บรรจุเนื้อหาที่ให้ความรู้เกี่ยวข้องกับการปกครองระบอบประชาธิปไตยไว้เพียงพอแล้วหรือยัง

2.3 เนื้อหาเกี่ยวกับประชาธิปไตยในกลุ่มสาระสังคมศึกษาระดับประถมศึกษาควรมีกรอบแนวคิดอย่างไร

3. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

3.1 เพื่อวิเคราะห์เนื้อหาเรื่องประชาธิปไตยในหลักสูตรการศึกษาระดับประถมศึกษาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2503 - 2551

3.2 เพื่อวิเคราะห์เนื้อหาเรื่องประชาธิปไตยในหนังสือเรียนสังคมศึกษาระดับชั้นประถมศึกษาจำแนกตามหลักสูตรตั้งแต่ปี พ.ศ. 2503 - 2551

3.3 เพื่อเสนอกรอบแนวคิดเกี่ยวกับเนื้อหาประชาธิปไตยในกลุ่มสาระสังคมศึกษาศาสนาและวัฒนธรรมในระดับประถมศึกษา

4. ขอบเขตการวิจัย

4.1 การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยวิเคราะห์เนื้อหาเรื่องประชาธิปไตยในกลุ่มสาระสังคมศึกษาศาสตร์ และวัฒนธรรมในระดับประถมศึกษา โดยแยกเป็น 2 ด้านคือ 1) หลักสูตรการศึกษาระดับประถมศึกษา เพราะว่าหลักสูตรนั้นเป็นแนวทางในการจัดการศึกษาซึ่งเป็นกระบวนการสำคัญในการพัฒนาประชาธิปไตย 2) หนังสือเรียนวิชาสังคมศึกษาระดับประถมศึกษา เพราะว่าหนังสือเรียนเป็นสิ่งที่สะท้อนออกมาจากหลักสูตรการศึกษา และใช้หลักสูตรเป็นแนวทางในการจัดทำซึ่งก็อาจมีความสอดคล้องหรือไม่สอดคล้องกันก็เป็นได้จึงต้องทำการวิเคราะห์ด้วย

4.2 การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยทำการวิเคราะห์หลักสูตรการศึกษาในระดับประถมศึกษาจำแนกตามหลักสูตรระหว่าง พ.ศ. 2503 - 2551 ได้แก่ หลักสูตรประโยคประถมศึกษาตอนต้นพุทธศักราช 2503 หลักสูตรประโยคประถมศึกษาตอนปลายพุทธศักราช 2503 หลักสูตรประถมศึกษาพุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ.2533) และ หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช 2551

4.3 การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยทำการวิเคราะห์หนังสือเรียนสังคมศึกษา ระดับประถมศึกษาจำแนกตามหลักสูตรระหว่าง พ.ศ. 2503 - 2551 ได้แก่ หลักสูตรประโยคประถมศึกษาพุทธศักราช 2503 หลักสูตรประถมศึกษาพุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ.2533) และ หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช 2551

4.4 การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยวิเคราะห์เฉพาะหนังสือเรียนที่จัดทำขึ้นโดยกระทรวงศึกษาธิการและสำนักพิมพ์เอกชนซึ่งผ่านการตรวจประเมินและได้รับอนุญาตให้ใช้ในโรงเรียนได้เท่านั้น โดยหนังสือเรียนสังคมศึกษาระดับประถมศึกษาจำแนกตามหลักสูตรระหว่าง พ.ศ. 2503 - 2551 ไม่ว่าจะป็นหนังสือเรียนที่มาจากหน่วยงานใดก็ตาม จะจัดทำขึ้นโดยยึดแนวทางและสาระตามหลักสูตรการศึกษาเป็นหลัก เพราะฉะนั้นหนังสือเรียนของแต่ละสำนักพิมพ์จะมีเนื้อหาเป็นไปตามหลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการ

4.5 ในการวิจัยครั้งนี้ไม่ทำการวิเคราะห์เกี่ยวข้องกับหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช 2544 ด้วยเหตุผลที่ว่าหลักสูตรหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช 2544 มีการเปลี่ยนแปลงมาเป็นหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน 2551 เพราะความสับสนในระดับการปฏิบัติการ ความไม่ชัดเจนของหลักสูตร และการวัดประเมินผลที่ไม่สอดคล้องกับมาตรฐานทำให้หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน 2551 มีการเพิ่มวิสัยทัศน์เข้ามา ปรับหลักการและจุดมุ่งหมายให้ชัดเจนขึ้นจากหลักสูตรเดิมแต่ยังคงเค้าโครงเดิมอยู่ มาตรฐานการเรียนรู้ในสาระสังคมศึกษานั้นยังคงเดิมแต่อาจจะมีการปรับคำบางคำเท่านั้น (กระทรวงศึกษาธิการ, 2552)

4.5 การวิเคราะห์เนื้อหาเรื่องประชาธิปไตยครั้งนี้ยึดตามหลักดังต่อไปนี้ 1) เหตุผล 2) สิทธิเสรีภาพ 3) ความเท่าเทียม 4) ความมีวินัย 5) ความรับผิดชอบ 6) การมีใจเปิดกว้าง 7) การมีส่วนร่วม 8) การเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม 9) การแก้ไขปัญหาโดยสันติวิธี

4.6 ข้อค้นพบที่ได้จากวิเคราะห์เนื้อหาเรื่องประชาธิปไตยในกลุ่มสาระสังคมศึกษาศาสตร์ และวัฒนธรรมในระดับประถมศึกษาครั้งนี้มาจากตีความของผู้วิจัยแต่เพียงผู้เดียว

5. คำจำกัดความในการวิจัย

การวิเคราะห์เนื้อหา หมายถึง วิธีการที่จะแยกแยะสิ่งที่ต้องการพิจารณาออกเป็นส่วนๆ และจัดระบบ บรรยายข้อมูล รวมไปถึงการสรุปอ้างอิงจากเนื้อหาอย่างมีเหตุผลและมีเป้าหมาย โดยอิงกรอบแนวคิดหรือทฤษฎีเพื่อให้ผลการวิเคราะห์ที่ได้นั้นสามารถตอบคำถามหรือข้อสงสัยที่ต้องการได้

ประชาธิปไตย หมายถึง สาระใจความสำคัญ และคำอธิบายที่เกี่ยวข้องกับประชาธิปไตยตามแนวความเชื่อเกี่ยวกับความมีเหตุผลและความมีอิสระของมนุษย์ที่ตั้งบนพื้นฐานของความเสมอภาคกันอยู่ร่วมกันในสังคมโดยยึดหลักเหตุผล สิทธิเสรีภาพ ความเท่าเทียม ความมีวินัย ความรับผิดชอบ การมีใจเปิดกว้าง การเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม การมีส่วนร่วม และการแก้ไขปัญหาโดยสันติวิธี

เหตุผล หมายถึง ความสามารถในการใช้ปัญญาเพื่อเป็นแนวทางในการปฏิบัติตนผ่านการคิดอย่างเป็นระบบ ไตร่ตรองอย่างรอบคอบพิสูจน์ให้เห็นด้วยเชิงประจักษ์ ไม่มุงมาย ไม่ผูกพันกับอารมณ์และความยึดมั่นของตนเอง

สิทธิเสรีภาพ หมายถึง อำนาจอันชอบธรรมตามธรรมชาติที่มาพร้อมกับการเป็นมนุษย์ ที่มนุษย์สามารถ คิด พูด กระทำ ได้อย่างมีอิสระภายใต้ขอบเขตของสังคม และไม่ละเมิดสิทธิของผู้อื่น

ความเท่าเทียม หมายถึง ความเสมอภาคกันของคนในสังคมที่ถือว่าทุกคนมีฐานะความเป็นมนุษย์และเป็นสมาชิกของสังคมอย่างเท่าเทียมกัน วางตนเป็นกลางปราศจากอคติ ไม่เลือกปฏิบัติต่อผู้อื่น

ความมีวินัย หมายถึง จิตสำนึกของบุคคลที่จะสามารถควบคุมความประพฤติของตนเองให้ถูกต้องเหมาะสมและเป็นไปตามข้อตกลงของสังคมได้ เคารพกฎกติกาของสังคมไม่ละเมิดกฎกติกาดังกล่าว

ความรับผิดชอบ หมายถึง ความรู้สึกที่เกิดขึ้นในจิตใจเป็นความรู้สึกที่จะมุ่งมั่นและเอาใจใส่ในการกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งให้สำเร็จตามเป้าหมายหรือตามที่ได้รับมอบหมายไว้ พึงตนเองได้รับผิดชอบหน้าที่ของตนเอง รวมไปถึงการรับผิดชอบผลที่เกิดจากการกระทำของตนเอง

การมีใจเปิดกว้าง หมายถึง การไม่ยึดมั่นถือมั่นไม่เอาตนเองเป็นที่ตั้งไม่ถือว่าตนเองเป็นศูนย์กลางและรู้จักที่จะให้ความสำคัญกับบุคคลอื่น เคารพความเห็นและการตัดสินใจของผู้อื่น ยอมรับในความแตกต่างระหว่างบุคคล ยอมรับสิ่งใหม่ที่แตกต่างจากเดิมได้ รวมถึงการมีทัศนคติที่ดี มีความรักความเอื้ออาทรแก่ผู้อื่น

การเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม หมายถึง การไม่เห็นแก่ตนเอง รู้จักการเสียสละและเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ไม่กระทำการใดที่ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน ยึดถือเอาประโยชน์ของส่วนรวมเป็นที่ตั้ง กระทำการใดเพื่อมุ่งให้เกิดประโยชน์ต่อส่วนรวม บำเพ็ญประโยชน์ และรักษาผลประโยชน์ของส่วนรวม

การมีส่วนร่วม หมายถึง การเห็นพ้องต้องกันของสมาชิกในสังคมในเรื่องของความ ต้องการและทิศทางของการเปลี่ยนแปลง จนมีผลทำให้เกิดการดำเนินการหรือกิจกรรมบางอย่างขึ้น ทั้งการมีส่วนร่วมทั้งกับสังคมและการมีส่วนร่วมทางการเมือง

การแก้ไขปัญหาโดยสันติวิธี หมายถึง การเผชิญหน้าและแก้ไขปัญหาความขัดแย้ง หรือตอบโต้สถานการณ์หนึ่งๆ โดยไม่ใช้ความรุนแรง อดทนอดกลั้น ใช้ความประนีประนอมผ่อนหนักให้เป็นเบา และถือหลักความสามัคคี รวมทั้งใช้วิธีแก้ปัญหาโดยการเขียน การพูด เจรจา การประชุม ตกลง

ระดับประถมศึกษา หมายถึง ระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน ซึ่งเป็นการศึกษาที่มุ่งให้ผู้เรียนมีความรู้ความสามารถขั้นพื้นฐาน โดยหลักสูตรประโยคประถมศึกษาพุทธศักราช 2503 ใช้เวลาเรียน 7 ปี ส่วนหลักสูตรประถมศึกษาพุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ.2533) และหลักสูตรแกนกลาง การศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช 2551 ใช้เวลาเรียน 6 ปี

กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม หมายถึง กลุ่มของวิชาที่มีเนื้อหา สาระที่เกี่ยวข้องกับสังคมศึกษา ไม่ว่าจะเป็น ศาสนา ภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ หน้าที่พลเมือง เศรษฐศาสตร์ สังคมและวัฒนธรรม

6. ประโยชน์ที่ได้รับ

6.1 ได้แนวทางในการพัฒนาเนื้อหาด้านประชาธิปไตยของกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมในระดับประถมศึกษา

6.2 ได้เนื้อหาด้านประชาธิปไตยที่จะใช้เป็นแนวทางในการจัดทำหนังสือเรียนวิชาสังคมศึกษา ในระดับประถมศึกษา

บทที่ 2

เอกสารที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง การวิเคราะห์เนื้อหาเรื่องประชาธิปไตยในกลุ่มสาระสังคมศึกษาศาสนาและวัฒนธรรมในระดับประถมศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยเพื่อเป็นกรอบแนวคิดพื้นฐานของการการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้โดยจะนำเสนอในประเด็นต่างๆต่อไปนี้

ตอนที่ 1 ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับประชาธิปไตย

- 1.1 ความหมายความสำคัญของประชาธิปไตย
- 1.2 หลักการปกครองประชาธิปไตย
- 1.3 สังคมประชาธิปไตย
- 1.4 คุณลักษณะประชาธิปไตย
- 1.5 การพัฒนาและปลูกฝังประชาธิปไตย
- 1.6 สรุปรอบแนวคิดเกี่ยวกับหลักประชาธิปไตย

ตอนที่ 2 หลักสูตรประชาศึกษาเกี่ยวกับประชาธิปไตย

- 2.1 ความสำคัญของหลักสูตร
- 2.2 องค์ประกอบของหลักสูตร
- 2.3 พัฒนาการหลักสูตรการศึกษาระดับประถมศึกษา

ตอนที่ 3 หนังสือเรียนสังคมศึกษากับประชาธิปไตย

- 3.1 ประโยชน์และความสำคัญของหนังสือเรียน
- 3.2 ลักษณะของหนังสือเรียนที่ดี
- 3.3 พัฒนาการของหนังสือเรียนสังคมศึกษาระดับประถมศึกษา

ตอนที่ 4 การวิเคราะห์เนื้อหา

- 4.1 องค์ประกอบของการวิเคราะห์เนื้อหา
- 4.2 ขั้นตอนการวิเคราะห์เนื้อหา

ตอนที่ 5 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

- 5.1 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับประชาธิปไตย
- 5.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับหลักสูตรการศึกษา
- 5.3 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับหนังสือเรียน
- 5.4 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการวิเคราะห์เนื้อหา

ตอนที่ 1 ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับประชาธิปไตย

ประชาธิปไตยเกิดมาจากแนวความคิดที่เชื่อเกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์ที่ว่าเป็นผู้มีเหตุผล มนุษย์ทุกคนเกิดมาพร้อมกับเสรีภาพ และความเท่าเทียมกัน เมื่อมนุษย์มาอยู่รวมกลุ่มเกิดเป็นสังคมที่ ซึ่งรวมความแตกต่างๆ ไว้มากมายหากไม่ได้รับการจัดระเบียบก็ย่อมเกิดความวุ่นวายตามมา ดังนั้นจึง จำเป็นต้องมีการจัดระเบียบคนในสังคมเพื่อให้ทุกคนอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขและความปลอดภัย สิ่ง นี้เองจึงเป็นที่มาของการปกครองในระบอบประชาธิปไตย (นิยม รัฐอมฤต, 2553; ป. มหาจันทร์, 2544)

ประชาธิปไตยมีที่มาจากชาติตะวันตกที่ถูกถ่ายทอดมาจากกรีก คำว่าประชาธิปไตย มา ภาษาอังกฤษว่า “democracy” ซึ่งก็กำเนิดมาจากภาษากรีกที่ว่า “demokratia” ที่ผสมจากสองคำ คือ demos แปลว่าประชาชน และ krators แปลว่าการปกครอง ถ้าวัดนำมารวมกันแล้วก็จะได้ ความหมายที่ว่า การปกครองโดยประชาชน (วิสุทธิ์ โปธิแทน, 2550; อมร รักษาสัตย์, สุรพล ราช ภัณฑารักษ์ และ สมบูรณ์ สุขสำราญ, 2543)

1.1 ความหมายของประชาธิปไตย

ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานได้ให้ความหมายของคำว่าประชาธิปไตยไว้ว่า ประชาธิปไตยเป็นระบอบการปกครองที่ถือมติปวงชนเป็นใหญ่ ถือเสียงข้างมากเป็นใหญ่ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556) แต่เมื่อได้ศึกษาให้ละเอียดแล้วยังพบว่าความหมายของประชาธิปไตยนั้น กว้างมาก คำว่าประชาธิปไตยมีความหมายได้ในหลายๆ กรณีไม่ว่าจะเป็นอุดมการณ์ความคิดหรือ แนวคิด เป็นระบบการเมือง หรือแม้แต่เป็นวิถีชีวิตของคนในสังคม

อุดมการณ์หรือแนวคิดประชาธิปไตยนั้นประชาธิปไตยปรากฏเด่นชัดมาตั้งแต่สมัยกรีก โบราณโดยที่อุดมการณ์จะมีความหมายในฐานะเป็นเครื่องชี้นำสังคมให้ทุกคนสังคมมุ่งไปในทิศทาง เดียวกัน อุดมการณ์หรือแนวคิดของประชาธิปไตยนั้นจะยึดถือในความสามารถของมนุษย์เชื่อว่า มนุษย์เป็นผู้มีเหตุผลสามารถใช้เหตุผลในการตัดสินใจเลือกสิ่งต่างๆ เพื่อตอบสนองความต้องการของ ตนเอง จึงเป็นที่มาของอีกความเชื่อที่ว่ามนุษย์มีอิสระและเสรีภาพ (ชัยอนันต์ สมุทวณิช, 2523; ป. มหาจันทร์, 2544) ถ้าหากสมาชิกของสังคมไปในทิศทางเดียวกันแล้วก็จะย่อนำสังคมไปสู่ความเจริญ

ความหมายของประชาธิปไตยที่เป็นระบบการเมือง จะเป็นที่คุ้นเคยของคนในสังคมมาก ที่สุดเมื่อพูดถึงประชาธิปไตยคนส่วนใหญ่จะเข้าใจว่าเป็นระบอบการปกครองเป็นอันดับแรกๆ ซึ่ง แท้จริงแล้วระบบการเมืองหรือการปกครองนั้นเป็นเพียงความหมายหนึ่งของประชาธิปไตยเท่านั้นเอง ในระบบของการเมืองประชาธิปไตยคือการกำหนดรูปแบบความสัมพันธ์ของสิ่งต่างในสังคม โดยที่ รูปแบบนี้จะถืออำนาจของประชาชนเป็นใหญ่ อำนาจมาจากประชาชน ประชาชนจะมีส่วนร่วมในการ ปกครอง โดยมุ่งให้เกิดประโยชน์แก่ส่วนรวม โดยมีรัฐบาลที่รับอำนาจให้ทำหน้าที่แทนประชาชน

ประชาชนทั้งหลายนั้นจะมีหน้าที่ สิทธิ และความรับผิดชอบอย่างเสมอภาคกัน (ธานินทร์ กรัยวิเชียร, 2518) ระบบการเมืองนี้จึงมีความสอดคล้องกันแนวความคิดของประชาธิปไตย

ประชาธิปไตยมีความหมายในแง่ของการเป็นวิถีชีวิตของคนในสังคม เพราะวิถีชีวิตนั้นหมายรวมถึง หลักการ ค่านิยม ทศนคติ การปฏิบัติตน ฯลฯ ของคนสังคม ซึ่งก็จะเป็นสิ่งที่สะท้อนมาจากอุดมการณ์แนวคิด ระบบการเมืองที่สังคมนั้นเป็นอยู่ดังนั้นประชาชนในสังคมประชาธิปไตยย่อมนำหลักและแนวคิดของประชาธิปไตยมาใช้ในการปฏิบัติในชีวิตประจำวัน โดยที่ลักษณะของสังคมที่มีวิถีชีวิตประชาธิปไตยนั้นประชาชนจะเชื่อมั่นในเหตุผล ไม่ยึดตนเองเป็นศูนย์กลางจึงทำให้เป็นมีใจกว้างยอมรับฟังความคิดเห็นผู้อื่นและตัดสินใจด้วยเหตุผล เคารพสิทธิเสรีภาพของบุคคลอื่น นอกจากนี้ประชาชนจะมีความอดทน ใช้การแก้ปัญหาด้วยวิธีสันติ ไม่มีอคติ มองโลกในแง่ดีและปรับตัวกับสถานการณ์ต่างๆ ได้ดี (ชัยอนันต์ สมุทวณิช, 2523)

พื้นฐานความเชื่อที่ว่ามนุษย์ทุกคนมีเหตุผล ทุกคนมีเสรีภาพและความเท่าเทียม ทำให้เกิดเป็นระบบเมืองรูปแบบหนึ่งที่ประชาชนเป็นเจ้าของอำนาจและมีส่วนร่วมในการปกครอง นั่นเป็นการชี้้นำการปฏิบัติตนและการดำเนินชีวิตของคนในสังคมให้เป็นไปในแนวทางเดียวกันเพื่อสังคมที่มีความสุข ไม่มีใครถูกใครกดขี่ข่มเหง ทุกคนมีสิทธิเสรีภาพ มีความเอื้ออาทรต่อกัน สิ่งทั้งหมดเหล่านี้เรียกรวมกันได้ว่า “ประชาธิปไตย” ประชาธิปไตยไม่ว่าจะจะเป็นแนวคิด เป็นวิถีชีวิตหรือเป็นระบบการเมืองก็ย่อมจะต้องมีหลักการที่เป็นจุดร่วมกันเพื่อให้เป็นแนวทางปฏิบัติ ถึงแม้จะมีอุดมการณ์หรือแนวคิดพื้นฐานอยู่แล้วแต่ว่าอุดมการณ์นั้นบางก็เป็นความหมายในแง่อุดมคติยากต่อการทำความเข้าใจและปฏิบัติตามดังนั้นจึงจำเป็นจะมีหลักการออกอย่างชัดเจนเพื่อให้ประชาชนเข้าใจและยึดเป็นแนวทางการปฏิบัติ

1.2 หลักการปกครองประชาธิปไตย

หลักการประชาธิปไตยเป็นสิ่งที่สำคัญที่จะทำให้คนในสังคมเข้าใจและนำไปสู่การปฏิบัติได้ง่ายขึ้นยิ่งโดยเฉพาะนำไปใช้ในระบอบการเมืองซึ่งระบอบการเมืองแบบประชาธิปไตยนั้นจำเป็นอย่างมากที่จะต้องมีการให้เห็นเด่นชัดเพราะปัจจุบันระบบการเมืองเป็นเครื่องมือที่แสดงถึงสภาพสังคมเนื่องจากในนานาชาตินั้นการปกครองระบอบประชาธิปไตยเป็นที่ได้รับความนิยมสะท้อนถึงความศิวิไลซ์ (สมบัติ อารังธัญวงศ์, 2546) โดยที่ลักษณะหรือหลักการของประชาธิปไตยนั้นจะประกอบขึ้นมาจากอุดมการณ์หรือแนวคิดพื้นฐานที่นำมาตีความและทำให้เข้าใจด้วยภาษาต่างๆ

การศึกษาพบว่าผู้เชี่ยวชาญด้านประชาธิปไตยและองค์กรที่มีความเกี่ยวข้องกับประชาธิปไตยได้นำเสนอหลักการประชาธิปไตยไว้หลายแหล่งข้อมูล โดยผู้เชี่ยวชาญที่ได้เสนอหลักการประชาธิปไตยที่ผู้วิจัยได้ไปศึกษานั้นมีจำนวนทั้งสิ้น 7 ท่าน ซึ่งแต่ละท่านล้วนเป็น

ผู้ทรงคุณวุฒิและมีชื่อเสียง มีผลงานและมีประสบการณ์ทำงานมากมาย ผู้เชี่ยวชาญแต่ละท่านมาจากหลากหลายสาขาวิชาและหลากหลายบทบาทหน้าที่เพื่อความครอบคลุมในทุกแหล่งข้อมูล มีทั้งผู้เชี่ยวชาญสาขา รัฐศาสตร์ นิติศาสตร์ มนุษยศาสตร์ ประวัติศาสตร์ การศึกษาและนักการเมือง ซึ่งจากการศึกษาพบว่าหลักการที่ผู้เชี่ยวชาญด้านประชาธิปไตยให้ไว้จะมีลักษณะคล้ายกันอาจจะมีแตกต่างกันบ้างในรายละเอียดแต่ส่วนใหญ่แล้วจะยึดตามแนวความคิดพื้นฐานหรืออุดมการณ์ของประชาธิปไตยมีรายละเอียดดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 1 หลักการปกครองประชาธิปไตยที่พบจากหน่วยงานและผู้เชี่ยวชาญท่านต่างๆ

หน่วยงาน/ผู้เชี่ยวชาญ	Padover (1963)	ธานีพร กรัยวิเชียร (2518)	กระทรวงศึกษาธิการ (2541)	สมบัติ ธำรงธัญวงศ์ (2546)	วิชัย ตันศิริ (2548)	วิสุทธ์ โพธิ์แทน (2550)	บรรเจ็ด สิงคะเนติ (2552)	นิยม รัฐอมฤต (2553)
หลักการ								
1. อำนาจอธิปไตยเป็นของปวงชน			✓	✓	✓	✓	✓	
2. สิทธิและเสรีภาพ	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
3. ความเสมอภาค	✓	✓	✓	✓		✓		✓
4. กฎหมาย		✓	✓	✓	✓			
5. เสี่ยงข้ามมาก	✓		✓	✓			✓	
6. ภราดรภาพ			✓			✓		✓
7. มืองค์ประกอบ 3 ประการ ฝ่ายนิติบัญญัติ ฝ่ายบริหาร และฝ่ายตุลาการ		✓			✓			
8. มีการเลือกตั้งผู้แทน	✓						✓	

รายละเอียดจากตารางข้างต้นพบว่าหลักการประชาธิปไตยที่พบจากการศึกษาจะให้หลักไว้ไม่แตกต่างกันมากนัก โดยสรุปมี 8 หลักการได้แก่ หลักอำนาจอธิปไตยเป็นของปวงชน หลักสิทธิและเสรีภาพ หลักความเสมอภาค หลักกฎหมาย หลักเสี่ยงข้ามมาก หลักภราดรภาพ หลักว่าด้วยองค์ประกอบ 3 ประการคือ ฝ่ายนิติบัญญัติ ฝ่ายบริหาร และฝ่ายตุลาการ และหลักการเลือกตั้งผู้แทน จากทั้ง 8 ข้อนี้ หลักการที่พบตรงกันมากที่สุดคือ หลักสิทธิและเสรีภาพ ซึ่งพบในทุกแหล่งข้อมูลที่ศึกษา หลักการที่พบมารองลงมาคือ หลักความเสมอภาค และหลักอำนาจอธิปไตยเป็นของปวงชน

ตามลำดับ ต่อมาคือหลักเสียงข้างมากและหลักกฎหมาย ตามด้วยหลักภราดรภาพ และน้อยที่สุดคือหลักม็องค์ประกอบ 3 ประการ และหลักการมีเลือกตั้งผู้แทน

โดยสรุปแล้วหลักการประชาธิปไตยประกอบไปด้วย 1) หลักอำนาจอธิปไตยเป็นของปวงชน 2) หลักสิทธิและเสรีภาพ 3) หลักความเสมอภาค 4) หลักนิติธรรม 5) หลักภราดรภาพ โดยใช้เหตุผลประกอบดังต่อไปนี้

หลักการประการแรกที่ว่าด้วยอำนาจอธิปไตยเป็นของปวงชนนั้นมาจากความหมายของประชาธิปไตยที่บอกว่าเป็นการปกครองโดยประชาชน (อมร รักษาสัตย์ และคณะ, 2543) ซึ่งนั่นหมายความว่าประชาชนจะเป็นเจ้าของอำนาจถ้าขาดหลักการที่ว่าประชาชนเป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตย ต่อมาเนื่องด้วยพื้นฐานแนวคิดของประชาธิปไตยนั้นเชื่อว่ามนุษย์มีอิสระและเสรีภาพ (ชัย อนันต์ สมุทวณิช, 2523) ดังนั้นหลักการประชาธิปไตยจึงจำเป็นต้องมีหลักสิทธิและเสรีภาพ สำหรับหลักความเสมอภาคนั้นเมื่อได้ศึกษาจากแหล่งข้อมูลหลายๆ แหล่งพบว่า หลักการนี้เป็นอีกสิ่งหนึ่งที่ผู้เชี่ยวชาญได้ให้ความสำคัญเพราะว่าประชาธิปไตยนั้นให้ความสำคัญกับทุกคนเท่าเทียมกัน (ธานินทร์ กรัยวิเชียร, 2518) สำหรับหลักนิติธรรมหรือว่ากฎหมายนั้นเป็นอีกสิ่งหนึ่งที่มีความสำคัญต่อประชาธิปไตยเพราะจะคอยเป็นเครื่องป้องกันไม่ให้ประชาชนละเมิดหรือล่วงล้ำสิทธิและเสรีภาพของผู้อื่น หลักภราดรภาพและเหตุผลก็เป็นสิ่งสำคัญสำหรับประชาธิปไตยเพราะพื้นฐานของประชาธิปไตยเชื่อว่ามนุษย์เป็นผู้มีเหตุผล (ป. มหาจันทร์, 2544) และต้องมีความเคารพซึ่งกันและกัน (วิสุทธิ์ โปธิแทน, 2550)

ส่วนหลักการอื่นๆ ที่ได้เหลือได้แก่ หลักเสียงข้างมาก หลักภราดรภาพ ม็องค์ประกอบ 3 ประการ และหลักการเลือกตั้งผู้แทน ได้จัดเข้าไปรวมอยู่เป็นรายละเอียดย่อยในหลักการที่ได้เลือกไปก่อนหน้าแล้ว เช่น หลักเสียงข้างมากนั้นสามารถจัดอยู่ในหลักอำนาจอธิปไตยเป็นของปวงชนได้ เพราะหลักเสียงข้างมากนั้นมีต้นเหตุมาจากการแสดงความคิดเห็นและการตัดสินใจของประชาชนที่แตกต่างกัน (วิสุทธิ์ โปธิแทน, 2550) ซึ่งนั่นก็เป็นเพราะประชาชนทุกคนมีอำนาจที่จะใช้ในการตัดสินใจ ส่วนหลักอำนาจ 3 ประการ (ฝ่ายนิติบัญญัติ ฝ่ายบริหาร ฝ่ายตุลาการ) ซึ่งหลักการนี้เป็นสิ่งสำคัญในการปกครองระบอบประชาธิปไตยและจัดรวมอยู่ในหลักอำนาจอธิปไตยเป็นของปวงชน (ธานินทร์ กรัยวิเชียร, 2518) ส่วนหลักมีการเลือกตั้งผู้แทนนั้นควรจะเป็นรายละเอียดอยู่ในหลักสิทธิและเสรีภาพเพราะว่าการเลือกตั้งนั้นเป็นผลมาจากสิทธิของประชาชนที่มีสิทธิ์เลือกผู้แทนของตนเอง และยังเป็นหนึ่งในองค์ประกอบของหลักการอำนาจอธิปไตยเป็นของปวงชน เพราะการเลือกตั้งผู้แทนเป็นการแสดงออกทางอำนาจอย่างหนึ่งของประชาชน โดยสรุปแล้วหลักการประชาธิปไตยประกอบไปด้วย 1) หลักอำนาจอธิปไตยเป็นของปวงชน 2) หลักสิทธิและเสรีภาพ 3) หลักความเสมอภาค 4) หลักนิติธรรม 5) หลักภราดรภาพ

โดยที่แต่ละหลักการจะมีรายละเอียดและองค์ประกอบต่างๆ ดังที่จะกล่าวถึงต่อไปนี้

1. หลักอำนาจอธิปไตยเป็นของปวงชน

จากความหมายของระบอบประชาธิปไตยที่ว่าประชาชนเป็นเป็นเจ้าของอำนาจสูงสุดในการปกครองโดยที่มีผู้แทนเข้าไปทำหน้าที่ปกครองแทน ซึ่งผู้แทนนั้นก็มาจากการเลือกสรรของประชาชน สิ่งต่างๆ เหล่านี้สะท้อนให้เห็นเป็นอย่างดีว่าอำนาจสูงสุดหรืออำนาจอธิปไตยนั้นเป็นของปวงชน ประชาชนเป็นเจ้าของอำนาจและสามารถแสดงออกได้โดยวิธีต่อไปนี้

1.1 การเลือกตั้ง

การเลือกตั้งเป็นการมีส่วนร่วมการเมืองประเภทหนึ่ง โดยจะต้องอยู่บนพื้นฐานของความสมัครใจและการมีอิสระที่จะเลือก (วิสุทธิ์ โปธิแทน, 2550) การเลือกตั้งในที่นี้หมายรวมถึงกิจกรรมต่างๆ ที่มีความเกี่ยวข้องกับการได้มาซึ่งตัวแทนของประชาชนไม่ว่าจะระดับไหนก็ตาม การเลือกตั้งจึงเป็นกลไกสำคัญในการเลือกผู้ปกครองที่มีความสามารถและคุณธรรม (สมบัติ ธำรงธัญวงศ์, 2546) ดังนั้นการเลือกตั้งจึงมีความสำคัญและจำเป็นจะต้องมีกฎหรือหลักเกณฑ์เพื่อใช้เป็นแนวทางปฏิบัติดังต่อไปนี้

1.1.1 หลักการมีอิสระที่จะเลือก โดยที่ประชาชนมีอิสระในการตัดสินใจเลือกไม่ถูกบังคับ ชูเชิญให้ทำการโดยไม่เต็มใจ

1.1.2 หลักลงคะแนนลับ หมายความว่าคะแนนหรือเสียงที่ประชาชนออกไปนั้นจะต้องเป็นความลับมีแต่ผู้ลงคะแนนเสียงเท่านั้นที่รู้

1.1.3 หลักการเลือกตั้งอย่างแท้จริง โดยที่ประชาชนผู้มีสิทธิเลือกตั้งจะมีทางเลือก (มากกว่า 1 ทางเลือก) และในการเลือกตั้งจะไม่มีการทุจริตใดๆ

1.1.4 หลักการเลือกตั้งมีระยะเวลา ต้องมีข้อกำหนดชัดเจนว่าการเลือกตั้งแต่ครั้งนั้นผู้แทนจะดำรงตำแหน่งได้นานเท่าไร

1.1.5 หลักการเลือกตั้งอย่าเสมอภาค ต้องไม่นำเรื่องของชนชั้น ศาสนา เศรษฐกิจ เชื้อชาติ หรือฐานะทางสังคมมาเกี่ยวข้อง

1.2 การรวมกลุ่มผลประโยชน์

การรวมกลุ่มประเภทนี้เป็นการมีส่วนร่วมรูปแบบหนึ่งที่ประชาชนสามารถรวมกลุ่มกันอย่างเป็นอิสระและทำกิจกรรมตามความสนใจได้โดยที่กิจกรรมนั้นต้องไม่ผิดกฎหมายและส่งผลเสียต่อผู้อื่น ซึ่งอิทธิพลของกลุ่มผลประโยชน์นี้อาจจะแสดงให้เห็นผ่านการเสนอข้อเรียกร้องเพื่อให้ผู้มีอำนาจตอบสนองหรือทำตามในสิ่งที่กลุ่มตนต้องการได้

1.3 การรวมตัวกันเป็นพรรคการเมือง

เมื่อคนอยู่รวมตัวกันในสังคมปริมาณมาก ประชาชนบางกลุ่มอาจเห็นว่าตนมีความสามารถพอที่จะปกครองหรือบริหารประเทศได้จึงรวมตัวเป็นพรรคการเมืองและเสนอตนเอง

เพื่อให้สมาชิกคนอื่นได้เลือกโดยที่สมาชิกในพรรคการเมืองแต่ละพรรคก็จะมีอุดมการณ์หรือนโยบายเดียวกัน หากพรรคนั้นๆ ได้รับเลือกด้วยเสียงข้างมากก็จะได้เป็นรัฐบาลบริหารประเทศ

1.4 การยอมรับเสียงข้างมาก

เมื่อคนหมู่มากมาอยู่รวมกัน มีการพูดคุยปรึกษาปัญหากันย่อมที่จะมีความคิดเห็นที่แตกต่างกันเพราะทุกคนมีอิสระที่จะคิดและพูดอะไรก็ได้ ดังนั้นจึงทำให้ความเห็นของคนในสังคมไม่ได้เป็นไปในทิศทางเดียวกัน เมื่อจะตัดสินใจดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่งก็ย่อมลำบากดังนั้นจึงถือเกณฑ์ที่ว่าหากมีการปรึกษาหรือแลกเปลี่ยนความเห็นกันแล้วไม่สามารถเห็นพ้องต้องกันเป็นเอกฉันท์ได้ ให้หาข้อยุติโดยการถือเสียงข้างมากเป็นหลัก (วิสุทธิ์ โปธิแทน, 2550) แต่ก็ไม่ได้แปลว่าเสียงข้างน้อยเป็นสิ่งที่ผิด ให้ถือว่าเป็นทางเลือกอีกทางหนึ่ง

2. หลักสิทธิและเสรีภาพ

แนวคิดพื้นฐานเรื่องเสรีภาพของมนุษย์ของประชาธิปไตย แสดงให้เห็นได้ว่าประชาธิปไตยให้ความสำคัญกับสิทธิและเสรีภาพของมนุษย์ กลุ่มคนต่างๆ จึงพยายามคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของตนเอง โดยที่สิทธินั้นหมายถึงความคุ้มกันทางกฎหมายของบุคคล ที่ห้ามไม่ให้คนอื่นมาก้าว่าย (ปรีชา หงส์ไกรเลิศ, 2523) ส่วนเสรีภาพนั้นหมายถึงโอกาสในการเลือกที่จะทำการใดตามความปรารถนาของแต่ละบุคคล (วิสุทธิ์ โปธิแทน, 2550) โดยที่สิทธิเสรีภาพของประชาชนในระบอบประชาธิปไตยตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 รับรองสำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร (2552) ได้เสนอไว้มีดังต่อไปนี้

2.1 สิทธิเสรีภาพส่วนบุคคล คือการที่บุคคลมีอิสระการดำเนินชีวิตและเรื่องความเป็นอยู่ โดยที่สิ่งนั้นๆ จะต้องไม่สร้างเดือดร้อนแก่ผู้อื่น เช่น เสรีภาพในรักขาร่างกาย การเคลื่อนไหวร่างกาย การเลือกคู่ครอง การนับถือศาสนา การย้ายที่อยู่

2.2 สิทธิในกระบวนการยุติธรรม บุคคลมีสิทธิเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมได้อย่างสะดวกและรวดเร็ว อย่างเท่าเทียมกัน ดังเช่นในคดีแพ่งบุคคลมีสิทธิได้รับความช่วยเหลือทางกฎหมายตามสมควรจากรัฐ

2.3 สิทธิในทรัพย์สิน ตามระบอบประชาธิปไตยถือว่าประชาชนมีสิทธิและเสรีภาพในการเป็นเจ้าของทรัพย์สินที่ได้มาโดยชอบด้วยกฎหมาย และยังสามารถเพิ่มพูนทรัพย์สินของตนได้

2.4 สิทธิและเสรีภาพในการประกอบอาชีพ หมายความว่า ประชาชนมีเสรีภาพในการเลือกประกอบอาชีพตามความถนัดหรือความสามารถของตนเองโดยไม่ขัดต่อกฎหมาย

2.5 เสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นของบุคคลและสื่อมวลชน คือการที่บุคคลมีเสรีภาพที่จะแสดงความคิดเห็น โดยการพูด การเขียน หรือ การโฆษณา รวมถึงวิธีอื่นๆ

2.6 สิทธิและเสรีภาพในการศึกษาบุคคลแต่ละบุคคลย่อมมีสิทธิในการได้รับการศึกษา ที่รัฐจัดให้ไม่น้อยกว่า 12 ปีอย่างไม่มีค่าใช้จ่าย

2.7 สิทธิในการได้รับการบริหารสาธารณสุขและสวัสดิการจากรัฐ หมายความว่า บุคคลมีสิทธิเท่าเทียมกันที่จะได้รับการสาธารณสุขที่ได้มาตรฐาน เด็กที่ไม่มีผู้ปกครองมีสิทธิได้รับการดูแลให้การศึกษา ผู้พิการมีสิทธิเข้ารับสวัสดิการจากรัฐ ฯลฯ

2.8 สิทธิในข้อมูลข่าวสารและการร้องเรียน หมายความว่าบุคคลมีสิทธิที่จะเข้าถึงข้อมูลหรือข่าวสารสาธารณะ มีสิทธิขอข้อมูลและคำชี้แจง รวมไปถึงการร้องทุกข์ต่อหน่วยงานราชการ

2.9 เสรีภาพในการชุมนุมและการสมาคม คือการที่ประชาชนมีอิสระในการชุมนุมกันโดยสงบและปราศจากอาวุธ หรือรวมกลุ่มต่างๆ เช่น สมาคม ชมรม สหภาพ หรือพรรคการเมือง

2.10 สิทธิชุมชน หมายถึงสิทธิในการอนุรักษ์ฟื้นฟูจารีตประเพณีหรือภูมิปัญญาท้องถิ่นของแต่ละชุมชน รวมไปถึงการบำรุงรักษาสภาพแวดล้อมและความหลากหลายทางชีวภาพ

2.11 สิทธิพิทักษ์รัฐธรรมนูญ หมายความว่าบุคคลไม่มีสิทธิที่จะล้มล้างการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นพระประมุขแต่บุคคลย่อมมีสิทธิต่อต้านโดยสันติวิธี

3. หลักความเสมอภาค

ความเสมอภาค คือ ความเท่าเทียมกันและไม่เลือกปฏิบัติต่อคนอื่นด้วยเหตุเพราะศาสนา อาชีพ การศึกษา เชื้อชาติ (นิยม รัฐอมฤต, 2553) หลักความเสมอภาคนี้จะมาพร้อมกับหลักสิทธิและเสรีภาพ โดยความเสมอภาคในที่นี้หมายถึงความเสมอภาคกันในโอกาสต่างๆ (สมบัติ อารัง ธีรวงศ์, 2546) ความเสมอภาคที่ประชาชนในระบอบประชาธิปไตยจะได้รับนั้นจะประกอบไปด้วยความเสมอภาคทางการเมือง ความเสมอภาคทางกฎหมาย ความเสมอภาคทางโอกาส ความเสมอภาคทางเศรษฐกิจ และความเสมอภาคทางสังคม (นิยม รัฐอมฤต, 2553; ป. มหาจันทร์, 2544; วิสุทธิ์ โทธิแทน, 2550) โดยแต่ละด้านมีรายละเอียดดังนี้

3.1 ความเสมอภาคทางการเมือง คือการที่ประชาชนมีหลักประกันที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมืองในแง่มุมต่างๆ ได้อย่างเท่าเทียมกัน (ป. มหาจันทร์, 2544) โดยไม่คำนึงถึงระดับการศึกษา สถานภาพ ฯลฯ เช่น ความเสมอภาคในการใช้สิทธิเสรีภาพในการเลือกตั้ง การเข้ารับสมัครการเลือกตั้งในระดับต่างๆ

3.2 ความเสมอภาคทางกฎหมาย คือ การออกกฎหมาย หรือการบังคับใช้จะต้องเป็นมาตรฐานสากลและบังคับใช้กับทุกคนอย่างเสมอภาคกัน (วิสุทธิ์ โทธิแทน, 2550) เพื่อเป็นการปกป้องสิทธิและรักษาผลประโยชน์ของประชาชนทุกคน

3.3 ความเสมอภาคทางโอกาส คือ การที่ประชาชนทุกคนมีโอกาสอย่างเต็มที่ที่จะแสดงความสามารถหรือศักยภาพของตนเองเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของตนเองโดยสุจริตและไม่ทำให้อื่นเดือดร้อน (วิสุทธิ์ โทธิแทน, 2550) เช่น โอกาสการเข้าศึกษา ที่ทุกคนสามารถเลือกจะเรียนโรงเรียนไหนก็ได้เท่าเทียมกัน

3.4 ความเสมอภาคทางเศรษฐกิจ คือ การที่รัฐควรจะรับประกันความมั่นคงทางเศรษฐกิจกับประชาชนเพื่อให้ดำรงชีวิตได้อย่างปกติสุข เช่น ความเสมอภาคในการเลือกประกอบอาชีพ และระบบเศรษฐกิจในระบอบประชาธิปไตยต้องมีการเปิดการแข่งขันเสรี ความเสมอภาคทางเศรษฐกิจนี้จะก่อให้เกิดการกระจายความมั่นคงและความอุดมสมบูรณ์แก่ประชาชน (สมบัติ อารังธัญวงศ์, 2546)

3.5 ความเสมอภาคทางสังคม คือ การที่ทุกคนสามารถอยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างมีความสุข มีความเคารพซึ่งกันและกัน มีศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ โดยไม่คำนึงถึงสถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคม ระดับการศึกษา ฯลฯ (ป. มหาจันทร์, 2544)

4. หลักนิติธรรม

หลักนิติธรรมหมายถึงการปกครองโดยกฎหมายการอยู่ร่วมกันในสังคมจำเป็นต้องมีกฎเกณฑ์เพื่อความสงบสุขเรียบร้อย กฎหมายหรือหลักนิติธรรมนี้จะช่วยให้มนุษย์เกิดการพัฒนา (ธานินทร์ กรัยวิเชียร, 2518) โดยที่หลักกฎหมายมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

4.1 กฎหมายต้องมีที่มาชอบธรรม คือ ประชาชนจะต้องเป็นผู้บัญญัติกฎหมาย ไม่ให้ผู้นั่งผู้ใดบัญญัติกฎหมายเพื่ออำนาจและผลประโยชน์ของตนเอง (สมบัติ อารังธัญวงศ์, 2546)

4.2 การบังคับใช้กฎหมายต้องเสมอภาคเท่าเทียมกัน หมายความว่าบุคคลทุกคนมีความเสมอภาคกันทางกฎหมายและบุคคลจะอยู่ภายใต้กฎหมายเมื่อทำผิดต้องรับโทษ (ธานินทร์ กรัยวิเชียร, 2518)

4.3 การได้รับความคุ้มครองจากกระบวนการยุติธรรมอย่างเท่าเทียมกัน หมายความว่าประชาชนทุกคนจะได้รับการคุ้มครองมีสิทธิ์ที่จะแต่งตั้งทนายในการดำเนินคดีต่างๆ (สมบัติ อารังธัญวงศ์, 2546)

5. หลักภราดรภาพ

เมื่อคนในสังคมมาอยู่ร่วมกันเป็นเวลานานย่อมเกิดความรู้สึกอาทรร้อนใจและมีความปรารถนาดีต่อกัน ความรู้สึกแบบนี้เรียกว่าภราดรภาพ หลักภราดรภาพนี้มีความสำคัญเพราะจะกระทบต่อหลักเสรีภาพและสิทธิ เมื่อคนไม่เคารพซึ่งกันและกันย่อมคิดแต่เอาเปรียบกันและละเมิดสิทธิเสรีภาพของผู้อื่น (นิยม รัฐอมฤต, 2553; วิสุทธิ์ โปธิแทน, 2550) ซึ่งหลักภราดรภาพนั้นได้แก่

5.1 การเคารพซึ่งกันและกันทั้งทางกาย วาจา และความคิด ให้เกียรติกัน รวมไปถึงการเคารพและยอมรับในเหตุผลด้วย แสดงความคิดเห็นได้อย่างอิสระโดยไม่ทำให้ผู้อื่นได้รับความเดือดร้อน (ป. มหาจันทร์, 2544)

5.2 ความปรองดองเป็นพี่เป็นน้องกัน เมื่อคนเราเคารพซึ่งกันและกันย่อมจะเกิดความรู้สึกที่ดี มีความเอื้ออาทรต่อกันก็ให้เกิดความรู้สึกที่ปรองดองอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข

หลักการปกครองประชาธิปไตยนั้นจะประกอบขึ้นมาจากอุดมการณ์หรือแนวคิดพื้นฐานที่นำมาตีความและทำให้เข้าใจด้วยภาษาต่างๆ ประกอบไปด้วย หลักอำนาจอธิปไตยเป็นของปวงชน ที่ประชาชนจะเป็นเจ้าของอำนาจสูงสุดในการปกครอง ประชาชนสามารถใช้อำนาจนั้นผ่านการมีส่วนร่วมทางการเมืองเช่นการเลือกตั้ง การรวมตัวกันเป็นกลุ่มผลประโยชน์ หรือเป็นพรรคการเมือง ต่อมาคือหลักสิทธิและเสรีภาพที่มาจากแนวคิดพื้นฐานของประชาธิปไตยที่เชื่อว่าทุกคนมีสิทธิและเสรีภาพที่จะดำเนินการใดๆ โดยไม่ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน โดยให้ถือว่าประชาชนทุกคนมีสิทธิและเสรีภาพเท่าเทียมกันดังนั้นหลักการนี้จะต้องมาพร้อมกับหลักความเสมอภาคนั้นคือความเท่าเทียมกันและไม่เลือกปฏิบัติต่อกัน ความเสมอภาคที่ประชาชนในระบอบประชาธิปไตยจะได้รับนั้น จะประกอบไปด้วย ความเสมอภาคทางการเมือง ความเสมอภาคทางกฎหมาย ความเสมอภาคทางโอกาส ความเสมอภาคทางเศรษฐกิจ และความเสมอภาคทางสังคม หลักการที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือหลักนิติธรรมหรือการปกครองโดยกฎหมายเพราะว่าการอยู่ร่วมกันในสังคมจำเป็นต้องมีกฎเกณฑ์เพื่อความสงบสุขเรียบร้อย (ธานินทร์ กรัยวิเชียร, 2518) โดยที่กฎหมายต้องมีที่มาชอบธรรม มีการบังคับใช้กฎหมายต้องเสมอภาคเท่าเทียมกัน ประชาชนทุกคนต้องได้รับความคุ้มครองจากกระบวนการยุติธรรมอย่างเท่าเทียมกัน และหลักการสุดท้ายคือหลักภราดรภาพซึ่งเป็นการเคารพซึ่งกันและกัน ความรู้สึกเป็นพี่เป็นน้องเอื้ออาทรต่อกัน (นิยม รัฐอมฤต, 2553)

1.3 สังคมประชาธิปไตย

ประชาธิปไตยนั้นมีความหมายได้ในหลายๆ กรณีไม่ว่าจะเป็นอุดมการณ์ความคิดหรือแนวคิด เป็นระบบการเมือง และเป็นวิถีชีวิตของคนในสังคม แต่ละด้านของประชาธิปไตยก็มีความสำคัญแตกต่างกันออกไป แนวคิดและอุดมการณ์นั้นจะเป็นที่มาของการกำหนดรูปแบบในการปกครองประเทศ และเป็นแนวทางในการใช้ชีวิตหรือวิถีชีวิตของคนในสังคมแบบประชาธิปไตย (ชัยอนันต์ สมุทวณิช, 2523) สังคมประชาธิปไตยจะต้องประกอบไปด้วยคนที่อยู่ร่วมกันอย่างมีสันติภาพคือความสงบ เพราะถ้าสังคมมีความสงบสังคมนั้นก็จะมีความสุขปราศจากความขัดแย้งและต่อสู้ทำร้ายกัน และสังคมยังต้องมีสันติสุขคือความเรียบร้อย ปราศจากอันตรายใดๆ นอกจากนี้ยังเป็นสังคมที่มีเสรีภาพที่จะทำอะไรก็ได้ภายใต้ขอบเขตและไม่ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน (กระทรวงศึกษาธิการ, 2538) ซึ่งการจะเกิดสังคมแบบประชาธิปไตยนี้ได้คนในสังคมจะต้องมีวิถีชีวิตแบบประชาธิปไตยเสียก่อนวิถีชีวิตแบบประชาธิปไตยนั้นหมายถึงหลักการ ค่านิยม ทักษะคติ การปฏิบัติตน ฯลฯ ของคนสังคม ซึ่งก็จะเป็นสิ่งที่สะท้อนมาจากอุดมการณ์แนวคิด ระบบการเมืองที่สังคมนั้นเป็นอยู่ดังนั้นประชาชนในสังคมประชาธิปไตยย่อมนำหลักและแนวคิดของประชาธิปไตยมาใช้ในการปฏิบัติในชีวิตประจำวัน กลายเป็นนิสัยในชีวิตประจำวัน

กระทรวงศึกษาธิการ (2538) ได้เผยแพร่ไว้ว่าวิถีชีวิตของคนในสังคมประชาธิปไตยที่จะก่อให้เกิด สันติภาพ สันติสุข และเสรีภาพนั้นจะต้องเป็นไปใน 4 ลักษณะ คือ วินัยธรรม คารวธรรม ศรัทธาธรรม สามัคคีธรรม และ ปัญญาธรรม มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1) ด้านวินัยธรรม คือ การปฏิบัติตามกฎระเบียบและข้อบังคับต่างๆ ที่เป็นข้อตกลงร่วมกันของคนในสังคมอย่างสม่ำเสมอและช่วยดูแลไม่ให้มีผู้ใดมาละเมิดได้

2) ด้านคารวธรรม คือ การเคารพซึ่งกันและกันทั้งทางกายและวาจาเพราะในสังคมประชาธิปไตยถือว่าทุกคนต่างมีเกียรติและศักดิ์ศรีมีฐานะความเป็นมนุษย์และเป็นสมาชิกในสังคมอย่างเสมอภาคเท่าเทียมกัน และยังต้องเคารพในสิทธิของผู้อื่น ถึงแม้ว่าทุกคนจะมีสิทธิเสรีภาพในการแสดงออกแต่การแสดงออกเหล่านั้นต้องไม่ไปกระทบต่อสิทธิและเสรีภาพของผู้อื่นรวมถึงการให้โอกาสและการยอมรับความเห็นที่แตกต่างจากตนเองด้วย

3) ด้านศรัทธาธรรม คือ การรับผิดชอบต่อนหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายเพราะผู้ที่มอบหมายงานให้ย่อมมีความเชื่อในตัวผู้ที่รับมอบว่าจะสามารถทำหน้าที่นั้นๆ ได้ผู้ที่รับมอบจึงต้องรับผิดชอบอย่างเต็มกำลังและทำอย่างเต็มใจเมื่อมีการเปลี่ยนหน้าที่ที่รับผิดชอบก็ต้องสามารถทำได้ด้วยความยินดีเปลี่ยนบทบาทเป็นทั้งผู้นำและผู้ตามได้

4) ด้านสามัคคีธรรม คือ การอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างรักใคร่กลมเกลียวและสามัคคีต่อกัน รู้จักการทำงานเป็นกลุ่ม เมื่อรวมกลุ่มกันแล้วก็ต้องเป็นสมาชิกที่ดีทำคุณประโยชน์และรู้จักรักษาผลประโยชน์ของกลุ่ม สมาชิกในกลุ่มต้องรู้จักอดทนอดกลั้นเมื่อเกิดความเห็นต่างจะต้องยอมรับและเคารพในความเห็นต่างนั้นเมื่อเกิดความขัดแย้งกันภายในกลุ่มจะต้องแก้ไขปัญหาดังกล่าวด้วยสันติวิธี ใช้วิธีการประนีประนอมเพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าว

5) ด้านปัญญาธรรม คือ การใช้สติปัญญาในการตัดสินใจโดยใช้เหตุผลประกอบเพราะลัทธิของประชาธิปไตยเชื่อว่ามนุษย์เป็นผู้มีเหตุผลและจะยอมเชื่อฟังโดยไม่ได้แย้งถ้าฝ่ายตรงข้ามมีเหตุผลที่ยอมรับได้ สติปัญญาจะช่วยให้คนคิดอย่างเป็นระบบและหาเหตุผลมาใช้ประกอบการตัดสินใจได้อย่างถูกต้อง

สังคมประชาธิปไตยนั้นจะต้องเป็นสังคมที่มีสันติภาพ สันติสุข และเสรีภาพ การที่จะเกิดทั้งสามสิ่งนี้ได้ นั้นผู้คนในสังคมจะต้องมีวิถีชีวิตแบบประชาธิปไตยซึ่งจะเป็นไปใน 4 ลักษณะ คือ วินัยธรรมคือการมีข้อตกลงร่วมกันในคนสังคมปฏิบัติตาม คารวธรรมคือการเคารพซึ่งกันและกันเพราะทุกคนเท่าเทียมกัน ศรัทธาธรรมคือการรับผิดชอบต่อหน้าที่ของตนเอง สามัคคีธรรมคือการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข และปัญญาธรรมคือการใช้ปัญญาและเหตุผลในการตัดสินใจ ทั้ง 4 ด้านนี้ล้วนเป็นลักษณะสำคัญของวิถีชีวิตประชาธิปไตยที่จะทำให้เกิดเป็นสังคมประชาธิปไตยที่สมบูรณ์

1.4 คุณลักษณะประชาธิปไตย

สังคมประชาธิปไตยจะพัฒนาหรือดำเนินต่อไปได้นั้นคนในสังคมมีส่วนสำคัญในการช่วยขับเคลื่อน เพราะว่าการปกครองประชาธิปไตยนั้นเป็นเพียงรูปแบบที่จำเป็นต้องใช้คนเป็นผู้ดำเนินการ ถ้าคนในสังคมมีความเป็นประชาธิปไตยสูงก็มีแนวโน้มว่าสังคมนั้นจะเป็นสังคมประชาธิปไตยที่สมบูรณ์แบบ (ปริญญา เทวานฤมิตรกุล, 2555) คนที่มีความเป็นประชาธิปไตยนั้นจะสะท้อนออกมาให้เห็นจากคุณลักษณะหลายด้านจากศึกษาพบว่า มีหน่วยงานและนักวิชาการหลายท่านได้ให้คุณลักษณะของบุคคลที่มีความเป็นประชาธิปไตยไว้หลายด้านดังต่อไปนี้

ตารางที่ 2 คุณลักษณะประชาธิปไตยที่พบจากหน่วยงานและนักวิชาการท่านต่างๆ

หน่วยงาน/นักวิชาการ	Asswell (1988) อ้างถึงในวิจัยตันศิริ (2548)	Gartrell (2012)	กระมล ทองธรรมชาติ (2521)	พิศนา เขมมณี (2536)	สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาศึกษาขั้นพื้นฐาน (2552)	ปริญญา เทวานฤมิตรกุล (2555)	สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาศึกษาขั้นพื้นฐาน (2556)	ทิพย์พพร ตันติสุนทร (2556)
คุณลักษณะประชาธิปไตย								
1. มีความรับผิดชอบ			✓		✓	✓	✓	✓
2. เคารพความแตกต่าง	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
3. เคารพหลักความเสมอภาค			✓			✓	✓	
4. ใช้เหตุผลในการคิดและตัดสินใจ		✓	✓	✓	✓		✓	✓
5. เคารพกฎกติกา			✓		✓	✓	✓	
6. มีส่วนร่วมในสังคม							✓	✓
7. เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม	✓				✓	✓	✓	
8. มีความรู้มีการศึกษา			✓					✓
9. ทำงานร่วมกับผู้อื่นได้		✓		✓				✓
10. รู้จักสิทธิ			✓			✓	✓	✓
11. แก้ไขปัญหาโดยสันติวิธี		✓		✓				✓
12. เปิดใจกว้าง	✓		✓	✓	✓		✓	

รายละเอียดจากตารางข้างต้นพบว่าคุณลักษณะของบุคคลที่มีความเป็นประชาธิปไตยที่พบมีความคล้ายคลึงกัน โดยที่คุณลักษณะที่หน่วยงานและนักวิชาการเห็นตรงกันเรียงตามลำดับจากมากไปหาน้อยคือ เคารพความแตกต่าง ใช้เหตุผลในการคิดและตัดสินใจ เปิดใจกว้าง มีความรับผิดชอบ รู้จักสิทธิ เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมเคารพกฎกติกา เคารพหลักความเสมอภาค ทำงานร่วมกับผู้อื่นได้ แก้ไขปัญหาโดยสันติวิธี มีส่วนร่วมในสังคม มีความรู้มีการศึกษา โดยแต่ละคุณลักษณะมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. เคารพความแตกต่าง คือ การเคารพในความเป็นตัวบุคคลเข้าใจว่าคนในสังคมแตกต่างกัน ผู้อื่นมีสิทธิในการแสดงความคิดเห็นที่แตกต่างจากเราได้และยอมรับได้ว่าทำไมเขาจึงแตกต่างจากเรา รวมไปถึงเคารพในการตัดสินใจและการแสดงความคิดเห็นของผู้อื่น เพราะความแตกต่างเหล่านั้นจะนำมาซึ่งความแตกต่าง ความขัดแย้งและความรุนแรง ถ้ายอมรับในความแตกต่างเหล่านั้นได้ก็จะอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีความสุข

2. ใช้เหตุผลในการคิดและตัดสินใจ คือ การใช้ความสามารถทางปัญญาในการประพฤติปฏิบัติตน การคิดวิเคราะห์อย่างเป็นระบบอย่างมีวิจารณญาณ ไตร่ตรองอย่างละเอียดรอบคอบ (ประภาศรี สีหอำไพ, 2540) บนพื้นฐานของการใช้เหตุผลเพื่อจะคิดหรือตัดสินใจในเรื่องต่างๆ สามารถแสดงออกทางความคิดอย่างมีเหตุผลโดยไม่ให้อารมณ์มาเป็นใหญ่และมีอำนาจเหนือเหตุผล รวมไปถึงการเคารพและยอมรับในเหตุผลของผู้อื่น

3. เปิดใจกว้าง คือ การที่บุคคลมีจิตใจเปิดกว้าง มีทัศนคติที่ดีต่อบุคคลอื่นเห็นผู้อื่นเป็นที่ เป็นน้อมมีความรักและความเอื้ออาทรต่อกัน รู้จักรับฟังและยอมรับในความเห็นของผู้อื่น รวมไปถึงการมีใจเปิดกว้างที่จะยอมรับความรู้หรือวิถีชีวิตใหม่ๆ ที่แตกต่างไปจากเดิม

4. มีความรับผิดชอบ คือ ความรู้สึกสำนึกภายในจิตใจ เมื่อมีหน้าที่หรือเมื่อต้องทำการใดแล้วต้องทำให้สำเร็จและได้ผลที่ดี(กระทรวงศึกษาธิการ, 2541; ผกา สัตยธรรม, 2556) ความรับผิดชอบมีทั้งรับผิดชอบต่อการกระทำของตนเอง รับผิดชอบต่อสังคมรับรู้ว่าเป็นสมาชิกหนึ่งในสังคมที่จะขับเคลื่อนสังคมได้ จึงต้องทำหน้าที่และรับผิดชอบต่อหน้าที่ของตนเองรวมทั้งมีความกระตือรือร้นและมีจิตสำนึกที่จะรับผิดชอบต่อสังคม

5. รู้จักสิทธิ คือ บุคคลในสังคมประชาธิปไตยต้องรู้จักและเข้าใจในสิทธิของตนเอง สามารถปกป้องสิทธิของตนเองไม่ให้ผู้อื่นมาละเมิดได้ ต่อสู้เพื่อเรียกร้องสิทธิของตนเองได้ และต้องไม่กระทำการใดที่ไปละเมิดสิทธิที่ผู้อื่นพึงมีภายใต้การปกครองแบบประชาธิปไตย รวมไปถึงเคารพและยอมรับในสิทธิของผู้อื่น

6. เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม คือ การที่บุคคลมีจิตเป็นสาธารณะ เห็นประโยชน์ส่วนรวมมาก่อนประโยชน์ส่วนตน รู้การให้การเสียสละ ให้ความสำคัญต่อการแบ่งปันสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่

ผู้อื่นปรารถนาให้ผู้อื่นได้รับสิ่งที่เป็นประโยชน์ บำเพ็ญประโยชน์ ทำงานอาสาสมัคร ทำประโยชน์แก่ส่วนรวมโดยไม่หวังผลตอบแทน

7. เคารพกฎกติกา คือ การที่บุคคลมีความเคารพและยอมรับในกฎกติกาต่างๆ ที่ได้กำหนดขึ้น เห็นความสำคัญและปฏิบัติตาม ไม่ละเมิดกฎกติกาและไม่นิ่งเฉยต่อการละเมิดกฎกติกาของผู้อื่น รวมไปถึงการยอมรับในผลของการละเมิดกฎกติกา

8. เคารพหลักความเสมอภาค คือ การที่บุคคลรับรู้และเข้าใจว่าทุกคนเป็นสมาชิกและมีความเป็นเจ้าของประเทศในฐานะที่เท่าเทียมกัน เห็นคนอื่นเท่าเทียมกับตนไม่เลือกปฏิบัติต่อผู้อื่น ยึดถือหลักความยุติธรรม วางตัวเป็นกลางไม่เลือกปฏิบัติและไม่มือคตเอนเอียงเข้าข้างฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง

9. ทำงานร่วมกับผู้อื่นได้ คือ บุคคลในสังคมประชาธิปไตยจะต้องมีการทำงานร่วมกับผู้อื่นอยู่เสมอเพราะจะต้องมีหน้าที่รับผิดชอบสังคมร่วมกันดังนั้น บุคคลต่างๆ ย่อมต้องสามารถทำงานร่วมกับคนอื่นได้โดยไม่เกิดความขัดแย้งและทำให้งานนั้นประสบผลสำเร็จได้ด้วยดี

10. แก้ไขปัญหาโดยสันติวิธี คือ การที่แก้ไขปัญหาโดยไม่ใช้ความรุนแรง อดทนอดกลั้นต่อความขัดแย้ง ใช้หลักความประนีประนอมผ่อนหนักให้เป็นเบา แสวงหาวิธีแก้ปัญหาอย่างสร้างสรรค์และต้องไม่ก่อให้เกิดความขัดแย้งที่รุนแรงขึ้น และอยู่ร่วมกันโดยยึดความสามัคคีเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน

11. มีส่วนร่วมในสังคม คือ การที่บุคคลเต็มใจที่จะไปมีส่วนร่วมทั้งในสังคม เช่น ร่วมกิจกรรมเทศกาล วันสำคัญ ต่างๆ รับรู้ว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของสังคมเห็นปัญหาสังคมว่าเป็นปัญหาของตนเองและร่วมแก้ไขปัญหาดังกล่าว รวมไปถึงการเข้าไปมีส่วนร่วมกับกิจกรรมทางการเมือง เช่น การเลือกตั้ง การออกเสียงประชามติ การวิพากษ์วิจารณ์การทำงานของรัฐบาล

12. มีความรู้มีการศึกษา คือ การที่บุคคลจะต้องมีความรู้ความเข้าใจทั้งในเรื่องความรู้ทั่วไปและความรู้เกี่ยวกับประชาธิปไตยเพื่อที่จะได้นำความรู้เหล่านั้นไปใช้ในการขับเคลื่อนสังคมได้

คุณลักษณะของบุคคลที่มีความเป็นประชาธิปไตยนั้นจะต้องประกอบไปด้วย เคารพความแตกต่าง ใช้เหตุผลในการคิดและตัดสินใจ เปิดใจกว้าง มีความรับผิดชอบ รู้จักสิทธิ เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมเคารพกฎกติกา เคารพหลักความเสมอภาค ทำงานร่วมกับผู้อื่นได้ แก้ไขปัญหาโดยสันติวิธี มีส่วนร่วมในสังคม มีความรู้มีการศึกษา ถ้าคนสังคมประชาธิปไตยมีลักษณะเป็นดังนี้แล้วย่อมช่วยกันพัฒนาประชาธิปไตยให้เกิดความองกงามขึ้นในสังคมได้

1.5 การพัฒนาและปลูกฝังประชาธิปไตย

การปลูกฝังทัศนคติค่านิยมรวมถึงการพัฒนาความรู้ประชาธิปไตยนั้นเป็นหน้าที่ของทุกสถาบันในสังคมไม่ว่าจะเป็นสถาบันครอบครัว โรงเรียน ชุมชน ฯลฯ โดยที่โรงเรียนถือเป็นสถาบันหลัก

ในการอบรมและ ปลุกฝังในผู้เรียนยึดมั่นในการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข เข้าใจสิทธิหน้าที่ของตนเอง เคารพสิทธิของผู้อื่น (สุปราณี จิราณรงค์, 2551) เพราะว่าการศึกษานั้นเป็นเครื่องมือที่จะทำให้เกิดการผสมผสานวัฒนธรรม ปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตและสร้างให้คนเป็นพลเมือง ดังนั้นโรงเรียนจึงต้องสร้างบรรยากาศของความเป็นประชาธิปไตย โดยที่ Dewey (1916) ได้เสนอไว้ว่าการสร้างประชาธิปไตยในโรงเรียนนั้นต้องให้ผู้เรียนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาสังคมโดยมีประชาธิปไตยเป็นเป้าหมาย โดยเคารพในความเป็นปัจเจกชนของผู้เรียน เพื่อพัฒนาผู้เรียนให้มีเสรีภาพทางความคิดและการกระทำ ตลอดจนความรับผิดชอบต่อสังคมประชาธิปไตย โดยที่หลายประเทศทั่วโลกที่ประสบความสำเร็จในการนำประชาธิปไตยมาใช้จะมีการศึกษาเพื่อการสร้างพลเมือง เพื่ออบรมฝึกฝนให้คนในชาติเป็นพลเมืองที่จะขับเคลื่อนสังคมประชาธิปไตย (ปริญา เทวานฤมิตรกุล, 2555) และประเทศไทยเองก็พยายามที่จะพัฒนารูปแบบแนวทางการพัฒนาและการปลุกฝังทัศนคติค่านิยมประชาธิปไตย ซึ่งการปลุกฝังทัศนคติค่านิยมประชาธิปไตยนั้นจำเป็นต้องใช้ระยะเวลาเพื่อให้เกิดความสมดุลระหว่างความมีวินัยและเสรีภาพ

วิชัย ตันศิริ (2551) ได้กล่าวถึงแนวคิดเกี่ยวกับขั้นตอนในการสอนประชาธิปไตยแก่เด็กที่มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1) มิติของการสร้างความเคยชินและกลายเป็นนิสัย

มิตินี้จะเกี่ยวข้องกับกับการสร้างกรอบการดำเนินชีวิตตั้งแต่เกิดจนโตเป็นผู้ใหญ่ เช่น การกิน การเข้านอน การรับประทานอาหาร ฯลฯ ที่จะต้องสร้างให้เป็นระบบจนเกิดเป็นสภาวะความแน่นอนจนกลายเป็นกิจวัตรประจำวัน ส่วนใหญ่จะเกิดจากการเรียนรู้ผ่านการเลียนแบบการฝึกฝนจากผู้ปกครองและสังคมรอบข้างแล้วจึงซึมซับนำมาปฏิบัติอย่างต่อเนื่องจนเกิดเป็นความเคยชินและกลายเป็นนิสัยในที่สุด

2) มิติของการสร้างแรงบันดาลใจ

การที่จะปลุกฝังทัศนคติค่านิยมต่างๆ นั้นจะเกิดผลดีได้ต้องอาศัยแรงกระตุ้นหรือแรงบันดาลใจ หลักการสำคัญสำหรับมิตินี้คือการส่งเสริมกิจกรรมที่ได้ลงมือปฏิบัติ เปิดโอกาสได้ให้แสดงความสามารถ หรือส่งเสริมกิจกรรมการอ่านหนังสือนอกเวลา สิ่งเหล่านี้จะเป็นแรงเสริมในการช่วยปลุกฝังทัศนคติค่านิยมที่ดี

3) มิติของการใช้ปัญญาและเหตุผลเพื่อสร้างจิตสำนึกที่ดี

เมื่อเด็กเริ่มโตขึ้นจะมีการพัฒนาการของการใช้เหตุผลหรือปัญญาที่จะสามารถเรียนรู้และเข้าใจสิ่งต่างๆ ได้ในการใช้ปัญญาเพื่อฝึกอบรมเด็กนั้นจะต้องให้เด็กได้ใช้ความคิดและมีส่วนร่วมด้วย เช่น การให้เด็กมีส่วนร่วมในข้อตกลงกฎกติกาต่างๆ และให้เด็กปฏิบัติตามสิ่งเหล่านี้จะทำให้เด็กได้ฝึกการควบคุมตนเอง รู้จักใช้เหตุผล เรียนรู้และเข้าใจผู้อื่น นำไปสู่การใช้ปัญญาเพื่อพัฒนาความมีวินัยและประชาธิปไตยในตนเอง

แนวทางในการปลูกฝังประชาธิปไตย

สำหรับการปลูกฝังประชาธิปไตยในปัจจุบันจะเน้นการเรียนรู้ที่สามารถเชื่อมโยงเข้ากับชีวิตประจำวันและการเรียนรู้จากสถานการณ์จริง โดยมีรูปแบบจัดการเรียนรู้ที่หลากหลาย ซึ่งจะต้องพิจารณากันไปตามความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์และช่วงวัยของผู้เรียน รูปแบบการจัดการเรียนรู้ที่เหมาะสมสำหรับการสอนประชาธิปไตยที่ได้รวบรวมมา (ทีศนา แคมมณี, 2536; สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2552; สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2554) มีรายละเอียดดังนี้

1) การเรียนรู้แบบกลุ่ม ใช้กระบวนการกลุ่มเพื่อช่วยให้ผู้เรียนได้เรียนรู้เกี่ยวกับบทบาทหน้าที่ของตนเองและช่วยให้เกิดการแลกเปลี่ยนความรู้และความคิดเห็นกันเองระหว่างตัวผู้เรียนทำให้ผู้เรียนกล้าที่จะแสดงความคิดเห็นของตนเองบนพื้นฐานของเหตุผล ตัวอย่างกิจกรรม เช่น การจัดกลุ่มอภิปรายซักถาม โต้ว่าที่ ผลัดกันเป็นผู้นำและผู้ตาม

2) การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม โดยให้ผู้เรียนได้มีส่วนร่วมตั้งแต่การวางแผนการจัดการเรียนการสอนและกฎ กติกาต่างๆ ในห้องเรียน จนไปถึงการมีส่วนร่วมกับโรงเรียนและชุมชนในกิจกรรมต่างๆ ผ่านการลงมือทำด้วยตนเองเพื่อฝึกทักษะต่างๆ ที่เป็นพื้นฐานสำคัญ เช่นการเข้าร่วมกิจกรรมเพื่อส่วนรวมของโรงเรียนหรือชุมชน การได้สำรวจปัญหาและมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาของชุมชน การบำเพ็ญประโยชน์ อาสาสมัคร งานเทศกาลสำคัญ วันปีใหม่ กีฬาสี ฯลฯ

3) การเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ นั้นมีจุดประสงค์เพื่อให้ผู้เรียนเกิดความรู้ความเข้าใจ มีทัศนคติค่านิยมที่ดีต่อประชาธิปไตย ซึ่งการจัดการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญเองนั้นก็แยกได้อีกหลายรูปแบบ เช่น การใช้เกม การแสดงบทบาทสมมุติ การสร้างแผนผังความคิด จัดนิทรรศการ การรวบรวมข้อมูลจากแหล่งต่างๆ การสัมภาษณ์ โครงการ ฯลฯ

นอกจากนี้แล้วการเรียนการสอนประชาธิปไตยในโรงเรียนที่ครูจะจัดขึ้นนั้นควรอยู่ในรูปแบบที่ไม่มีการชี้นำความคิดเห็นของผู้เรียนคือครูต้องเคารพความเห็นและการตัดสินใจของผู้เรียน ไม่ครอบงำความคิด โน้มน้าวหรือทำให้เชื่อตามตนเอง และครูผู้สอนเองก็ไม่มีสิทธิ์ที่จะบิดเบือนข้อเท็จจริงหรือนำเสนอข้อมูลเข้าข้างฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งทางการเมืองครูผู้สอนต้องนำเสนอข้อมูลของฝ่ายต่างๆ อย่างเท่าเทียมกันไม่ลำเอียง และในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ประชาธิปไตยนั้นต้องพยายามให้ผู้เรียนได้ตระหนักถึงความสำคัญของการดำเนินชีวิตตามวิถีประชาธิปไตย ผู้สอนควรฝึกฝนทักษะพื้นฐานที่สำคัญที่จะนำไปสู่การมีทัศนคติค่านิยมที่ดีต่อประชาธิปไตยซึ่งมีแนวทางในการปฏิบัติที่สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2552) และ วลัย อิศรางกูร ณ อยุธยา (2555) ได้นำเสนอไว้ดังนี้

1) ฝึกฝนการสังเกตเปรียบเทียบความเหมือนความต่างของการดำเนินชีวิตในสังคมโดยใช้เหตุผลและเคารพในความแตกต่าง

2) ฝึกให้ผู้เรียนคิดอย่างมีวิจารณญาณจากสถานการณ์จริงผ่านประสบการณ์ตรง หรือพยายามเชื่อมโยงเข้ากับชีวิตประจำวัน

3) ฝึกวิเคราะห์ปัญหา/ความขัดแย้ง รวมไปถึงหาสาเหตุของปัญหา/ความขัดแย้งนั้นและหาทางแก้ไขโดยสันติวิธี

4) ฝึกและเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้แสดงความคิดเห็นอย่างเสรีบนพื้นฐานของข้อมูลและการมีเหตุผล

5) ฝึกฝนให้ผู้เรียนสืบค้นข้อมูลจากหลายแหล่งที่มาในการตอบปัญหาข้อสงสัยและใช้ทักษะการคิดอย่างมีวิจารณญาณในการตัดสินใจ

6) ฝึกฝนให้ผู้เรียนเคารพกฎกติกา และปฏิบัติตาม ให้ผู้เรียนได้เห็นคุณค่าและความสำคัญของกฎระเบียบรวมทั้งขนบธรรมเนียมประเพณี

โรงเรียนเป็นสถาบันหลักในการการปลูกฝังประชาธิปไตยแก่เด็กโดยมีครูเป็นบุคคลสำคัญที่มีส่วนช่วยในการสร้างทัศนคติและค่านิยมที่ดีให้แก่ผู้เรียน ครูจะมีหน้าที่คอยสั่งสอนแนะนำให้ผู้เรียนมีความรู้ความเข้าใจ และฝึกฝนให้ผู้เรียนมีทักษะและกระบวนการประชาธิปไตยรวมทั้งการทำตนเป็นแบบอย่างที่ดีของการมีวิถีชีวิตแบบประชาธิปไตย โดยการสอนประชาธิปไตยในปัจจุบันนั้นเน้นการสอนแบบมีส่วนร่วมให้ผู้เรียนได้เข้าไปมีส่วนร่วมและฝึกปฏิบัติในสถานการณ์จริงรวมทั้งฝึกให้ผู้เรียนเผชิญสถานการณ์ต่างๆ เพื่อให้การคิดอย่างมีวิจารณญาณสิ่งเหล่านี้เป็นแนวทางและรูปแบบในการเรียนการสอนประชาธิปไตยที่จะทำให้ผู้เรียนเกิดความรู้ความเข้าใจ มีทัศนคติค่านิยมที่ดีต่อประชาธิปไตย

1.6 สรุปกรอบแนวคิดเกี่ยวกับหลักประชาธิปไตย

จากการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับประชาธิปไตยในทั้งเรื่องของแนวคิดอุดมการณ์ หลักการประชาธิปไตย สังคมประชาธิปไตย คุณลักษณะประชาธิปไตยและการปลูกฝังประชาธิปไตยแล้ว จะสรุปออกมาเป็นกรอบแนวคิดของหลักประชาธิปไตยที่จะใช้ในการศึกษาครั้งนี้ซึ่งจะต้องเป็นหลักที่มีความสอดคล้องทั้งในเรื่องของประชาธิปไตยและทางด้านการศึกษา โดยหลักการที่เลือกมานั้นมีเหตุผลประกอบดังต่อไปนี้

1. หลักเหตุผล สาเหตุที่เลือกหลักเหตุผลเพราะว่าหลักเหตุผลนี้มาจากพื้นฐานความเชื่อประชาธิปไตยที่เชื่อว่ามนุษย์มีความสามารถในการใช้สติปัญญาและเหตุผล สามารถคิดวิเคราะห์สิ่งต่างๆได้อย่างเป็นระบบ (ทิตินา แชมมณี, 2536) และเหตุผลนั้นก็เป็นวิธีการแห่งปัญญาหรือปัญญาธรรมตามที่กระทรวงศึกษาธิการ (2538) ได้นำเสนอไว้ว่าเป็นสิ่งที่มีส่วนช่วยให้บุคคลในสังคมนำพาสังคมดำเนินไปสู่ความเป็นประชาธิปไตยที่สมบูรณ์แบบประกอบกับมีหน่วยงาน นักการศึกษาและนัก

รัฐศาสตร์หลายท่านได้กำหนดไว้ว่าการใช้เหตุผลนี้เป็นคุณลักษณะที่สำคัญของบุคคลที่มีความเป็นประชาธิปไตย (กรมมล ทองธรรมชาติ, 2521; ทิพย์พาพร ดันตีสุนทร, 2556; ทิศนา แคมมณี, 2536; สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2552, 2556) ดังนั้นหลักเหตุผลจึงเป็นหนึ่งหลักการสำคัญที่ควรจะอยู่ในการศึกษาครั้งนี้

2. หลักสิทธิเสรีภาพ สาเหตุที่เลือกหลักสิทธิเสรีภาพเพราะว่า สิทธิเสรีภาพนี้เป็นหนึ่งในพื้นฐานสำคัญของประชาธิปไตยซึ่งมีที่มาจากแนวความคิดที่เชื่อในความเป็นอิสระและเสรีภาพของมนุษย์ที่บุคคลจะกระทำการใดๆ ได้โดยไม่ตกอยู่ใต้บังคับของผู้อื่น (ทิศนา แคมมณี, 2536) หน่วยงานและนักวิชาการหลายๆท่านยังให้ความเห็นตรงกันว่าสิทธิและเสรีภาพนี้เป็นหลักการสำคัญของการปกครองระบอบประชาธิปไตย (Padover, 1963; กระทรวงศึกษาธิการ, 2541; ธาณินทร์ กรัยวิเชียร, 2518; นิยม รัฐอมฤต, 2553; บรรเจิด สิงคะเนติ, 2552; วิชัย ต้นศิริ, 2548; วิสุทธิ์ โทธิแทน, 2550; สมบัติ อารังธัญวงศ์, 2546) ดังนั้นจึงทำให้หลักสิทธิและเสรีภาพนั้นจำเป็นสำหรับการศึกษาในครั้งนี้

3. หลักความเท่าเทียมกันสาเหตุที่เลือกหลักความเท่าเทียมเพราะว่าตามความหมายของประชาธิปไตยที่ว่าเป็นการปกครองโดยประชาชนอำนาจสูงสุดในการปกครองประเทศเป็นของประชาชนทุกคน (วิสุทธิ์ โทธิแทน, 2550) ดังนั้นจึงถือว่าประชาชนทุกคนมีฐานะเป็นเจ้าของประเทศอย่างเท่าเทียมกัน และมีนักวิชาการหลายๆท่านสนับสนุนว่าหลักความเสมอภาคนี้เป็นหลักการสำคัญอีกประการหนึ่งของการปกครองระบอบประชาธิปไตย (Padover, 1963; ธาณินทร์ กรัยวิเชียร, 2518; นิยม รัฐอมฤต, 2553; สมบัติ อารังธัญวงศ์, 2546) และการเคารพในความเท่าเทียมหรือความเสมอภาคของบุคคลนั้นเป็นคุณลักษณะสำคัญของบุคคลที่มีความเป็นประชาธิปไตย (ปริญญา เทวานฤมิตรกุล, 2555; สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2556) ดังนั้นหลักความเท่าเทียมหรือความเสมอภาคนี้จึงมีความสำคัญที่จะแสดงให้เห็นถึงความเป็นประชาธิปไตย

4. หลักความมีวินัย สาเหตุที่เลือกหลักความมีวินัยเพราะว่า ความมีวินัยเป็นคุณลักษณะสำคัญประการหนึ่งของบุคคลที่มีความเป็นประชาธิปไตย (กระทรวงศึกษาธิการ, 2538; ปริญญา เทวานฤมิตรกุล, 2555) นอกจากนี้ยังเป็นพื้นฐานสำคัญสำหรับประชาธิปไตยในวัยศึกษาเล่าเรียนที่จะต่อเนื่องไปสู่วัยผู้ใหญ่ไปสู่การเคารพกฎกติกา และกฎหมายบ้านเมือง ซึ่งหลักกฎหมายหรือหลักเป็นหลักการสำคัญของการปกครองระบอบประชาธิปไตย (บรรเจิด สิงคะเนติ, 2552; สมบัติ อารังธัญวงศ์, 2546) จึงเป็นสาเหตุให้เลือกหลักความมีวินัยเข้ามาเป็นหลักหนึ่งในการศึกษาครั้งนี้

5. หลักความรับผิดชอบ สาเหตุที่เลือกหลักความรับผิดชอบเพราะว่า บุคคลเป็นสมาชิกหนึ่งในสังคมที่จะขับเคลื่อนสังคมได้จึงต้องทำหน้าที่และรับผิดชอบในหน้าที่ของตนเองรวมทั้งมีความกระตือรือร้นและมีจิตสำนึกที่จะรับผิดชอบต่อสังคม (ปริญญา เทวานฤมิตรกุล, 2555) โดยที่สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2552) ได้กำหนดไว้ว่า ความรับผิดชอบนั้นเป็นแนว

ทางการปฏิบัติตัวเป็นพลเมืองดีตามวิถีประชาธิปไตย ซึ่งสอดคล้องกับความเห็นของนักวิชาการหลายท่านที่มีความเห็นตรงกันว่าความรับผิดชอบนั้นเป็นคุณลักษณะของบุคคลที่มีความเป็นประชาธิปไตย (กรมล ทองธรรมชาติ, 2521; ทิพย์พาพร ดันตีสุนทร, 2556; ปริญญา เทวานฤมิตรกุล, 2555) ดังนั้นหลักความรับผิดชอบจึงเป็นหลักสำคัญที่ควรจะศึกษาในครั้งนี้

6. หลักการมีใจเปิดกว้าง สาเหตุที่เลือกหลักการมีใจเปิดกว้างเพราะว่า การมีใจเปิดกว้างเป็นพื้นฐานสำคัญนำไปสู่การยอมรับและเคารพในความแตกต่างรับฟังความเห็นของผู้อื่น (กรมล ทองธรรมชาติ, 2521) ทำให้ไม่เกิดความขัดแย้งและแตกแยกทำให้อยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างมีความสุข และการมีใจเปิดกว้างยังเป็นคุณลักษณะที่สำคัญของบุคคลที่มีความเป็นประชาธิปไตย (ทีศนา แคมมณี, 2536; สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2552, 2556) จึงเป็นสาเหตุให้ต้องมีการศึกษาหลักการเปิดใจกว้างในการวิจัยครั้งนี้

7. หลักการเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม สาเหตุที่เลือกหลักการเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมเพราะว่า บุคคลไม่สามารถอยู่ได้คนเดียวในโลกต้องอยู่ร่วมกับบุคคลอื่น ถ้าบุคคลเห็นความสำคัญของประโยชน์ส่วนตนมากกว่าส่วนรวมก็อาจทำให้เกิดความขัดแย้งกันขึ้นภายในสังคม (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2556) และการเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมนี้เป็นคุณลักษณะหนึ่ง que แสดงให้เห็นว่าบุคคลนั้นมีความเป็นประชาธิปไตย(ปริญญา เทวานฤมิตรกุล, 2555; สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2552) ดังนั้นหลักการเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมนี้จึงควรที่จะมีอยู่ในการศึกษาครั้งนี้

8. หลักการมีส่วนร่วม สาเหตุที่เลือกหลักการมีส่วนร่วมเพราะว่า การมีส่วนร่วมนั้นเป็นหลักสำคัญของการปกครองในระบอบประชาธิปไตยที่ประชาชนจะต้องมีส่วนร่วมในการปกครองประเทศเพราะถือว่าทุกคนเป็นเจ้าของประเทศเหมือนกัน (วิสุทธิ์ โปธิแทน, 2550; สมบัติ ชำรงธัญวงศ์, 2546) นอกจากนี้ ทิพย์พาพร ดันตีสุนทร (2556) ได้ให้ความเห็นไว้ว่าในการศึกษาเพื่อสร้างพลเมืองในสังคมประชาธิปไตยนั้นลักษณะสำคัญประการหนึ่งของพลเมืองที่จะสร้างขึ้นนั้นต้องมีความเต็มใจและความสามารถเข้าไปมีส่วนร่วมทั้งสังคมได้จึงเป็นสาเหตุให้ต้องมีการศึกษาหลักการมีส่วนร่วมในการวิจัยครั้งนี้

9. หลักการแก้ไขปัญหาโดยสันติวิธี สาเหตุที่เลือกหลักการแก้ไขปัญหาโดยสันติวิธีเพราะว่า คนที่อยู่ร่วมกันย่อมมีความคิดเห็นที่แตกต่างกันอาจจะนำมาซึ่งปัญหาความขัดแย้งเมื่อเกิดปัญหาขึ้นถ้าใช้กำลังในการแก้ไขปัญหาทำให้ความขัดแย้งนั้นรุนแรงขึ้น แต่ถ้าคนในสังคมรู้จักการแก้ไขปัญหาด้วยสันติวิธีแล้วจะทำให้ความขัดแย้งนั้นเบาลง (ทีศนา แคมมณี, 2536) และอยู่ร่วมกันในสังคมได้ ซึ่งสอดคล้องกับแนวทางการปฏิบัติตัวเป็นพลเมืองดีตามวิถีประชาธิปไตยตามที่สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2552) ได้กำหนดไว้ว่า ผู้เรียนที่มีลักษณะความเป็นพลเมือง

ประชาธิปไตยนั้นจะต้องทนต่อความขัดแย้งและมุ่งแสวงหาการแก้ไขความขัดแย้งนั้นด้วยสันติวิธี ดังนั้นหลักการแก้ไขปัญหาโดยสันติวิธีจึงจำเป็นสำหรับการศึกษาในครั้งนี้

ตอนที่ 2 หลักสูตรประถมศึกษากับประชาธิปไตย

ในการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาผู้เรียนนั้น จำเป็นจะต้องมีแนวทางหรือข้อกำหนดต่าง ให้คนนำไปปฏิบัติต่อ สิ่งนั้นเรียกว่าหลักสูตร โดยคำว่าหลักสูตรนั้นมาจากภาษาอังกฤษคำว่า Curriculum ที่มาจาก Curre ในภาษาละติน ซึ่งแปลว่า ลู่วิ่ง (ธารง บัวศรี, 2542) เปรียบเสมือนกับเส้นทางที่จะนำไปสู่เป้าหมายทางการศึกษา ความหมายของหลักสูตรนั้นได้มีการเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย แต่ก่อนหลักสูตรนั้นหมายถึงเพียงรายวิชาหรือเนื้อหาที่จัดให้ผู้เรียนได้เรียน (ธารง บัวศรี, 2542) เพราะสมัยก่อนรูปแบบในการจัดการเรียนการสอนมีเพียงแค่ครูเป็นผู้สอนเนื้อหาให้แก่ผู้เรียน แต่ต่อมาเมื่อมีการพัฒนารูปแบบการเรียนการสอนที่หลากหลายความหมายของหลักสูตรจึงเปลี่ยนไป ในปัจจุบันหลักสูตรจึงหมายถึง มวลประสบการณ์ทั้งหลายที่เกี่ยวข้องกับการเรียนการสอน อาจจะเป็นได้ทั้ง เอกสาร กระบวนการ หรือกิจกรรมต่างๆ ที่ออกแบบและสร้างสรรค์ให้แก่ผู้เรียน เพื่อให้ผู้เรียนได้พัฒนาไปสู่เป้าหมายของการศึกษาที่วางไว้ (ชวลิต ชูกำแหง, 2551; ชัยวัฒน์ สุทธิรัตน์, 2556; ชูศรี สุวรรณโชติ, 2544)

2.1 ความสำคัญของหลักสูตร

หลักสูตรนั้นมีบทบาทสำคัญต่อการจัดการศึกษาเป็นอย่างมาก เพราะหลักสูตรจะเป็นตัวกำหนดแนวทางทั้งหลายที่มีความเกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาผู้เรียน เพื่อให้ผู้เรียนนั้นไปพัฒนาประเทศชาติต่อไปในอนาคต ซึ่งจากการศึกษาจากผู้เชี่ยวชาญ (ชวลิต ชูกำแหง, 2551; ชัยวัฒน์ สุทธิรัตน์, 2556; ธารง บัวศรี, 2542) สามารถสรุปความสำคัญของหลักสูตรออกมาได้ดังนี้

2.1.1 หลักสูตรนั้นเป็นเครื่องบ่งชี้ความเจริญของประเทศเพราะการศึกษาเป็นเครื่องมือในการพัฒนาคน ถ้าประเทศใดมีหลักสูตรที่ใช้ในการจัดการศึกษาได้อย่างมีประสิทธิภาพ ย่อมพัฒนาผู้เรียนที่มีคุณภาพออกมาสู่สังคมได้

2.1.2 หลักสูตรสามารถนำมาใช้ในการทำนายอนาคตของประเทศได้ โดยเฉพาะในด้านการศึกษาเพราะการจัดทำหลักสูตรที่ดีย่อมมีการกำหนดวิสัยทัศน์ที่ทันต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคม

2.1.3 หลักสูตรสะท้อนถึงความเป็นประชาธิปไตยได้ ถ้าประเทศใดมีความสามารถในการจัดการศึกษาอย่างทั่วถึงและเสมอภาคกันให้กับประชาชนทุกระดับชั้นย่อมแสดงถึงความมีประชาธิปไตยในชาติ

2.1.4 หลักสูตรเป็นตัวกำหนดคุณลักษณะของประชาชนในชาติ เพราะหลักสูตรเป็นเครื่องมือในการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาคน ถ้าต้องการให้ประชาชนในชาติเป็นแบบใหม่ก็จะต้องกำหนดเป้าหมายของหลักสูตรเป็นไปในทิศทางนั้นๆ

2.1.5 หลักสูตรเป็นเกณฑ์มาตรฐานการศึกษา เพื่อใช้ในการควบคุมการจัดการเรียนการสอนในโรงเรียนและใช้ในการติดตามประเมินผลการจัดการเรียนการสอนดังกล่าว

2.1.6 หลักสูตรเป็นแนวทางในการจัดการศึกษา เป็นทั้งแนวทางให้ครูในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน เนื่องจากตัวหลักสูตรจะกำหนดมาตรฐานและสาระการเรียนรู้มาให้ครูมีหน้าที่ในการออกแบบกิจกรรมการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาผู้เรียนให้สอดคล้องและเป็นไปตามเป้าหมายที่หลักสูตรได้กำหนดไว้ เป็นแนวทางในการจัดทำหนังสือเรียนและสื่อการเรียนรู้อื่นๆเพื่อให้ผู้เรียนได้ศึกษา

2.2 องค์ประกอบของหลักสูตร

หลักสูตรที่จะนำไปเป็นแนวทางการจัดการศึกษาอย่างมีคุณภาพนั้นจะต้องมีองค์ประกอบอย่างสมบูรณ์โดยที่องค์ประกอบของหลักสูตรนั้นมีนักวิชาการทางด้านการศึกษาคือ Taba (1962) และ Tyler (1971) ได้นำเสนอไว้สอดคล้องกันมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

2.2.1 จุดประสงค์หรือจุดหมายที่ความตั้งใจหรือความคาดหวังให้เกิดขึ้นกับผู้เรียนหลังจากที่ผู้เรียนได้เรียนจบหลักสูตรแล้ว โดยจุดประสงค์นั้นมีความสำคัญในฐานะเป็นแนวทางการจัดการเรียนรู้

2.2.2 ประสบการณ์ที่จะจัดให้แก่ผู้เรียนได้เรียนรู้เพื่อให้บรรลุจุดประสงค์ที่กำหนดไว้ โดยประสบการณ์นี้อาจจะเป็นเนื้อหาสาระรายวิชา หรืออาจจะเป็นกิจกรรมต่างๆ ก็เป็นได้ผู้สอนจะต้องเลือกประสบการณ์ที่มีความเหมาะสมกับผู้เรียนและสอดคล้องกับจุดประสงค์

2.2.3 วิธีการจัดประสบการณ์ที่โรงเรียนจะต้องดำเนินการแปลงจุดประสงค์และประสบการณ์ที่จะจัดให้แก่ผู้เรียนไปสู่การสอนและการพัฒนาผู้เรียนเพื่อให้ผู้เรียนบรรลุจุดประสงค์หรือเป้าหมายได้

2.2.4 วิธีการประเมินผลหลักสูตร โดยที่หลักสูตรที่ดีจะต้องมีการตรวจสอบว่าหลักสูตรนั้นๆ ได้พัฒนาผู้เรียนให้มีความรู้ ทักษะเจตคติ และคุณลักษณะตามเป้าหมายของหลักสูตรที่กำหนดไว้ได้หรือไม่วิธีการประเมินผลหลักสูตรนั้นจะใช้จุดประสงค์เป็นแนวทางหรือเป็นเกณฑ์ในการประเมิน

จุดประสงค์ ประสบการณ์ วิธีการจัดประสบการณ์และวิธีการประเมินผลหลักสูตรเหล่านี้เป็นองค์ประกอบสำคัญที่จะใช้ในการพัฒนาหลักสูตรเพื่อนำมาใช้ในการกำหนดแนวทางการจัดการศึกษา ซึ่งการพัฒนาหลักสูตรนั้นจะมีอยู่ 2 ลักษณะคือการพัฒนาหลักสูตรเดิมที่ได้อยู่แล้วให้ดีขึ้น

และการพัฒนาหลักสูตรใหม่ที่ไม่เคยมีมาก่อน (ชัยวัฒน์ สุทธิรัตน์, 2556) โดยที่ Tyler (1971) ได้นำเสนอแนวคิดพื้นฐานในการพัฒนาหลักสูตรไว้ว่าการพัฒนาหลักสูตรนั้นจะต้องตอบคำถามให้ได้ทั้ง 4 ประการดังต่อไปนี้

- 1) จุดมุ่งหมายทางการศึกษาอะไรบ้างที่โรงเรียนต้องการให้เกิดกับผู้เรียน
- 2) ประสบการณ์ทางการศึกษาอะไรบ้างที่โรงเรียนจะต้องจัดขึ้นเพื่อให้บรรลุผล
- 3) จะจัดประสบการณ์การศึกษาอย่างไรจึงจะทำให้การสอนมีประสิทธิภาพมากที่สุด
- 4) จะประเมินประสิทธิภาพของประสบการณ์ในการเรียนอย่างไรจึงจะทราบว่าผู้เรียนได้บรรลุตามเป้าหมาย

บรรลุตามเป้าหมาย

ดังนั้นกระบวนการในการพัฒนาหลักสูตรตามแบบของ Tyler (1971) จึงต้องเริ่มจากการกำหนดจุดมุ่งหมายที่จะต้องอาศัยข้อมูลจากทั้งด้านสังคม ผู้เรียน และคำแนะนำของผู้เชี่ยวชาญ ประกอบกัน ขั้นตอนต่อมาจะเลือกประสบการณ์ที่จะใช้ในการจัดการเรียนรู้และจัดสรรประสบการณ์เรียนรู้นั้นอย่างเป็นระบบ แล้วจึงประเมินผลเพื่อตรวจสอบโดยใช้เครื่องมือที่มีความเป็นปรนัย ความเชื่อมั่น และความเที่ยงตรง

2.3 พัฒนาการของหลักสูตรการศึกษาระดับประถมศึกษา

หลักสูตรนั้นมีมาควบคู่กับการศึกษาไทยมาโดยตลอดตั้งแต่สมัยสุโขทัยที่เป็นการศึกษาแบบโบราณส่วนใหญ่จะเน้นสอนให้คนเป็นปราชญ์ หลักสูตรในสมัยนั้นคือการเนื้อหาของพระธรรมวินัยซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นภาษาบาลี ต่อมาในสมัยอยุธยายุคแรกๆ หลักสูตรการศึกษาก็ไม่ได้แตกต่างกับสมัยสุโขทัยมากนัก เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชที่มีการแต่งหนังสือเรียนจินตามณีขึ้นหลักสูตรในสมัยนี้ก็คือเนื้อหาสาระในหนังสือเรียนที่กำหนดให้ผู้เรียนได้ศึกษาเล่าเรียน ในยุคต่อมาสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นเริ่มมีการจัดการศึกษาอย่างเป็นระบบมากขึ้นมีการกำหนดให้เรียนวิชา 3 วิชา คือ ภาษาไทย ภาษาบาลี และ เลข เมื่อมีการปฏิรูปในสมัยรัชกาลที่ 5 นั้นหลักสูตรนอกจากจะระบุให้มีการเรียนภาษาไทยแล้วยังเพิ่มเติมภาษาต่างประเทศและวิชาอื่นๆ เข้ามาด้วย ในพุทธศักราช 2430 ได้เริ่มตั้งกรมศึกษาธิการจึงทำให้มีการปรับปรุงหลักสูตรภาษาไทยแบ่งออกเป็น 3 ประโยค ได้แก่วิชา การอ่าน การเขียน การคัด เรียงความ ย่อความ บัญชี ฯลฯ มีการเพิ่มวิชาที่เกี่ยวกับพงศาวดารต่างประเทศ ความรู้ทางดาราศาสตร์ และอื่นๆ อีกมากมาย ต่อมาในพุทธศักราช 2545 ได้กำเนิดกระทรวงธรรมการขึ้นเพื่อดูแลทางด้านการศึกษา มีการปรับหลักสูตรแบ่งออกเป็น 3 ประโยค ประโยคที่ 1 มี 3 ชั้นมีวิชาภาษาไทยกับเลข ประโยคที่ 2 มี 3 ชั้นมีวิชาภาษาไทยและเลข ส่วนประโยคที่ 3 มี 4 ชั้น มีวิชาภาษาไทย ภาษาต่างประเทศ เลข ฟิสิกส์คณิต ยุคโลกศตวรรษที่ 21 ธรรมชาติวิทยา และวาดเขียน สมัยต่อมาได้มีการปรับโครงสร้างการศึกษาใหม่แบ่งการศึกษา

สามัญออกเป็น มูลศึกษาเทียบได้กับอนุบาล ระดับประถมศึกษา และมัธยมศึกษา หลังจากนั้นมีการขยายระดับประถมศึกษาออกเป็น 5 ปี ระดับมัธยมศึกษา 8 ปี ในปีพุทธศักราช 2464 ได้มีการตราพระราชบัญญัติประถมศึกษาที่บังคับให้ทุกคนต้องเรียนจนจบประถมปีที่ 4 และมีการปรับปรุงแผนการศึกษาใหม่หลักสูตรนั้นมีการระบุมหาวิชาเพิ่มเติมคือ ลูกเสือ เนตรนารี และอนุชาชาติไว้เพื่อเสริมสร้างความเป็นพลเมืองดีและความรักชาติ (ธำรง บัวศรี, 2542)

หลักสูตรเข้ามามีบทบาทสำคัญกับการศึกษาไทยแต่อดีตมาในแต่ละยุคแต่ละสมัยหลักสูตรการศึกษาก็แตกต่างกันออกไปขึ้นอยู่กับสภาพสังคม เศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง ฯลฯ เมื่อครั้งมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองใน พ.ศ. 2475 การจัดทำหลักสูตรก็เปลี่ยนแปลงไปเข้ากับยุคสมัย โดยเริ่มมีการสอนเนื้อหาเกี่ยวกับการปกครองหรือประชาธิปไตยที่เด่นชัดใน เริ่มจากพุทธศักราช 2503

2.3.1 หลักสูตรประถมศึกษาพุทธศักราช 2503

หลังจากประเทศไทยได้การเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ก็เร่งพัฒนาทางการศึกษาโดยการศึกษาในช่วงปี พ.ศ. 2503 นั้นเป็นช่วงที่รัฐบาลกำลังเร่งส่งเสริมทั้งทางด้านคุณภาพและปริมาณ (สำนักงานเลขาธิการการศึกษา, 2556) และในปีนั้นเองได้มีการประกาศแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2503 ที่เน้นเกี่ยวกับ จริยศึกษา พลศึกษา พุทธิศึกษา และหัตถศึกษา แผนการศึกษานี้จึงทำให้เกิดเป็นหลักสูตรประถมศึกษาพุทธศักราช 2503

หลักสูตรนี้แบ่งออกเป็นหลักสูตรประโยคประถมศึกษาตอนต้นพุทธศักราช 2503 กำหนดเวลาเรียน 4 ปี (ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-4) กับหลักสูตรประถมศึกษาตอนปลายพุทธศักราช 2503 กำหนดเวลาเรียน 3 ปี (ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 5-7) (เจริญ ไวรวิจกุล, 2540) หลักสูตรนี้พัฒนาขึ้นบนพื้นฐานความต้องการของสังคมไทยที่ได้รับอิทธิพลจากตะวันตก เนื้อหามีลักษณะผสมผสานบูรณาการ รวมวิชาที่ใกล้เคียงพัฒนาเป็นหมวดวิชา 6 หมวดใหญ่ คือ คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ สังคมศึกษา ภาษาไทย ศิลปศึกษา พละนามัย สำหรับระดับประถมศึกษาตอนปลายเพิ่มหมวดวิชาภาษาอังกฤษและหัตถศึกษา (สำนักงานเลขาธิการการศึกษา, 2556) โดยกำหนดไว้สำหรับผู้เรียนไว้ว่าอายุไม่ต่ำกว่า 6 ปี เวลาเรียนนั้นสัปดาห์ละไม่น้อยกว่า 5 วัน 25 ชั่วโมงต่อสัปดาห์ สำหรับประถมศึกษาตอนต้น 30 ชั่วโมงต่อสัปดาห์สำหรับประถมศึกษาตอนปลาย และเวลาเรียนทั้งหมดต้องไม่เกิน 35 สัปดาห์ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2518)

จุดมุ่งหมายของหลักสูตรนี้ต้องการให้ผู้เรียนเป็นพลเมืองดี มีความรู้ความสามารถที่จะประกอบอาชีพและทำคุณประโยชน์แก่ประเทศชาติได้ โดยการฝึกฝนอบรมให้เด็กมีคุณลักษณะ 3 ด้าน (กระทรวงศึกษาธิการ, 2518) ดังต่อไปนี้

1) คุณลักษณะเกี่ยวกับความเจริญแห่งตน ที่ต้องการให้ผู้เรียนเป็นผู้รักการศึกษาเล่าเรียน สามารถใช้ภาษาไทยได้อย่างถูกต้อง มีความรู้ทางคณิตศาสตร์และวิทยาศาสตร์ มีทักษะการ

ฟังและสังเกต รับผิดชอบหน้าที่ ใช้เวลาว่างเป็นประโยชน์ เล่นกีฬา ยึดมั่นศีลธรรมประจำใจ รักษา วินัย เมตตากรุณาต่อเพื่อนมนุษย์และสัตว์

2) คุณลักษณะเกี่ยวกับมนุษยสัมพันธ์ ที่ต้องการให้ผู้เรียนตระหนักในความสำคัญ ของมนุษยสัมพันธ์รู้จักเคารพผู้อื่น มีสัมมาคารวะ และมารยาทอันดีงาม ทำงานร่วมกับผู้อื่นได้มีน้ำใจ นักกีฬา เห็นความสำคัญของบ้านและครอบครัว เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตน

3) คุณลักษณะเกี่ยวกับความสามารถในการครองชีพโดยต้องการให้ผู้เรียนมีความ ขยันหมั่นเพียร อดทนและเข้มแข็งในการทำงาน มีความนิยมและยกย่องการประกอบอาชีพโดยสุจริต เลือกลงและซื้อสิ่งที่จำเป็น ประหยัดทรัพย์ เวลาและพลังงาน ช่วยส่งเสริมเศรษฐกิจของครอบครัว

4) คุณลักษณะเกี่ยวกับความรับผิดชอบต่อหน้าที่พลเมือง ต้องการให้ผู้เรียนรู้จัก สิทธิและหน้าที่ของพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย ปฏิบัติตามระเบียบ กฎหมาย และวัฒนธรรมอัน ดี เข้าใจและเห็นอกเห็นใจผู้อื่น รักษาความปลอดภัยของตนเองและสังคม รับฟังความคิดเห็นผู้อื่น รู้ ถึงความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ และส่งเสริมความเข้าใจอันดีต่อกันเพื่อสันติสุขโลก

ในหมวดวิชาสังคมศึกษานั้นจะเป็นวิชาที่ว่าด้วยความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และ สิ่งแวดล้อมทางสังคม และทางธรรมชาติของมนุษย์โดยหลักสูตรได้กำหนดเนื้อหาและสาระในส่วนของ หมวดวิชาสังคมศึกษาตามรายละเอียดดังต่อไปนี้

2.3.1.1 หลักสูตรประโยคประถมศึกษาตอนต้น

ในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 นั้นจะเรียนรู้เกี่ยวกับชีวิตในบ้าน โรงเรียน สภาพของคนในชุมชน การบอกทิศ วันหยุดสำคัญ และข่าวเหตุการณ์ปัจจุบัน ส่วนในระดับชั้น ประถมศึกษาปีที่ 2 นั้นจะเรียนรู้เกี่ยวกับชีวิตในชุมชน ประวัติของโรงเรียนและชุมชน บุคคลสำคัญ ชนชาติอื่น การคมนาคม สภาพผลผลิตในท้องถิ่น แผนผัง วันหยุดสำคัญ ข่าวและเหตุการณ์สำคัญ ใน ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 นั้นจะเรียนรู้เกี่ยวกับดินฟ้าอากาศ การคมนาคม ทรัพยากรธรรมชาติ การอ่านแผนที่ บุคคลสำคัญ การปกครองท้องถิ่น บุคคลที่ทำประโยชน์ ชนต่างชาติในประเทศไทย ขนบธรรมเนียมประเพณี วันหยุดสำคัญ และข่าวเหตุการณ์ปัจจุบัน ส่วนในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 นั้นจะเรียนรู้เกี่ยวกับโลก ภูมิศาสตร์ของไทย การอ่านแผนที่ ประวัติศาสตร์ การปกครอง หน้าที่ พลเมือง ศีลธรรม หน้าที่ ความรับผิดชอบต่อ ภูมิศาสตร์ประเทศเพื่อนบ้าน ข่าวในประเทศ

2.3.1.1 หลักสูตรประโยคประถมศึกษาตอนปลาย

หมวดวิชาสังคมศึกษาของหลักสูตรประโยคประถมศึกษาตอนปลายนี้จะ แบ่งรายการสอนออกได้ 5 รายการ ได้แก่

1) ศีลธรรม ในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 5-7 นั้นจะทำการสอนคล้ายคลึง กันในเรื่องของพุทธประวัติ พระรัตนตรัย หลักธรรม การเป็นพุทธมามกะที่ดี พุทธสุภาษิต ขนบธรรมเนียม ธรรมจรรยา คุณสมบัติของผู้ดี

2) หน้าที่พลเมือง ในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 นั้นจะเรียนรู้เกี่ยวกับการปฏิบัติตนในโรงเรียน การประกอบอาชีพ การใช้เวลาว่าง และการปกครองส่วนท้องถิ่น ส่วนในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 นั้นเรียนรู้เกี่ยวกับการรักษาโบราณสถาน การปกครองส่วนภูมิภาค การปฏิบัติตนต่อชุมชน พระมหากษัตริย์กับการปกครองระบอบรัฐธรรมนูญ ส่วนในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 7 เรียนรู้เกี่ยวกับการปกครองตามระบอบรัฐธรรมนูญ สิทธิ เสรีภาพ หน้าที่ การเลือกตั้ง การปกครองส่วนกลาง หลักความยุติธรรม การจ่ายภาษี

3) ภูมิศาสตร์ประวัติศาสตร์ ในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 นั้นจะเรียนรู้เกี่ยวกับโลก ดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ ภูมิศาสตร์ประเทศไทย แผนที่ ภูมิศาสตร์ประเทศเพื่อนบ้าน ประวัติชนชาติไทย ประวัติสมัยสุโขทัย ในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 จะเรียนรู้เกี่ยวกับ โลก ดวงจันทร์ ไอ้ไข่ แม่หมอก แผนที่ ภูมิศาสตร์ประเทศไทย การใช้ลูกโลก ประวัติศาสตร์สมัยกรุงศรีอยุธยา ในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 7 จะเรียนรู้เกี่ยวกับ ฤดู ภูมิอากาศ ภูมิศาสตร์ประเทศไทย แผนที่ การเดินทางรอบโลก ประวัติศาสตร์สมัยกรุงธนบุรี

4) ประวัติบุคคลสำคัญ ในระดับประถมศึกษาปีที่ 5 เรียนเกี่ยวกับประวัติของบุคคลสำคัญในอดีตเช่น พ่อขุนรามคำแหง พระยาพิชัยดาบหัก ท้าวสุรนารี เอ็ดเวิร์ด เจนเนอร์ ฯลฯ ในระดับประถมศึกษาปีที่ 6 เรียนเกี่ยวกับประวัติของบุคคลสำคัญในอดีตเช่น พระเจ้าอยู่หัวพระสุริยโยทัย ศรีปราชญ์ ชาวบ้านบางระจัน ฯลฯ ในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 7 เรียนรู้เกี่ยวกับบุคคลสำคัญเช่น สุนทรภู่ ท้าวศรีสุนทร พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พ่อเรนซ์ ไนติงเกล ฯลฯ

5) สถานที่และวัตถุสำคัญของชาติ ในระดับประถมศึกษาปีที่ 5 เรียนรู้เกี่ยวกับสถานที่สำคัญ เช่น ศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหง พระปฐมเจดีย์ พระธาตุพนม ฯลฯ ในระดับประถมศึกษาปีที่ 6 เรียนรู้เกี่ยวกับสถานที่สำคัญเช่น ดอนเจดีย์ พระแสงดาบคาบค่าย ฯลฯ ในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 7 เรียนรู้เกี่ยวกับสถานที่สำคัญ เช่น ปราสาทเขาพระวิหาร พระแก้วมรกต พระปรางค์วัดอรุณ เป็นต้น

6) ข้าวและเหตุการณ์ปัจจุบัน ในทุกระดับชั้นจะเรียนเหมือนกันคือข้าวสำคัญทั้งในประเทศและต่างประเทศ

โดยสรุปแล้วหลักสูตรประถมศึกษาพุทธศักราช 2503 ใช้เวลาเรียนทั้งสิ้น 7 ปี ประกอบหมวดวิชา 6 หมวดใหญ่ คือ คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ สังคมศึกษา ภาษาไทย ศิลปศึกษา พละนาฏย มีจุดมุ่งหมายสำคัญคือการสร้างเสริมและพัฒนาเด็กให้เป็นพลเมืองดีตามระบอบประชาธิปไตย รู้จักสิทธิและหน้าที่ของพลเมือง รักษากฎระเบียบกติกาต่างๆ ของบ้านเมือง

2.3.2 หลักสูตรประถมศึกษาพุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง 2533)

เนื่องจากหลักสูตรประถมศึกษาพุทธศักราช 2503 ยังมีข้อบกพร่องหลายประการ เช่น หลักสูตรกำหนดจุดมุ่งหมายไว้กว้าง ขาดดุลยภาพและความสมบูรณ์ไม่สอดคล้องกับลักษณะของ

ประเทศไทย จุดมุ่งหมาย ลักษณะเนื้อหา และการเรียนการสอนไม่มีความสัมพันธ์สอดคล้องกัน กล่าวคือกำหนดจุดมุ่งหมายเป็นเชิงพฤติกรรม แต่ลักษณะเนื้อหาเป็นเรื่องของความรู้กับการฝึกฝน และเนื้อหาส่วนใหญ่ของหลักสูตรสังคมศึกษาอิงวิชาหน้าที่พลเมือง ศิลธรรม ภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์ แต่ยังไม่มีการนำ เศรษฐกิจ และสังคมวิทยามาประยุกต์ด้วยจึงได้มีการปรับปรุงเป็นหลักสูตรประถมศึกษาพุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง 2533)

หลักสูตรประถมศึกษาพุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง 2533) ยังคงจุดมุ่งหมาย เพื่อ พัฒนาผู้เรียนให้สามารถพัฒนาคุณภาพชีวิตให้และทำประโยชน์เพื่อส่วนรวม ตามหน้าที่ของตนเองภายใต้ระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข (กระทรวงศึกษาธิการ, 2535) สิ่ง ที่เห็นเด่นชัดเกี่ยวกับประชาธิปไตยคือการฝึกฝนให้ผู้เรียนเคารพและยึดมั่นในระบอบประชาธิปไตย

โครงสร้างของหลักสูตรจะประกอบไปด้วยมวลประสบการณ์ที่จัดให้ผู้เรียนเกิด ประสบการณ์เรียน 5 กลุ่มคือ

- 1) กลุ่มทักษะที่เป็นเครื่องมือในการเรียนรู้คือภาษาไทยและคณิตศาสตร์
- 2) กลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต ที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการการแก้ไขปัญหา ชีวิตและสังคม เน้นทักษะกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ เพื่อความดำรงอยู่และการดำเนินชีวิตที่ดี
- 3) กลุ่มสร้างเสริมลักษณะนิสัย ที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมการสร้างเสริมนิสัย ค่านิยม เจตคติและพฤติกรรมเพื่อนำไปสู่การมีบุคลิกภาพที่ดี
- 4) กลุ่มการทำงานพื้นฐานอาชีพ ที่เกี่ยวข้องกับประสบการณ์ทั่วไปในการทำงานและ ความรู้พื้นฐานในการประกอบอาชีพ

5) กลุ่มประสบการณ์พิเศษ ซึ่งจะ เป็นกิจกรรมตามความสนใจของผู้เรียน โดยที่เนื้อหาเกี่ยวกับประชาธิปไตยนั้นจะถูกจัดอยู่ในกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต ในกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตนั้นคาดหวังให้ผู้เรียนได้เรียนรู้เกี่ยวกับมนุษย สิ่งแวดล้อม การปกครอง การเมือง ประชากร วิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี ต้องการที่จะปลูกฝังให้ผู้เรียนมีความ เลื่อมใสในการปกครองระบอบประชาธิปไตย เข้าในหลักในการอยู่ร่วมกัน ตระหนักถึงหน้าที่และ ความรับผิดชอบ อย่างมีขอบเขตเสรีภาพ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2535) ภายในกลุ่มสร้างเสริม ประสบการณ์ชีวิตนี้ก็จะแยกย่อยออกเป็นหน่วยต่างๆ

- 1) หน่วยสิ่งมีชีวิต ในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-2 จะประกอบไปหน่วยย่อย 4 หน่วยได้แก่ หน่วยย่อยที่ 1 ตัวเรา หน่วยย่อยที่ 2 พืช หน่วยย่อยที่ 3 สัตว์ หน่วยย่อยที่ 4 ความสัมพันธ์ระหว่างคนสัตว์พืช ส่วนในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 3-4 จะประกอบไปหน่วยย่อย 3 หน่วยได้แก่ หน่วยย่อยที่ 1 ตัวเรา หน่วยย่อยที่ 2 พืช หน่วยย่อยที่ 3 สัตว์ซึ่งเหมือนกับในระดับชั้น ประถมศึกษาปีที่ 5-6

2) หน่วยชีวิตในบ้าน ในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-2 จะเป็นเรื่องเกี่ยวกับสมาชิกในบ้าน การจัดลำดับความสัมพันธ์ การปฏิบัติตนเป็นสมาชิกที่ดี การรักครอบครัว ส่วนในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 3-4 จะเพิ่มเรื่องราวของการกระทำที่นำมาความสุขมาให้ครอบครัว และในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 5-6 เน้นเรื่องเกี่ยวกับความสงบสุขหรือไม่สงบสุขที่เกิดในครอบครัว ปัญหาครอบครัวเพิ่มเข้ามา

3) หน่วยสิ่งที่อยู่รอบตัวเรา ในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-2 ประกอบไปหน่วยย่อย 4 หน่วย ได้แก่ หน่วยย่อยที่ 1 โรงเรียนของเรา หน่วยย่อยที่ 2 ชุมชนของเราเกี่ยวข้องกับรวบรวมข้อมูลของชุมชน ประวัติความเป็นมา หน่วยย่อยที่ 3 สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ และหน่วยย่อยที่ 4 มนุษย์กับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ ส่วนระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 3-4 นั้นประกอบด้วย 2 หน่วยย่อย คือ หน่วยย่อยที่ 1 จังหวัดของเรา และหน่วยย่อยที่ 2 สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ และในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 5-6 ประกอบด้วย 2 หน่วยย่อยคือ หน่วยย่อยที่ 1 สิ่งแวดล้อมทางสังคม และหน่วยย่อยที่ 2 สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ

4) หน่วยชาติไทย ในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-2 ประกอบไปด้วย 3 หน่วยย่อย ได้แก่ หน่วยย่อยที่ 1 ชาติไทยของเรา หน่วยย่อยที่ 2 พระมหากษัตริย์และพระราชินี และหน่วยย่อยที่ 3 พระพุทธศาสนา ในระดับประถมศึกษาปีที่ 3-4 ประกอบไปด้วย 5 หน่วยย่อยได้แก่ หน่วยย่อยที่ 1 ชาติไทยในปัจจุบัน หน่วยย่อยที่ 2 ประวัติศาสตร์สุโขทัย หน่วยย่อยที่ 3 ศาสนาในประเทศไทย หน่วยย่อยที่ 4 พระมหากษัตริย์กับสังคมไทย และหน่วยย่อยที่ 5 พระพุทธศาสนา ส่วนในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 5-6 นั้น ประกอบไปด้วย 6 หน่วยย่อยได้แก่ หน่วยย่อยที่ 1 ประวัติศาสตร์สมัยกรุงศรีอยุธยา/กรุงธนบุรี/กรุงรัตนโกสินทร์ หน่วยย่อยที่ 2 บุคคลสำคัญ หน่วยย่อยที่ 3 ศาสนา หน่วยย่อยที่ 4 ศิลปวัฒนธรรม หน่วยย่อยที่ 5 หน้าที่ของประชาชนคนไทย และหน่วยย่อยที่ 6 พระพุทธศาสนา

5) หน่วยข่าว เหตุการณ์และวันสำคัญ ในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-2 จะเป็นเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นรอบตัวและวันสำคัญที่กำลังจะมาถึง ส่วนในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 3-4 จะเป็นข่าวและเหตุการณ์ที่มีผลกระทบต่อตนเอง ครอบครัวหรือชุมชน วันสำคัญต่างๆ และในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 5-6 จะเป็นการศึกษาเหตุการณ์ของชุมชนหรือจังหวัด ความก้าวหน้าทางด้านการติดต่อสื่อสาร วันสำคัญที่เวียนมาถึง

6) หน่วยการทำมาหากินในระดับประถมศึกษาปีที่ 1-2 นั้นจะไม่ปรากฏหน่วยนี้ จะเริ่มปรากฏ ในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 3-4 ที่เกี่ยวข้องกับอาชีพในท้องถิ่น อาชีพในครอบครัว การประกอบอาชีพที่สุจริต ส่วนระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 5-6 จะเกี่ยวข้องกับอาชีพที่ตนสนใจ การพัฒนาอาชีพของคนไทย ปัญหาการประกอบอาชีพและกิจกรรมสหกรณ์

7) หน่วยพลังงานและสารเคมีในระดับประถมศึกษาปีที่ 1-2 นั้นจะไม่ปรากฏ หน่วยนี้จะเริ่มปรากฏ ในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 3-4 ซึ่งประกอบด้วยหน่วยย่อย 4 หน่วย ได้แก่ หน่วยย่อยที่ 1 ความร้อนและแสงสว่าง หน่วยย่อยที่ 2 เสียง หน่วยย่อยที่ 3 แรงแม่เหล็ก หน่วยย่อยที่ 4 สารเคมีและเชื้อเพลิง ในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 5-6 ประกอบด้วยหน่วยย่อย 5 หน่วย ได้แก่หน่วยย่อยที่ 1 ความร้อนและแสงสว่าง หน่วยย่อยที่ 2 แสง หน่วยย่อยที่ 3 ไฟฟ้า หน่วยย่อยที่ 4 แรงแม่เหล็ก ความกดดัน และหน่วยย่อยที่ 5 สารเคมี

8) หน่วยจักรวาลและอวกาศในระดับประถมศึกษาปีที่ 1-2 นั้นจะไม่ปรากฏหน่วยนี้จะเริ่มปรากฏ ในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 3-4 ศึกษาเกี่ยวกับ ดาวฤกษ์ ดาวเคราะห์ ระบบสุริยะ ปรากฏการณ์ธรรมชาติ ความเจริญก้าวหน้าทางอวกาศ ซึ่งคล้ายคลึงกันกับในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 5-6

9) หน่วยประเทศเพื่อนบ้านหน่วยนี้ปรากฏในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 5-6 โดยศึกษาประเทศเพื่อนบ้านใกล้เคียง ประชากร วัฒนธรรม ประเพณี ภาษา สภาพทางภูมิศาสตร์ เศรษฐกิจ ศาสนา

10) หน่วยประชากรศึกษาหน่วยนี้ปรากฏในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 5-6 โดยศึกษาเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงของประชากรในครอบครัว โรงเรียน หมู่บ้าน ปัญหาของประชากร

11) หน่วยการเมืองและการปกครองหน่วยนี้ปรากฏในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 5-6 โดยศึกษาเกี่ยวกับกิจกรรมทางการเมืองการปกครองในโรงเรียน ชุมชน ประเทศ ประชาธิปไตย กฎหมายบ้านเมือง หน้าที่และความรับผิดชอบ

เมื่อใช้หลักสูตรนี้ไปจึงพบว่ากระบวนการของหลักสูตรชาติปัจจุบันที่เอื้อต่อการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว อีกทั้งผลการใช้หลักสูตรยังปรากฏว่านักเรียนมีความรู้และทักษะพื้นฐานไม่เพียงพอต่อการดำรงชีวิต (สำนักงานเลขาธิการการศึกษา, 2556) ประกอบกับเกิดการเปลี่ยนแปลงรัฐธรรมนูญและพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติจึงประกาศใช้หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544 แต่เพราะความสับสนในระดับการปฏิบัติการ ความไม่ชัดเจนของหลักสูตร และการวัดประเมินผลที่ไม่สะท้อนกับมาตรฐานจึงทำให้มีการเปลี่ยนแปลงมาเป็นหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน 2551

2.3.3 หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551

การประเมินผลการใช้หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544 พบว่าหลักสูตรมีปัญหาความสับสนในการปฏิบัติระดับสถานศึกษา รวมทั้งปัญหาเกี่ยวกับคุณภาพของผู้เรียน ประกอบกับมีการปรับเปลี่ยนแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติจึงได้มีการประกาศใช้หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551

หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช 2551 นี้เป็นหลักสูตรแกนกลางระดับชาติ เพื่อให้เกิดความเป็นเอกภาพครอบคลุมการศึกษาทั้ง ในระบบ นอกกระบบ และตามอัธยาศัย และ มุ่งพัฒนาผู้เรียนให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกายและจิตใจ มีจิตสำนึกในความเป็นพลเมืองไทยและพลเมืองโลก ยึดมั่นการปกครองในระบอบประชาธิปไตย โดยเน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ และตั้งอยู่บนพื้นฐานความเชื่อที่ว่าทุกคนสามารถเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้ตามศักยภาพ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2552) คาดหวังให้ผู้เรียนมีจิตสำนึกในความเป็นพลเมืองไทยและเป็นพลเมืองโลก ยึดมั่นในระบอบการปกครองตามระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข โดยที่ระดับการศึกษาขั้นประถมศึกษาปีที่ 1-6 ซึ่งเป็นช่วงแรกของการศึกษาภาคบังคับนั้น จะเน้นทักษะทางด้านการเขียน อ่าน คำนวณ และทักษะการคิดพื้นฐาน การติดต่อสื่อสาร กระบวนการเรียนรู้ทางสังคม การพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างสมดุลทั้งทางด้านร่างกาย อารมณ์ สังคม และสติปัญญาเน้นจัดการเรียนรู้แบบบูรณาการ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2552)

หลักสูตรนี้จะประกอบไปด้วย 8 กลุ่มสาระการเรียนรู้คือ คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ ภาษาไทย ศิลปะ สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม การงานอาชีพและเทคโนโลยี สุขศึกษาและพลศึกษา และ ภาษาต่างประเทศ โดยที่กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมนั้นจะประกอบไปด้วย 5 สาระ ได้แก่

สาระที่ 1 ศาสนา ศีลธรรม จริยธรรม จะเรียนรู้เกี่ยวกับแนวคิดพื้นฐานของศาสนา ประวัติ ความสำคัญ ศาสนา หลักธรรม ของศาสนาพุทธหรือศาสนาที่ตนนับถือ ยึดมั่นศรัทธาและนำหลักคำสอนปฏิบัติ อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ปฏิบัติตนดี ธำรงรักษาศาสนา พัฒนาตนเองและทำประโยชน์แก่ส่วนรวม

สาระที่ 2 หน้าที่พลเมือง วัฒนธรรม และการดำเนินชีวิตในสังคม จะเกี่ยวข้องกับระบบการเมืองการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข มีความเข้าใจ ยึดมั่น ในระบอบการปกครองดังกล่าว ความแตกต่างและความหลากหลายทางวัฒนธรรม การปลูกฝังค่านิยมด้านประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข การเป็นพลเมืองที่ดี หน้าที่ สิทธิ เสรีภาพ

สาระที่ 3 เศรษฐศาสตร์ เกี่ยวข้องกับระบบเศรษฐกิจ การผลิต แจกจ่าย การบริโภคสินค้าและบริการ การบริหารจัดการทรัพยากร การดำรงชีวิตอย่างมีดุลยภาพ และการนำหลักเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ในชีวิตประจำวัน

สาระที่ 4 ประวัติศาสตร์ เกี่ยวข้องกับความหมายความสำคัญของเวลาและยุคสมัยทางประวัติศาสตร์ การใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์มาวิเคราะห์เหตุการณ์ต่างๆอย่างเป็นระบบ พัฒนาการของมนุษยชาติ การเปลี่ยนแปลงของเหตุการณ์ต่างๆ ความเป็นมาของชนชาติ วัฒนธรรม และภูมิปัญญาไทย รวมถึงการมีความรัก ความภูมิใจและธำรงความเป็นไทย

สาระที่ 5 ภูมิศาสตร์ เกี่ยวข้องกับลักษณะทางกายภาพของโลก ทรัพยากรธรรมชาติ ภูมิอากาศทั้งของประเทศไทยและภูมิภาคอื่นๆ ทั่วโลก การใช้เครื่องมือต่างๆ ทางภูมิศาสตร์ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ รวมถึงมีจิตอนุรักษ์ ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

ในปัจจุบันประเทศไทยมีความพยายามที่จะจัดการศึกษาเกี่ยวกับประชาธิปไตยเพื่อสร้างเด็กไทยให้กลายเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยที่มีประสิทธิภาพ ประกอบกับการเปลี่ยนแปลงไปของสภาพสังคม การสอนประชาธิปไตยตามที่หลักสูตรแกนกลางการศึกษาพุทธศักราช 2551 ที่ระบุไว้แต่เริ่มแรกจึงอาจไม่เพียงพอทำให้มีการกำหนดกรอบแนวคิดหรือสาระเกี่ยวกับประชาธิปไตย เพื่อเป็นแนวทางให้นำไปปฏิบัติในโรงเรียนเพิ่มขึ้นจากเดิมมาก โดยพยายามปรับให้เข้ากับเหตุการณ์ และสภาพสังคมในปัจจุบัน เช่น มีการเพิ่มความสอดคล้องกับค่านิยม 12 ประการ ตามประกาศของ คณะรักษาความสงบเรียบร้อยแห่งชาติ (คสช.) (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2557) หรือจะเป็นเรื่องเกี่ยวกับความปรองดองสมานฉันท์ ซึ่งการเรียนการสอนประชาธิปไตยก่อนหน้านี้ อาจจะมีให้เห็นไม่มากนัก

กรอบแนวคิดหรือแนวทางการจัดทำหลักสูตรเกี่ยวกับประชาธิปไตยในปัจจุบันจะเน้นไปที่การศึกษาเกี่ยวกับหน้าที่พลเมือง การสร้างศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยเพื่อพัฒนาตัวผู้เรียนให้เกิดความรู้ ทักษะ ค่านิยมที่ดีเพื่อนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพของ สังคมไทย(สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2556, 2557) ประกอบไปด้วย

1) พื้นฐานของความรู้ประชาธิปไตย ได้แก่หลักการ แนวคิด อุดมการณ์ เพื่อสร้างพื้นฐานความรู้ประชาธิปไตยที่ถูกต้องให้แก่ผู้เรียน

2) สิทธิเสรีภาพ และความเสมอภาค เพื่อเสริมความเข้าใจเดิมเนื่องจากเรื่องสิทธิ เสรีภาพและความเสมอภาคนี้จัดอยู่ในการเรียนการสอนประชาธิปไตยของสังคมไทยมานานแล้วแต่ยัง ปรากฏว่ามีหลายๆ คนใช้สิทธิเสรีภาพในทางที่ผิดจนไปสร้างความเดือดร้อนแก่ผู้อื่นจึงจำเป็นต้องมี การสร้างความเข้าใจให้ถูกต้องแก่ผู้เรียน

3) ความหลากหลายทาง ความแตกต่าง การปรองดองและการสมานฉันท์ เนื่องจาก สังคมปัจจุบันเป็นสังคมแห่งความหลากหลายผู้เรียนจำเป็นต้องเรียนรู้และยอมรับในความแตกต่าง ของคนในสังคมจะนำมาซึ่งการเคารพซึ่งกันและกันและอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีความสุข

4) ความเป็นไทยและอัตลักษณ์ไทย ผู้เรียนจะต้องเรียนรู้ลักษณะของคนไทยที่ดี ปฏิบัติ ตนอย่างมีมารยาท รวมไปถึงการเห็นคุณค่าและอนุรักษ์ขนบธรรมเนียมประเพณีภูมิปัญญาของไทย

5) การรักชาติ ยึดมั่นในศาสนาและเทิดทูนสถาบันพระมหากษัตริย์

6) ความเป็นพลเมืองดีในระบอบประชาธิปไตย รวมถึงการมีวิถีชีวิตประชาธิปไตย ปฏิบัติ ตามกฎระเบียบ รับผิดชอบหน้าที่ของตนเอง ไม่สร้างความเดือดร้อนแก่ผู้อื่น

หลักสูตรการศึกษาของไทยมีพัฒนาการตามยุคสมัยในสมัยเริ่มแรก (หลักสูตรประโยค ประถมศึกษาพุทธศักราช 2503) ยังใช้พื้นฐานการพัฒนาตามแบบตะวันตก ใช้เวลาเรียนทั้งสิ้น 7 ปี แบ่งออกเป็น 6 หมวดวิชา มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ผู้เรียนเป็นพลเมืองดี มีความรู้ ความสามารถที่จะ ประกอบอาชีพและทำคุณประโยชน์แก่ประเทศชาติได้ ต่อมาได้พัฒนาและปรับปรุงขึ้นเป็นหลักสูตร ประถมศึกษา 2521 (ปรับปรุง 2533) ที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อพัฒนาผู้เรียนให้สามารถพัฒนาคุณภาพชีวิต ให้และทำประโยชน์เพื่อส่วนรวมตามหน้าที่ของตนเองภายใต้ระบอบประชาธิปไตยอันมี พระมหากษัตริย์เป็นประมุข ใช้เวลาเรียนทั้งสิ้น 6 ปี และปรับปรุงมาเป็นหลักสูตรการศึกษาขั้น พื้นฐานพุทธศักราช 2544 หลังจากนั้นไม่นานจึงมีการแก้ไขเปลี่ยนแปลงมาเป็นหลักสูตรแกนกลาง การศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช 2551 ที่มีมุ่งพัฒนาผู้เรียนให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกายและ จิตใจ มีจิตสำนึกในความเป็นพลเมืองไทยและพลเมืองโลก ยึดมั่นการปกครองในระบอบ ประชาธิปไตย

ตอนที่ 3 หนังสือเรียนสังคมศึกษากับประชาธิปไตย

หนังสือเรียนเป็นสื่อการเรียนรู้ประเภทหนึ่งที่ครูผู้สอนนำมาใช้เพื่อสร้างความเข้าใจตรงกันกับ ผู้เรียน โดยที่หนังสือเรียนหรือแบบเรียนนั้นมีมาคู่กับการศึกษาไทยในหนังสือเรียนในสมัยก่อนจะอยู่ ในรูปแบบของตำราต่างๆ เช่น ตำราโหราศาสตร์ ตำราหลักภาษา หรืออาจเรียกได้ว่าแบบเรียน (โกชัย สาริกบุตร และ สมพร สาริกบุตร, 2521) เริ่มตั้งแต่มีการประดิษฐ์อักษรไทยขึ้นแบบเรียนในสมัยนั้น จะเป็นการคัดลอกศิลาจารึก หรือแบบเรียนที่เป็นอื่นเช่นภาษาบาลี สันสกฤต ในสมัยต่อมาเริ่มเป็น แบบเรียนที่มีแบบแผนมีการบังคับใช้เช่น แบบเรียนจินตามณี ที่เป็นแบบเรียนหลวงที่ใช้กันตั้งแต่สมัย สมเด็จพระนารายณ์มหาราชจนไปถึงรัตนโกสินทร์ตอนต้น และมีการพัฒนาต่อยอดมาเรื่อย เช่น แบบเรียนปถม ก. กา มูลบทบรรพกิจ วาหนิต์นิกร อักษรประโยค สังโยคพิธาน ไวพจน์พิจารณ์ พิศาลการ์รันต์ (วารี ธีระจิต, 2531) จนค่อยพัฒนามาเป็นรูปแบบของหนังสือเรียนดังปัจจุบัน หนังสือที่ ใช้สำหรับประกอบการเรียนการสอนในทุกวันนี้มีหลายประเภท เช่น หนังสืออ่านประกอบ หนังสือ คู่มือ หนังสืออ่านเพิ่มเติม โดยที่หนังสือเรียน ก็จัดเป็นหนังสือที่ใช้สำหรับประกอบการเรียนการสอน ประเภทหนึ่งที่มีความจำเป็นต่อการเรียนการสอน หนังสือเรียนคือหนังสือที่รวบรวมสาระความรู้ วิชาใดวิชาหนึ่ง ที่เนื้อหานั้นๆ ตรงกับหลักสูตรที่กำหนดไว้และจัดทำตามระดับชั้นอาจจะอยู่ในรูปเล่ม หรือเอกสาร ก็เป็นได้ซึ่งกำหนดขึ้นให้ใช้ในการเรียนการสอน (โกชัย สาริกบุตร และ สมพร สาริกบุตร, 2521; วารี ธีระจิต, 2531)

3.1 ประโยชน์และความสำคัญของหนังสือเรียน

หนังสือเรียนมีความสำคัญในแง่ของการเป็นสื่อกลางระหว่างครูและผู้เรียน ครูสามารถใช้เป็นสื่อในการสอน หนังสือเรียนจะช่วยจัดระเบียบเนื้อหาสาระและแนวทางการสอนของครู (ศักดิ์ศรี ปาณะกุล, 2521) และยังมีความสำคัญอีกหลายประการดังนี้

3.1.1 หนังสือเรียนเป็นแหล่งข้อมูลสำหรับการศึกษาค้นคว้าของผู้เรียนโดยที่จะมีเนื้อหาสาระเหมาะสมกับระดับความรู้ของผู้เรียน ให้ผู้เรียนได้ค้นคว้าหาคำตอบในสิ่งที่สงสัยและช่วยสรุปความรู้ความเข้าใจของผู้เรียนได้อย่างเป็นระบบ (โกชัย สาริกบุตร และ สมพร สาริกบุตร, 2521) นอกจากนี้หนังสือเรียนเป็นสิ่งที่ใช้งานได้นาน ใช้ซ้ำได้เอื้อให้เด็กได้ศึกษาด้วยตนเองได้ เด็กแต่ละคนสามารถเรียนคนละสิ่งได้เวลาเดียวกันตามความต้องการ (วาริ ธีระจิต, 2531)

3.1.2 หนังสือเรียนเป็นตัวช่วยของครูในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนและการกำหนดขอบเขตและจัดลำดับเนื้อหาที่จะสอน อีกทั้งยังมีส่วนช่วยให้ครูได้พัฒนาทักษะการสอนของตนเองไปพร้อมกันอีกด้วยนอกจากนี้หนังสือเรียนยังเป็นแหล่งสร้างแรงบันดาลใจ ทำให้เกิดความคิดที่จะสร้างสรรค์สิ่งอื่นๆ ตามออกมา เช่นหนังสืออ่านประกอบ หนังสือแบบฝึกหัด หนังสือคู่มือครู หรืออื่นๆ ต่อไป (ศักดิ์ศรี ปาณะกุล, 2521)

จะเห็นได้ว่าหนังสือเรียนเป็นสิ่งที่ช่วยให้การเรียนการสอนสะดวกมากยิ่งขึ้นเป็นทั้งตัวช่วยของครูในการจัดการเรียนการสอนเป็นที่พึ่งของผู้เรียนในการค้นคว้าหาความรู้และยังช่วยเป็นสื่อให้ครูและผู้เรียนเกิดความเข้าใจที่ตรงกัน นอกจากนี้ยังมีส่วนช่วยในการพัฒนาทักษะการอ่านของผู้เรียนและส่งเสริมการเรียนรู้อย่างไม่สิ้นสุดของผู้เรียนอีกด้วย (ศักดิ์ศรี ปาณะกุล, 2521)

3.2 ลักษณะหนังสือเรียนที่ดี

หนังสือเรียนที่มีอยู่ในปัจจุบันมีอยู่หลายแบบหลายสำนักพิมพ์แต่ละสำนักพิมพ์ก็จะแตกต่างกันออกไป แต่โดยรวมแล้วจะยึดแนวทางขอบเขตของเนื้อหาสาระตามหลักสูตรการศึกษาในขณะนั้นๆ ถึงแม้ว่าหนังสือเรียนที่จะออกจำหน่ายให้ผู้เรียนได้เลือกซื้อนั้นจะผ่านการตรวจสอบคุณภาพ แต่ว่าผู้สอนเองก็จะต้องรู้จักการเลือกหนังสือเรียนที่ดีที่จะนำมาใช้ในการเรียนการสอนของตนเอง โดยหนังสือเรียนที่ดีนั้นจะต้องมีลักษณะดังต่อไปนี้

3.2.1 มีเนื้อหาสาระตรงตามหลักสูตรที่กำหนดไว้ตอบสนองต่อวัตถุประสงค์ของหลักสูตรได้อย่างครบถ้วน มีความถูกต้องแม่นยำและความทันสมัยในของเนื้อหา มีข้อเท็จจริงที่เป็นกลางไม่เอนเอียง (ประภาศรี สีหอำไพ, 2524; วาริ ธีระจิต, 2531)

3.2.2 ภาษาที่ใช้ต้องเข้าใจง่าย และเหมาะสมกับวัยรวมถึงระดับชั้นของผู้เรียน มีความถูกต้องในเรื่องของตัวสะกด การันต์ มีการเรียงลำดับและจัดสรรเนื้อหาอย่างลงตัว มีการแบ่งย่อหน้า วรรคตอนที่ถูกต้องตามหลักการ (วารี ธีระจิต, 2531)

3.2.3 มีภาพประกอบที่เหมาะสมกับเรื่อง มีความสวยงาม (วารี ธีระจิต, 2531)

3.2.4 รูปเล่มคงทน เหมาะสมกับวัยของผู้เรียน มีส่วนประกอบของหนังสือครบถ้วน เช่น สารบัญ บรรณานุกรม ฯลฯ หน้าปกสวยงามดึงดูดใจเหมาะสมกับเนื้อหา (ประภาศรี สีหอำไพ, 2524; วารี ธีระจิต, 2531)

3.2.5 ผู้แต่งหนังสือต้องใช้หลักจิตวิทยาทั้ง หลักจิตวิทยาทั่วไป หลักจิตวิทยาการเรียนรู้ หลักจิตวิทยาพัฒนาการ เพื่อสร้างสรรค์หนังสือเรียนให้ออกมาตรงกับความต้องการของผู้เรียนตามวัย (ประภาศรี สีหอำไพ, 2524; ศักดิ์ศรี ปาณะกุล, 2521)

หนังสือเรียนที่ดีจะมีส่วนช่วยให้การเรียนการสอนของผู้สอนบรรลุตามเป้าหมายมากขึ้น ดังนั้นผู้สอนจึงจำเป็นต้องพิจารณาเลือกให้หนังสือเรียนให้เหมาะสมทั้งกับตัวผู้เรียน วัย ระดับชั้น หรือเนื้อหาสาระลักษณะหนังสือเรียนที่ดีเหล่านี้เป็นเพียงลักษณะคร่าวๆ ที่หนังสือเรียนที่มีคุณภาพ ควรจะมีและสามารถใช้ในการพิจารณาเลือกหนังสือเรียนของผู้สอนที่จะนำมาให้ผู้เรียนใช้ได้ โดยที่หนังสือเรียนในแต่ละวิชาที่จะบรรจุเนื้อหาสาระที่ผู้เรียนจำเป็นต้องเรียนไว้ ให้เหมาะกับระดับชั้นและวัยของผู้เรียน หนังสือเรียนในระดับประถมศึกษาเองก็มีการพัฒนาออกมาหลายรูปแบบและหลายรายวิชาโดยที่หนังสือเรียนจะพัฒนาโดยใช้แนวทางจากหลักสูตรการศึกษาในช่วงนั้นๆ

3.3 พัฒนาการของหนังสือเรียนสังคมศึกษาระดับประถมศึกษา

หนังสือเรียนระดับประถมศึกษาที่มีความเกี่ยวข้องกับเนื้อหาประชาธิปไตยนั้นจะเป็นหนังสือในวิชาสังคมศึกษาที่เริ่มปรากฏขึ้นหลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครอง เมื่อพิจารณาจำแนกตามหลักสูตรการศึกษาในแต่ละช่วง คือ หลักสูตรประโยคประถมศึกษาตอนต้นและตอนปลาย พุทธศักราช 2503 หลักสูตรเป็นหลักสูตรประถมศึกษาพุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) และ หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช 2551 จะพบว่ามีความแตกต่างกันออกไปตามรายละเอียดดังต่อไปนี้

3.3.1 หนังสือเรียนตามหลักสูตรประโยคประถมศึกษาตอนต้นและตอนปลาย พุทธศักราช 2503

ในหลักสูตรประโยคประถมศึกษาหลักสูตรประโยคประถมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2503 หนังสือเรียนสังคมศึกษาตามหลักสูตรนี้มีทั้งหนังสือเรียนที่กระทรวงศึกษาธิการจัดทำขึ้นเองและหนังสือเรียนที่จัดทำโดยสำนักพิมพ์เอกชน หนังสือเรียนที่จัดทำโดย

กระทรวงศึกษาธิการจะสังเกตได้จากหน้าปกจะมีตราครุฑปรากฏอยู่บนปกและมีข้อความแสดงว่าเป็นหนังสือของกรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ ถ้าเป็นหนังสือเรียนที่จัดทำขึ้นโดยสำนักพิมพ์เอกชนจะมีคำหรือข้อความที่แสดงว่าได้รับอนุญาตจากกระทรวงศึกษาธิการให้ใช้ในโรงเรียน ลักษณะรูปเล่มส่วนใหญ่จะเป็นเล่มบาง และมีขนาดเล็กกว่าหนังสือเรียนในปัจจุบัน หน้าปกมีรูปภาพและมีสีสันทันภายในเล่มมีภาพสีเพียงบางหน้า ภาพประกอบในระดับการศึกษาชั้นที่สูงกว่าจะเน้นเป็นภาพเหตุการณ์จริง ส่วนในระดับการศึกษาชั้นที่ต่ำกว่าอาจมีการวาดภาพประกอบบ้าง เนื้อหาภายในจะแบ่งแยกเป็นบท หนังสือเรียนบางเล่มจะมีกิจกรรมเสนอแนะอยู่ที่ท้ายของแต่ละบทเพื่อนำเสนอแนะให้ครูผู้สอนเกี่ยวกับการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน และมีคำถามท้ายบทส่วนใหญ่เป็นประเภทเติมคำ เช่น แบบสอนอ่านวิชาสังคมศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 2 แบบเรียนวิชาสังคมศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 เป็นต้น

3.3.2 หนังสือเรียนตามหลักสูตรเป็นหลักสูตรประถมศึกษาพุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533)

หลังจากนั้นเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงหลักสูตรเป็นหลักสูตรประถมศึกษาพุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) หนังสือเรียนของกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตมักนิยมจัดทำเป็นเล่มเดี่ยวใช้ชื่อว่าหนังสือเรียนสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต (ส.ป.ช) ซึ่งจากการศึกษาจากบัญชีการกำหนดหนังสือเรียนและแบบฝึกหัดตามหลักสูตรประถมศึกษาพุทธศักราช 2521 (กระทรวงศึกษาธิการ, 2539) พบว่าหนังสือเรียนสังคมศึกษาในระดับประถมศึกษานั้นประกอบไปด้วย

- หนังสือเรียนสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1
- หนังสือเรียนสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต ชั้นประถมศึกษาปีที่ 2
- หนังสือเรียนสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต ชั้นประถมศึกษาปีที่ 3
- หนังสือเรียนสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4
- หนังสือเรียนสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต ชั้นประถมศึกษาปีที่ 5
- หนังสือเรียนสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต ชั้นประถมศึกษาปีที่ 6

ภายในเล่มหนังสือเรียนจะรวมเนื้อหาทั้งทางวิทยาศาสตร์สังคมศึกษาและสุขศึกษาไว้รวมกัน ซึ่งภายในตัวเล่มจะแยกหลายบท ในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-4 นั้นจะมีหน่วยหรือบทที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับชาติไทย ส่วนในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 5-6 นั้นจะมีหน่วยหรือบทที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับ ชาติไทย ประชากรศึกษา การเมืองและการปกครอง

หนังสือเรียนที่จะให้เรียนในระดับประถมศึกษานี้จะมีการกำหนดและรวบรวมรายชื่อจากกระทรวงศึกษาธิการที่จะประกาศและอนุญาตให้ใช้ในโรงเรียนได้ โดยหนังสือที่ใช้ในโรงเรียนตามแนวปฏิบัติเกี่ยวกับการใช้และควบคุมการใช้หนังสือสำหรับนักเรียน ได้แบ่งออกเป็น 3

ประเภทคือ หนังสือเรียน หนังสือเสริมประสบการณ์ และหนังสือแบบฝึกหัด โดยมีหนังสือเรียนและแบบฝึกหัดเป็นหนังสือบังคับใช้ ซึ่งเป็นไปในเฉพาะที่ระบุไว้ในคำสั่ง/ประกาศของกระทรวงศึกษาธิการ เรื่องการกำหนดหนังสือเรียนแต่ละปีการศึกษาเท่านั้น สำหรับหนังสือที่จะบังคับใช้ในโรงเรียนจะต้องผ่านการตรวจตามระเบียบของกระทรวงศึกษาธิการเสียก่อน โดยหนังสือของสำนักพิมพ์เอกชนที่ได้รับอนุญาตนั้นจะมีลักษณะเฉพาะคือจะมีใบอนุญาตของกระทรวงศึกษาธิการพิมพ์ไว้ให้เห็นชัดเจนพร้อมคำอธิบาย และมีตราอนุญาตของกรมการศึกษานอกโรงเรียน (กระทรวงศึกษาธิการ, 2539)

3.3.3 หนังสือเรียนตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช 2551

หนังสือเรียนสังคมศึกษาในหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช 2551 นั้น จะแยกตามกลุ่มสาระการเรียนรู้ โดยในแต่ละกลุ่มก็แยกรายวิชาพื้นฐานและเพิ่มเติมออกจากกัน ในกลุ่มสาระสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมนิยมแยกเป็น 3 เล่ม คือหนังสือเรียนพระพุทธศาสนา หนังสือเรียนประวัติศาสตร์ และหนังสือเรียนสังคมและวัฒนธรรม ซึ่งแยกตามสาระการเรียนรู้ 5 สาระคือ สาระที่ 1 ศาสนา ศีลธรรมและจริยธรรม จะเป็นหนังสือเรียนพระพุทธศาสนา สาระที่ 4 ประวัติศาสตร์จะมีหนังสือเรียนคือหนังสือเรียนประวัติศาสตร์ ส่วนสาระที่เหลือคือ สาระที่ 2 หน้าที่พลเมือง วัฒนธรรม และการดำเนินชีวิตในสังคม สาระที่ 3 เศรษฐศาสตร์สาระที่ 5 ภูมิศาสตร์ และยังมีเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับสาระที่ 1 ศาสนา ศีลธรรมและจริยธรรมรวมอยู่ด้วย ลักษณะของหนังสือเรียนตามหลักสูตรนี้จะมีสีสันสวยงามตั้งแต่หน้าปกจนไปถึงเนื้อหาด้านในมีส่วนมากจะเป็นการพิมพ์สีเกือบทุกเล่ม มีภาพประกอบทั้งภาพเหตุการณ์จริงและภาพวาดสีสันสวยงามสอดคล้องกับเรื่องราวต่างๆ ที่อยู่ในหนังสือ หนังสือเรียนบางเล่มนอกจากจะบรรจุเนื้อหาแล้วยังมีการแจ้งจุดประสงค์การเรียนรู้ มีกิจกรรมท้ายบท มีคำถามและแบบทดสอบต่างๆ เป็นส่วนประกอบเพิ่มเข้าไป

ในปัจจุบันนี้สืบเนื่องนโยบายเรียนฟรี 15 ปีอย่างมีคุณภาพ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานได้สนับสนุนงบประมาณให้สถานศึกษาจัดซื้อ หนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐาน 8 กลุ่มสาระการเรียนรู้ ได้แก่ ภาษาไทย คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม สุขศึกษาและพลศึกษา ศิลปะ การงานอาชีพและเทคโนโลยี และภาษาต่างประเทศ และแบบฝึกหัดในรายวิชาพื้นฐาน 3 กลุ่มสาระการเรียนรู้คือ ภาษาไทย คณิตศาสตร์ และภาษาต่างประเทศ แจกนักเรียนทุกคน โดยให้สถานศึกษาพิจารณาเลือกซื้อจากบัญชีการกำหนดสื่อการเรียนรู้สำหรับเลือกใช้ในสถานศึกษา ซึ่งหนังสือเรียนนั้นก็ทั้งหนังสือที่กระทรวงศึกษาธิการเป็นผู้ผลิต และหนังสือของสำนักพิมพ์เอกชนที่ผ่านการตรวจประเมินและได้รับอนุญาต รวมไปถึงหนังสือของสำนักพิมพ์เอกชนที่ผ่านการประกันคุณภาพโดยผู้ผลิต ในการคัดเลือกหนังสือเรียนนั้นครูผู้สอนจะเป็นผู้พิจารณาและนำเสนอต่อกรรมการวิชาการของโรงเรียน โดยที่หนังสืออื่นๆ จะต้องมีความสอดคล้องกับหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน หลักสูตรสถานศึกษา มีเนื้อหาเหมาะสมกับวัย

และระดับชั้นของผู้เรียน (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2558) หนังสือเรียนที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับประชาธิปไตยก็จะถูกรวมเข้าไว้ในส่วนนี้ และครูผู้สอนก็จะพิจารณาเลือกหนังสือเรียนที่สอดคล้องกับจุดประสงค์และความต้องการเพื่อนำมาใช้ในโรงเรียนต่อไป

โดยสรุปแล้วหนังสือเรียนสังคมศึกษาระดับประถมศึกษาชั้นต้นพัฒนาขึ้นตามแต่ละหลักสูตร โดยในหลักสูตรประโยคประถมศึกษาพุทธศักราช 2503 นั้นในชั้นประถมต้นลักษณะของหนังสือเรียนสังคมศึกษายังคงรวมเป็นเล่มเดียว สำหรับประถมปลายจะแยกออกตามรายการสอนเช่นแบบเรียนหน้าที่พลเมือง ต่อมาในหลักสูตรประถมศึกษาพุทธศักราช 2521(ฉบับปรับปรุง พ.ศ.2533) หนังสือเรียนสังคมศึกษาจะรวมอยู่กับเนื้อหาทางด้านวิทยาศาสตร์ และสุขศึกษา ตามโครงสร้างของกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต สำหรับในหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช 2551 หนังสือเรียนสังคมศึกษาระดับประถมศึกษาจะแยกตามสาระ ตามโครงสร้างของกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม เช่น หนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐานหน้าที่พลเมือง วัฒนธรรมและการดำเนินชีวิตในสังคม

ตอนที่ 4 การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis)

ในการทำการวิจัยมักจะมีข้อมูลจำนวนมากมายมหาศาล ผู้วิจัยจะมีหน้าที่ในการทำให้ข้อมูลเหล่านั้นมาจัดทำให้สมบูรณ์ นำข้อมูลมาแยกแยะ ผสมผสาน และประกอบกันเพื่อให้ได้ข้อมูลที่สมบูรณ์ที่สุด กระบวนการในการกระทำเหล่านั้นต้องอาศัยวิธีที่เรียกว่าการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) หรืออาจเรียกได้อีกแบบว่าวิธีวิเคราะห์แบบบรรณาธิการ (editing analysis style) (เบญจา ยอดดำเนิน, 2549) จุดเริ่มต้นของการวิเคราะห์เนื้อหานี้พัฒนามากจากการวิเคราะห์เนื้อหาของหนังสือพิมพ์ โฆษณา และวรรณคดี (อุทุมพร จามรมาน, 2531) ก่อนต่อมาจึงพัฒนามาเป็นวิธีการหนึ่งที่ใช้ในการวิจัยดังปัจจุบัน

ดังนั้นอาจจะกล่าวได้ว่าการวิเคราะห์เนื้อหานี้หมายถึง เทคนิคการวิจัยรูปแบบหนึ่งที่มีจุดหมายมุ่งที่การจัดระบบ หรือบรรยายข้อมูล ที่เป็นใจความหรือสาระหลักของการสื่อสาร (berelson, 1952 อ้างถึงใน Krippendorff, 2013) นั่นก็คือวิธีการที่จะวิเคราะห์ข้อมูลและสรุปอ้างอิงจากเนื้อหา อย่างเป็นระบบ มีเหตุผล และมีเป้าหมาย โดยอิงกรอบแนวคิดหรือทฤษฎี เพื่อให้ผลการวิเคราะห์ที่ได้นั้นสามารถตอบคำถามหรือข้อสงสัยที่เราต้องการได้ (Weber, 1990; เบญจา ยอดดำเนิน, 2549)

4.1 องค์ประกอบของการวิเคราะห์เนื้อหา

ตามหลักการของ อุทุมพร จามรมาน (2531) องค์ประกอบที่จะใช้ในการวิเคราะห์เนื้อหานี้จะต้องประกอบไปด้วย เนื้อหา วัตถุประสงค์ในการวิเคราะห์เนื้อหา หน่วยการวิเคราะห์ และการสุ่มตัวอย่างและประชากร โดยรายละเอียดในส่วนต่างๆ มีดังนี้

1) เนื้อหาสาระที่ต้องการจะวิเคราะห์ อาจจะเป็นในรูปแบบของเอกสาร สิ่งพิมพ์ รูปภาพ เพลง ละคร ฯลฯ ซึ่งองค์ประกอบส่วนนี้เป็นสิ่งที่สำคัญที่สุดเพราะการวิเคราะห์เนื้อหานี้จะช่วยวิเคราะห์ตัวสาระ หรือข้อความที่ถูกสื่อได้อย่างมีคุณภาพ (สุภางค์ จันทวานิช, 2547)

2) วัตถุประสงค์ในการวิเคราะห์เนื้อหา ส่วนใหญ่จะมุ่งแสดงหรือเปิดเผยเนื้อหาของสารที่ผู้ส่งสารต้องการสื่อ เพื่อจะทำให้ทราบถึงจุดหมายของสารนั้นๆ นอกจากนี้ยังจะสะท้อนให้เห็นถึงลักษณะหรือบุคลิกของผู้ส่งสารได้อีกด้วย (Weber, 1990) เมื่อนำมาใช้ในการวิเคราะห์เนื้อหาที่เป็นเอกสารก็จะทำให้ทราบว่าข้อความนั้นๆ มีความหมายอย่างไร และจุดประสงค์ของคำ หรือข้อความนั้นๆ หมายความว่าอย่างไร วิธีการนี้จึงนิยมนำมาใช้ในการวิจัยที่เกี่ยวกับเอกสารหรือข้อมูลต่างๆ ซึ่งวัตถุประสงค์หลักในการวิเคราะห์เนื้อหานี้มี 3 ประการคือ 1) เพื่อสรุปข้อมูล 2) เพื่อหารูปแบบหรือความสัมพันธ์ภายใน 3) เพื่อหารูปแบบหรือความสัมพันธ์ภายนอก

3) หน่วยในการวิเคราะห์ ในการวิเคราะห์เนื้อหาเอกสารหรือข้อมูลที่มีจำนวนมากจะต้องมีการกำหนดให้มีหน่วยการวิเคราะห์ของข้อมูลหรือเอกสารนั้นๆ ขึ้นเพื่ออำนวยความสะดวกการวิเคราะห์โดยหน่วยที่นิยมใช้กันนั้นมี 3 ประเภท คือ หน่วยจากการสุ่ม หน่วยจากการบันทึก และหน่วยจากเนื้อหา ซึ่งหน่วยแต่ละหน่วยนั้นก็จะมีที่มาจากเกณฑ์ต่างๆ เช่น เกณฑ์ทางกายภาพ เกณฑ์ทางภาษา เกณฑ์จากการอ้างอิง เกณฑ์จากโครงสร้าง และ เกณฑ์จากความหมาย (อุทุมพร จามรมาน, 2531)

4) การสุ่มตัวอย่างและประชากร สืบเนื่องมาจากการวิเคราะห์เอกสารนั้นมีข้อมูลจำนวนมาก ปริมาณสิ่งที่จะต้องนำมาวิเคราะห์มีมากเกินไปจึงต้องมีการเกณฑ์เลือกและกระบวนการสุ่มตัวอย่างของเอกสารที่เป็นตัวแทนของเอกสารทั้งหมดออกมาเพื่อประสิทธิภาพของผลวิเคราะห์ที่ดี

4.2 ขั้นตอนการวิเคราะห์เนื้อหา

ขั้นตอนการวิเคราะห์เนื้อหานี้จะประกอบไปด้วย 1) กำหนดเกณฑ์สำหรับการคัดเลือกเอกสาร 2) วางเค้าโครงข้อมูล 3) พิจารณาบริบทโดยรอบ 4) ลงมือวิเคราะห์ข้อมูล (สุภางค์ จันทวานิช, 2547; เอื้อมพร หลินเจริญ, 2557) โดยขั้นตอนแต่ละขั้นมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1) กำหนดเกณฑ์สำหรับการคัดเลือกเอกสาร ในขั้นตอนนี้ผู้วิจัยมีหน้าที่ให้การกำหนดเกณฑ์ที่จะใช้ในการคัดเลือกเอกสารที่จะนำมาใช้ในการวิเคราะห์เนื้อหา รวมทั้งหัวข้อที่จะทำการ

วิเคราะห์ด้วย เช่น ใช้เกณฑ์ระยะเวลาที่ดีที่สุดพิมพ์ เกณฑ์ลักษณะการเผยแพร่ เกณฑ์หน่วยงานที่รับผิดชอบ เพื่อที่จะเป็นประโยชน์เมื่อมีบุคคลอื่นมารับช่วงการวิเคราะห์ต่อ

2) วางเค้าโครงข้อมูล การวางเค้าโครงของข้อมูลเป็นสิ่งสำคัญที่สุดในการวิเคราะห์เนื้อหา (สุภางค์ จันทวานิช, 2547) โดยเมื่อได้เอกสารมาแล้วผู้วิจัยจะต้องจัดทำรายชื่อเอกสารแล้วแบ่งประเภทจำแนกคำหรือข้อความภายในเอกสาร ซึ่งมีวิธีดำเนินการ 3 ขั้นตอน ในขั้นแรกผู้วิจัยต้องพิจารณาตามความสอดคล้องกับปัญหา จากนั้นดูความครอบคลุมคำหรือข้อความทั้งหมดว่าปัญหาวิจัยนี้จะครอบคลุมคำหรือข้อความใดบ้างแล้วจึงแยกแยะออกมาเป็นประเภทย่อยๆ จากนั้นจึงกำหนดหน่วยของเนื้อหาที่จะวิเคราะห์ และสุดท้ายคือการกำหนดวิธีการจำแนกและแจกแจงว่าจะใช้วิธีใด โดยที่ระบบการจำแนกประเภทที่ใช้นั้นจะต้องมีความสอดคล้องกับปัญหาหรือจุดหมายของการวิจัย มีความครอบคลุมรองรับคำหรือข้อความทั้งหมดได้ มีความเด่นชัดในตัวเอง ไม่มีความซ้ำซ้อนกัน และ ต้องใช้หลักการเดียวกันในการจัดประเภทต่างๆ (เอี่ยมพร หลินเจริญ, 2557)

3) พิจารณาบริบทโดยรอบ ผู้วิจัยจำเป็นที่จะต้องพิจารณาบริบทหรือเงื่อนไขสิ่งแวดล้อมของข้อมูลเอกสารที่จะนำมาวิเคราะห์ด้วย โดยบริบทที่ผู้วิจัยจะต้องพิจารณานั้นคือ แหล่งที่มา ใครเป็นผู้เขียน เขียนเพื่ออะไร กลุ่มเป้าหมายคือใคร จัดทำหรือเขียนขึ้นเมื่อไหร่ใช้ระยะเวลานานเท่าไร สิ่งต่างๆ เหล่านี้จะช่วยผู้วิจัยให้พิจารณาเอกสารได้ลึกซึ้ง และช่วยเชื่อมโยงคุณลักษณะต่างๆ กับกรอบแนวคิดทฤษฎีที่ผู้วิจัยเลือกใช้ได้ถูกต้องนำไปสู่การอ้างอิงกับข้อมูลอื่นได้ (สุภางค์ จันทวานิช, 2547)

4) ลงมือวิเคราะห์ข้อมูล เริ่มแรกของการวิเคราะห์จะกระทำกับเนื้อหาที่ปรากฏในเอกสารก่อนโดยการวัดความถี่ของคำหรือข้อความที่เราได้จัดระบบไว้ก่อนหน้าแล้ว เรียกกระบวนการนี้ว่าการแปลข้อมูลออกเป็นตัวเลขซึ่งสามารถทำได้ 2 กรณีคือ แปลจำนวน กับแปลค่าเป็นคะแนน (อุทุมพร จามรมาน, 2531) หลังจากกระบวนการนี้จบสิ้นลงผู้วิจัยอาจจะสรุปและนำข้อมูลไปอ้างอิงกับประชากรทั้งหมดได้ แต่ (สุภางค์ จันทวานิช, 2547) ให้ความเห็นว่าความถี่ที่ปรากฏนั้นไม่อาจแสดงถึงความสำคัญของข้อมูลนั้นๆ ได้ สิ่งที่ดีกว่าคือการตั้งใจความสำคัญออกจากสาระนั้นๆ และจะเหมาะกับการวิจัยเชิงคุณภาพมากที่สุด

การวิเคราะห์เนื้อหาเป็นวิธีการวิจัยที่นิยมใช้สำหรับงานวิจัยเชิงคุณภาพ โดยที่การวิเคราะห์เนื้อหาเองก็มีหลายรูปแบบ ในงานวิจัยนี้จะเน้นที่การวิเคราะห์เนื้อหาที่เป็นการวิเคราะห์เอกสารทั้งเชิงปริมาณและคุณภาพ โดยที่การวิเคราะห์เนื้อหานี้จะอิงกับตัวผู้วิเคราะห์เป็นหลัก บางทีการวิเคราะห์เนื้อหาเดียวกันของบุคคลที่แตกต่างกัน อาจจะทำให้ผลที่แตกต่างหรือเหมือนกันก็เป็นได้ ดังนั้นผลการวิเคราะห์ที่ออกมาจึงจำเป็นต้องมีการตรวจสอบคุณภาพและความน่าเชื่อถือ ทั้งความเที่ยง (Reliability) และความตรง (Validity) ก่อนนำเสนอและนำผลการวิเคราะห์นั้นไปใช้งานต่อไป

ตอนที่ 5 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาคั้งนี้ประกอบไปด้วย งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับประชาธิปไตย งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับหลักสูตร งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับหนังสือเรียน และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการวิเคราะห์เนื้อหาที่มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

5.1 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับประชาธิปไตย

การศึกษาเกี่ยวกับประชาธิปไตยในประเทศมีหลากหลายรูปแบบ รูปแบบที่พบเห็นได้บ่อยครั้งก็คือการตรวจสอบความรู้ความเข้าใจของคนไทยเกี่ยวกับเรื่องประชาธิปไตยดังเช่นงานวิจัยเรื่อง ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับประชาธิปไตยและรัฐธรรมนูญของผู้นำสังคมจากการวิจัยภาคสนาม (อมร รักษาสัตย์, 2544) ที่ได้สำรวจความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับประชาธิปไตยและรัฐธรรมนูญ ผลที่ได้ปรากฏออกมาว่า กลุ่มนักศึกษาปริญญาโท-เอก ตอบถูกมากที่สุด ส่วนนักศึกษาปริญญาตรีตอบได้น้อยที่สุด คะแนนต่ำกว่ากลุ่ม ผู้สนใจทางการเมือง ประชาชนทั่วไป และ กลุ่มข้าราชการและครู ตามลำดับ จากผลการศึกษานี้ทำให้สะท้อนให้เห็นว่าในวัยกำลังศึกษาเล่าเรียนกลับมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับรัฐธรรมนูญและประชาธิปไตยต่ำกว่ากลุ่มอื่นๆ ดังนั้นสถานศึกษาต่างๆ จึงจำเป็นต้องเพิ่มความรู้ความเข้าใจแก่ผู้เรียนให้มากยิ่งขึ้น และยังในระดับการศึกษาที่ต่ำกว่านั้นก็ต้องสนับสนุนให้ผู้เรียนมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับประชาธิปไตยมากยิ่งขึ้นเพื่อเป็นรากฐานที่ดีในอนาคต โดยแท้จริงแล้วเรื่องราวเกี่ยวกับประชาธิปไตยก็ได้มีการปลูกฝังและให้ความรู้แก่ผู้เรียนมาอยู่แล้วในทุก ระดับการศึกษา ดังเช่นการศึกษาเรื่อง การปลูกฝังอุดมการณ์ประชาธิปไตย ศึกษาผ่านหนังสือเรียน สังคมศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย (กัปคฤทัย ปุ่กคานนท์, 2552) ที่พบว่าเนื้อหาเกี่ยวกับการเมืองการปกครองหน้าที่พลเมืองในช่วงแรก (หลัง พ.ศ.2475) นั้นจะเน้นความหมายและภาพลักษณ์ของการปกครองระบอบประชาธิปไตย ต่อมาในพ.ศ. 2500-2516 จะเน้นเนื้อหาที่เกี่ยวกับความมั่นคงของสถาบันชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์และการปลูกจิตสำนึกร่วมแห่งความเป็นพลเมืองที่มีส่วนร่วมในการบริหารประเทศ และในปัจจุบัน เนื้อหาเกี่ยวกับประชาธิปไตยนั้นละเอียดมากกว่าในอดีตเน้นที่เรื่องระบบการปกครอง การถ่วงดุลอำนาจ วิวัฒนาการประชาธิปไตย สถาบันพระมหากษัตริย์ และสิทธิเสรีภาพและหน้าที่ ถึงแม้ว่าอุดมการณ์เกี่ยวกับประชาธิปไตย นั้นมีการปลูกฝังมาตั้งแต่ระดับมัธยมศึกษาแล้วแต่ในระดับการศึกษาที่ต่ำกว่านั้นเช่นระดับประถมศึกษา ก็ควรที่จะมีการสอนและให้ความรู้เกี่ยวกับประชาธิปไตยไม่มากนักน้อยไปกว่ากัน

5.2 งานวิจัยเกี่ยวกับหลักสูตรการศึกษา

งานวิจัยที่มีความเกี่ยวข้องกับหลักสูตรศึกษานั้นส่วนใหญ่จะแยกไปตามแต่ละยุคของหลักสูตร เช่น การศึกษาความสอดคล้องระหว่างเนื้อหาหลักสูตรส่งเสริมประสบการณ์ชีวิตชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ตามหลักสูตรประถมศึกษาพุทธศักราช 2521 กับความต้องการของสังคมไทย ในช่วงปีพุทธศักราช 2521 ถึง 2532 (ปรีชา ศรีอนันต์, 2534) โดยใช้การวิเคราะห์เนื้อหาพบว่า เนื้อหาในกลุ่มสาระนี้มีความสอดคล้องกับความต้องการของสังคมไทยด้านการเมือง และวัฒนธรรม โดยที่หน่วย สิ่งที่อยู่รอบตัวเรา การเมืองการปกครอง และ ช่าง เหตุการณ์วันสำคัญมีความสอดคล้องกับความต้องการของสังคมไทยด้านการเมืองมากที่สุด แสดงให้เห็นว่าเนื้อหาเกี่ยวกับการเมืองการปกครองนั้นมีเข้ามาในหลักสูตรการศึกษาตั้งแต่อดีตและปรับให้เข้ากับแต่ละยุคสมัย การเรียนการสอนเรื่องประชาธิปไตยในแต่ละยุคสมัยจึงแตกต่างกันออกไป

5.3 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับหนังสือเรียน

หนังสือเรียนมีความสำคัญในฐานะเป็นเครื่องมือและเป็นสื่อกลางในการเรียนการสอนระหว่างครูกับผู้เรียน ซึ่งในปัจจุบันการศึกษาหรือวิจัยเกี่ยวกับหนังสือเรียนที่พบส่วนมากนั้นจะเป็นการศึกษาเกี่ยวกับคุณภาพหนังสือเรียนนั้นจะเน้นไปที่การประเมินและตรวจสอบคุณภาพว่าหนังสือเรียนนั้นๆ มีคุณภาพดีหรือไม่ เช่น การวิเคราะห์หนังสือเรียนกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ระหว่าง พ.ศ. 2533-2553 (วิทยา ยุวภูษิตานนท์, 2554) ที่วิเคราะห์คุณภาพของหนังสือและทำให้เราทราบว่าหนังสือเรียนกลุ่มวิชาสังคมตามหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้นพุทธศักราช 2521 ในด้านเนื้อหาอยู่ในเกณฑ์ดี ส่วนด้านการนำเสนออยู่ในเกณฑ์ปานกลาง หนังสือเรียนสังคมตามหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้นพุทธศักราช 2521 ด้านเนื้อหาอยู่ในเกณฑ์ดี ส่วนการนำเสนอและองค์ประกอบอื่นอยู่ในเกณฑ์ปานกลาง หนังสือเรียนสังคมศึกษาตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช 2544 ในด้านเนื้อหาปานกลางถึงดี ส่วนการนำเสนออยู่ในเกณฑ์ปานกลาง หนังสือเรียนสังคมตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ในด้านเนื้อหาอยู่ในเกณฑ์ดี ส่วนทางด้านการนำเสนออยู่ในเกณฑ์ดี นอกจากนี้ยังมีการศึกษาหนังสือเรียนในแยกตามสาระในแต่ละหลักสูตรอีกด้วยเช่น การศึกษาพัฒนาการหนังสือเรียนกลุ่มส่งเสริมประสบการณ์ชีวิตระดับประถมศึกษา ระหว่างพุทธศักราช 2548-2534 (สุรดา สุทธิศาสนกุล, 2536) โดยการวิจัยเชิงประวัติศาสตร์และการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ ผลที่ได้พบว่าเนื้อหาหนังสือเรียนในช่วง พ.ศ. 2503-2520 จะเน้นเนื้อหาเกี่ยวกับการปฏิบัติตนเป็นสมาชิกที่ดีของสังคมซึ่งมีความสอดคล้องกับจุดมุ่งหมายของหลักสูตร การเรียบเรียงจะใช้แบบร้อยแก้ว บรรยายและอธิบายความ หน้าปกจะเป็นภาพถ่ายหรือไม่ก็ภาพวาด เน้นสีขาวดำเป็นหลัก ต่อมาในช่วงปี พ.ศ. 2521-2534 หนังสือเรียน

ในกลุ่มนี้ทุกระดับชั้นจะประกอบด้วย 4 หมวดใหญ่ๆ คือ หมวดสุขภาพกายและจิต หมวดมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม หมวดบ้านเมืองและประเทศเพื่อนบ้านซึ่งเนื้อหาที่เกี่ยวกับ การเมือง การปกครอง การเป็นพลเมืองที่ดี ประวัติศาสตร์ชาติไทยและเพื่อนบ้านจะจัดอยู่ในหมวดนี้ สุดท้ายคือหมวดเศรษฐกิจและการทำมาหากิน การเรียบเรียงมีลักษณะเป็นบทละคร เพิ่มการบรรยายและอธิบายความ และบทเรียนสำเร็จรูป เริ่มมีภาพประกอบและหน้าปกที่มีสีสันสวยงาม สิ่งเหล่านี้เป็นเพียงการตรวจสอบคุณภาพของหนังสือเรียน ยังไม่ได้ลงรายละเอียดไปในส่วนของเนื้อหาและสาระบางประการ

5.4 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการวิเคราะห์เนื้อหา

การวิเคราะห์เนื้อหานั้นเป็นวิธีการวิจัยของงานวิจัยเชิงคุณภาพ งานวิจัยส่วนมากที่ใช้วิธีนี้จะพบมากในสาขาที่เกี่ยวกับนิเทศศาสตร์ เช่น การวิเคราะห์เนื้อหาด้านภาวะโลกร้อนที่ปรากฏบนหนังสือพิมพ์ออนไลน์ (โอฬาร โอฬารรัตน์, 2552) โดยใช้การวิเคราะห์เนื้อหาทั้งเชิงปริมาณและคุณภาพ โดยในเชิงปริมาณโดยใช้หน่วยเป็นรายเรื่องใช้ตารางบันทึก (Coding Sheet) ในการเก็บข้อมูล หลังจากนั้นนำมาหาร้อยละ ส่วนการวิเคราะห์เนื้อหาเชิงคุณภาพจะแบ่งเป็นด้าน เนื้อหาด้านภาวะโลกร้อนที่ปรากฏในหนังสือพิมพ์ออนไลน์ บทบาทของหนังสือพิมพ์ออนไลน์ด้านภาวะโลกร้อน กลยุทธ์ในการนำเสนอเนื้อหาด้านภาวะโลกร้อนของหนังสือพิมพ์ออนไลน์ และ รูปแบบการนำเสนอเนื้อหาด้านภาวะโลกร้อน ซึ่งแต่ละด้านก็จะใช้แนวคิดหรือทฤษฎีที่แตกต่างกันมาใช้ในการวิเคราะห์ เนื้อหาดังกล่าว โดยที่งานวิจัยเหล่านี้จะเน้นที่การวิเคราะห์เนื้อหาที่ปรากฏตามสื่อต่างๆ โดยส่วนมากจะนิยมวิเคราะห์เนื้อหาทั้งเชิงคุณภาพและปริมาณไปควบคู่กัน ส่วนในสาขาอื่นๆ ที่พบมากรองลงมาจะเป็นการวิเคราะห์เนื้อหาในหนังสือเรียนหรือแบบเรียนต่างๆ เช่น การเสนอแนวทางการส่งเสริมความเข้าใจอันดีระหว่างประเทศไทยกับราชอาณาจักรกัมพูชาจากการวิเคราะห์เนื้อหาประวัติศาสตร์ในหนังสือแบบเรียนวิชาสังคมศึกษา (มัทนียา พงศ์สุวรรณ, 2547) ซึ่งก็ใช้การวิเคราะห์เนื้อหาทั้งเชิงปริมาณและคุณภาพเช่นกัน มีการแบ่งหน่วยการวิเคราะห์เป็นคำวลีและประโยค นำมาแจกแจงความถี่และสรุปเชิงปริมาณโดยการใช้ค่าสถิติร้อยละ ส่วนเชิงคุณภาพนั้นวิเคราะห์ในแต่ละประเด็นว่าก่อให้เกิดภาพลักษณ์อย่างไร จากนั้นนำผลที่ได้ไปสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ และนำข้อสรุปที่ได้จากการสัมภาษณ์มาสังเคราะห์เพื่อหาข้อสรุปแนวทางในการส่งเสริมความเข้าใจอันดีระหว่างประเทศไทยกับราชอาณาจักรกัมพูชา

บทที่ 3

วิธีการดำเนินการวิจัย

การศึกษาค้นคว้านี้จะทำการวิเคราะห์เนื้อหาเรื่องประชาธิปไตยในกลุ่มสาระสังคมศึกษาศาสตร์และวัฒนธรรมในระดับประถมศึกษา โดยใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) สำหรับการวิเคราะห์เนื้อหาเรื่องประชาธิปไตยในหลักสูตรการศึกษาระดับประถมศึกษาตั้งแต่ พ.ศ. 2503 - พ.ศ. 2551 หนังสือเรียนวิชาสังคมศึกษาระดับประถมศึกษาจำแนกตามหลักสูตรตั้งแต่ พ.ศ. 2503 - พ.ศ. 2551 และเพื่อเสนอกรอบแนวคิดหลักสูตรเกี่ยวกับประชาธิปไตยในกลุ่มสาระสังคมศึกษาศาสตร์และวัฒนธรรมในระดับประถมศึกษาต่อไป

1. แหล่งข้อมูลการศึกษา

ในการวิจัยครั้งนี้ต้องการศึกษาเกี่ยวกับเนื้อหาเรื่องประชาธิปไตยในกลุ่มสาระสังคมศึกษาศาสตร์และวัฒนธรรมในระดับประถมศึกษา แหล่งข้อมูลที่จะใช้ในการวิจัยครั้งนี้มี 2 แหล่ง ได้แก่ หลักสูตรการศึกษาระดับประถมศึกษาตั้งแต่ พ.ศ. 2503 - พ.ศ. 2551 และหนังสือเรียนสังคมศึกษาระดับประถมศึกษาจำแนกตามหลักสูตรตั้งแต่ พ.ศ. 2503 - พ.ศ. 2551 โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1.1 หลักสูตรการศึกษาระดับประถมศึกษาตั้งแต่ พ.ศ. 2503 - พ.ศ. 2551

การสำรวจหลักสูตรการศึกษาระดับประถมศึกษาในช่วง พ.ศ. 2503 - พ.ศ. 2551 พบว่ามีอยู่ทั้งสิ้น 4 ฉบับ และต้องศึกษาในทุกแหล่งข้อมูลดังนั้นก็จึงประกอบด้วยเอกสารดังต่อไปนี้

1. หลักสูตรประโยคประถมศึกษาตอนต้นพุทธศักราช 2503 จำนวน 1 ฉบับ
2. หลักสูตรประโยคประถมศึกษาตอนปลายพุทธศักราช 2503 จำนวน 1 ฉบับ
3. หลักสูตรประถมศึกษาพุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) จำนวน 1 ฉบับ
4. หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช 2551 จำนวน 1 ฉบับ

1.2 หนังสือเรียนสังคมศึกษาระดับประถมศึกษาจำแนกตามหลักสูตรตั้งแต่ พ.ศ. 2503 - พ.ศ. 2551

การวิจัยครั้งนี้ศึกษาจาก หนังสือเรียนสังคมศึกษาระดับประถมศึกษาจำแนกตามหลักสูตรตั้งแต่ พ.ศ. 2503 - พ.ศ. 2551 มีขั้นตอนดังต่อไปนี้

1.2.1 การสำรวจจำนวนและรวบรวมหนังสือเรียนสังคมศึกษาระดับประถมศึกษาตั้งแต่ พ.ศ. 2503 - พ.ศ. 2551

1) การศึกษาและรวบรวมหนังสือเรียนสังคมศึกษาที่อยู่ในระหว่างหลักสูตร
 ระเบียบกรมศึกษาตอนต้นพุทธศักราช 2503 และหลักสูตรระเบียบกรมศึกษาตอนปลาย
 พุทธศักราช 2503 พบว่ามีทั้งสิ้นรวม 14 เล่ม

2) การศึกษาจากคำสั่งกระทรวงศึกษาธิการเรื่องการกำหนดหนังสือสำหรับใช้ใน
 โรงเรียนประถมศึกษาตามหลักสูตรประถมศึกษาพุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง 2533) พบว่า
 หนังสือเรียนในกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตนั้นมีทั้งสิ้น 6 เล่ม

3) การศึกษาฐานข้อมูลบัญชีการกำหนดสื่อการเรียนรู้สำหรับเลือกใช้ใน
 สถานศึกษาตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช 2551 นั้นพบว่าหนังสือเรียน
 สังคมศึกษาในระดับประถมศึกษา มีทั้งสิ้น 138 เล่ม

ดังนั้นหนังสือเรียนสังคมศึกษาระดับประถมศึกษาจำแนกตามหลักสูตรตั้งแต่
 พ.ศ. 2503 - พ.ศ. 2551 มีทั้งสิ้น 158 เล่ม

1.2.2 การกำหนดจำนวนกลุ่มตัวอย่างหนังสือเรียนสังคมศึกษาระดับประถมศึกษา
 ตั้งแต่ พ.ศ. 2503 - พ.ศ. 2551 ที่ใช้ในการวิเคราะห์ครั้งนี้ นั้นมาจากการศึกษาเอกสารหลักสูตร
 การศึกษาระดับประถมศึกษาตั้งแต่ พ.ศ. 2503 - พ.ศ. 2551 และสาระการเรียนรู้ของกลุ่มวิชาที่
 เกี่ยวข้องกับสังคมศึกษา พบว่าในแต่ละหลักสูตรมีรายละเอียดแตกต่างกันทั้งจุดหมาย และสาระที่
 ปรากฏในหลักสูตร รวมไปถึงมีการแบ่งระดับชั้นเรียนไม่เหมือนกันและในแต่ละระดับชั้นมีเนื้อหาและ
 สาระการเรียนรู้ของกลุ่มวิชาที่เกี่ยวข้องกับสังคมศึกษาแตกต่างกันออกไป ดังนั้นจึงเลือกหนังสือ
 เรียนสังคมศึกษาที่เป็นมาจากทั้ง 3 หลักสูตร ระดับชั้นเรียนละ 1 เล่ม โดย

1) หลักสูตรระเบียบกรมศึกษาพุทธศักราช 2503 มี 7 ระดับชั้นเรียน ดังนั้น
 จึงต้องเลือกหนังสือเรียนสังคมศึกษาทั้งสิ้น 7 เล่ม

2) หลักสูตรประถมศึกษาพุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง 2533) มี 6 ระดับชั้น
 เรียน ดังนั้นจึงต้องเลือกหนังสือเรียนสังคมศึกษาทั้งสิ้น 6 เล่ม

3) หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช 2551 มี 6 ระดับชั้น
 เรียน ดังนั้นจึงต้องเลือกหนังสือเรียนสังคมศึกษาทั้งสิ้น 6 เล่ม

1.2.3 การเลือกตัวอย่างของหนังสือเรียนสังคมศึกษาระดับประถมศึกษาตั้งแต่ พ.ศ.
 2503 - พ.ศ. 2551 ที่ใช้ในการวิเคราะห์ครั้งนี้ นั้นมาจากการศึกษาเอกสารหลักสูตรและแนวทางการ
 จัดทำหนังสือเรียนพบว่าหนังสือเรียนไม่ว่าจะเป็นหนังสือเรียนที่มาจากหน่วยงานใดก็ตาม จัดทำขึ้น
 โดยยึดแนวทางและสาระตามหลักสูตรการศึกษาเป็นหลัก เพราะฉะนั้นหนังสือเรียนของแต่ละ
 สำนักพิมพ์จะมีเนื้อหาเป็นไปตามหลักสูตรของ ดังนั้นหนังสือเรียนสังคมศึกษาที่เลือกใช้ครั้งนี้ต้อง
 ประกอบไปด้วย หนังสือเรียนของกระทรวงศึกษาธิการและหนังสือเรียนของสำนักพิมพ์เอกชนที่ได้รับ
 อนุญาตจากกระทรวงศึกษาธิการให้ใช้ได้โรงเรียน

1) หนังสือเรียนสังคมศึกษาตามหลักสูตรประโยคประถมศึกษาพุทธศักราช 2503 มีทั้งสิ้น 7 เล่ม ต้องประกอบไปด้วยหนังสือเรียนที่มาจากกระทรวงศึกษาธิการและสำนักพิมพ์เอกชน เท่าๆ กันโดยการทำกรสู่มอย่างง่าย ได้ผลเป็นหนังสือเรียนของกระทรวงศึกษาธิการ 4 เล่ม และสำนักพิมพ์เอกชน 3 เล่ม สำหรับระดับชั้นที่สู่มได้หนังสือเรียนของสำนักพิมพ์เอกชนต้องทำกรสู่มอย่างง่ายเพื่อหาสำนักพิมพ์อีกครั้ง

2) หนังสือเรียนสังคมศึกษาตามหลักสูตรประถมศึกษาพุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง 2533) มีทั้งสิ้น 6 เล่ม ต้องประกอบไปด้วยหนังสือเรียนที่มาจากกระทรวงศึกษาธิการและสำนักพิมพ์เอกชน เท่าๆ กันโดยการทำกรสู่มอย่างง่าย ได้ผลเป็นหนังสือของกระทรวงศึกษาธิการ 3 เล่ม และสำนักพิมพ์เอกชน 3 เล่ม สำหรับระดับชั้นที่สู่มได้หนังสือเรียนของสำนักพิมพ์เอกชนต้องทำกรสู่มอย่างง่ายเพื่อหาสำนักพิมพ์อีกครั้ง

3) หนังสือเรียนสังคมศึกษาตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช 2551 มีทั้งสิ้น 6 เล่ม ต้องประกอบไปด้วยหนังสือเรียนที่มาจากกระทรวงศึกษาธิการและสำนักพิมพ์เอกชน เท่าๆ กันโดยการทำกรสู่มอย่างง่าย ได้ผลเป็นหนังสือเรียนของกระทรวงศึกษาธิการ 3 เล่ม และสำนักพิมพ์เอกชน 3 เล่ม สำหรับระดับชั้นที่สู่มได้หนังสือเรียนของสำนักพิมพ์เอกชนต้องทำกรสู่มอย่างง่ายเพื่อหาสำนักพิมพ์อีกครั้ง

จากขั้นตอนนี้ทำให้ได้หนังสือเรียนสังคมศึกษาที่มาเป็นกลุ่มตัวอย่างทั้งสิ้น 19 เล่มดัง โดยเป็นนำเสนอรายละเอียดได้ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 3 ผลการเลือกหนังสือเรียนสังคมศึกษาระดับประถมศึกษาจำแนกตามหลักสูตรตั้งแต่ พ.ศ.

2503 - พ.ศ. 2551

หนังสือเรียนสังคมศึกษา		กระทรวง	สำนักพิมพ์
หนังสือ	ระดับชั้น	ศึกษาธิการ	เอกชน
1. หนังสือเรียนสังคมศึกษาตามหลักสูตรประโยคประถมศึกษาพุทธศักราช 2503	ประถมปีที่ 1	✓	
	ประถมปีที่ 2		✓
	ประถมปีที่ 3	✓	
	ประถมปีที่ 4		✓
	ประถมปีที่ 5	✓	
	ประถมปีที่ 6	✓	
	ประถมปีที่ 7		✓
2. หนังสือเรียนสังคมศึกษาตาม	ประถมศึกษาปีที่ 1		✓

หนังสือเรียนสังคมศึกษา		กระทรวง	สำนักพิมพ์
หนังสือ	ระดับชั้น	ศึกษาธิการ	เอกชน
หลักสูตรประถมศึกษาพุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง 2533)	ประถมศึกษาปีที่ 2		✓
	ประถมศึกษาปีที่ 3	✓	
	ประถมศึกษาปีที่ 4		✓
	ประถมศึกษาปีที่ 5	✓	
	ประถมศึกษาปีที่ 6	✓	
3. หนังสือเรียนสังคมศึกษาตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551	ประถมศึกษาปีที่ 1		✓
	ประถมศึกษาปีที่ 2	✓	
	ประถมศึกษาปีที่ 3		✓
	ประถมศึกษาปีที่ 4	✓	
	ประถมศึกษาปีที่ 5	✓	
	ประถมศึกษาปีที่ 6		✓

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) เรื่องประชาธิปไตยในครั้งนี้นำเครื่องมือคือ แบบวิเคราะห์เนื้อหาเรื่องประชาธิปไตยในกลุ่มสาระสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมในระดับประถมศึกษา ที่ใช้เพื่อการวิเคราะห์หลักประชาธิปไตยทั้งในหลักสูตรการศึกษาระดับประถมศึกษา ตั้งแต่ พ.ศ. 2503 - พ.ศ. 2551 และในหนังสือเรียนสังคมศึกษาระดับประถมศึกษาจำแนกตามหลักสูตรตั้งแต่ พ.ศ. 2503 - พ.ศ. 2551 โดยที่แบบวิเคราะห์เนื้อหานี้จะประกอบไปด้วยข้อมูลต่างๆ และมีรายละเอียดการพัฒนาดังต่อไปนี้

2.1.1 ศึกษาเอกสารแนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับ ประชาธิปไตย หลักการปกครอง ประชาธิปไตย สังคมประชาธิปไตย คุณลักษณะประชาธิปไตย การพัฒนาปลูกฝังประชาธิปไตย และรวบรวมเนื้อที่มีลักษณะคล้ายคลึงกันเข้าด้วยสรุปออกมาเป็นกรอบแนวคิดหลักประชาธิปไตยพร้อมทั้งกำหนดคำนิยามและคำอธิบายที่สำหรับในใช้เป็นหลักในการวิเคราะห์ครั้งนี้ โดยสรุปได้ออกมาดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 4 หลักประชาธิปไตยที่ใช้สำหรับการวิเคราะห์เนื้อหา

หลักประชาธิปไตย	คำอธิบาย
1.หลักเหตุผล	หมายถึง ความคิดที่เป็นหลักเกณฑ์ซึ่งเกิดมาจากการใช้ความสามารถทางปัญญา ผ่านการคิดอย่างมีระบบสมเหตุสมผล ไตร่ตรองอย่างรอบคอบและสื่อสารออกมา โดยเหตุผลนั้นต้องสามารถพิสูจน์ให้เห็นด้วยเชิงประจักษ์มีข้อมูลพื้นฐานรองรับ
1.1 เหตุผลสำคัญกว่าอารมณ์	การเห็นความสำคัญของเหตุผลและประโยชน์ของการมีเหตุผลที่จะนำไปใช้ในการแสวงหาความรู้และพัฒนาตนเอง ไม่ให้ยึดอารมณ์เป็นใหญ่ ให้ความสำคัญกับเหตุผลมากกว่าอารมณ์ส่วนตัว รวมทั้งการรู้จักตั้งคำถามและข้อสงสัยไม่ให้น้ำหนักหรือความสำคัญกับความเชื่อ โศกลาง หรือสิ่งที่พิสูจน์ไม่ได้
1.2 การแสดงความคิดเห็นและการตัดสินใจอย่างมีเหตุผล	การถกเถียงความคิด วิเคราะห์และประมวลผลเหตุการณ์อย่างเป็นระบบและมีหลักการ ข้อความ หรือหลักฐานใดๆ ที่จะใช้ในการสนับสนุนความคิดเห็นหรือการลงข้อสรุปของตนเองเพื่อเสริมความน่าเชื่อถือ ให้ผู้อื่นคล้อยตามโดยไม่ใช้การกล่าวอ้างอย่างลอยๆ
1.3 การคิดอย่างมีวิจารณ์ญาณ	กระบวนการทางปัญญาที่ใช้ทักษะการคิดเชิงเหตุผล โดยนำข้อมูลมาผ่านพิจารณา วิเคราะห์ สังเคราะห์ แยกแยะ ตีความ จัดระเบียบ และพิจารณาประเด็นปัญหา ข้อถกเถียงอย่างรอบด้าน เพื่อประเมินสถานการณ์หรือตัดสินใจในเรื่องต่างๆ
2. หลักสิทธิเสรีภาพ	หมายถึง อำนาจหรือประโยชน์อันชอบธรรมของมนุษย์ทั้งที่ได้มาตามธรรมชาติและที่กฎหมายรับรองให้ โดยที่มนุษย์มีอำนาจในการตัดสินใจด้วยตนเองที่จะสามารถ คิด พูด หรือกระทำใดๆ โดยไม่ใคร่มาบังคับแต่จะต้องอยู่ภายใต้ขอบเขตและความเหมาะสม
2.1 การรู้จักสิทธิของตนเอง	การรู้จักสิทธิของตนเอง ได้แก่ สิทธิในการมีชีวิตอยู่การได้รับการดูแลพัฒนาจากครอบครัวที่อบอุ่น ได้รับอาหารที่มีคุณค่า ได้รับการศึกษาเล่าเรียน ได้เล่นได้พักผ่อนทำกิจกรรมต่างๆ และเติบโตขึ้นเป็นผู้ใหญ่ได้ มีสิทธิได้รับการปกป้องคุ้มครองให้พ้นจากการถูกทำร้าย ล่วงละเมิด การใช้แรงงานที่อันตรายต่อสุขภาพ การแสวงหาผลประโยชน์โดยมิชอบ รวมถึงการให้ความช่วยเหลือทางกฎหมาย และยังมีสิทธิในการมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น

หลักประชาธิปไตย	คำอธิบาย
	และการตัดสินใจในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับตนเอง
2.2 การปกป้องสิทธิของตนเอง	การไม่ยอมให้ผู้อื่นมาละเมิดหรือก้าวล่วงในสิทธิของตนเอง เรียกร้องและต่อสู้เพื่อสิทธิของตนเองได้ เช่น การทักท้วงเมื่อเพื่อน แทรกคิวต่อแถวรับประทานอาหาร การเรียกร้องเมื่อถูกทำร้ายหรือ ถูกล่วงละเมิด การเรียกร้องเมื่อถูกใช้แรงงานที่เกินควร
2.3 การไม่ละเมิดสิทธิของผู้อื่น	การรับรู้และเข้าใจและเคารพในสิทธิรวมถึงเสรีภาพของผู้อื่น รับรู้ในขอบเขตการใช้สิทธิและเสรีภาพของตนเอง รู้และเคารพว่าผู้อื่นมีสิทธิเสรีภาพเท่าเทียมกับตน และไม่กระทำการใดๆ ที่จะก่อให้เกิดการละเมิดสิทธิของบุคคลอื่น
2.4 ความมีอิสระ	การไม่ตกอยู่ภายใต้การบังคับของผู้อื่น มีเสรีภาพหรือโอกาสที่จะทำอะไรก็ได้ตามความปรารถนาของแต่ละบุคคล แต่จะต้องอยู่ภายในขอบเขตที่ไม่กระทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน เช่น การดำเนินชีวิตประจำวัน การเลือกนับถือศาสนา การเลือกประกอบอาชีพ การเลือกที่อยู่อาศัย ฯลฯ
3. หลักความเท่าเทียม	หมายถึง ความเสมอภาคทางโอกาสของคนในสังคมที่ถือว่าทุกคนมีฐานะความเป็นมนุษย์และเป็นสมาชิกของสังคมและต้องได้รับการปฏิบัติอย่างเท่าเทียมกัน
3.1 การวางตนเป็นกลางและไม่มีอคติ	หมายถึง การยึดถือหลักความเป็นธรรม เทียบตรงสอดคล้องกับความจริงไม่เอนเอียงเข้าข้างผู้ใดผู้หนึ่ง การไม่ตัดสินประเมินผู้อื่นโดยอาศัยความรู้สึก เช่น รู้สึกโกรธใครชอบพอกับคนนี้จึงคิดว่าเขาต้องเป็นคนดี รู้สึกโกรธไม่ชอบคนนี้จึงคิดว่าเขาต้องทำผิด และการไม่ตัดสินประเมินผู้อื่นไปก่อนล่วงหน้าเพียงเพราะความไม่รู้หรือความกลัว เช่น คิดว่าคนจรจัดข้างถนนเป็นคนไม่ดีเพราะแต่งกายสกปรก
3.2 การไม่เลือกปฏิบัติ	การปฏิบัติตนต่อผู้อื่นอย่างเท่าเทียม โดยไม่คำนึงถึงความแตกต่างทางด้าน เชื้อชาติ ศาสนา เพศ การศึกษา อาชีพ ไม่ เช่น การกีดกันเพื่อนที่มีฐานะยากจนไม่ให้เข้าร่วมกลุ่ม การกีดกันเพื่อนที่แต่งกายสกปรกไม่เข้าร่วมโต๊ะรับประทานอาหาร
4. หลักความมีวินัย	หมายถึง จิตสำนึกของบุคคลที่จะสามารถบังคับ ควบคุมตนเองให้

หลักประชาธิปไตย	คำอธิบาย
	ประเพณีปฏิบัติหรือแสดงพฤติกรรมที่เหมาะสมและอยู่ภายใต้ข้อตกลงร่วมกันของสังคม
4.1 การเคารพกฎกติกา	การรู้จักของกฎกติกาต่างๆ ในสังคมทั้งกฎ กติกา ระเบียบ ข้อบังคับ ของบ้าน โรงเรียน ข้อตกลงของชุมชน รวมไปถึงกฎหมายบ้านเมือง เช่น ไม่แต่งกายผิดระเบียบ ไม่มาโรงเรียนสาย ไม่ทิ้งขยะไม่เป็นที่ ไม่ฝ่าฝืนสัญญาณจราจรเวลาข้ามทางม้าลาย ไม่คาดเข็มขัดนิรภัย ฯลฯ รู้ว่ากติกาต่างๆ นั้นมีความสำคัญในฐานะเป็นเครื่องมือช่วยให้สังคมดำเนินไปด้วยความสงบเรียบร้อย รวมไปถึงการยอมรับและปฏิบัติตามบรรทัดฐานที่สังคมให้การยอมรับและปฏิบัติตามกันมา
4.2 การไม่ละเมิดกฎกติกา	การไม่กระทำการอันใดที่อยู่นอกเหนือกฎกติกาของสังคม ควบคุมความประพฤติของตนเองได้ มีความเกรงกลัวและละอายต่อการกระทำที่อยู่นอกเหนือกฎหรือกติกาของสังคม เมื่อตนเองกระทำผิดกติกาจะต้องยอมรับผลหรือบทลงโทษที่เกิดขึ้นจากการละเมิดกฎกติกานั้นๆ รวมไปถึงการไม่นิ่งเฉยเมื่อเห็นบุคคลอื่นกระทำการใดอันเป็นการละเมิดกฎกติกาของสังคม
5.หลักความรับผิดชอบ	หมายถึง ความรู้สึกมุ่งมั่นเอาใจใส่ต่อการกระทำของตนเอง การปฏิบัติหน้าที่ด้วยความเพียร มีความละเอียดรอบคอบเพื่อให้บรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมาย
5.1 การพึ่งตนเองได้	การเอาใจใส่ดูแลชีวิตและกิจวัตรประจำวันของตนเอง เช่น การตื่นนอน-เข้านอน ดูแลความสะอาดของร่างกาย เช่น การอาบน้ำ-แปรงฟัน รักษาร่างกายให้แข็งแรงสมบูรณ์อยู่เสมอ เช่น การออกกำลังกาย รับประทานอาหารที่มีประโยชน์ หลีกเลี่ยงหรือปกป้องตนเองจากอันตรายต่างๆ เช่น การไม่ดื่มเครื่องดื่มที่มีแอลกอฮอล์ ไม่ไปในสถานที่ไม่ควร ไม่ทำตนเองให้เป็นภาระแก่ผู้อื่น นอกจากนี้ยังต้องหมั่นอบรมจิตใจให้ตั้งอยู่บนพื้นฐานของคุณธรรมและความดี
5.2 ความรับผิดชอบต่อหน้าที่ของตนเอง	การรู้จักบทบาทของตนเอง เช่น บทบาทให้การเป็นลูกของพ่อแม่ เป็นนักเรียนเมื่ออยู่ในโรงเรียน เป็นสมาชิกของสังคม เข้าใจว่าในแต่ละบทบาทตนเองย่อมมีหน้าที่แตกต่างกันออกไป เช่น เมื่อเป็นลูกก็ย่อมเชื่อฟังบิดามารดา ช่วยเหลืองานบ้านแบ่งเบาภาระงานบ้าน

หลักประชาธิปไตย	คำอธิบาย
	กัตัญญุรู้คุณ เมื่ออยู่ที่โรงเรียนก็ต้องมีหน้าที่เชื่อฟังครูอาจารย์ ตั้งใจศึกษาเล่าเรียนด้วยความขยันหมั่นเพียร เมื่อเป็นสมาชิกของสังคมก็จะมีหน้าที่ ดูแลและความสะอาดชุมชน รักษาและสืบทอดขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรมอันดีงาม ฯลฯ โดยรับผิดชอบหน้าที่เหล่านั้นด้วยความเต็มใจ ปฏิบัติหน้าที่อย่างเต็มกำลัง
5.3 ความรับผิดชอบผลอันเกิดจากการกระทำของตน	การเอาใจใส่ต่อการกระทำของตนเอง ทั้งกายและทางวาจา รับผิดชอบต่อตนเองได้กระทำการใดลงไปบ้าง และการกระทำเหล่านั้นก็ให้เกิดผลอย่างไรบ้าง ซึ่งผลของการกระทำนั้นๆ ย่อมต้องอยู่ในความรับผิดชอบของตนเอง เช่น เมื่อพูดหรือให้สัญญากับผู้อื่นแล้ว ต้องรักษาคำพูด
6. หลักการมีใจเปิดกว้าง	หมายถึง การไม่ยึดมั่นถือมั่นไม่เอาตนเองเป็นที่ตั้งไม่ถือว่าตนเองเป็นศูนย์กลางและรู้จักที่จะให้ความสำคัญกับบุคคลอื่น
6.1 เคารพความเห็นและการตัดสินใจของผู้อื่น	การรู้จักให้ความสำคัญกับผู้อื่น รับรู้รับฟังความรู้สึก ความคิดเห็น และการตัดสินใจของผู้อื่น โดยไม่ปิดกั้นการแสดงความคิดเห็นหรือการตัดสินใจจากผู้อื่น ไม่ยึดถือความเห็นตนเองเป็นใหญ่ วางใจให้เป็นธรรมขณะพิจารณาความเห็นหรือการตัดสินใจของผู้อื่น
6.2 การยอมรับและเข้าใจความแตกต่างของบุคคล	ความเชื่อมั่นและศรัทธาในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ การเรียนรู้และเข้าใจในเชื้อชาติ ศาสนา ฐานะ ฯลฯ ของผู้อื่นที่แตกต่างจากตนเอง และมีอยู่หลากหลายในสังคม ให้เกียรติผู้อื่นยกย่องชมเชยเมื่อผู้อื่นทำดี ให้กำลังใจผู้ที่ด้อยกว่าและช่วยสนับสนุน ไม่ดูถูกเหยียดหยาม แสดงพฤติกรรมรังเกียจ ใช้อวด ยกตนข่มท่าน หรือพฤติกรรมที่จะทำให้ผู้อื่นเกิดความน้อยเนื้อต่ำใจ รวมทั้งการแสดงกิริยาวาจาสุภาพเรียบร้อยเหมาะสมต่อผู้อื่น
6.3 การยอมรับสิ่งใหม่ที่แตกต่างไปจากเดิม	การรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลง การศึกษาความรู้วิทยาการ ความก้าวหน้าใหม่ โดยไม่ยึดติดความรู้เดิม ความกล้าที่จะก้าวเข้าสู่โลกยุคใหม่และยอมรับสิ่งแปลกใหม่ที่ไมคุ้นเคย เช่น การย้ายโรงเรียน การเลื่อนระดับชั้น สามารถปรับตัวเข้ากับสภาพการณ์ใหม่ๆ ได้ เช่น การมีเพื่อนใหม่

หลักประชาธิปไตย	คำอธิบาย
6.4 ความรักความเอื้ออาทร	การปรารถนาให้ผู้อื่นมีความสุข การมอบความรู้สึกที่ดีแก่ผู้อื่น เช่น ความรักความเมตตา การมองโลกในแง่ดีและมองชีวิตอย่างมีคุณค่า คิดในสิ่งที่ดี การรู้จักเป็นห่วงเป็นใยเอาใจใส่ต่อความรู้สึกของผู้อื่น ให้ความรักต่อผู้อื่นมองผู้อื่นด้วยความรู้สึกแบบเป็นพี่เป็นน้องกัน รวมถึงการสร้างสัมพันธ์ไมตรีที่ดีต่อผู้อื่น ทำความรู้จักเพื่อนใหม่ๆ สังคมใหม่ๆ
7. หลักการเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม	หมายถึง การไม่เห็นแก่ตนเองไม่กระทำการใดที่ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน ยึดถือเอาประโยชน์ของส่วนรวมเป็นที่ตั้งกระทำการใดเพื่อมุ่งให้เกิดประโยชน์ต่อส่วนรวม
7.1 ความเสียสละ และความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่	การเห็นถึงความต้องการของผู้อื่น เข้าใจอารมณ์ความรู้สึกของผู้อื่น การหยิบบ้นน้ำใจต่อผู้อื่น เต็มใจเข้าช่วยเหลือบุคคลที่ต้องการความช่วยเหลือ โดยไม่หวังผลตอบแทนใดๆ เช่น การแบ่งขนมให้เพื่อนรับประทาน การบริจาคเงินเพื่อการกุศล การช่วยเพื่อนถือของหนักๆ การช่วยสอนการบ้านเพื่อนหลังเลิกเรียน
7.2 การบำเพ็ญประโยชน์	การมีความสมัครใจเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวมโดยไม่หวังผลตอบแทน เช่น การทำงานอาสาสมัคร ช่วยคุณครูถือสมุดการบ้าน ช่วยทำความสะอาดโรงเรียน ช่วยเก็บขยะรอบๆ ชุมชน
7.3 การรักษาผลประโยชน์ของส่วนรวม	การรับรู้และเข้าใจว่าตนเองเป็นสมาชิกของสังคม มีความรู้สึกผูกพันเคารพ ห่วงแทน และตระหนักถึงเป็นเจ้าของสมบัติของส่วนรวมร่วมกัน เอาใจใส่ดูแลและเป็นธุระในเรื่องของส่วนรวม เช่น ดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมไม่ให้ใครทิ้งขยะลงแม่น้ำ ดูแลไม่ให้ใครทำโต๊ะเก้าอี้ในห้องเรียนพัง นอกจากนี้ยังรวมถึง การแสดงพฤติกรรมเพื่อรักษาผลประโยชน์ส่วนรวม เช่น ห้ามปรามเพื่อนที่กำลังขีดเขียนกำแพงวัด ไปแจ้งเจ้าหน้าที่เมื่อเห็นโจรขโมยเงินบริจาค ฯลฯ
8. หลักการมีส่วนร่วม	หมายถึง การที่บุคคลเข้ามามีส่วนร่วม เข้ามาช่วยเหลือ สนับสนุนในการกระทำหรือกิจกรรมต่างๆ ที่เป็นเรื่องเกี่ยวข้องกับความต้องการของสังคม

หลักประชาธิปไตย	คำอธิบาย
8.1 การมีส่วนร่วมในสังคม	การใช้กระบวนการการทำงานร่วมกับผู้อื่นการระดมความคิด การวางแผน ดำเนินงาน การติดตามงาน ในกิจกรรมสำคัญของชุมชน เช่น กิจกรรมต่างในเทศกาลและวันสำคัญ วันเข้าพรรษา วันเฉลิมพระชมพรรษา ฯลฯ รวมไปถึงการแก้ไขปัญหาของสังคม เช่น แก้ไขปัญหาขยะในชุมชน
8.2 การมีส่วนร่วมทางการเมือง	หมายถึง ความสนใจและกระตือรือร้นที่จะเข้ามีส่วนร่วมทางการเมือง เริ่มจากสถาบันพื้นฐานก่อน เช่น การออกเสียงเลือกหัวหน้าห้อง การลงมติในการทำงานกลุ่ม การเลือกตั้งประธานนักเรียน จนไปถึงการสังเกตการณ์ การเลือกตั้งผู้นำชุมชน หรือในระดับที่ใหญ่กว่านั้น เช่น สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร สมาชิกวุฒิสภา รวมถึงการติดตามข่าวสารทางการเมือง
9. หลักการแก้ไขปัญหาโดยสันติวิธี	หมายถึง การเผชิญหน้ากับปัญหาหรือสถานการณ์ความขัดแย้งโดยหลีกเลี่ยงการตอบโต้และการใช้ความรุนแรง
9.1 ความอดทนอดกลั้น	การควบคุมอารมณ์ให้อยู่ในสภาวะปกติได้เมื่อเกิดความโกรธ ความขัดแย้ง ปัญหา หรือเกิดความเจ็บช้ำใจที่ถูกผู้อื่นกระทำ เช่น เมื่อถูกเพื่อนล้อต้องพยายามข่มใจตนเองไม่ให้โกรธเพื่อน รวมไปถึงการควบคุมร่างกายของตนเองไม่ให้ตอบโต้กลับเมื่อเกิดอารมณ์ดังกล่าว เช่น เมื่อถูกเพื่อนแกล้งต้องไม่ทำร้ายเพื่อนกลับ
9.2 ความประนีประนอม	การผ่อนหนักให้เป็นเบา ลดความรุนแรง ลดหย่อน สังเกตและเข้าใจสถานการณ์ต่างๆ ที่เสี่ยงต่อความขัดแย้ง รับรู้ความรู้สึกของผู้อื่นพยายามที่จะแก้ไขปัญหาเพื่อที่จะได้เกิดความปรองดอง เช่น เมื่อเพื่อนทะเลาะกันในห้องต้องพยายามช่วยไกล่เกลี่ยให้ทั้งสองฝ่ายคืนดีกันก่อนที่จะไปบอกครูหรือก่อนที่จะทั้งสองฝ่ายจะให้กำลังทำร้ายกัน รวมไปถึงการยอมให้ การลดอัตราของตนเองลงเมื่อความเห็นไม่ตรงกับผู้อื่น
9.3 ความสามัคคี	ความรู้สึกกับเป็นพวกเดียวกัน ความพร้อมเพรียงและร่วมมือเพื่อทำงานร่วมกันในสังคม แบ่งงานกันทำตามความสามารถความถนัดโดยไม่บ่ายเบียดหรือหลบเลี่ยงกัน ช่วยกันมุ่งมั่นทำงานเพื่อให้งานประสบความสำเร็จ เช่น การแข่งขันกีฬาต่างๆ

หลักประชาธิปไตย	คำอธิบาย
9.4 วิธีในการแก้ไข ปัญหาแบบสันติวิธี	การนำตัวเองเข้าไปสัมผัสใกล้ชิดกับปัญหาและกระทำการ เพื่อ แก้ไขปัญหา โดยไม่ใช้ความรุนแรง เช่น การโต้วาทีถกเถียงเรื่องการ ไว้ทรงผมในโรงเรียน หรือ การพูดจาโน้มน้าวให้เพื่อนๆ คินดีกัน การประชุมหาข้อตกลงร่วมกันเกี่ยวข้องขัดแย้งในโรงเรียน เดินขบวน ประท้วงเมื่อครูในโรงเรียนปฏิบัติหน้าที่โดยมิชอบ

2.1.2 สร้างแบบวิเคราะห์เนื้อหาเรื่องประชาธิปไตยในกลุ่มสาระสังคมศึกษา ศาสนาและ
วัฒนธรรมในระดับประถมศึกษา ซึ่งประกอบด้วยสองส่วน ในส่วนที่ 1 จะประกอบไปด้วย ชื่อเอกสาร
ชื่อผู้แต่ง สำนักพิมพ์ ปีที่พิมพ์ และสาระของเอกสารนั้นๆ โดยสรุป ดังตัวอย่างต่อไปนี้

แผนภาพที่ 1 ตัวอย่างแบบวิเคราะห์แบบวิเคราะห์เนื้อหาเรื่องประชาธิปไตยในกลุ่มสาระสังคม
ศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมในระดับประถมศึกษาส่วนที่ 1

<p>ส่วนที่ 1 ข้อมูลทั่วไป</p> <p>ชื่อเอกสาร</p> <p>ชื่อผู้แต่ง..... ปีที่พิมพ์</p> <p>สำนักพิมพ์</p> <p>ประเภทสำนักพิมพ์ () กระทรวงศึกษาธิการ () เอกชน () อื่นๆ</p> <p>สาระโดยสรุป</p> <p>.....</p>

สำหรับส่วนที่ 2 จะเป็นตารางที่ใช้สำหรับการวิเคราะห์เนื้อหาโดยการบันทึกความถี่ และ
รายละเอียดของหลักประชาธิปไตย ทั้ง 9 หลักได้แก่ หลักเหตุผล หลักสิทธิเสรีภาพ หลักความเท่า
เทียม หลักความมีวินัย หลักความรับผิดชอบ หลักการมีใจเปิดกว้าง หลักการเห็นแก่ประโยชน์
ส่วนรวม หลักการมีส่วนร่วม และหลักการแก้ไขปัญหาโดยสันติวิธี ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ตารางที่ 5 ตัวอย่างตารางบันทึกความถี่ของแบบการวิเคราะห์เนื้อหาเรื่องประชาธิปไตยในกลุ่มสาระ
สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมในระดับประถมศึกษา

หลักประชาธิปไตย	ความถี่	รวม	รายละเอียด
1. หลักเหตุผล			
1.1 เหตุผลสำคัญกว่าอารมณ์			
1.2 การแสดงความคิดเห็นและ การตัดสินใจอย่างมีเหตุผล			
1.3 การคิดอย่างมีวิจารณญาณ			

ตารางบันทึกความถี่การวิเคราะห์เนื้อหาเรื่องประชาธิปไตยประกอบไปด้วย 4 ส่วนประกอบสำคัญ ในช่องแรกจะเป็นหลักประชาธิปไตยที่สรุปไว้ 9 หลัก ถัดมาเป็นช่องสำหรับบันทึกความถี่ ถัดมาเป็นช่องสำหรับรวมคะแนนความถี่ที่ได้ และสุดท้ายเป็นช่องสำหรับบันทึกละเอียดเกี่ยวกับหลักประชาธิปไตยที่พบในแต่ละครั้ง

2.1.3 นำแบบวิเคราะห์เนื้อหาเรื่องประชาธิปไตย พร้อมทั้งนิยามของหลักประชาธิปไตย ไปให้ผู้ทรงคุณวุฒิจำนวน 3 ท่านตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหาและความตรงเชิงโครงสร้าง ว่าค่านิยามนั้นๆ ชัดเจนถูกต้องตามทฤษฎีหรือไม่ ข้อความแต่ละข้อวัดได้ตรงตามทฤษฎีหรือไม่ รวมทั้งการตรวจสอบความเหมาะสมของภาษา และความสอดคล้องกับสิ่งที่ต้องการจะวัด ระดับการให้คะแนนคือ

1 หมายถึง ค่านิยามนั้นสอดคล้องกับหลักประชาธิปไตย

0 หมายถึง ไม่แน่ใจว่าค่านิยามนั้นสอดคล้องกับหลักประชาธิปไตย

-1 หมายถึง ค่านิยามนั้นไม่สอดคล้องกับหลักประชาธิปไตย

ผู้วิจัยกำหนดเกณฑ์ที่ใช้ในการตัดสินความตรงเชิงเนื้อหาคือค่าดัชนี IOC ต้องมากกว่า 0.5 จึงถือว่าค่านิยามนั้นสอดคล้องตามหลักประชาธิปไตยที่ต้องการ โดยผลการจากการตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหาของค่านิยามจำนวน 28 ข้อ จากการวิเคราะห์ค่า IOC จากผู้ทรงคุณวุฒิจำนวน 3 ท่าน พบว่า ค่า IOC ที่คำนวณได้มีค่าระหว่าง 0.67-1 แสดงว่าค่านิยามสอดคล้องและวัดได้ตรงตามทฤษฎี แต่ต้องมีการปรับแก้ภาษาตามคำแนะนำของผู้ทรงคุณวุฒิก่อนนำไปใช้จริง

3. การวิเคราะห์เนื้อหา

การวิเคราะห์เนื้อหาในงานวิจัยนี้ใช้ทั้งการวิเคราะห์ หลักสูตรการศึกษาระดับประถมศึกษา ตั้งแต่ พ.ศ. 2503 - พ.ศ. 2551 และหนังสือเรียนสังคมศึกษาระดับประถมศึกษาจำแนกตามหลักสูตร ตั้งแต่ พ.ศ. 2503 - พ.ศ. 2551

3.1 หลักสูตรการศึกษาระดับประถมศึกษาตั้งแต่ พ.ศ. 2503 - พ.ศ. 2551 ทำการวิเคราะห์ที่ ละเอียด เรียงลำดับการวิเคราะห์ตามปีที่จัดทำ โดยวิเคราะห์ในส่วนนำ ของหลักสูตร เช่น ความนำ จุดหมาย และในสาระหลักสูตรของกลุ่มวิชาที่เกี่ยวข้องกับสังคมศึกษาโดยมีรายละเอียดขั้นตอน ดังต่อไปนี้

3.1.1 อ่านเอกสารหลักสูตรการศึกษาระดับประถมศึกษาอย่างละเอียด เมื่อพบหรือคำ ข้อความ ประโยค ที่มีความเกี่ยวข้องกับประชาธิปไตยให้ขีดเส้นใต้ไว้

3.1.2 อ่านเอกสารหลักสูตรการศึกษาระดับประถมศึกษาครั้งที่ 2 โดยพิจารณาคำ ข้อความ ประโยคต่างๆ ที่ขีดเส้นใต้ไว้ว่า คำ ข้อความ หรือประโยคเหล่านั้น ตรงตามนิยาม หรือ ตีความหมายได้ตามค่านิยมของหลักประชาธิปไตยที่จัดทำไว้ทั้ง 9 ด้านหรือไม่

3.1.3 แยกประเภทของคำ ข้อความ ประโยคต่างๆ ที่ตรงตามค่านิยม หรือตีความหมาย ได้ตามค่านิยมของหลักประชาธิปไตยว่าตรงกับหลักประชาธิปไตยข้อใด และบันทึกลงในแบบ วิเคราะห์เนื้อหาเรื่องประชาธิปไตยในกลุ่มสาระสังคมศึกษา ศาสนาและ วัฒนธรรมในระดับ ประถมศึกษา โดยบันทึกความถี่รวมถึงคำสำคัญและหมายเลขหน้าของคำหรือข้อความที่ปรากฏใน แต่ละครั้ง

3.1.4 เมื่อบันทึกข้อมูลลงแบบวิเคราะห์เรียบร้อยแล้ว รวบรวมจำนวนความถี่ของหลัก ประชาธิปไตยแต่ละด้านและนำมาคำนวณหาค่าร้อยละ และพิจารณาผลการวิเคราะห์ที่ได้ว่าใน หลักสูตรแต่ละฉบับพบหลักประชาธิปไตยหลักใดบ้าง และแต่ละหลักนั้นพบมากน้อยประการใด

3.1.5 วิเคราะห์คำ ข้อความ หรือประโยค ที่แยกตามประเภทของหลักประชาธิปไตยแต่ ละด้านแล้วถึงลักษณะการปรากฏ การสื่อความหมาย บริบทโดยรอบ ความเหมือนและความแตกต่าง จากข้อความอื่นๆ และความเกี่ยวข้องกับหลักประชาธิปไตยด้านนั้นๆ พร้อมยกตัวอย่างประกอบ

3.1.6 เมื่อได้ผลการวิเคราะห์ทั้งหมดแล้วสรุปออกมาเป็นจุดเน้นของแต่ละหลักสูตร โดย การหาหลักประชาธิปไตยที่พบมากแตกต่างออกมาจากหลักประชาธิปไตยอื่นวิเคราะห์เปรียบเทียบ กับความต้องการหรือจุดมุ่งหมายของหลักสูตร

3.2 หนังสือเรียนสังคมศึกษาระดับประถมศึกษาตั้งแต่ พ.ศ. 2503 - พ.ศ. 2551 ทำการ วิเคราะห์จำแนกตามหลักสูตรวิเคราะห์ครั้งละหลักสูตร โดยวิเคราะห์ทีละเล่มเรียงลำดับตามระดับชั้น และวิเคราะห์เฉพาะในส่วนที่เป็นเนื้อหาสาระของหนังสือเรียนเท่านั้น มีรายละเอียดขั้นตอนดังต่อไปนี้

3.2.1 อ่านเอกสารหนังสือเรียนสังคมศึกษาอย่างละเอียด เมื่อพบหรือคำ ข้อความ ประโยค ที่มีความเกี่ยวข้องกับประชาธิปไตยให้ขีดเส้นใต้ไว้

3.2.2 อ่านหนังสือเรียนสังคมศึกษาครั้งที่ 2 โดยพิจารณาคำ ข้อความ ประโยคต่างๆ ที่ ขีดเส้นใต้ไว้ว่า คำ ข้อความ หรือประโยคเหล่านั้น ตรงตามนิยาม หรือตีความหมายได้ตามคำนิยาม ของหลักประชาธิปไตยที่จัดทำไว้ทั้ง 9 ด้าน หรือไม่

3.2.3 แยกประเภทของคำ ข้อความ ประโยคต่างๆ ที่ตรงตามคำนิยาม หรือตีความหมาย ได้ตามคำนิยามของหลักประชาธิปไตยว่าตรงกับหลักประชาธิปไตยข้อใด และบันทึกลงในแบบ วิเคราะห์เนื้อหาเรื่องประชาธิปไตยในกลุ่มสาระสังคมศึกษา ศาสนาและ วัฒนธรรมในระดับ ประถมศึกษา โดยบันทึกความถี่รวมถึงคำสำคัญ บทเรียน หน่วยการเรียนรู้ และหมายเลขหน้าของคำ หรือข้อความที่ปรากฏในแต่ละครั้ง

3.2.4 เมื่อบันทึกข้อมูลลงแบบวิเคราะห์เรียบร้อยแล้ว รวบรวมจำนวนความถี่ของหลัก ประชาธิปไตยแต่ละด้านและนำมาคำนวณหาค่าร้อยละ และพิจารณาผลการวิเคราะห์ที่ได้ว่าใน หลักสูตรแต่ละฉบับพบหลักประชาธิปไตยหลักใดบ้าง และแต่ละหลักนั้นพบมากน้อยประการใด

3.2.5 วิเคราะห์คำ ข้อความ หรือประโยค ที่แยกตามประเภทของหลักประชาธิปไตยแต่ ละด้านแล้วถึงลักษณะการปรากฏ การสื่อความหมาย บริบทโดยรอบ ความเหมือนและความแตกต่าง จากข้อความอื่นๆ และความเกี่ยวข้องกับหลักประชาธิปไตยด้านอื่นๆ พร้อมยกตัวอย่างประกอบ

3.2.6 เมื่อได้ผลการวิเคราะห์ทั้งหมดแล้วสรุปออกมาเป็นจุดเน้นของหนังสือเรียนสังคม ศึกษาในแต่ละหลักสูตร โดยการหาหลักประชาธิปไตยที่พบมากแตกต่างออกมาจากหลัก ประชาธิปไตยอื่นวิเคราะห์เปรียบเทียบกับความต้องการหรือจุดมุ่งหมายของหลักสูตร

โดยการวิเคราะห์โดยใช้แบบวิเคราะห์เนื้อหาเรื่องประชาธิปไตยในกลุ่มสาระสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมครั้งนี้จะมีผู้วิจัยวิเคราะห์เนื้อหาครั้งนี้ควบคู่กันไปด้วยเพื่อให้ได้ผลการวิเคราะห์ ที่เที่ยงตรง

3.3 เมื่อได้ผลวิเคราะห์จากทั้งในหลักสูตรการศึกษาระดับประถมศึกษาตั้งแต่ พ.ศ. 2503 - พ.ศ. 2551 และหนังสือเรียนระดับสังคมศึกษาประถมศึกษาจำแนกตามหลักสูตรตั้งแต่ พ.ศ. 2503 - พ.ศ. 2551 แล้วนำผลการวิเคราะห์ทั้งสองมาสังเคราะห์เพื่อเสนอกรอบแนวคิดของสาระและเนื้อหา ที่เกี่ยวกับประชาธิปไตยในกลุ่มสาระสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมในระดับประถมศึกษา

บทที่ 4

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

การศึกษาครั้งนี้เป็นการวิเคราะห์เนื้อหาเรื่องประชาธิปไตยในกลุ่มสาระสังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรมในระดับประถมศึกษา มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์เนื้อหาเรื่องประชาธิปไตยในหลักสูตรการศึกษาระดับประถมศึกษาและหนังสือเรียนสังคมศึกษาระดับชั้นประถมศึกษาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2503 – 2551 และเพื่อเสนอกรอบแนวคิดเกี่ยวกับเนื้อหาประชาธิปไตยในกลุ่มสาระสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมในระดับประถมศึกษา

โดยผลการวิเคราะห์เนื้อหาเรื่องประชาธิปไตยในกลุ่มสาระสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมในระดับประถมศึกษา สามารถนำเสนอได้ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ตอนที่ 1 ผลการวิเคราะห์เนื้อหาเรื่องประชาธิปไตยในหลักสูตรการศึกษาระดับประถมศึกษาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2503 -2551

ผลการวิเคราะห์เนื้อหาเรื่องประชาธิปไตยในกลุ่มสาระสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมที่วิเคราะห์จากหลักสูตรการศึกษาระดับประถมศึกษาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2503 -2551 ครั้งนี้นำเสนอผลการวิเคราะห์จำแนกตามหลักสูตรเรียงตามปีที่จัดทำตามลำดับดังต่อไปนี้

1.1 ผลการวิเคราะห์เนื้อหาเรื่องประชาธิปไตยในหลักสูตรประโยคประถมศึกษา

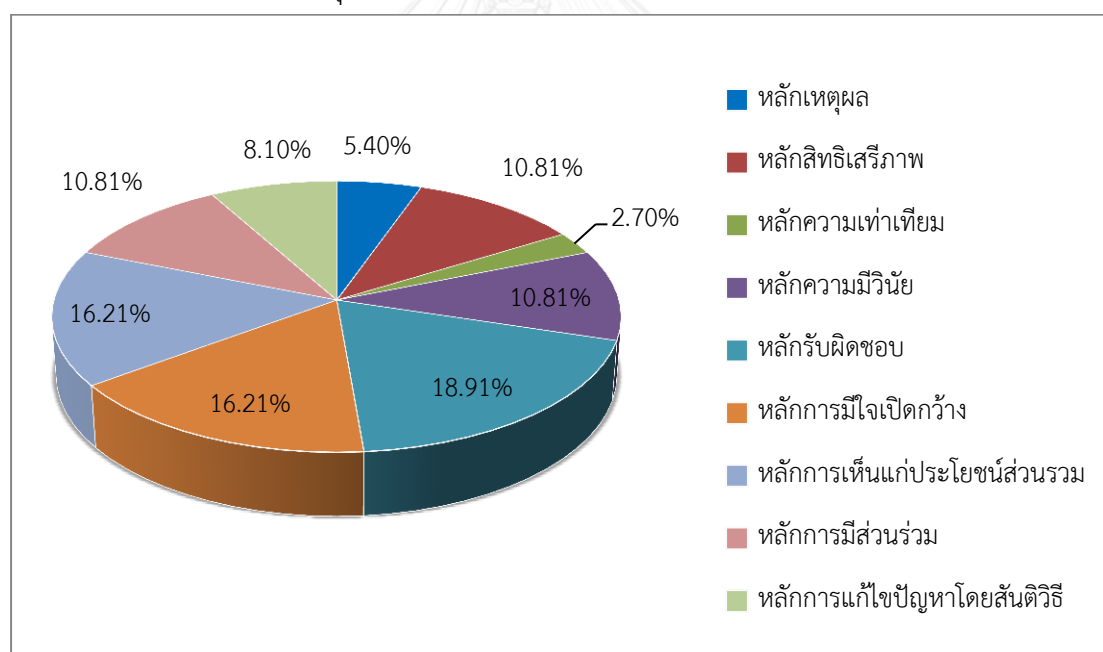
พุทธศักราช 2503 ทั้งตอนต้นและตอนปลาย

การวิเคราะห์หลักสูตรประโยคประถมศึกษาพุทธศักราช 2503 ทั้งตอนต้นและตอนปลายครั้งนี้ทำให้ได้พบว่ามีหลักประชาธิปไตยทั้ง 9 หลักคือ หลักเหตุผล หลักสิทธิเสรีภาพ หลักความเท่าเทียม หลักความรับผิดชอบ หลักการมีใจเปิดกว้าง หลักการเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม หลักการมีส่วนร่วม และหลักการแก้ไขปัญหาโดยสันติวิธี ปรากฏอยู่ทั้งในความมุ่งหมายของหลักสูตร ความมุ่งหมายของการสอนสังคมศึกษาและในสาระของหลักสูตร โดยความมุ่งหมายหลักของหลักสูตรนี้เน้นต้องการส่งเสริมพัฒนาการของเด็ก เพื่อให้สามารถดำรงตนเป็นพลเมืองดีของชาติในระบอบประชาธิปไตย จึงพบเรื่องเกี่ยวกับความรับผิดชอบต่อหน้าที่ที่เป็นพื้นฐานของการเป็นพลเมืองที่ดีของชาติ และในความมุ่งหมายของหลักสูตรด้านที่เกี่ยวกับความรับผิดชอบต่อหน้าที่พลเมืองนั้นยังมีรายละเอียดเกี่ยวกับการรักษาสาธารณสุขซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของหลักการเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม นอกจากนี้ยังพบความมุ่งหมายหลักสูตรเรื่องการมีความนิสสัยริเริ่มสร้างสรรค์ที่นำไปสู่การยอมรับสิ่งใหม่ที่ไม่คุ้นเคยซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของหลักการมีใจเปิดกว้าง พบความมุ่งหมายด้านการรู้จักใช้สิทธิของตนเองที่เป็นส่วนหนึ่งของหลักสิทธิเสรีภาพ พบความมุ่งหมายที่ให้ผู้เรียนรู้จักคุณค่าและรักษาวินัยที่เป็นส่วนหนึ่งของหลักความมีวินัย หลักประชาธิปไตยที่พบในความมุ่งหมายของหลักสูตรประโยค

ประถมศึกษาพุทธศักราช 2503 ทั้งตอนต้นและตอนปลายเหล่านี้เป็นเพียงส่วนหนึ่งจากผลการวิเคราะห์ทั้งหมด ยังมีหลักประชาธิปไตยด้านอื่นๆ ที่พบเพิ่มเติมในสาระของหลักสูตรอีกเป็นจำนวนมากซึ่งมีรายละเอียดที่แตกต่างกันออกไป

โดยถึงแม้จะพบหลักประชาธิปไตยทั้ง 9 ด้าน ตามกรอบของหลักประชาธิปไตยไทยที่วางไว้แต่ หลักความรับผิดชอบ หลักการมีใจเปิดกว้าง และหลักการเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมนั้นเป็นหลักที่พบมากแตกต่างจากหลักประชาธิปไตยอื่นๆ เมื่อเทียบเป็นสัดส่วนร้อยละ คือ ร้อยละ 18.91 ร้อยละ 16.21 และร้อยละ 16.21 ตามลำดับ ส่วนหลักประชาธิปไตยด้านอื่นๆ ที่เหลือนั้น พบใกล้เคียงกันอยู่ระหว่างร้อยละ 2.70 - 10.81 โดยหลักเหตุผลและหลักความเท่าเทียมถึงแม้จะเป็นแนวคิดพื้นฐานและหลักสำคัญของประชาธิปไตยแต่ก็เป็นหลักที่พบน้อยที่สุดร้อยละ 5.40 และ 2.70 ตามลำดับอธิบายได้ดังรายละเอียดต่อไปนี้

แผนภาพที่ 2 หลักประชาธิปไตยที่พบจากวิเคราะห์เนื้อหาเรื่องประชาธิปไตยหลักสูตรประโยคประถมศึกษาพุทธศักราช 2503 ทั้งตอนต้นและตอนปลาย

การวิเคราะห์เนื้อหาเรื่องประชาธิปไตยในหลักสูตรประโยคประถมศึกษาพุทธศักราช 2503 ทั้งตอนต้นและตอนปลาย พบว่ามีหลักประชาธิปไตยปรากฏทั้งสิ้น 9 หลัก โดยหลักที่พบมากที่สุดได้แก่ หลักความรับผิดชอบพบทั้งสิ้น 7 ครั้ง คิดเป็นร้อยละ 18.91 รองลงมาคือหลักการมีใจเปิดกว้างพบเท่ากันกับหลักการเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม 6 ครั้ง คิดเป็นร้อยละ 16.21 ลำดับต่อมาคือหลักสิทธิเสรีภาพ หลักความมีวินัย หลักการมีส่วนร่วมซึ่งพบ 4 ครั้งคิดเป็นร้อยละ 10.81 เท่ากัน

ลำดับต่อมาคือหลักการแก้ไขปัญหาโดยสันติวิธีพบทั้งสิ้น 3 ครั้ง คิดเป็นร้อยละ 8.10 ลำดับต่อมาคือหลักเหตุผลพบทั้งสิ้น 2 ครั้ง คิดเป็นร้อยละ 5.40 และลำดับสุดท้ายคือ หลักความเท่าเทียมพบทั้งสิ้น 1 ครั้ง คิดเป็นร้อยละ 2.70 โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

หลักความรับผิดชอบที่พบในหลักสูตรประโยคประถมศึกษาพุทธศักราช 2503 ทั้งตอนต้นและตอนปลายนั้นเมื่อเปรียบเทียบกับหลักประชาธิปไตยทั้งหมดที่พบในการวิเคราะห์ครั้งนี้คิดเป็นร้อยละ 18.91 แบ่งได้เป็นเรื่องการพึ่งตนเองได้ร้อยละ 5.40 และความรับผิดชอบต่อหน้าที่ของตนเองร้อยละ 13.51 โดยหลักสูตรประโยคประถมศึกษาพุทธศักราช 2503 ทั้งตอนต้นและตอนปลายนั้นมีความมุ่งหมายให้ผู้เรียนดำรงตนเป็นพลเมืองดีของชาติตามระบอบประชาธิปไตย และมุ่งฝึกฝนอบรมให้ผู้เรียนมีคุณลักษณะ 4 ด้าน หนึ่งในนั้นคือคุณลักษณะด้านความรับผิดชอบต่อหน้าที่พลเมือง จึงปรากฏความมุ่งหมายของหลักสูตรที่ว่า

“ให้สามารถช่วยเหลือตนเอง มีความรับผิดชอบต่อหน้าที่และกล้า
ในทางที่ถูกต้อง” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2518)

นอกจากนี้แล้วในจุดมุ่งหมายของหมวดสังคมศึกษาเองยังปรากฏข้อความที่แสดงถึงเรื่องความรับผิดชอบต่อหน้าที่พลเมืองที่ว่า

“ให้เด็กรู้จักสิทธิและหน้าที่ตลอดความรับผิดชอบ ซึ่งพลเมืองแต่
ละคนพึงมีต่อสังคมประชาธิปไตย” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2518)

ดังนั้นในสาระของหลักสูตรจึงปรากฏเรื่องที่เกี่ยวข้องหลักความรับผิดชอบต่อหน้าที่พลเมืองตามความมุ่งหมายที่ได้ให้ไว้โดยในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ได้กำหนดให้ผู้เรียนศึกษาเกี่ยวกับหน้าที่ของพลเมืองที่มีต่อรัฐ ส่วนในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 5-7 ได้กำหนดให้หน้าที่พลเมืองนั้นเป็นรายการสอนหนึ่งในหมวดสังคมศึกษาที่ชื่อว่า “หน้าที่พลเมือง” ภายรายการสอนนี้ก็จะปรากฏเรื่องเกี่ยวกับหน้าที่ความรับผิดชอบต่ออื่นๆ อีกเช่น ในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 จะได้เรียนรู้เกี่ยวกับการปฏิบัติตนในทางที่ซื่อสัตย์ การเก็บภาษีอากร ในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 จะมีเรื่องการปฏิบัติตนในทางที่ซื่อสัตย์ ซื่อสุจริต ส่วนระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 7 ปรากฏเรื่องหน้าที่ของประชาชนชาวไทย หน้าที่ในการเลือกตั้ง จึงทำให้พบหลักความรับผิดชอบต่อมากที่สุดถึงร้อยละ 13.51 ในการวิเคราะห์ครั้งนี้

เรื่องความรับผิดชอบต่อตนเองนั้นเป็นคุณลักษณะสำคัญประการหนึ่งที่ต้องการจะฝึกฝนอบรมให้แก่ผู้เรียนจึงได้บรรจุไว้ในความมุ่งหมายของหลักสูตรที่มุ่งหมายที่ว่า

“ให้ผู้เรียนมีความรู้เบื้องต้นอันจำเป็นเกี่ยวกับสุขภาพและโรคภัย
ไข้เจ็บ ให้รักษาสุขภาพตนจนเป็นนิสัยและให้มีส่วนช่วยส่งเสริม
สาธารณสุขของชุมชน” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2518)

จุดมุ่งหมายในข้อนี้ต้องการที่จะทำให้ผู้เรียนดำเนินชีวิตของตนเองได้อย่างเป็นปกติสุขไม่ต้องเป็นภาระแก่ผู้อื่นและแสดงถึงลักษณะในสังคมประชาธิปไตยที่ถึงแม้จะต้องอยู่ร่วมและมี

ปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่น แต่สมาชิกแต่ละคนย่อมต้องพึ่งพาตนเองได้ดูแลเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตตนเองได้ ไม่ให้ต้องเป็นที่เดือดร้อนรำคาญใจแก่ผู้อื่น รวมไปถึงการดูแลบำรุงรักษาร่างกายของตนเองให้แข็งแรง สมบูรณ์อยู่เสมอ นอกจากนี้แล้วเรื่องความรับผิดชอบเกี่ยวกับตนเองนั้นยังพบในความมุ่งหมายของ หลักสูตรอีกหนึ่งประการที่ต้องการให้ผู้เรียนรู้จักรักษาความปลอดภัยของตนเอง การรู้จักป้องกันภัย อันตราย โรคร้ายไข้เจ็บ ไม่ให้มาถึงตน แสดงถึงการรับผิดชอบต่อตนเองและพึ่งพาตนเองได้

หลักการมีใจเปิดกว้างที่พบในหลักสูตรประโยคประถมศึกษาพุทธศักราช 2503 ทั้ง ตอนต้นและตอนปลายนั้นคิดเป็นร้อยละ 16.21 สามารถแบ่งออกได้เป็นเรื่องการเคารพความเห็นและการตัดสินใจของผู้อื่นร้อยละ 5.40 เรื่องการยอมรับและเข้าใจความแตกต่างของบุคคลร้อยละ 5.40 เรื่องการยอมรับสิ่งใหม่ที่แตกต่างไปจากเดิมร้อยละ 2.70 และ เรื่องความรักและความเอื้ออาทรร้อยละ 2.70 โดยเรื่องการมีใจเปิดกว้างนี้ส่วนใหญ่พบอยู่ในความมุ่งหมายของหลักสูตรโดยปรากฏใน คุณลักษณะที่ต้องการฝึกฝนอบรมแก่ผู้เรียนด้านเกี่ยวกับความเจริญแห่งตนและด้านมนุษยสัมพันธ์ โดยไม่ได้ระบุถึงการมีใจเปิดกว้างโดยตรงแต่เป็นการให้รายละเอียดลักษณะของการมีใจเปิดกว้างใน หลายรูปแบบที่แตกต่างกันออกไปดังเช่น เรื่องการเคารพความเห็นและการตัดสินใจของผู้อื่นนั้นได้ ระบุไว้ตั้งแต่ในความมุ่งหมายของหลักสูตรที่ต้องการให้ผู้เรียนรู้จักรับฟังความเห็นสุจริตใจของผู้อื่น และยังระบุอยู่ในความมุ่งหมายของการสอนสังคมศึกษาที่ต้องการให้ผู้เรียนรู้จักเคารพความเห็นของผู้อื่นที่ว่า

“ให้เด็กมีความเข้าใจว่าสมาชิกของสังคมย่อมมีหน้าที่อำนวยความสะดวกให้แก่สังคมตามวิถีทางของเขา สอนให้เด็กรู้จักเคารพสิทธิ และความเห็นของผู้อื่นโดยไม่คำนึงถึง เชื้อชาติ ศาสนา ฐานะทาง เศรษฐกิจ และฐานะทางสังคม” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2518)

ความมุ่งหมายทั้งสองข้อนี้แสดงให้เห็นว่าผู้เรียนจะต้องมีใจเปิดกว้างรู้จักรับฟัง และไม่ ปิดกั้นความเห็นของคนอื่นไม่เอาความคิดตนเป็นใหญ่ เรื่องการยอมรับและเข้าใจความแตกต่างของ บุคคลนั้นภายในหลักสูตรประโยคประถมศึกษาพุทธศักราช 2503 ทั้งตอนต้นและตอนปลายนี้มี ข้อความเกี่ยวกับการรู้จักเคารพผู้อื่นปรากฏอยู่ในความมุ่งหมายของหลักสูตรในด้านมนุษยสัมพันธ์ ที่ว่า

“ให้ตระหนักในความสำคัญของมนุษยสัมพันธ์และรู้จักเคารพ ผู้อื่น” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2518)

ข้อความนี้แสดงถึงการเชื่อมั่นและศรัทธาในศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์และการให้ เกียรติเคารพบุคคลอื่นที่มีพื้นฐานมากจากยอมรับและเข้าใจความแตกต่างของบุคคล เช่นเดียวกับ ข้อความปรากฏในความมุ่งหมายของหลักสูตรด้านที่เกี่ยวกับความรับผิดชอบต่อหน้าที่พลเมืองดัง ข้อความที่ว่า

“ให้มีความเข้าใจและเห็นอกเห็นใจ และไม่ดูถูกเหยียดหยาม
ผู้อื่น” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2518)

เมื่อศึกษาต่อมาพบว่าภายในหลักสูตรนี้มีความมุ่งหมายที่ต้องการให้ผู้เรียนมีนิสัยในทาง
ริเริ่มและสร้างสรรค์ ที่จะทำให้ผู้เรียนได้พบกับสิ่งใหม่ๆ ความรู้วิทยาการใหม่ๆ ที่ไม่เหมือนของเดิมจน
นำไปสู่การรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลง นอกจากนี้ในความมุ่งหมายของหลักสูตรนี้ยังคงต้องการให้
ผู้เรียนมีความเมตตากรุณาต่อเพื่อนมนุษย์และสัตว์ มองโลกในแง่ดีปรารถนาในผู้อื่นมีแต่ความสุข
ส่งผลทำให้คนในสังคมอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข คิดกับผู้อื่นแบบเป็นพี่เป็นน้องและไม่ขัดแย้งกัน
ลักษณะต่างๆ ของการมีใจเปิดกว้างที่พบเหล่านี้เป็นส่วนหนึ่งของการมีทัศนคติที่ดีต่อเพื่อนมนุษย์ที่
นำไปสู่การยอมรับและเคารพในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์

หลักการเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมในการวิเคราะห์ครั้งนี้พบร้อยละ 16.21 แบ่งเป็นเรื่อง
การรักษาผลประโยชน์ของส่วนรวมร้อยละ 8.10 หลักสูตรนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ผู้เรียนดำรงตนเป็น
พลเมืองที่ดีของชาติจึงกำหนดความมุ่งหมายด้านความรับผิดชอบตามหน้าที่พลเมืองไว้หลายประการ
หนึ่งในนั้นเกี่ยวกับหลักการเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมนั้นคือเรื่องการรักษาสาธารณสมบัติ โดยที่ความ
มุ่งหมายข้อหนึ่งระบุไว้ว่า

“ให้รู้จักรักษาสาธารณสมบัติและสิ่งสวยงามตามธรรมชาติ”

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2518)

และภายในหลักสูตรนี้ได้ให้รายละเอียดของสาธารณสมบัติโดยแยกออกเป็นสาธารณ
สมบัติหลายประเภท เช่น เรื่องการรักษาสาธารณสมบัติของชุมชนไว้ในสาระหลักสูตรของระดับชั้น
ประถมศึกษาปีที่ 2 เรื่องการสงวนและการใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่ถือเป็นสมบัติของส่วนรวมประเภทหนึ่ง
ผู้เรียนเองในฐานะเป็นสมาชิกของสังคมก็อยู่ในฐานะเจ้าของร่วมกันกับสมาชิกผู้อื่น ในสาระหลักสูตร
ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 และพบเรื่องการรักษาโบราณสถานและโบราณวัตถุของชาติที่ล้วนเป็นสมบัติ
ทางวัฒนธรรมของชาติแสดงถึงประวัติความเป็นมาและความเจริญรุ่งเรืองในอดีตในรายการสอน
หน้าที่พลเมืองของระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 จึงทำให้พบเรื่องการรักษาสาธารณสมบัตินี้มากที่สุดใน
หลักการเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม

เรื่องการเสียสละและการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ที่พบร้อยละ 5.40 ในการวิเคราะห์ครั้งนี้
ปรากฏในความมุ่งหมายของหลักสูตรเกี่ยวกับด้านมนุษยสัมพันธ์ที่ว่า

“ให้เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมยิ่งกว่าประโยชน์ส่วนตัว และรู้จัก

เสียสละเพื่อประโยชน์ส่วนรวม” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2518)

จากความมุ่งหมายในข้อนี้ต้องการให้ผู้เรียนรู้จักการเสียสละคือการไม่เห็นแก่ตนเองรู้จัก
การช่วยเหลือผู้อื่นโดยไม่หวังผลตอบแทน และในสาระของหลักสูตรเองก็มีการบรรจุเรื่องราวเกี่ยวกับการ
การเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ที่เป็นการหยิบยื่นน้ำใจให้กับผู้อื่นเดือดร้อนหรือต้องการความช่วยเหลือโดยไม่หวัง

ผลใดๆ ทั้ง สิ่งของ อาหาร เงิน ฯลฯ ที่ ไว้ในหัวข้อของธรรมจรรยาซึ่งอยู่ในรายการสอนเรื่องศีลธรรม นอกจากนี้แล้วภายในหลักสูตรนี้ยังพบเรื่องการทำเพื่อประโยชน์อื่นอีกร้อยละ 2.70 โดยกล่าวไว้ในความมุ่งหมายเกี่ยวกับด้านมนุษยสัมพันธ์ที่ต้องการให้ผู้เรียนบำเพ็ญประโยชน์ต่อครอบครัว

หลักสิทธิเสรีภาพตามที่ได้วิเคราะห์ครั้งนี้ถึงแม้จะพบมากเป็นลำดับที่ 4 คิดเป็นร้อยละ 10.81 แต่ว่าเรื่องที่พบนั้นเป็นเพียงเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการรู้จักสิทธิ การใช้สิทธิภายใต้ขอบเขตข้อบังคับเท่านั้น โดยเรื่องการรู้จักสิทธิของตนเองนั้นพบร้อยละ 8.10 ในความมุ่งหมายของหลักสูตรด้านที่เกี่ยวข้องกับหน้าที่พลเมืองที่กำหนดไว้ว่า

“ให้รู้จักสิทธิและหน้าที่ของพลเมืองในระบบประชาธิปไตย”

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2518)

ในสาระของหลักสูตรยังพบเรื่องเกี่ยวกับสิทธิของประชาชนในระบบประชาธิปไตย เช่นเดียวกับเรื่องสิทธิและเสรีภาพตามรัฐธรรมนูญที่ปรากฏในสาระหลักสูตรของระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 7 ซึ่งสิทธิประเภทนี้เป็นอำนาจของประชาชนที่กฎหมายรับรองให้ผู้เรียนจึงต้องเรียนรู้เพื่อให้รู้ว่าตนเองมีอำนาจอะไรบ้างตามที่กฎหมายกำหนด ซึ่งเป็นการอธิบายถึงรายการสอนด้วยคำหรือประโยคสั้นๆ ไม่ได้แจกแจงรายละเอียดในแต่ละหัวข้อเมื่อศึกษาต่อมาพบว่าได้มีการอ้างถึงการรู้จักใช้สิทธิของตนเองภายใต้ขอบเขตข้อบังคับไว้ในความมุ่งหมายของการสอนสังคมศึกษาด้วยข้อความที่ว่า

“ในระหว่างที่เด็กอยู่ในโรงเรียนนั้นครูต้องสอนให้เด็กรู้จักใช้สิทธิ

ของตนในขอบเขตข้อบังคับ” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2518)

ซึ่งการใช้สิทธิภายใต้ขอบเขตนี้แสดงถึงองค์ประกอบด้านการไม่ละเมิดสิทธิของผู้อื่นที่พบร้อยละ 2.70 อีกด้วย สิทธิหรืออำนาจที่แต่ละคนได้รับนั้นถ้าต่างคนต่างใช้อย่างไม่มีข้อจำกัดย่อมส่งผลกระทบต่อผู้อื่นดังนั้นจึงจำเป็นต้องมีขอบเขตออกมาเพื่อให้การใช้อำนาจหรือสิทธินั้นไม่เบียดเบียนหรือละเมิดสิทธิผู้อื่น ส่วนเรื่องเสรีภาพที่เป็นอีกประเด็นสำคัญของหลักสิทธิเสรีภาพนั้นยังไม่พบในการวิเคราะห์ครั้งนี้

หลักความมีวินัยที่พบในหลักสูตรประโยคประถมศึกษาพุทธศักราช 2503 ทั้งตอนต้นและตอนปลายนี้คิดเป็นร้อยละ 10.81 แบ่งเป็นเรื่องการเคารพกฎกติการ้อยละ 5.40 และการไม่ละเมิดกฎกติการ้อยละ 5.40 ซึ่งทั้งสองเรื่องนี้มักปรากฏควบคู่กันดังลักษณะที่ปรากฏภายในความมุ่งหมายของหลักสูตรด้านความเจริญเกี่ยวกับตนเองที่ให้ไว้เป็นภาพรวมกว้างๆ ว่า

“ให้เข้าใจคุณค่าและรู้จักรักษาวินัย” (กระทรวงศึกษาธิการ,

2518)

แสดงว่าผู้เรียนจะต้องรู้จักควบคุมความประพฤติของตนเองให้เป็นไปตามข้อตกลงนั้น สอดคล้องกับเรื่องการรู้จักกฎกติกาและปฏิบัติตามรวมถึงไม่ละเมิดกฎกติกา เพราะกฎกติกาเป็นข้อตกลงร่วมกันที่เป็นแนวทางปฏิบัติของคนในสังคม ถ้าผู้เรียนได้รู้จักและเข้าใจถึงคุณค่าของกฎ

กติกาลแล้วก็จะเกิดความเคารพทำให้ต้องปฏิบัติตามและไม่กระทำอื่นใดนอกเหนือกติกานอกจากนี้ยังมีความมุ่งหมายด้านความรับผิดชอบตามที่พลเมืองที่กำหนดไว้ว่า

“ให้ปฏิบัติตามระเบียบ กฎหมาย และวัฒนธรรมอันดี”

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2518)

ทั้งระเบียบ กฎหมาย และวัฒนธรรมอันดีนั้นล้วนเป็นข้อตกลงที่เป็นแนวทางปฏิบัติร่วมกันของสังคมประเภทหนึ่ง อาจอยู่ในรูปแบบขนบธรรมเนียมประเพณี บรรทัดฐานของสังคม ฯลฯ และในสาระของหลักสูตรระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ยังได้กล่าวถึงแนวทางและขอบเขตในการปฏิบัติตนเมื่ออยู่ร่วมกับผู้อื่น เช่นเดียวกับสาระหลักสูตรในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 7 ที่ได้กล่าวถึงเรื่องกฎหมายรัฐธรรมนูญอีกด้วย

หลักการมีส่วนร่วมที่พบในหลักสูตรประโยคประถมศึกษาพุทธศักราช 2503 ทั้งตอนต้นและตอนปลายนี้คิดเป็นร้อยละ 10.81 โดยพบเรื่องการมีส่วนร่วมกับสังคมในกิจกรรมต่างๆ ร้อยละ 8.10 มากกว่าเรื่องการมีส่วนร่วมทางการเมืองร้อยละ 2.70 เนื่องจากเรื่องการมีส่วนร่วมในสังคมที่พบนั้นสามารถแยกออกได้เป็นหลายประเภททั้งเรื่อง การแก้ไขปัญหาสังคม การร่วมกิจกรรมประเพณี งานวันสำคัญต่างๆ ของชุมชน ดังเช่น ในความมุ่งหมายของการสอนสังคมศึกษาสำหรับหลักสูตรนี้ก็มีข้อความหนึ่งปรากฏว่า

“ที่สำคัญที่สุดคือให้เด็กรู้จักตื่นตัวกับปัญหาของสังคมและกระทำการอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อช่วยแก้ไขปัญหาเหล่านั้น ”

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2518)

แสดงถึงเรื่องการมีส่วนร่วมในสังคมที่ว่าเมื่อคนรับรู้ว่าตนเป็นส่วนหนึ่งของสังคม รับรู้ปัญหาของสังคมก็จะกระตือรือร้นที่ร่วมมือกับผู้อื่นเข้าช่วยเหลือหรือแก้ไขปัญหาของสังคม นอกจากนี้ภายในสาระของหลักสูตรในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 ยังปรากฏข้อความที่ว่า

“วันหยุดตามเทศกาล และวันสำคัญต่างๆ ควรจัดให้เด็กมีส่วนร่วมในการงานตามประเพณี วัฒนธรรมและศาสนา ”

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2518)

ข้อความนี้แสดงถึงความต้องการให้ผู้เรียนได้รู้จักการทำงานร่วมกับผู้อื่นและการร่วมมือกับคนในสังคมเพื่อเป้าหมายเดียวกัน ส่วนการมีส่วนร่วมทางการเมืองนั้นยังพบเพียงแค่เรื่องการเลือกตั้งซึ่งเป็นกิจกรรมประชาธิปไตยประเภทหนึ่ง ในสาระของหลักสูตรโดยระบุเรื่องนี้ไว้ภายใต้หัวข้อของหน้าที่พลเมืองซึ่งปรากฏในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 5-7 ยังไม่ปรากฏรูปแบบของการมีส่วนร่วมทางการเมืองรูปแบบอื่นๆ

หลักการแก้ไขปัญหาโดยสันติวิธีที่พบในหลักสูตรประโยคประถมศึกษาพุทธศักราช 2503 ทั้งตอนต้นและตอนปลายนี้คิดเป็นร้อยละ 8.10 ซึ่งพบเพียงเรื่องความสามัคคีที่เกี่ยวข้องกับ

การทำงานร่วมกันเป็นหมู่คณะ โดยปรากฏในความมุ่งหมายของหลักสูตรด้านเกี่ยวกับมนุษย์สัมพันธ์ และความมุ่งหมายของการสอนสังคมศึกษาที่กำหนดไว้ว่า

“ให้รู้จักทำงานเป็นหมู่คณะ สามารถหน้าที่เป็นหัวหน้า หรือเป็นผู้ปฏิบัติงานร่วมกับหัวหน้าได้ดี” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2518)

การทำงานเป็นหมู่มุณณะนั้นเป็นจุดเริ่มต้นของการร่วมมือร่วมใจกับสมาชิกคนอื่น ที่จะต้องอาศัยความสามัคคีหรือความร่วมมือร่วมใจเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันของสมาชิกเพื่อให้งานที่ทาประสบความสำเร็จ นอกจากนี้ภายในสาระของรายการสอนศีลธรรมยังปรากฏธรรมจริยาที่ว่าด้วยเรื่องความสามัคคีให้ผู้เรียนได้ศึกษาด้วย แต่ไม่ได้ปรากฏคำหรือข้อความที่สื่อถึงเรื่องความสามัคคีในฐานะที่ช่วยสร้างความกลมเกลียวหรือความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันของคนในชาติที่เป็นประเด็นสำคัญของความสามัคคีที่จะช่วยให้เกิดการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ สำหรับประเด็นอื่นๆ ของการแก้ไขปัญหโดยสันติวิธีเช่น ความอดทน อดกลั้น ความประนีประนอม และวิธีในการแก้ไขปัญหอย่างสันติวิธีนั้นยังไม่ปรากฏในการวิเคราะห์ครั้งนี้

หลักเหตุผลที่พบในหลักสูตรนี้พบหลักเหตุผลคิดเป็นร้อยละ 5.40 แบ่งเป็นเรื่องเหตุผลสำคัญกว่าอารมณ์ร้อยละ 2.70 และเรื่องการคิดอย่างมีวิจารณญานร้อยละ 2.70 โดยมีความมุ่งหมายของหลักสูตรด้านความเจริญเกี่ยวกับตนเองประการหนึ่งระบุไว้ว่า

“ให้มีทักษะการฟัง การสังเกต และรู้จักใช้ดุลพินิจเกี่ยวกับการงานโดยทั่วไป” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2518)

ข้อความนี้แสดงถึงการคิดอย่างมีวิจารณญาน โดยการใช้ดุลพินิจนั้นผู้เรียนจะต้องใช้กระบวนการทางปัญญาเพื่อพิจารณาสิ่งต่างๆ อย่างใคร่ครวญ โดยใช้การรวบรวมข้อมูลโดยใช้ทักษะการฟัง และการสังเกต และนอกจากนั้นยังมีความมุ่งหมายของการสอนสังคมศึกษาประการหนึ่งกำหนดไว้ว่า

“ให้เด็กรู้จักเหตุผล รู้จักประเมินผล ยอมรับหลักการและกระบวนการที่ถูกต้องในการแก้ปัญหา” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2518)

ความมุ่งหมายข้อนี้แสดงถึงการใช้เหตุผลที่จะต้องมข้อมูล ข้อเท็จจริง หลักการหรือหลักฐานมาใช้สำหรับการคิดหรือพิจารณาเรื่องหนึ่งๆ ส่วนเรื่องการแสดงความคิดเห็นและการตัดสินใจอย่างมีเหตุผลนั้นยังไม่พบในการวิเคราะห์ครั้งนี้

หลักความเท่าเทียมนั้นเป็นหลักที่พบน้อยที่สุดในการวิเคราะห์หลักสูตรประโยคประถมศึกษาพุทธศักราช 2503 ทั้งตอนต้นและตอนปลายครั้งนี้ โดยพบเพียงเรื่องการไม่เลือกปฏิบัติร้อยละ 2.70 ในความมุ่งหมายของการสอนสังคมศึกษามีอยู่หนึ่งประการกำหนดไว้ว่า

“ให้เด็กมีความเข้าใจว่าสมาชิกของสังคมย่อมมีหน้าที่อันวยประโยชน์ให้แก่สังคมตามวิถีทางของเขา สอนให้เด็กรู้จักเคารพสิทธิ

และความคิดเห็นของผู้อื่นโดยไม่คำนึงถึง เชื้อชาติ ศาสนา ฐานะทาง เศรษฐกิจ และฐานะทางสังคมของบุคคลเหล่านั้น”
(กระทรวงศึกษาธิการ, 2518)

ข้อความนี้แสดงให้เห็นถึงการปฏิบัติต่อผู้อื่นอย่างเท่าเทียมกัน ไม่เลือกปฏิบัติต่อผู้อื่น ด้วยเหตุผลทางเชื้อชาติ ศาสนา ฯลฯ ที่มาจากแนวคิดเรื่องความเท่าเทียมที่ถือว่าทุกคนมีฐานะความเป็นมนุษย์และเป็นสมาชิกของสังคมเท่ากัน ส่วนเรื่องการวางตนเป็นกลางและการไม่มีอคติที่เป็นลักษณะของการกระทำที่มีผลมากจากการยอมรับและเคารพบุคคลอื่นนั้นยังไม่ปรากฏในการวิเคราะห์หลักสูตรครั้งนี้

การวิเคราะห์หลักสูตรประโยคประถมศึกษาพุทธศักราช 2503 ทั้งตอนต้นและตอนปลาย ครั้งนี้นั้นพบหลักประชาธิปไตยตามกรอบที่วางไว้ทั้ง 9 หลักได้แก่ หลักเหตุผล หลักสิทธิเสรีภาพ หลักความเท่าเทียม หลักความรับผิดชอบ หลักการมีใจเปิดกว้าง หลักการเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม หลักการมีส่วนร่วม และหลักการแก้ไขปัญหาโดยสันติวิธี แต่ละหลักพบอย่างน้อยแตกต่างกันออกไปโดยผลการวิเคราะห์ครั้งนี้มี 3 หลัก ที่พบมากแตกต่างออกมาจากหลักประชาธิปไตยอื่นคือ หลักความรับผิดชอบ หลักการมีใจเปิดกว้าง และหลักการเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม ดังนั้นจึงอธิบายได้ว่าหลักสูตรประโยคประถมศึกษาพุทธศักราช 2503 ทั้งตอนต้นและตอนปลายนี้นั้นให้ความสำคัญเกี่ยวกับประชาธิปไตยโดยเน้นไปที่ หลักความรับผิดชอบ หลักการมีใจเปิดกว้าง และหลักการเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม ซึ่งหลักประชาธิปไตยทั้ง 3 นี้ยังสอดคล้องกับความมุ่งหมายของหลักสูตรที่ต้องการสร้างพลเมืองดีตามระบอบประชาธิปไตยมีความรับผิดชอบต่อหน้าที่และมีความคิดในทางริเริ่มสร้างสรรค์ ส่วนความมุ่งหมายของหลักสูตรด้านอื่นๆ เช่น เรื่องการรู้จักสิทธิ การรู้จักคุณค่าและรักษา วินัยนั้นก็พบหลักสิทธิและเสรีภาพรวมถึงหลักความมีวินัยด้วยเช่นกันถึงแม้จะไม่ได้พบเป็นเป็นจำนวนมากเทียบเท่ากับหลักประชาธิปไตยทั้ง 3 อันดับแรกแต่ก็พบมากเป็นอันดับที่ 4 และ 5

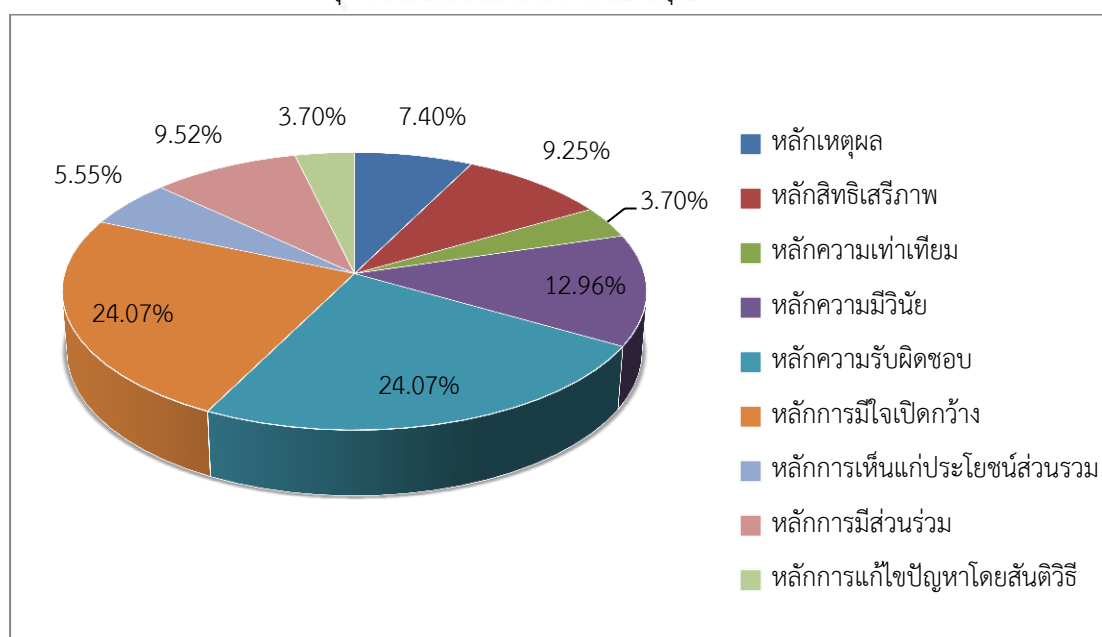
1.2 ผลการวิเคราะห์เนื้อหาเรื่องประชาธิปไตยในหลักสูตรประถมศึกษาพุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533)

การวิเคราะห์หลักสูตรประถมศึกษาพุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) ครั้งนี้พบว่าหลักประชาธิปไตยทั้ง 9 หลักคือ หลักเหตุผล หลักสิทธิเสรีภาพ หลักความเท่าเทียม หลักความรับผิดชอบ หลักการมีใจเปิดกว้าง หลักการเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม หลักการมีส่วนร่วม และหลักการแก้ไขปัญหาโดยสันติวิธี ปรากฏอยู่ทั้งในจุดหมายของหลักสูตร จุดประสงค์ของกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต และในคำอธิบายของแต่ละหน่วยในกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตที่จะแยกออกเป็นหน่วยของระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 - 2 หน่วยของระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 - 4 และ

หน่วยของระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 – 6 โดยจุดหมายหลักของหลักสูตรนี้นั้นต้องการมุ่งพัฒนาผู้เรียนให้สามารถพัฒนาคุณภาพชีวิตให้และทำประโยชน์เพื่อส่วนรวม ตามหน้าที่ของตนเองภายใต้ระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขจึงพบหลักความรับผิดชอบมากที่สุดในการวิเคราะห์ครั้งนี้ และยังพบหลักการมีใจเปิดกว้างที่ตรงกับความมุ่งหมายของหลักสูตรที่ต้องการให้ผู้เรียนทันต่อการเปลี่ยนแปลง และหลักความมีวินัยที่เกี่ยวข้องกับความมุ่งหมายให้ผู้เรียนดำรงชีวิตอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างมีความสุข หลักประชาธิปไตยที่ได้กล่าวมานี้ล้วนสอดคล้องและตอบรับกับความมุ่งหมายของหลักสูตรประถมศึกษาพุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) หลักประชาธิปไตยที่พบในความมุ่งหมายของหลักสูตรเหล่านี้เป็นเพียงส่วนหนึ่งจากผลการวิเคราะห์ทั้งหมด ยังมีหลักประชาธิปไตยด้านอื่นๆ ที่พบเพิ่มเติมในสาระของหลักสูตรอีกเป็นจำนวนมากซึ่งมีรายละเอียดที่แตกต่างกันออกไป

โดยถึงแม้จะพบหลักประชาธิปไตยทั้ง 9 ด้าน ตามกรอบของหลักประชาธิปไตยไทยที่วางไว้แต่หลักความรับผิดชอบและหลักการมีใจเปิดกว้างนั้นเป็นหลักที่พบมากที่สุดเท่ากันแตกต่างจากหลักประชาธิปไตยอื่นๆ เมื่อเทียบเป็นสัดส่วนร้อยละ คือ ร้อยละ 24.07 ส่วนหลักประชาธิปไตยด้านอื่นๆ ที่เหลือนั้นพบใกล้เคียงกันอยู่ระหว่างร้อยละ 3.70 - 12.96 ซึ่งหลักความเท่าเทียมและหลักการแก้ไขปัญหาโดยสันติวิธีที่เป็นหลักการสำคัญและเป็นแนวทางการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขของสังคมประชาธิปไตยเป็นหลักที่พบน้อยที่สุดร้อยละ 3.70 เท่ากันอธิบายได้ดังรายละเอียดต่อไปนี้

แผนภาพที่ 3 หลักประชาธิปไตยที่พบจากวิเคราะห์เนื้อหาเรื่องประชาธิปไตยในหลักสูตรประถมศึกษาพุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533)

การวิเคราะห์เนื้อหาเรื่องประชาธิปไตยในหลักสูตรประถมศึกษาพุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) พบว่ามีหลักประชาธิปไตยปรากฏทั้งสิ้น 9 หลัก โดยที่หลักความรับผิดชอบและ หลักการมีใจเปิดกว้างเป็นหลักที่พบมากที่สุดเท่ากัน 13 ครั้ง คิดเป็นร้อยละ 24.07 รองลงมาคือ หลักความมีวินัยพบทั้งสิ้น 7 ครั้งคิดเป็นร้อยละ 12.96 ถัดมาคือหลักสิทธิเสรีภาพและ หลักการมีส่วนร่วมที่พบเท่ากัน 5 ครั้ง คิดเป็นร้อยละ 9.25 ถัดมาคือหลักเหตุผลพบทั้งสิ้น 4 ครั้ง คิดเป็นร้อยละ 7.40 หลักการเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมพบทั้งสิ้น 3 ครั้งคิดเป็นร้อยละ 5.55 และที่พบน้อยสุดคือหลักความเท่าเทียมและหลักการแก้ไขปัญหาโดยสันติวิธีพบ 2 ครั้งเท่ากัน คิดเป็นร้อยละ 3.70 โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

หลักความรับผิดชอบเป็นหลักที่พบมากที่สุดในการวิเคราะห์หลักสูตรประถมศึกษาพุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) โดยพบถึงร้อยละ 24.07 โดยพบเรื่องความรับผิดชอบหน้าที่ของตนเองมากที่สุดคิดเป็นร้อยละ 16.66 และพบเรื่องการพึ่งตนเองได้ร้อยละ 7.40 ความรับผิดชอบหน้าที่ของตนเองนั้นปรากฏทั้งในจุดหมายของหลักสูตร จุดประสงค์ของกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตที่ต้องการให้ผู้เรียนมีความรับผิดชอบและปฏิบัติตามบทบาทหน้าที่ของตนเอง และคำอธิบายของสาระหลักสูตรในของหน่วยแต่ละระดับชั้น โดยจุดหมายของหลักสูตรกำหนดไว้ว่า

“การศึกษาระดับประถมศึกษาเป็นการศึกษาขั้นพื้นฐานที่มุ่งพัฒนาผู้เรียนให้สามารถพัฒนาคุณภาพชีวิตและทำประโยชน์ต่อสังคมตามบทบาทและหน้าที่ของตนเองในฐานะพลเมืองดีตามระบอบประชาธิปไตย” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2535)

ข้อความนี้เป็นความคาดหวังที่ให้ผู้เรียนรู้จักบทบาทและหน้าที่ของตนเองที่มีต่อประเทศชาติในฐานะการเป็นพลเมืองที่ดีในระบอบประชาธิปไตยและยังพบจุดหมายอีกประการหนึ่งที่กำหนดไว้ว่า

“มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับสภาพและการเปลี่ยนแปลงของสังคมในบ้านและชุมชน และปฏิบัติตนได้ตามบทบาทและหน้าที่ในฐานะสมาชิกที่ดีของบ้านและชุมชน” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2535)

จุดหมายของหลักสูตรทั้งสองประการนี้แสดงถึงเรื่องความรับผิดชอบในหลายลักษณะทั้งคุณลักษณะที่ต้องการให้ผู้เรียนปฏิบัติตนตามบทบาทและหน้าที่สมาชิกที่ดีของบ้านและชุมชน คุณลักษณะในการอยู่ร่วมกันโดยตระหนักถึงหน้าที่และความรับผิดชอบ ส่วนในสาระของหลักสูตรเองก็ปรากฏเรื่องเกี่ยวกับหน้าที่และความรับผิดชอบด้านต่างๆ ในทุกระดับชั้นโดยในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-2 ในคำอธิบายสาระในหลักสูตรของหน่วยที่ 2 เรื่องชีวิตในบ้านได้อธิบายไว้ว่า

“มีความชื่นชมและปฏิบัติตนเป็นสมาชิกที่ดีของครอบครัวและลูกที่ดีของพ่อแม่ รักครอบครัว มีเจตคติที่ถูกต้องในการดำรงชีวิตตามแบบ

ครอบครัวไทยปฏิบัติตนตามบทบาทหน้าที่อย่างเหมาะสมและสม่ำเสมอ
ด้วยความรู้สึกพอใจ” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2535)

แสดงว่าผู้เรียนจะได้ศึกษาเกี่ยวกับความสัมพันธ์และบทบาทหน้าที่ของสมาชิกในบ้าน ได้ศึกษาเกี่ยวกับบทบาทของสมาชิกในบ้าน รู้จักกับบทบาทและหน้าที่ของตนเอง เช่นเดียวกันกับ คำอธิบายหน่วยที่ 2 ชีวิตในบ้านส่วนในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 3-4 และระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 5-6 ซึ่งเพิ่มเติมเรื่องความรับผิดชอบตามบทบาทหน้าที่ของสมาชิกแต่ละคนในครอบครัวเข้ามา เมื่อศึกษาต่อไปยังพบว่าในคำอธิบายสาระหลักสูตรของหน่วยที่ 10 เรื่องการเมืองการปกครองในระดับชั้นประถมปีที่ 5-6 ได้อธิบายถึงเรื่องการปฏิบัติหน้าที่รับผิดชอบไว้โดยปรากฏข้อความดังต่อไปนี้

“แสดงความรู้สึกรู้สึกของตนเองต่อความรับผิดชอบร่วมกัน การปฏิบัติ
และไม่ปฏิบัติตามหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย” (กระทรวงศึกษาธิการ,
2535)

ข้อความข้างต้นแสดงถึงความรับผิดชอบที่เป็นลักษณะของความรู้สึที่ผู้เรียนเกิดขึ้นเมื่อได้รับมอบหมายงานหรือหน้าที่ต่างๆ จึงทำให้พบหลักความรับผิดชอบหน้าที่ของตนเองมากที่สุดในการวิเคราะห์ครั้งนี้

เรื่องการพึ่งตนเองได้ที่พบในหลักสูตรประถมศึกษาพุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) ร้อยละ 7.40 โดยเป็นคุณลักษณะหนึ่งที่ต้องการฝึกฝนอบรมแก่ผู้เรียน ดังที่ปรากฏในจุดหมายของหลักสูตรที่ระบุไว้ว่า

“ในการจัดการศึกษาตามหลักสูตรนี้นั้นจะต้องมุ่งปลูกฝังให้ผู้เรียน
สามารถปฏิบัติตนในการรักษาสุขภาพอนามัยของตนเองและครอบครัว
ได้” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2535)

ซึ่งจากข้อความนี้แสดงว่าผู้เรียนจะต้องรู้จักวิธีการดูแลรักษาสุขภาพร่างกายของตนเองในรูปแบบต่างๆ และยังพบเรื่องการพึ่งตนเองได้เป็นสาระที่ผู้เรียนจะได้ศึกษาในหน่วยเรื่องตัวเราของทุกระดับชั้นซึ่งก็เป็นไปตามจุดหมายของหลักสูตรที่ต้องการให้ผู้เรียนมีสุขภาพสมบูรณ์ทั้งร่างกายและจิตใจ โดยในคำอธิบายสาระหลักสูตรในหน่วยย่อยที่ 1 เรื่องตัวเรา โดยในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-2 ปรากฏคำอธิบายที่ว่า

“รวบรวมความรู้ข้อปฏิบัติต่างๆ ในด้านการช่วยเหลือตนเอง การ
มีสุขนิสัยที่ดี การรักษาความสะอาดของร่างกาย การระมัดระวัง
อุบัติเหตุ แล้วนำมาอภิปรายซักถาม” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2535)

ข้อความนี้เป็นคำอธิบายถึงสิ่งที่ผู้เรียนจะได้ทำอะไรบ้าง ในการเรียนการสอนของหน่วยเรื่องตัวเรา ซึ่งในระดับชั้นประถมปีที่ 1-2 ผู้เรียนจะได้เรียนรู้ในเรื่องเกี่ยวกับการดูแลตนเอง

เช่นเดียวกันกับระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 3-4 ที่เพิ่มเติมเรื่องการรับประทานอาหาร การป้องกันรักษาอวัยวะต่างๆ การป้องกันรักษาโรค และในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 5-6 เพิ่มเติมเรื่อง การดูแลตนเองเมื่อเข้าสู่วัยรุ่นเข้ามาส่วนเรื่องความรับผิดชอบผลอันเกิดจากการกระทำของตนเองนั้นยังไม่พบในการวิเคราะห์ครั้งนี้

หลักการมีใจเปิดกว้างนั้นเป็นหลักที่พบมากที่สุดเท่ากันกับหลักความรับผิดชอบต่อพบร้อยละ 24.07 แบ่งเป็นเรื่องการยอมรับสิ่งใหม่ที่แตกต่างไปจากเดิมร้อยละ 16.66 เรื่องการยอมรับและเข้าใจความแตกต่างของบุคคลร้อยละ 3.70 และเรื่องความรักความเอื้ออาทรร้อยละ 3.70 โดยจุดหมายประการหนึ่งของหลักสูตรนั้นพบว่าต้องการมุ่งพัฒนาให้ผู้เรียนทันต่อการเปลี่ยนแปลงตั้งข้อความที่ปรากฏว่า

“โดยให้ผู้เรียนมีทักษะและความรู้พื้นฐานอันจำเป็นต่อการ

ดำรงชีวิต และทันต่อการเปลี่ยนแปลง”(กระทรวงศึกษาธิการ, 2535)

การทันต่อการเปลี่ยนแปลงนั้นเป็นลักษณะหนึ่งของหลักการมีใจเปิดกว้างเรื่องการยอมรับสิ่งใหม่ที่แตกต่างไปจากเดิม ดังนั้นจึงพบเรื่องนี้ในสาระของหลักสูตรโดยเฉพาะในคำอธิบายสาระของหลักสูตรระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 5-6 ปรากฏข้อความที่ว่า

“ดำรงรักษาปกป้องสิ่งอันมีค่าอันเป็นมรดกล้ำค่าของสังคมไทย

และยอมรับในการเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับขนบธรรมเนียมประเพณีไทยให้

เหมาะสมกับสภาพปัจจุบัน” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2535)

ข้อความข้างต้นแสดงถึงการปรับตัวและการรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปและนำไปสู่เรื่องการยอมรับสิ่งใหม่ที่ไม่คุ้นเคย และในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 5-6 นี้เองยังพบคำอธิบายเกี่ยวกับเรื่องการปรับตัวและการเปลี่ยนแปลงในลักษณะคล้ายคลึงกันกับข้อความข้างต้นทั้งเรื่องเกี่ยวกับการปรับตัวให้เหมาะสมกับความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี การปรับตัวเหมาะสมกับการใช้ชีวิตในครอบครัวของตนเอง การปรับตัวให้เหมาะสมกับการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมธรรมชาติ และการยอมรับและปรับตัวเองให้เหมาะสมกับการเปลี่ยนแปลงไปของสภาพร่างกายตนเอง จึงทำให้พบเรื่องการยอมรับสิ่งใหม่ที่แตกต่างไปจากเดิมนี้น้อยที่สุดในหลักการมีใจเปิดกว้าง

เรื่องการยอมรับและเข้าใจความแตกต่างของบุคคลที่ปรากฏในหลักสูตรประถมศึกษาพุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) ส่วนใหญ่พบอยู่ในคำอธิบายของสาระหลักสูตร โดยในหน่วยที่ 4 เรื่องชาติไทยของระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 3-4 นั้นปรากฏข้อความที่ว่า

“เปรียบเทียบเกี่ยวกับการดำรงชีวิตของคนไทยในท้องถิ่นของ

ตนเอง และในภาคอื่นๆ ในด้านอาชีพ ศาสนา การแต่งกาย วัฒนธรรม

ประเพณี จัดหมวดหมู่สิ่งที่คล้ายคลึงกัน แตกต่างกัน ”

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2535)

แสดงว่าผู้เรียนจะได้ศึกษาในความแตกต่างและความคล้ายคลึงกันของสังคมต่างๆ ซึ่งจะไปสู่การยอมรับและเข้าใจในความแตกต่างของบุคคล นอกจากนี้ในหน่วยที่ 8 เรื่องประเทศเพื่อนบ้าน ของระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 5-6 ยังมีเรื่องความคล้ายคลึงและความแตกต่างกันของชนชาติต่างๆ ดังข้อความที่ปรากฏว่า

“เพื่อให้มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับประเทศเพื่อนบ้าน ความเหมือนและความแตกต่างของคนไทยและชนชาติอื่นๆ ที่รู้จัก มีความรู้สึกและเจตคติที่ดีต่อชนชาติอื่นๆ ที่แตกต่างไปจากคนไทย ”

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2535)

แสดงว่าผู้เรียนจะได้เรียนรู้เกี่ยวกับความคล้ายคลึงและความแตกต่างกันของชนชาติต่างๆ แล้วผู้เรียนยังจะได้พัฒนาทัศนคติและเจตคติของตนเองในด้านการยอมรับความแตกต่างระหว่างบุคคลอีกด้วย

เรื่องความรักความเอื้ออาทรที่เป็นอีกองค์ประกอบหนึ่งของการมีใจเปิดกว้างนั้นพบว่า ส่วนใหญ่เป็นข้อความแทรกอยู่ในสาระของหลักสูตรตามหน่วยต่างๆ ที่เกี่ยวกับครอบครัวซึ่งไม่ได้อ้างถึงเรื่องความรักความเอื้ออาทรโดยตรงแต่เป็นการอธิบายเรื่องความสัมพันธ์และความอบอุ่นระหว่างสมาชิกในครอบครัวซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของการมีทัศนคติที่ดีต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน เช่น ข้อความที่ปรากฏในคำอธิบายของหน่วยที่ 2 ชีวิตในบ้านของระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-2 ที่ระบุไว้ว่า

“มีความชื่นชมและปฏิบัติตนเป็นสมาชิกที่ดีและลูกที่ดีของพ่อแม่ รักครอบครัว มีเจตคติที่ถูกต้องในการดำรงชีวิตตามแบบครอบครัวไทย” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2535)

นอกจากนั้นในหน่วยที่ 2 ชีวิตในบ้านของระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 5-6 นั้นพบเรื่องความรักความเอื้ออาทรดังข้อความที่ปรากฏว่า

“แสดงความคิดเห็นและความรู้สึกต่อความต้องการความรัก และความอบอุ่นภายในครอบครัว ความสุขภายในครอบครัว ”

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2535)

ข้อความข้างต้นแสดงถึงความรักและความอบอุ่นภายในครอบครัว การมอบความปรารถนาดีให้กันแก่คนในครอบครัวเป็นการเริ่มต้นให้ผู้เรียนได้รู้จักกับการส่งมอบความรู้สึกที่ดีให้แก่ผู้อื่น ส่วนเรื่องการเคารพความเห็นและการตัดสินใจของผู้อื่นนั้นยังไม่พบในการวิเคราะห์ครั้งนี้

หลักความมีวินัยที่พบในการวิเคราะห์หลักสูตรประถมศึกษาพุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) ร้อยละ 12.96 ถึงแม้ว่าจุดหมายของหลักสูตรจะได้ไม่ได้กล่าวถึงเรื่องความมี

วินัยไว้โดยตรงแต่ความมีวินัยนี้ช่วยทำให้ผู้เรียนสามารถดำรงชีวิตอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างสงบเรียบร้อยตามจุดหมายของหลักสูตรที่ต้องการให้ผู้เรียนครองชีวิตอย่างมีความสุขจึงพบมากเป็นลำดับที่ 3 โดยแบ่งเป็นเรื่องการเคารพกฎกติการ้อยละ 7.40 และเรื่องการไม่ละเมิดกฎกติการ้อยละ 5.55

เรื่องการเคารพกฎกติกานั้นพบข้อความที่ต้องการให้ผู้เรียนศึกษาเกี่ยวกับกฎกติกาประเภทต่างๆ เพื่อให้ผู้เรียนได้รู้ถึงแนวทางในการปฏิบัติตน เช่น ในหน่วยที่ 3 สิ่งที่อยู่รอบตัวเราของระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-2 ที่ระบุไว้ว่า

“รวบรวมการปฏิบัติต่างๆ ของนักเรียนในโรงเรียน และผลของการปฏิบัติ อภิปรายจัดหมวดหมู่ จำแนกเป็นการปฏิบัติที่ดีและไม่มีสรุปเป็นกฎ ระเบียบ และ ข้อควรปฏิบัติในโรงเรียน”
(กระทรวงศึกษาธิการ, 2535)

ข้อความข้างต้นแสดงถึงการใช้ผู้เรียนจะได้เป็นผู้สร้างกฎหรือกติกา ที่ตนเองจะต้องปฏิบัติ ทำให้ผู้เรียนเห็นคุณค่าและความสำคัญของกฎหรือกติกาดังกล่าวนำไปสู่การเต็มใจที่ปฏิบัติตามกฎหรือกติกาที่เป็นข้อตกลงร่วมกันของสังคม ลักษณะเดียวกันกับคำอธิบายของสาระหลักสูตรในหน่วยที่ 10 เรื่องการเมืองการปกครองของระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 5-6 แต่เปลี่ยนจากกฎระเบียบของโรงเรียนเป็นกฎหมายบ้านเมือง และแนวทางการปฏิบัติตามกฎหมายบ้านเมือง นอกจากนี้แล้วในหน่วยที่ 4 เรื่องชาติไทยในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 5-6 ยังปรากฏข้อความที่ว่า

“จำแนกความดีความชั่ว มีความเลื่อมใสศรัทธาในศาสนาที่ตนนับถือรู้จักผิดชอบชั่วดี และประพฤติตนอยู่ในกรอบแห่งศีลธรรมอย่างมีเหตุผล” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2535)

ข้อความนี้แสดงให้เห็นว่านอกจากเรื่องการปฏิบัติตามกฎระเบียบ และกฎหมายต่างๆ แล้วเรื่องกรอบแห่งศีลธรรม ก็เป็นข้อตกลงร่วมกันของสังคมอีกประเภทหนึ่งที่เป็นวัฒนธรรมอันดีที่คนในสังคมเห็นชอบและปฏิบัติตาม

เรื่องการไม่ละเมิดกฎกติกาที่พบในหลักสูตรประถมศึกษาพุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) นั้นปรากฏคู่กับการเคารพกฎกติกา เช่น ในคำอธิบายหน่วยที่ 10 การเมืองการปกครองของระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 5-6 พบข้อความระบุไว้ว่า

“รวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับการปฏิบัติและไม่ปฏิบัติตามกฎหมายบ้านเมืองของประชาชน อภิปราย วิเคราะห์ มูลเหตุของการปฏิบัติและไม่ปฏิบัติตามดังกล่าว สรุปเป็นหลักการปฏิบัติที่ถูกต้อง ไม่ฝ่าฝืนกฎหมายบ้านเมือง” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2535)

ข้อความข้างต้นแสดงถึงเรื่องที่มาของกฎหมาย การปฏิบัติและไม่ปฏิบัติตามกฎหมายซึ่งมักจะปรากฏอยู่ควบคู่กัน เช่นเดียวกันกับที่ปรากฏในคำอธิบายหน่วยเรื่องหน้าที่ของชนชาวไทยของ

ระดับชั้นประถมปีที่ 5-6 ที่พบเรื่องการไม่ละเมิดกฎหมาย และในหน่วยที่ 4 เรื่องชาติไทยของระดับชั้นประถมปีที่ 5-6 ที่พบเรื่องการไม่ละเมิดกรอบของวัฒนธรรมอันดี

หลักสิทธิเสรีภาพตามที่ได้วิเคราะห์จากหลักสูตรประถมศึกษาพุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) นี้เมื่อเทียบกับหลักประชาธิปไตยทั้งหมดคิดเป็นร้อยละ 9.52 ประกอบด้วยเรื่องการรู้จักสิทธิของตนเองร้อยละ 3.70 เรื่องการไม่ละเมิดสิทธิของผู้อื่นร้อยละ 3.70 และเรื่องความมีอิสระร้อยละ 1.85 โดยที่ในหลักสูตรประถมศึกษาพุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) มีจุดหมายอยู่ประการหนึ่งระบุไว้ว่า

“มีความภาคภูมิใจในความเป็นไทย มีนิสัยไม่เห็นแก่ตัว ไม่เอาเปรียบผู้อื่น และอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข ”

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2535)

จุดมุ่งหมายข้างต้นเป็นความต้องการให้ผู้เรียนไม่เอาเปรียบผู้อื่น ไม่เบียดเบียนเอาผลประโยชน์ที่คนอื่นควรได้มาเป็นของตนเองและอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุขซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการไม่ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อนนั่นคือไม่ไปละเมิดสิทธิของผู้อื่นนั่นเอง เช่นเดียวกันกับจุดประสงค์ของกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตที่ระบุไว้ว่า

“เข้าใจหลักของการอยู่ร่วมกันในสังคม โดยตระหนักในหน้าที่ความรับผิดชอบ ปฏิบัติตนในขอบเขตแห่งสิทธิและเสรีภาพ ”

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2535)

จุดประสงค์ข้อนี้แสดงว่าผู้เรียนจะต้องรู้จักกับขอบเขตของการใช้สิทธิเสรีภาพว่าตนเองนั้นสามารถใช้สิทธิได้อย่างไรที่จะไม่ไปรบกวนหรือทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน และก่อนหน้านั้นผู้เรียนจะต้องรู้จักและเข้าใจเรื่องสิทธิและเสรีภาพของตนเองก่อนว่าสามารถทำอะไรได้บ้าง เป็นส่วนหนึ่งหลักสิทธิและเสรีภาพ ทั้งเรื่องการรู้จักสิทธิของตนเอง การไม่ละเมิดสิทธิของผู้อื่น และเรื่องความมีอิสระ เมื่อศึกษาต่อมาในสาระของหลักสูตรพบว่าในคำอธิบายของสาระหลักสูตรในหน่วยที่ 10 เรื่องการเมืองการปกครองของระดับชั้นประถมปีที่ 5-6 นั้นได้ให้ไว้ถึงเรื่องการวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับสิทธิตามระบอบประชาธิปไตยแสดงว่าผู้เรียนจะได้เรียนรู้เกี่ยวกับเรื่องสิทธิของตนเองในฐานะเป็นพลเมืองตามระบอบประชาธิปไตย

เรื่องความมีอิสระที่พบในหลักสูตรประถมศึกษาพุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) นั้นพบคำว่าเสรีภาพซึ่งแสดงถึงความมีอิสระที่จะกระทำการใดๆ โดยไม่ตกอยู่ใต้อำนาจของผู้อื่นในจุดประสงค์ของกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตที่ต้องการให้ผู้เรียนเข้าใจหลักการอยู่ร่วมกันในสังคมเข้าใจเรื่องเสรีภาพและขอบเขตของเสรีภาพแสดงว่าผู้เรียนจะต้องมีความรู้ความเข้าใจเรื่องเสรีภาพของตนเองและต้องรู้จักกับขอบเขตการใช้เสรีภาพต่างๆ ด้วย

หลักการมีส่วนร่วมที่พบในหลักสูตรประถมศึกษาพุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) คิดเป็นร้อยละ 9.52 ซึ่งพบเพียงแคในคำอธิบายของสาระหลักสูตรเท่านั้น โดยแบ่งเป็นเรื่องการมีส่วนร่วมในสังคมร้อยละ 7.40 และเรื่องการมีส่วนร่วมทางการเมืองร้อยละ 1.85 สำหรับการมีส่วนร่วมในสังคมนั้นพบปรากฏคำอธิบายที่เกี่ยวกับลักษณะของการร่วมกิจกรรมของสังคมในหลายรูปแบบ เช่น ในหน่วยย่อยเรื่องศาสนาของหน่วยที่ 4 ชาติไทยของระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 3-4 นั้น ปรากฏข้อความที่ว่า

“ฝึกปฏิบัติด้วยสถานการณ์จำลอง หรือมีส่วนร่วมในวันสำคัญทางศาสนา คือวัน อาสาฬหบูชา วันเข้าพรรษา วันออกพรรษา วันธรรมสวนะ” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2535)

และหน่วยที่ 8 เรื่องข่าวและเหตุการณ์และวันสำคัญในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 3-4 ยังให้คำอธิบายไว้ว่า

“อภิปราย วางแผนการจัดกิจกรรมในวันสำคัญต่างๆ ตามโอกาสที่มาถึง ร่วมกิจกรรมในวันสำคัญในทางสร้างสรรค์ มีประโยชน์ต่อตนเองและผู้อื่น” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2535)

ลักษณะของการร่วมกิจกรรมของสังคมทั้ง งานวันสำคัญ กิจกรรมทางศาสนา เหล่านี้ถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของการมีส่วนร่วมทางสังคมที่เป็นจุดเริ่มต้นให้ผู้เรียนได้รู้จักการทำงานร่วมกับผู้อื่น นอกจากนี้ยังพบเรื่องการมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่นของตนเอง การป้องกันปัญหาสังคม การไขปัญหาที่มีผลกระทบต่อคนในชุมชน และการมีส่วนร่วมในแก้ไขพัฒนาสิ่งแวดล้อมในชุมชนของตนเอง ในหน่วยที่ 3 เรื่องสิ่งที่อยู่รอบตัวเราของระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 5-6 ดังข้อความที่ปรากฏว่า

“มีทักษะในการศึกษาวิเคราะห์เหตุปัจจัยที่มีผลกระทบต่อชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชนตนเอง สรุปเป็นหลักการพัฒนาท้องถิ่น ร่วมกิจกรรมการพัฒนาชุมชนในโอกาสอันควร” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2535)

เรื่องการมีส่วนร่วมทางการเมืองนั้นพบเพียงหนึ่งครั้งเท่านั้น พบในคำอธิบายของสาระหลักสูตรหน่วยที่ 10 เรื่องการเมืองและการปกครองของระดับชั้นประถมปีที่ 5-6 ที่อธิบายไว้ว่า

“มีความเลื่อมใสในระบอบการปกครองที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข ปฏิบัติตนและร่วมกิจกรรมในระบอบประชาธิปไตยอย่างสอดคล้องตามควรแก่วัย” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2535)

การร่วมกิจกรรมประชาธิปไตยอย่างเหมาะสมกับวัยเป็นส่วนหนึ่งของการมีส่วนร่วมทางการเมืองโดยหมายถึงว่าผู้เรียนซึ่งยังเป็นเยาวชนที่ยังไม่มีสิทธิ์ในการเลือกตั้ง ก็สามารถเข้าร่วม

กิจกรรมประชาธิปไตยอื่นที่เหมาะสมกับวัยของตนเองได้ แต่ถึงอย่างไรก็ตามไม่ได้มีรายละเอียดถึงกิจกรรมประชาธิปไตยดังกล่าวว่าประกอบด้วยอะไรบ้าง

หลักเหตุผลเป็นพื้นฐานของประชาธิปไตยที่จะช่วยให้คนในสังคมรู้จักใช้ความคิดเพื่อพิจารณาสิ่งต่างๆ โดยภายในหลักสูตรประถมศึกษาพุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) นี้ พบหลักเหตุผลคิดเป็นร้อยละ 7.40 โดยแบ่งเป็นเรื่องการคิดอย่างมีวิจารณญาณร้อยละ 5.55 และเรื่องการแสดงความคิดเห็นและการตัดสินใจอย่างมีเหตุผลร้อยละ 1.85 เรื่องการมีวิจารณญาณนี้ปรากฏเพียงเรื่องการศึกษาข่าวสารและการใช้วิจารณญาณในการอภิปรายเกี่ยวกับการปกครองระบอบประชาธิปไตย ซึ่งไม่ได้อธิบายถึงเรื่องการคิดอย่างมีวิจารณญาณโดยตรงแต่เป็นลักษณะของกระบวนการที่ต้องใช้การคิดอย่างมีวิจารณญาณเพื่อดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่ง ดังเช่นในหน่วยที่ 5 เรื่องข่าวเหตุการณ์วันสำคัญของระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-2 มีข้อความปรากฏว่า

“รวบรวมข่าว เหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นรอบๆ ตัว จำแนกระหว่างข้อเท็จจริงและความคิดเห็น อภิปรายเรียงลำดับเหตุการณ์ สรุปใจความสำคัญ แล้วนำเสนอ” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2535)

ข้อความนี้แสดงถึงขั้นตอนของการพิจารณาข่าวสารและเหตุการณ์ต่างๆ อย่างมีวิจารณญาณ โดยกระบวนการทางปัญญา โดยนำข้อมูล มาวิเคราะห์ สังเคราะห์ แยกแยะ ตีความ จัดระเบียบ เพื่อหาข้อสรุป ลักษณะเดียวกันกับเรื่องการแยกแยะข้อเท็จจริงและข้อคิดเห็นออกจากกันในการวิเคราะห์ข่าวที่พบในหน่วยที่ 8 เรื่องข่าวเหตุการณ์และวันสำคัญของระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 5-6 ที่อธิบายไว้ว่า

“รวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับข่าวสารและเหตุการณ์ต่างๆ ของชุมชนหรือจังหวัดจากแหล่งข่าวต่างๆ วิเคราะห์หรืออภิปราย จัดจำแนก แยกแยะข้อเท็จจริงสรุปเป็นความรู้หรือหลักการที่จะนำมาใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวัน” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2535)

นอกจากนี้ในหน่วยที่ 10 เรื่องการเมืองการปกครองของระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 5-6 ยังพบเรื่องเกี่ยวกับการวิเคราะห์ อภิปรายเกี่ยวกับข้อดีข้อเสียของระบอบประชาธิปไตยที่จะต้องใช้ทักษะในการคิดอย่างมีวิจารณญาณอีกด้วย

สำหรับเรื่องการแสดงความคิดเห็นและการตัดสินใจอย่างมีเหตุผลนั้นปรากฏในหน่วยที่ 4 เรื่องชาติไทยของระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 3-4 ที่ระบุให้ผู้เรียนปฏิบัติตนโดยชอบโดยใช้เหตุผลเลือกหรือตัดสินใจทำอะไรนั้นต้องใช้เหตุผลประกอบ แต่ไม่ได้ให้รายละเอียดเพิ่มเติมถึงลักษณะของการปฏิบัติชอบดังกล่าว แต่สามารถตีความได้ว่าการแสดงความคิดเห็นและการตัดสินใจนั้นก็ถือเป็นการกระทำประเภทหนึ่งซึ่งจัดอยู่ในลักษณะของการปฏิบัติชอบนี้ได้ส่วนเรื่องเหตุผลสำคัญกว่าอารมณ์นั้นยังไม่พบข้อความหรือคำอธิบายใดภายในหลักสูตรฉบับนี้ที่สื่อถึงเรื่องดังกล่าว

หลักการเห็นแก่ประโยชน์ของส่วนรวมที่พบในหลักสูตรประถมศึกษาพุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) นี้เมื่อเทียบกับหลักประชาธิปไตยทั้งหมดคิดเป็นร้อยละ 5.55 สามารถแยกออกได้เป็นเรื่องการรักษาผลประโยชน์ของส่วนรวมร้อยละ 3.70 และเรื่องความเสียสละและความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ร้อยละ 1.85 เรื่องการรักษาผลประโยชน์ของส่วนรวมปรากฏเพียงเรื่องเกี่ยวกับการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติเท่านั้น ไม่ได้อธิบายครอบคลุมถึงเรื่องการรักษาผลประโยชน์ส่วนรวมลักษณะอื่น เช่น สาธารณสมบัติ สภาพแวดล้อม ฯลฯ ซึ่งเรื่องการรักษาทรัพยากรธรรมชาติที่พบเหล่านี้ส่วนใหญ่จะอยู่ในหน่วยเรื่องสิ่งที่อยู่รอบตัวเราเกี่ยวกับวิธีการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติประเภทต่างๆ ทั้งพืชและสัตว์ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นเนื้อหาทางวิทยาศาสตร์ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต ดังเช่นในคำอธิบายของสาระหลักสูตรในหน่วยที่ 3 สิ่งที่อยู่รอบตัวเราของระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 3-4

“เห็นคุณค่าของธรรมชาติ ปฏิบัติตนในการใช้และสงวนรักษา ทรัพยากรธรรมชาติได้ถูกต้องเหมาะสม” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2535)

ข้อความนี้แสดงว่าภายในหน่วยนี้ ผู้เรียนจะได้เรียนรู้เรื่องทรัพยากรธรรมชาติที่ถือเป็นสมบัติของส่วนรวมประเภทหนึ่ง และจะได้มีแนวทางในการปฏิบัติตนในการใช้และสงวนรักษา ทรัพยากรธรรมชาติซึ่งก็คือการรักษาผลประโยชน์ของส่วนรวม ลักษณะเดียวกันกับเรื่อง ทรัพยากรธรรมชาติ ความรักชื่นชมและหวงแหนทรัพยากรธรรมชาติร่วมมือกันเพื่อสงวนและรักษา ทรัพยากรธรรมชาติในหน่วยเรื่องสิ่งมีชีวิตของระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 5-6 นอกจากนี้ในหน่วยย่อย เรื่องหน้าที่ของคนไทยในหน่วยที่ 4 ชาติไทยของระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 5-6 ได้กล่าวถึงเรื่องการเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมไว้ว่า

“เห็นความสำคัญของการปฏิบัติตนเป็นพลเมืองดี เห็นแก่ ประโยชน์ส่วนร่วม เคารพกฎหมายบ้านเมือง ยอมรับและปฏิบัติตาม ด้วยความเต็มใจ” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2535)

ข้อความข้างต้นแสดงถึงหน้าที่ของพลเมืองที่ดีที่จะต้องมีความเสียสละประโยชน์ส่วนตัว เพื่อประโยชน์ของคนส่วนมาก แต่ก็ยังไม่ได้ให้รายละเอียดถึงแนวทางการปฏิบัติในการเสียสละอื่นๆ ไว้ ส่วนเรื่องการบำเพ็ญประโยชน์นั้นไม่พบในการวิเคราะห์หลักสูตรฉบับนี้

หลักความเท่าเทียมนั้นเป็นหลักที่พบน้อยที่สุดในการวิเคราะห์หลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) ครั้งนี้ โดยพบเพียงร้อยละ 3.70 แบ่งเป็นเรื่องการวาง ตนเป็นกลางและไม่อคติร้อยละ 1.85 และเรื่องการไม่เลือกปฏิบัติร้อยละ 1.85 เรื่องการวางตนเป็น กลางนั้นพบเพียงหนึ่งครั้งในคำอธิบายของหน่วยที่ 8 เรื่องประเทศเพื่อนบ้านของระดับชั้น ประถมศึกษาปีที่ 5-6 ที่ว่า

“มีความรู้สึกและเจตคติที่ดีต่อชนชาติอื่นๆ ที่แตกต่างไปจากคนไทย ปฏิบัติต่อชนชาติอื่นด้วยใจเป็นกลาง ปราศจากอคติ”
(กระทรวงศึกษาธิการ, 2535)

ข้อความข้างต้นอธิบายถึงการที่จะปฏิบัติตนต่อชนชาติอื่นๆ ด้วยใจเป็นกลางและปราศจากอคติได้นั้นจะต้องมีพื้นฐานมาจากการมีความรู้สึกและเจตคติที่ดีต่อชนชาติอื่นๆ เสียก่อน สำหรับเรื่องการไม่เลือกปฏิบัติที่พบในหน่วยย่อยเรื่องชาติไทยในปัจจุบันของหน่วยที่ 4 ชาติไทย ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 3-4

“มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการดำรงชีวิตของคนไทยในภาคต่างๆ สามารถสังเกตความคล้ายคลึงและความแตกต่างชื่นชมในวิถีชีวิตดังกล่าว ไม่มีอคติในเรื่องความแตกต่าง ปฏิบัติตนได้อย่างถูกต้องในความแตกต่างดังกล่าว” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2535)

ข้อความข้างต้นอธิบายเรื่องการปฏิบัติตนที่ถูกต้องต่อคนไทยในภาคต่างๆ มีทั้งความแตกต่างและคล้ายคลึงกันในการดำรงชีวิตผู้เรียนจะได้เรียนรู้วิธีการปฏิบัติตนต่อผู้อื่นอย่างเท่าเทียมกันไม่เลือกปฏิบัติด้วยเหตุผลทางด้านความแตกต่าง ซึ่งทั้งเรื่องเรื่องการวางตนเป็นกลางและเรื่องการไม่เลือกปฏิบัติเป็นลักษณะของการกระทำที่เป็นผลมาจากการยอมรับและเคารพในความแตกต่างระหว่างบุคคล

หลักการแก้ไขปัญหาโดยสันติวิธีที่พบในหลักสูตรประถมศึกษาพุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) นี้พบน้อยที่สุดเท่ากับหลักความเท่าเทียมคิดเป็นร้อยละ 3.70 โดยพบเรื่องเพียงเรื่องความสามัคคี ในหน่วยที่ 4 ชาติไทยของระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-2 ที่อธิบายไว้ว่า

“อภิปรายเกี่ยวกับความหมายของเนื้อร้องในเพลงชาติ สีที่ใช้ในธงชาติ และสัญลักษณ์ในแผนที่ เน้นความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของชนชาติไทย” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2535)

“มีความคิดรวบยอดเกี่ยวกับคนไทยและชนชาติไทย มีชื่นชมในความเป็นไทยและซาบซึ้งต่อความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนในชาติ” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2535)

ทั้งสองข้อความข้างต้นอ้างถึงความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนในชาติ ที่สื่อความหมายได้ถึงเรื่องความสามัคคี ความพร้อมใจ ความเป็นหนึ่งเดียว เพื่อบรรลุเป้าหมาย นอกจากเรื่องความสามัคคีของคนในชาติแล้วในหลักสูตรประถมศึกษาพุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) นี้ยังพบเรื่องความสามัคคีกันในการทำงานการแบ่งงานกันทำ การทำงานร่วมกับผู้อื่นอยู่ในจุดหมายของหลักสูตรที่ต้องการให้ผู้เรียนมีความรู้และทักษะการทำงานพื้นฐานและทำงานร่วมกับ

ผู้อื่นซึ่งพื้นฐานสำคัญในการอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมต่อไป ได้อีกด้วยสำหรับเรื่องความอดทนอดกลั้น ความประนีประนอม และวิธีการแก้ไขปัญหาย่างสันติวิธีนั้นยังไม่ปรากฏในการวิเคราะห์ครั้งนี้

การวิเคราะห์หลักสูตรประถมศึกษาพุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) ครั้งนี้นั้นพบหลักประชาธิปไตยตามกรอบที่วางไว้ทั้ง 9 หลักได้แก่ หลักเหตุผล หลักสิทธิเสรีภาพ หลักความเท่าเทียม หลักความรับผิดชอบ หลักการมีใจเปิดกว้าง หลักการเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม หลักการมีส่วนร่วม และหลักการแก้ไขปัญหายโดยสันติวิธี แต่ละหลักพบมากน้อยแตกต่างกันออกไปโดยผลการวิเคราะห์ครั้งนี้มี 2 หลัก ที่พบมากแตกต่างออกมาจากหลักประชาธิปไตยอื่นนั่นคือ หลักความรับผิดชอบ และหลักการมีใจเปิดกว้าง ดังนั้นจึงอธิบายได้ว่าหลักสูตรประถมศึกษาพุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) นั้นให้ความสำคัญเกี่ยวกับประชาธิปไตยโดยเน้นไปที่ หลักความรับผิดชอบ และหลักการมีใจเปิดกว้าง ซึ่งหลักประชาธิปไตยทั้ง 2 นี้ยังสอดคล้องกับความมุ่งหมายของหลักสูตรที่ต้องการมุ่งพัฒนาผู้เรียนให้สามารถพัฒนาคุณภาพชีวิตและทำประโยชน์ให้แก่สังคมตามบทบาทและหน้าที่ของตนเองในฐานะพลเมืองดีตามระบอบประชาธิปไตยและต้องการให้ผู้เรียนทันต่อการเปลี่ยนแปลง ส่วนความมุ่งหมายของหลักสูตรที่ต้องการให้ผู้เรียนดำรงชีวิตอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างมีความสุข ก็พบหลักความมีวินัยที่ถึงแม้จะไม่ได้พบเป็นเป็นจำนวนมากเทียบเท่ากับหลักประชาธิปไตยทั้ง 2 อันดับแรกแต่ก็พบมากถึงร้อยละ 12.96 เป็นอันดับที่ 3

1.3 ผลการวิเคราะห์เนื้อหาเรื่องประชาธิปไตยในหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551

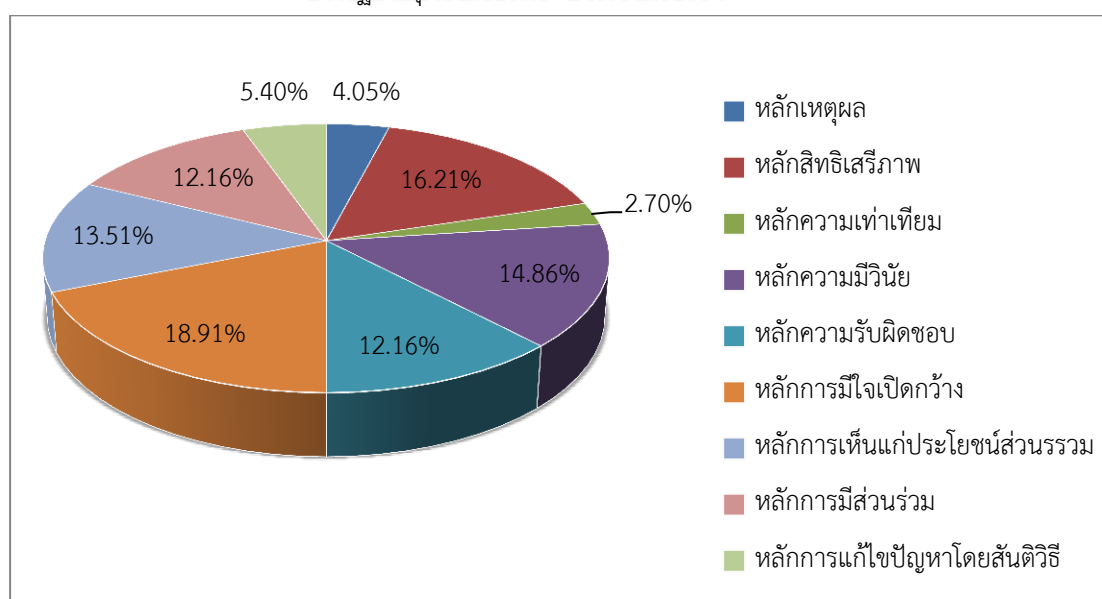
การวิเคราะห์หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช 2551 ครั้งนี้ทำให้ได้พบว่ามีหลักประชาธิปไตยทั้ง 9 หลักคือ หลักเหตุผล หลักสิทธิเสรีภาพ หลักความเท่าเทียม หลักความรับผิดชอบ หลักการมีใจเปิดกว้าง หลักการเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม หลักการมีส่วนร่วม และหลักการแก้ไขปัญหายโดยสันติวิธี ปรากฏอยู่ทั้งในความนำ วิสัยทัศน์ หลักการ จุดหมาย สมรรถนะของผู้เรียน คุณลักษณะอันพึงประสงค์ มาตรฐานการเรียนรู้ ตัวชี้วัด สาระการเรียนรู้ของกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษาและวัฒนธรรม โดยความมุ่งหมายหลักของหลักสูตรนี้นั้นต้องการมุ่งพัฒนาผู้เรียนให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกายและจิตใจ มีจิตสำนึกในความเป็นพลเมืองไทยและพลเมืองโลกยึดมั่นการปกครองในระบอบประชาธิปไตย

เมื่อพิจารณารายละเอียดของหลักสูตรพบว่าในหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 นั้นมีพื้นฐานการพัฒนามาจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 (พ.ศ. 2550 - 2554) ที่เน้นเรื่องการพัฒนาคนให้รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงและมีจิตสาธารณะ จึงพบหลักการมีใจเปิดกว้างและหลักการเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม และหลักสูตรนี้เองยังพัฒนาขึ้นมาจาก

นโยบายของกระทรวงศึกษาธิการในการพัฒนาเยาวชนของชาติเข้าสู่โลกยุคศตวรรษที่ 21 ที่ให้ความสำคัญกับการอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างสันติจึงพบหลักความมีวินัยและหลักการมีส่วนร่วม นอกจากนี้หลักสูตรนี้ยังมีวิสัยทัศน์เกี่ยวกับจิตสำนึกในความเป็นพลเมืองไทยและพลโลกจึงพบหลักความรับผิดชอบและหลักสิทธิเสรีภาพ หลักประชาธิปไตยที่ได้กล่าวมานี้ล้วนสอดคล้องและตอบรับกับพื้นฐานการพัฒนาและวิสัยทัศน์ของหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช 2551 ที่เป็นเพียงส่วนหนึ่งจากผลการวิเคราะห์ทั้งหมด ยังมีหลักประชาธิปไตยด้านอื่นๆ ที่พบเพิ่มเติมในสาระของหลักสูตรอีกเป็นจำนวนมากซึ่งมีรายละเอียดที่แตกต่างกันออกไป

โดยถึงแม้จะพบหลักประชาธิปไตยทั้ง 9 ด้าน ตามกรอบของหลักประชาธิปไตยไทยที่วางไว้แต่ หลักการมีใจเปิดกว้าง หลักสิทธิเสรีภาพ หลักความมีวินัย หลักการเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม หลักความรับผิดชอบและหลักการมีส่วนร่วมนั้นเป็นหลักที่พบมากแตกต่างจากหลักประชาธิปไตยอื่นๆ เมื่อเทียบเป็นสัดส่วนร้อยละจะกระจายกันอยู่ระหว่างร้อยละ 12.16-18.91 ส่วนหลักประชาธิปไตยด้านอื่นๆที่เหลือนั้น พบใกล้เคียงกันอยู่ระหว่างร้อยละ 2.70 - 5.40 จึงทำให้หลักประชาธิปไตยทั้ง 6 ด้านนั้นแตกต่างออกมา สำหรับหลักการแก้ไขปัญหาโดยสันติวิธีที่ถึงแม้จะเป็นส่วนหนึ่งของการดำรงชีวิตอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างสันติตามนโยบายของกระทรวงศึกษาธิการในการพัฒนาเยาวชนของชาติเข้าสู่โลกยุคศตวรรษที่ 21 นั้นยังพบเรื่องนี้ในการวิเคราะห์ครั้งนี้เพียงร้อยละ 5.40 เท่านั้น เช่นเดียวกับกับหลักเหตุผล และหลักความเท่าเทียมที่เป็นหลักการของการพัฒนาหลักสูตรฉบับนี้ก็พบเพียงร้อยละ 4.50 และ 2.70 เท่านั้นอธิบายได้ดังรายละเอียดต่อไปนี้

แผนภาพที่ 4 หลักประชาธิปไตยที่พบจากวิเคราะห์เนื้อหาเรื่องประชาธิปไตยในหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช 2551

การวิเคราะห์เนื้อหาเรื่องประชาธิปไตยในหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 พบว่ามีหลักประชาธิปไตยปรากฏทั้งสิ้น 9 หลักโดยที่หลักการมีใจเปิดกว้างเป็น หลักที่พบมากที่สุด 14 ครั้ง คิดเป็นร้อยละ 18.91 รองลงมาคือหลักสิทธิเสรีภาพที่พบ 12 ครั้งคิดเป็น ร้อยละ 16.21 ลำดับถัดมาคือหลักความมีวินัยพบทั้งสิ้น 11 ครั้งคิดเป็นร้อยละ 14.86 ลำดับถัดมาคือ หลักการเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมพบทั้งสิ้น 10 ครั้งคิดเป็นร้อยละ 13.51 ส่วนหลักความรับผิดชอบ และหลักการมีส่วนร่วมพบเท่ากันทั้งสิ้น 9 ครั้งคิดเป็นร้อยละ 12.16 หลักการแก้ไขปัญหาโดยสันติวิธี พบ 4 ครั้ง คิดเป็นร้อยละ 5.40 หลักเหตุผลพบทั้งสิ้น 3 ครั้ง คิดเป็นร้อยละ 4.05 และน้อยที่สุดคือ หลักความเท่าเทียมที่พบ 2 ครั้งคิดเป็นร้อยละ 2.70 โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

หลักการมีใจเปิดกว้างนั้นเป็นหลักที่พบมากที่สุดในหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้น พื้นฐานพุทธศักราช 2551 โดยพบร้อยละ 18.91 แบ่งเป็นเรื่องการยอมรับและเข้าใจความแตกต่าง ของบุคคลร้อยละ 10.81 เรื่องการยอมรับสิ่งใหม่ที่แตกต่างไปจากเดิมร้อยละ 6.75 และเรื่องการ เคารพความเห็นและการตัดสินใจของผู้อื่นร้อยละ 1.35 โดยพื้นฐานของการพัฒนาหลักสูตรฉบับนี้มา จากนโยบายของกระทรวงศึกษาธิการในการพัฒนาเยาวชนของชาติเข้าสู่โลกยุคศตวรรษที่ 21 ที่ เกี่ยวกับความสามารถในการอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างสันติซึ่งการยอมรับและเข้าใจความแตกต่างของ บุคคลก็เป็นหนึ่งในวิธีที่จะสามารถอยู่ร่วมกับผู้คนที่มีความแตกต่างอย่างหลากหลายบนโลกนี้ได้จึงพบ เรื่องการยอมรับและเข้าใจความแตกต่างของบุคคลมากที่สุด โดยในสาระการเรียนรู้แกนกลางพบเรื่อง การยอมรับความต่างนี้เป็นจำนวนมากเฉพาะอย่างยิ่งในสาระที่ 2 หน้าที่พลเมือง วัฒนธรรมและ การดำรงชีวิตในสังคม มาตรฐานการเรียนรู้ ส 2.1 นั้นพบตัวชี้วัดที่ระบุไว้เกี่ยวกับเรื่องการยอมรับ ความแตกต่างหลายตัวชี้วัด ดังเช่น ตัวชี้วัด ส 2.1 ป.2/3 ที่ระบุไว้ว่า

“แสดงพฤติกรรมในการยอมรับความคิด ความเชื่อ และการ ปฏิบัติของบุคคลอื่นที่แตกต่างกันโดยปราศจากอคติ”
(กระทรวงศึกษาธิการ, 2552)

ภายในตัวชี้วัดนี้จึงมีสาระการเรียนรู้แกนกลางเกี่ยวกับความแตกต่างของคนในสังคม เรื่องความคิด ความเชื่อ ความสามารถและการปฏิบัติตนของบุคคลที่แตกต่างกันแสดงว่าผู้เรียน นอกจากได้เรียนรู้เรื่องความแตกต่างในลักษณะต่างๆ แล้ว ยังจะได้แนวทางในการปฏิบัติตนหรือ แสดงพฤติกรรมที่แสดงให้เห็นถึงการยอมรับความแตกต่างเหล่านั้นด้วย เช่นเดียวกันกับข้อความที่ ระบุไว้ในตัวชี้วัด ส 2.1 ป.3/2 ที่ว่า

“บอกพฤติกรรมการดำเนินชีวิตของตนเองและผู้อื่นที่อยู่ในกระแส วัฒนธรรมที่หลากหลาย” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2552)

ภายในตัวชี้วัดนี้จึงมีสาระการเรียนรู้แกนกลางเกี่ยวกับพฤติกรรมของตนเองและคนอื่นๆ ที่แตกต่างกันไปรวมไปถึงสาเหตุของความแตกต่างดังกล่าว และยังพบตัวชี้วัด ส 2.1 ป.4/4 ที่ระบุไว้ว่า

“อธิบายความแตกต่างทางวัฒนธรรมของกลุ่มคนในท้องถิ่น”

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2552)

ภายในตัวชี้วัดนี้ผู้เรียนได้เรียนรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมในภาคต่างๆ ที่มีความแตกต่างอย่างหลากหลายของสังคมไทย ถึงแม้จะอยู่ในสาระประวัติศาสตร์แต่ก็มีสาระการเรียนรู้ที่แสดงถึงความแตกต่างของสังคมไทย ลักษณะเดียวกันกับตัวชี้วัด ส 2.1 ป.6/4 ที่กำหนดไว้ว่า

“อธิบายคุณค่าทางวัฒนธรรมที่แตกต่างกันระหว่างกลุ่มคนใน

สังคมไทย” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2552)

ตัวชี้วัดนี้นอกจากผู้เรียนได้เรียนรู้เกี่ยวกับความแตกต่างทางวัฒนธรรมแล้ว ผู้เรียนต้องเข้าใจความแตกต่างที่เกิดขึ้น ตระหนักเห็นคุณค่าและความสำคัญของความแตกต่างดังกล่าวที่ทำให้สังคมไทยมีความหลากหลาย ซึ่งจะนำไปสู่การยอมรับในความแตกต่างระหว่างบุคคลต่อไป เมื่อศึกษาต่อมาพบว่าในสาระที่ 4 ประวัติศาสตร์ ปรัชญาสาระการเรียนรู้แกนกลางเรื่องขนบธรรมเนียม ประเพณี และวัฒนธรรมของชุมชนใกล้เคียงที่มีความเหมือนและความแตกต่างกันกับชุมชนของตนเอง ในตัวชี้วัด ส 4.2 ป.3/3 ที่กำหนดไว้ว่า

“เปรียบเทียบความเหมือนและความแตกต่างทางวัฒนธรรมของ

ชุมชนตนเองกับชุมชนอื่นๆ” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2552)

นอกจากนั้นยังปรากฏข้อความที่เกี่ยวกับเรื่องการยอมรับความแตกต่างของประเทศเพื่อนบ้านที่มีสาระการเรียนรู้แกนกลางเกี่ยวกับพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของประเทศเพื่อนบ้านที่แตกต่างจากประเทศของตนเอง เพื่อนำไปสู่การสร้างความเข้าใจในสภาพปัจจุบันของประเทศเหล่านั้น ดังที่ปรากฏในตัวชี้วัด ส 4.2 ป.6/1 ที่ว่า

“อธิบายสภาพสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองของประเทศเพื่อน

บ้าน” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2552)

หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช 2551 นี้มีพื้นฐานมาจากแผนพัฒนา เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 (พ.ศ. 2550 - 2554) ที่มีเรื่องการพัฒนาคุณภาพของคนในสังคมไทยให้มีความรอบรู้อย่างเท่ากันและสามารถก้าวทันการเปลี่ยนแปลงเป็นหนึ่งในจุดเน้นสำคัญ จึงพบเรื่องการยอมรับสิ่งใหม่ที่แตกต่างจากเดิมเป็นจำนวนมาก ดังข้อความที่ปรากฏในความนำของหลักสูตรที่ว่า

“ปรับเปลี่ยนจุดเน้นในการพัฒนาคุณภาพคนในสังคมไทยให้มี

คุณธรรมและมีความรอบรู้อย่างเท่าทัน ให้มีความพร้อมทั้งด้านร่างกาย

สติปัญญา อารมณ์และศีลธรรม สามารถก้าวทันการเปลี่ยนแปลงเพื่อนำไปสู่สังคมฐานความรู้ได้อย่างมั่นคง” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2552)

การรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงนั้นเป็นลักษณะหนึ่งของการยอมรับสิ่งใหม่ที่แตกต่างไปจากเดิมที่มีพื้นฐานมาจากการมีใจเปิดกว้างไม่ยึดติดกับของเดิมเปิดรับความรู้ข้อมูลใหม่ๆ อยู่เสมอ และในหัวข้อสมรรถนะสำคัญของผู้เรียนนั้นต้องการให้ผู้เรียนมีความสามารถในการใช้ทักษะชีวิตซึ่งการปรับตัวให้ทันกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมและสภาพแวดล้อมเป็นส่วนหนึ่งในทักษะชีวิตเหล่านี้

นอกจากเรื่องการปรับตัวและก้าวทันการเปลี่ยนแปลงแล้วในความนำของหลักสูตรฉบับนี้เองยังได้บรรยายถึงความสำคัญของหลักสูตรที่จะพัฒนาเด็กและเยาวชนให้เป็นผู้พัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่องโดยปรากฏข้อความที่ว่า

“เพื่อพัฒนาเด็กและเยาวชนไทยทุกคนในระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานให้มีคุณภาพด้านความรู้ และทักษะที่จำเป็นสำหรับการดำรงชีวิตในสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงและแสวงหาความรู้เพื่อพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2552)

ข้อความนี้แสดงถึงความต้องการที่หลักสูตรอยากให้เกิดขึ้นกับผู้เรียนที่ผู้เรียนจะต้องต้องหมั่นหาไฝหาความรู้ข้อมูลใหม่ๆ อยู่เสมอเพื่อให้มีทักษะที่จำเป็นในการอยู่ในสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ดังนั้นการใฝ่รู้จึงเป็นสิ่งสำคัญที่จะทำให้ผู้เรียนได้พบกับความรู้ วิทยาการ และข้อมูลใหม่เพื่อที่จะไปสู่การเปิดใจกว้างและการเท่าทันการเปลี่ยนแปลงดังนั้นในหลักสูตรฉบับนี้จึงกำหนดให้การใฝ่รู้เป็นคุณลักษณะที่พึงประสงค์ประการหนึ่งที่จะมุ่งพัฒนาให้เกิดขึ้นกับผู้เรียน

เรื่องการเคารพความเห็นและการตัดสินใจของผู้อื่นนั้นพบเพียงเรื่องการเป็นสมาชิกที่ดีของครอบครัวที่จะต้องเป็นผู้มีเหตุผลและยอมรับความคิดเห็นของผู้อื่นในสาระการเรียนรู้แกนกลางตามตัวชี้วัด ส 2.1 ป.1/1 เกี่ยวกับการปฏิบัติตนเป็นสมาชิกที่ดีของครอบครัวในสาระที่ 2 หน้าที่พลเมือง วัฒนธรรม และการดำรงชีวิต ที่เป็นเพียงหนึ่งในวิธีการปฏิบัติตนในการเป็นสมาชิกที่ดีของครอบครัวเท่านั้น ส่วนเรื่องความรักและความเอื้ออาทรนั้นยังไม่ปรากฏในการวิเคราะห์ครั้งนี้

หลักสิทธิเสรีภาพตามที่ได้วิเคราะห์จากหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 นี้เมื่อเทียบกับหลักประชาธิปไตยทั้งหมดคิดเป็นร้อยละ 16.21 ประกอบด้วยเรื่อง การรู้จักสิทธิของตนเองร้อยละ 9.45 เรื่องการปกป้องสิทธิของตนเองร้อยละ 2.70 และเรื่องความมีอิสระร้อยละ 4.05 ในกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมนั้นผู้เรียนจะได้เรียนรู้เกี่ยวกับเรื่องสิทธิในสาระที่ 2 หน้าที่พลเมือง วัฒนธรรมและการดำเนินชีวิตในสังคม และเมื่อได้เรียนจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ผู้เรียนต้องสามารถปฏิบัติตนโดยการใช้สิทธิของตนเองได้ ดังนั้นในสาระและมาตรฐานการเรียนรู้จึงพบเรื่องการรู้จักสิทธิในลักษณะโดยในตัวชี้วัด ส 2.1 ป.4/3 ระบุไว้ว่า

“วิเคราะห์สิทธิพื้นฐานที่เด็กทุกคนพึงได้รับตามกฎหมาย”

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2552)

ตัวชี้วัดนี้มีสาระการเรียนรู้แกนกลางเกี่ยวกับสิทธิพื้นฐานของเด็กประเภทต่างๆ ซึ่งเป็นไปตามวัยของผู้เรียน โดยผู้เรียนได้ทราบถึงสิทธิที่ตนเองพึงมีและนำไปใช้อย่างเหมาะสม เช่นเดียวกันกับเรื่องสิทธิในฐานะของพลเมืองในสาระการเรียนรู้ของตัวชี้วัด ส. 2.1 ป.5/1 ที่ระบุไว้ว่า

“ยกตัวอย่างและปฏิบัติตนตามสถานภาพ บทบาท สิทธิ เสรีภาพ

และหน้าที่ในฐานะพลเมืองดี” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2552)

ข้อความข้างต้นแสดงถึงการปฏิบัติตนในฐานะพลเมืองที่ดีที่จะต้อง ปฏิบัติตนตามสิทธิที่ได้รับซึ่งภายใต้ตัวชี้วัดนี้มีสาระการเรียนรู้แกนกลางเกี่ยวกับสิทธิที่ต่างๆ ที่พลเมืองในสังคมประชาธิปไตยควรได้รับเพื่อให้ผู้เรียนได้ศึกษาไว้เป็นแนวทางในการปฏิบัติตน เมื่อศึกษาต่อมาพบว่า ในมาตรฐานการเรียนรู้ ส. 2.2 ที่เกี่ยวกับเรื่องระบบการเมืองการปกครองนั้นผู้เรียนจะได้เรียนรู้เกี่ยวกับสิทธิของตนเองที่พึงมีเมื่ออยู่ที่บ้านและที่โรงเรียนตามตัวชี้วัด ส. 2.2 ป.1/2 ที่ระบุไว้ว่า

“ระบุบทบาท สิทธิ หน้าที่ของตนเองในครอบครัวและโรงเรียน”

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2552)

ข้อความข้างต้นแสดงให้เห็นว่าผู้เรียนได้เรียนรู้เกี่ยวกับสิทธิที่แตกต่างกัน ที่ผู้เรียนจะได้รับตามบทบาทต่างๆ ทั้งในครอบครัวและโรงเรียน เพื่อให้รู้จักสิทธิหรืออำนาจที่ตนพึงกระทำได้และปฏิบัติตนได้อย่างเหมาะสมตามบทบาทและสถานที่ที่แตกต่างกัน นอกจากนี้ยังพบเรื่องสิทธิพื้นฐานของผู้บริโภคในสาระการเรียนรู้แกนกลางของตัวชี้วัด ส. 3.1 ป.4/2 ในสาระที่ 3 เศรษฐศาสตร์ระบุว่า

“บอกสิทธิพื้นฐานและรักษาผลประโยชน์ของตนเองในฐานะ

ผู้บริโภค” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2552)

ถึงแม้จะเป็นตัวชี้วัดนี้จะปรากฏในสาระเรื่องเศรษฐศาสตร์แต่ก็เป็นข้อความที่สื่อความหมายได้ถึงเรื่องการรู้จักสิทธิของตนเองในฐานะของผู้บริโภคเพื่อเป็นพื้นฐานความรู้ที่จะนำไปสู่เรื่องการป้องกันไม่ให้อื่นมาละเมิดสิทธิของตนเองได้

เรื่องความมีอิสระนั้นพบเรื่องเสรีภาพที่ส่วนใหญ่ปรากฏอยู่ในสาระที่ 2 หน้าที่พลเมือง วัฒนธรรมและการดำเนินชีวิตในสังคม ทั้งเรื่องเสรีภาพของตนเอง เสรีภาพของผู้อื่น และเสรีภาพของประชาชนตามระบอบประชาธิปไตย โดยตัวชี้วัด ส. 2.1 ป.2/4 นั้นระบุไว้ว่า

“เคารพในสิทธิเสรีภาพของตนเองและผู้อื่น”

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2552)

ภายในตัวชี้วัดนี้มีสาระการเรียนรู้แกนกลางเกี่ยวกับเรื่องเสรีภาพต่างๆ ที่ตนเองและผู้อื่นพึงมี เช่น เสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น เสรีภาพในชีวิตและร่างกาย เพื่อเป็นความรู้พื้นฐานให้แก่ผู้เรียนว่าโดยทั่วไปแล้วตนเองมีเสรีภาพด้านใดบ้างนำไปสู่การยอมรับได้ปฏิบัติตนได้อย่างเหมาะสม

ซึ่งในตัวชี้วัด ส 2.1 ป.5/1 นั้นได้นำเสนอเกี่ยวกับการปฏิบัติตนตามสิทธิและเสรีภาพด้านต่างๆ เพิ่มเติมดังที่ได้กล่าวไว้ก่อนหน้านี้

เรื่องการปกป้องสิทธิของตนเองที่พบบนนั้นเป็นประเด็นที่เกี่ยวกับการปกป้องและคุ้มครองสิทธิเด็กที่ผู้เรียนจำเป็นต้องเรียนรู้เพื่อประโยชน์ของตนเอง โดยในตัวชี้วัด ส 2.1 ป.5/2 ระบุไว้ว่า

“เสนอวิธีการปกป้องคุ้มครองตนเองหรือผู้อื่นจากการละเมิดสิทธิ

เด็ก” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2552)

ในตัวชี้วัดนี้มีสาระการเรียนรู้แกนกลางเกี่ยวกับการละเมิดสิทธิเด็กด้านต่างๆ ในสังคมไทย ซึ่งผู้เรียนเมื่อได้เรียนรู้เหตุการณ์ต่างๆ แล้วจะมีแนวทางการในการปกป้องและคุ้มครองตนเองจากการละเมิดสิทธิดังกล่าว รวมทั้งแนวทางในการช่วยเหลือเยียวยาเมื่อถูกละเมิดสิทธิอีกด้วย นอกจากนี้ในสาระการเรียนรู้เศรษฐศาสตร์พบตัวชี้วัด ส 3.1 ป.4/2 เรื่องเกี่ยวกับสิทธิพื้นฐานและการรักษาผลประโยชน์ของตนเองในฐานะผู้บริโภค ซึ่งเป็นแนวทางในการปกป้องสิทธิของตนเองไม่ให้อื่นมาเอาเปรียบได้ส่วนเรื่องการไม่ละเมิดสิทธิของผู้อื่นนั้นยังไม่ปรากฏในการวิเคราะห์ครั้งนี้

หลักความมีวินัยนั้น พบในการวิเคราะห์หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ร้อยละ 14.86 แบ่งเป็นเรื่องการเคารพกฎกติการ้อยละ 8.10 และเรื่องการไม่ละเมิดกฎกติการ้อยละ 6.57 ความมีวินัยหรือควบคุมตนเองให้แสดงพฤติกรรมที่เหมาะสมและอยู่ภายในข้อตกลงและไม่ฝ่าฝืนกฎของสังคมนั้นถูกระบุไว้ในจุดหมายของหลักสูตรที่ต้องการให้เกิดกับผู้เรียนเมื่อจบการศึกษาขั้นพื้นฐานโดยระบุไว้ว่า

“มีคุณธรรมจริยธรรม และค่านิยมที่พึงประสงค์ เห็นคุณค่าของ

ตนเอง มีวินัยและปฏิบัติตามหลักธรรมของพระพุทธศาสนา หรือศาสนาที่ตนนับถือ ยึดหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ”

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2552)

ในคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของหลักสูตรฉบับนี้ยังต้องการให้ผู้เรียนเป็นผู้มีวินัยเพื่อให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข ดังนั้นภายในตัวชี้วัดและสาระการเรียนรู้แกนกลางของกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมจึงปรากฏหลักความมีวินัยเป็นจำนวนมาก โดยพบเรื่องการเคารพกฎกติกาและเรื่องการไม่ละเมิดกฎกติกาควบคู่กันไปทั้งกฎระเบียบบ้าน โรงเรียน ชุมชน จนไปถึงกฎหมายบ้านเมือง ซึ่งส่วนใหญ่ตัวชี้วัดจะระบุให้เป็นการปฏิบัติและไม่ปฏิบัติตนตามกฎกติกาประเภทต่างๆ ดังเช่นในมาตรฐานการเรียนรู้ ส 2.1 เกี่ยวกับการปฏิบัติตนตามหน้าที่ของการเป็นพลเมืองที่ดี เรื่องการปฏิบัติตามข้อตกลง กฎ กติกาของครอบครัว ครอบครัวยุคใหม่และโรงเรียนพบตัวชี้วัด ส 2.1 ป. 1/1 ที่ระบุไว้ว่า

“บอกประโยชน์และปฏิบัติตนเป็นสมาชิกที่ดีของครอบครัว ”

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2552)

ในตัวชี้วัดนี้มีสาระการเรียนรู้แกนกลางเกี่ยวกับแนวทางในการปฏิบัติตนเพื่อให้เป็นสมาชิกที่ดีของครอบครัวซึ่งแนวทางนี้ประกอบไปด้วยกฎกติกาหรือมารยาทต่างๆ ที่ควรกระทำเมื่อเป็นสมาชิกของครอบครัว เช่น การเชื่อฟังคำสั่งสอนของพ่อแม่ กตัญญูกตเวทิตา ฯลฯ แนวทางการปฏิบัติเหล่านี้ถือเป็นข้อตกลงร่วมกันของครอบครัวประเภทหนึ่งที่จะช่วยให้อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขที่สมาชิกที่ไม่ควรฝ่าฝืน และยังพบตัวชี้วัด ส 2.1 ป. 2/1 ที่ระบุไว้ว่า

“ปฏิบัติตนตามข้อตกลง กติกา กฎระเบียบ และหน้าที่ที่ต้องปฏิบัติในชีวิตประจำวัน” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2552)

ในตัวชี้วัดนี้มีสาระการเรียนรู้แกนกลางเกี่ยวกับข้อตกลง กติกา กฎระเบียบ ที่ต้องปฏิบัติในสถานที่ต่างๆ ทั้งที่บ้าน โรงเรียนและสถานที่สาธารณะอื่นๆ ซึ่งข้อตกลงเหล่านี้ล้วนเป็นสิ่งที่คนในสังคมเห็นชอบและปฏิบัติตามร่วมกันเพื่อฝึกฝนความวินัยนำไปสู่ความเป็นระเบียบและความสงบเรียบร้อยของสังคม เช่นเดียวกันกับตัวชี้วัด ส 2.1 ป. 3/1 ที่ระบุไว้ว่า

“สรุปประโยชน์และปฏิบัติตามประเพณีและวัฒนธรรมในครอบครัวและท้องถิ่น” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2552)

ทั้งประเพณีและวัฒนธรรมเหล่านี้ล้วนเป็นสิ่งที่สังคมเห็นชอบและปฏิบัติตามกันมา จึงถือข้อตกลงร่วมกันของสังคมประเภทหนึ่งถึงแม้จะไม่ได้เป็นกฎหรือระเบียบที่เป็นข้อบังคับให้ปฏิบัติตามแต่ก็เป็นวิถีชีวิตหรือแนวทางการปฏิบัติตนเป็นส่งเสริมสงบสุขของสังคมอีกรูปแบบหนึ่งและยังพบตัวชี้วัด ส 2.1 ป. 6/1

“ปฏิบัติตามกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันของครอบครัวและชุมชน” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2552)

ในตัวชี้วัดนี้มีสาระการเรียนรู้แกนกลางเกี่ยวกับกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันของครอบครัวและชุมชน เช่น กฎหมายจราจร กฎหมายยาเสพติดให้โทษ กฎหมายทะเบียนราษฎร ฯลฯ โดยผู้เรียนเมื่อได้เรียนสาระเกี่ยวกับกฎหมายเหล่านี้จะนำไปสู่เห็นคุณค่าของกฎหมาย ไม่ฝ่าฝืนกฎหมาย ยอมรับและปฏิบัติตามด้วยความเต็มใจ

หลักการเห็นแก่ประโยชน์ของส่วนรวมที่พบในหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 นี้เมื่อเทียบกับหลักประชาธิปไตยทั้งหมดคิดเป็นร้อยละ 13.51 สามารถแยกออกได้เป็นเรื่องการบำเพ็ญประโยชน์ร้อยละ 5.40 เรื่องการรักษาผลประโยชน์ของส่วนรวมร้อยละ 5.40 และเรื่องความเสียสละและความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ร้อยละ 2.70 พื้นฐานของการพัฒนาหลักสูตรฉบับนี้ที่มาจากแนวทางการพัฒนาคนของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 (พ.ศ. 2550 - 2554) ที่ระบุไว้ว่า

“แนวทางการพัฒนาคนดังกล่าวมุ่งเตรียมเด็กและเยาวชนให้มีพื้นฐานจิตใจที่ดีงาม มีจิตสาธารณะ พร้อมทั้งมีสมรรถนะ ทักษะ

ความรู้พื้นฐานที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2552)

ในหลักสูตรแกนกลางฉบับนี้จึงต้องพัฒนาเรื่องจิตสาธารณะให้แก่ผู้เรียนตั้งนั้นใน จุดหมายและคุณและคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของผู้เรียนจึงปรากฏความต้องการให้ผู้เรียนเป็นผู้มี จิตสาธารณะดังเช่นข้อความที่ว่า

“มีจิตสำนึกในการอนุรักษ์วัฒนธรรมและภูมิปัญญาไทย อนุรักษ์ และพัฒนาสิ่งแวดล้อม มีจิตสาธารณะที่มุ่งทำประโยชน์และสร้างสิ่งดี งามในสังคม” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2552)

จากข้อความเหล่านี้ปรากฏคำว่า “จิตสาธารณะ” ซึ่งเป็นลักษณะของหลักการเห็นแก่ ประโยชน์ส่วนรวมตามค่านิยมเกี่ยวกับการไม่เห็นแก่ตนเองเอาประโยชน์ส่วนตนเป็นที่ตั้ง ตั้งนั้นใน หลักสูตรนี้จึงถือว่าพบทั้งเรื่องการรักษาผลประโยชน์ส่วนรวม เรื่องการบำเพ็ญประโยชน์ และเรื่อง ความเสียสละและความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่

นอกจากนั้นแล้วในกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมถึงแม้จะระบุ ไว้ว่าผู้เรียนจะได้เรียนรู้เรื่องการบำเพ็ญประโยชน์ต่อส่วนรวมในสาระที่ 1 ศาสนา ศีลธรรม จริยธรรม แต่ในสาระการเรียนรู้แกนกลางกลับปรากฏเรื่องการบำเพ็ญประโยชน์ที่เป็นเพียงเรื่องการบำเพ็ญ ประโยชน์ต่อวัดในตัวชี้วัด ส 1.2 ป.1/1 ที่ระบุไว้ว่า

“บำเพ็ญ ประโยชน์ ต่อวัดหรือศาสนสถานที่ตนนับถือ”

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2552)

ในตัวชี้วัดนี้มีสาระการเรียนรู้แกนกลางเกี่ยวกับการบำเพ็ญประโยชน์ต่อวัดในลักษณะ ต่างๆ เช่น การพัฒนาทำความสะอาด การบริจาค ฯลฯ แต่ยังไม่พบเรื่องการบำเพ็ญประโยชน์ต่อ ส่วนรวมประเภทอื่นๆ

เรื่องการรักษามูลประโยชน์ของส่วนรวมพบในสาระที่ 2 หน้าที่พลเมือง วัฒนธรรมและ การดำเนินชีวิตในสังคมมาตรฐาน ส 2.1 ที่เกี่ยวกับการปฏิบัติตนตามหน้าที่ของการเป็นพลเมืองที่ดี ปรากฏตัวชี้วัด ส 2.1 ป.4/1 ที่เกี่ยวกับปฏิบัติตนเป็นพลเมืองดีตามวิถีประชาธิปไตย ในตัวชี้วัดนี้ ผู้เรียนต้องศึกษาเกี่ยวกับแนวทางการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม สาธารณสมบัติ โบราณ วัตถุและ โบราณสถานตาม ซึ่งถือเป็นสมบัติของส่วนรวมประเภทหนึ่ง นอกจากนั้นในสาระการเรียนรู้ ภูมิศาสตร์ มาตรฐาน ส 5.2 เรื่องเกี่ยวกับมีจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม พบ ตัวชี้วัด ส 5.2 ป.2/4 ที่ระบุว่า

“มีส่วนร่วมในการฟื้นฟู ปรับปรุงสิ่งแวดล้อมในโรงเรียนและ ชุมชน” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2552)

ซึ่งสิ่งแวดล้อมในโรงเรียนและชุมชนนั้นถือเป็นสมบัติของส่วนรวมที่สมาชิกในชุมชนได้ใช้ประโยชน์ร่วมกัน การมีส่วนร่วมในการฟื้นฟู ดูแลรักษา และปรับปรุงสิ่งแวดล้อมเหล่านั้นจึงเป็นลักษณะของการรักษาผลประโยชน์ส่วนรวมประเภทหนึ่ง

หลักความรับผิดชอบในการวิเคราะห์หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 นี้พบร้อยละ 12.16 โดยพบเรื่องความรับผิดชอบหน้าที่ของตนเองมากที่สุดคิดเป็นร้อยละ 10.81 และพบเรื่องการพึ่งตนเองได้ร้อยละ 1.35 หลักสูตรฉบับนี้มีวิสัยทัศน์เกี่ยวกับจิตสำนึกความเป็นพลเมืองไทยและความเป็นพลโลก ดังนั้นในกลุ่มสาระสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม ผู้เรียนจะได้เรียนรู้เกี่ยวกับเรื่องหน้าที่และความรับผิดชอบ เมื่อจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 นั้นผู้เรียนต้องมีความรับผิดชอบอยู่ร่วมและทำงานร่วมกับผู้อื่นได้ เมื่อจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ผู้เรียนต้องสามารถปฏิบัติตนตามบทบาทหน้าที่ในฐานะพลเมืองดีได้ โดยในในมาตรฐานการเรียนรู้ ส. 2.1 ของสาระที่ 2 หน้าที่พลเมือง วัฒนธรรม และการดำเนินชีวิตในสังคมให้ไว้เกี่ยวกับเรื่องหน้าที่และความรับผิดชอบว่า

“เข้าใจและปฏิบัติตนตามหน้าที่ของการเป็นพลเมืองที่ดีมีค่านิยม
ดีงามและธำรงรักษาประเพณีวัฒนธรรมไทย ดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันใน
สังคมไทยและสังคมโลกอย่างสันติสุข” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2552)

ดังนั้นในตัวชี้วัดและสาระการเรียนรู้แกนกลางของกลุ่มสาระการเรียนรู้จึงพบเรื่องการปฏิบัติตนตามหน้าที่และความรับผิดชอบด้านต่างๆ ทั้งสมาชิกครอบครัว โรงเรียน ชุมชน ผู้นำและผู้ตาม ฯลฯ เป็นจำนวนมาก ดังเช่น ตัวชี้วัด ส. 2.1 ป.1/1 ที่มีสาระการเรียนรู้แกนกลางเกี่ยวกับการเป็นสมาชิกที่ดีของครอบครัวและโรงเรียน มีหน้าที่ต่างๆ ที่ผู้เรียนพึงปฏิบัติเมื่ออยู่ในครอบครัวและโรงเรียนเช่นเดียวกับเรื่องหน้าที่ที่ต้องปฏิบัติในชีวิตประจำวันที่พบในตัวชี้วัด ส. 2.1 ป.2/1 ที่ระบุไว้ว่า

“ปฏิบัติตามข้อตกลง กติกา กฎ ระเบียบ และหน้าที่ที่ต้องปฏิบัติ

ในชีวิตประจำวัน” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2552)

ในตัวชี้วัดนี้มีสาระการเรียนรู้แกนกลางเกี่ยวกับเรื่องหน้าที่ที่ต้องปฏิบัติตามบทบาทและสถานการณ์ต่างๆ เมื่อศึกษาต่อมาพบว่าในตัวชี้วัด ส. 2.1 ป.4/2 ที่เกี่ยวกับเรื่องการเป็นผู้นำและผู้ตามที่ดีนั้นมีสาระการเรียนรู้แกนกลางเกี่ยวกับการเป็นผู้นำและผู้ตามที่ดี รวมไปถึงบทบาทและหน้าที่ความรับผิดชอบของผู้นำและผู้ตามถึงแม้ว่าจะเป็นแค่การทำงานกลุ่มภายในห้องเรียนแต่ก็เป็นพื้นฐานสำคัญที่ช่วยฝึกการทำหน้าที่ตามบทบาทต่างๆ ให้แก่ผู้เรียน เช่นเดียวกับตัวชี้วัด ส. 2.1 ป.5/1 ที่ระบุไว้ว่า

“ยกตัวอย่างและปฏิบัติตนตามสถานภาพ บทบาท สิทธิ เสรีภาพ
และหน้าที่ในฐานะพลเมืองดี” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2552)

ในตัวชี้วัดนี้มีสาระการเรียนรู้แกนกลางเกี่ยวกับบทบาทและหน้าที่ของพลเมืองดีในด้านต่างๆ เมื่อศึกษาต่อมายังพบเรื่องบทบาทและหน้าที่ในมาตรฐาน ส 2.2 ที่เกี่ยวกับการเข้าใจระบบการเมืองการปกครองในสังคมไทยที่มีตัวชี้วัด 2.2 ป.1/2 ที่ระบุไว้ว่า

“ระบอบบทบาท สิทธิ หน้าที่ของตนเองในครอบครัวและโรงเรียน”

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2552)

ในตัวชี้วัดนี้มีสาระการเรียนรู้แกนกลางเกี่ยวกับอำนาจตามบทบาทและหน้าที่ที่แตกต่างกันไป เช่นในครอบครัว ผู้เรียนมีบทบาทเป็นลูกก็มีหน้าที่ช่วยเหลืองานบ้าน ในโรงเรียนผู้เรียนมีบทบาทเป็นนักเรียนก็มีหน้าที่ตั้งใจศึกษาเล่าเรียน ตัวชี้วัดและสาระการเรียนรู้แกนกลางที่พบเหล่านี้ทำให้พบเรื่องความรับผิดชอบต่อหน้าที่มากที่สุดเป็นหลักความรับผิดชอบ สำหรับเรื่องการพึ่งตนเองได้พบในจุดหมายของหลักสูตรที่กำหนดไว้ว่า

“มีสุขภาพกายและสุขภาพจิตที่ดี มีสุขนิสัย และรักการออกกำลังกาย

กาย” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2552)

ทั้งการมีสุขภาพที่ดี สุขนิสัย รักการออกกำลังกาย นั้นเป็นเรื่องดูแลตนเองไม่ให้เกิดความเจ็บป่วยหรือเป็นภาระแก่ผู้อื่น ซึ่งก็เป็นไปตามวิสัยทัศน์ของหลักสูตรที่มุ่งพัฒนาผู้เรียนให้มีความสมบูรณ์ทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจ ส่วนในมาตรฐานและสาระการเรียนรู้แกนกลางนั้นยังไม่ปรากฏเรื่องนี้ สำหรับเรื่องความรับผิดชอบต่อผลการกระทำของตนเองนั้นยังไม่ปรากฏในการวิเคราะห์หลักสูตรครั้งนี้

หลักการมีส่วนร่วมที่พบในหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช 2551 คิดเป็นร้อยละ 12.16 โดยแบ่งเป็นเรื่องการมีส่วนร่วมทางการเมืองร้อยละ 6.75 และเรื่องการมีส่วนร่วมในสังคมร้อยละ 5.40 เรื่องการมีส่วนร่วมทางการเมืองพบในตัวชี้วัดและสาระการเรียนรู้แกนกลางของกลุ่มสาระสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมในสาระที่ 2 หน้าที่พลเมือง วัฒนธรรมและการดำเนินชีวิตในสังคม ลักษณะของตัวชี้วัดที่พบนั้นส่วนใหญ่ระบุเกี่ยวกับการเลือกตั้ง มีบางส่วนที่ระบุกว้างๆ ถึงกิจกรรมตามระบอบประชาธิปไตย แต่มาให้รายละเอียดในสาระการเรียนรู้แกนกลางถึงวิธีการมีส่วนร่วมทางการเมืองรูปแบบอื่นๆ โดยมาตรฐาน ส 2.1 เรื่องปฏิบัติตนตามหน้าที่ของการเป็นพลเมืองที่ดี พบสาระการเรียนรู้แกนกลางเรื่องการเข้าร่วมกิจกรรมประชาธิปไตยของชุมชน เช่น การรณรงค์เลือกตั้ง ตามตัวชี้วัด ส 2.1 ป.4/1 ที่เกี่ยวกับการปฏิบัติตนเป็นพลเมืองดีตามวิถีประชาธิปไตย และในมาตรฐาน ส 2.2 เรื่องการเข้าใจระบบการเมืองการปกครองในสังคมปัจจุบัน ยึดมั่น ศรัทธา และธำรงรักษาไว้ซึ่งการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข พบตัวชี้วัด ส 2.2 ป.1/3 ที่ระบุว่า

“มีส่วนร่วมในการตัดสินใจและทำกิจกรรมในครอบครัวและ
โรงเรียนตามกระบวนการประชาธิปไตย” (กระทรวงศึกษาธิการ,
2552)

ตัวชี้วัดนี้แสดงถึงการมีส่วนร่วมในกิจกรรมตามกระบวนการประชาธิปไตยซึ่งภายใน
สาระการเรียนรู้แกนกลางมีเนื้อหาเรื่องกิจกรรมตามกระบวนการประชาธิปไตยในครอบครัว เช่น
การแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบ การรับฟังความคิดเห็นของคนอื่น และกิจกรรมตามกระบวนการ
ประชาธิปไตยในโรงเรียน เช่น การเลือกหัวหน้าห้อง การเลือกประธานนักเรียน กิจกรรมต่างๆ เหล่านี้
ถึงแม้ไม่ได้เป็นกิจกรรมประชาธิปไตยหรือกิจกรรมทางการเมืองการปกครองระดับประเทศแต่ก็เป็น
กิจกรรมพื้นฐานที่พัฒนากระบวนการมีส่วนร่วมกิจกรรมประชาธิปไตยได้ ต่อมาในตัวชี้วัด ส 2.2
ป.3/2 ระบุไว้ว่า

“วิเคราะห์ความแตกต่างของกระบวนการตัดสินใจในชั้นเรียน
โรงเรียนและชุมชนโดยวิธีการออกเสียงโดยตรงและการเลือกตัวแทน
ออกเสียง” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2552)

กระบวนการในการเลือกและการออกเสียงนั้นเป็นส่วนหนึ่งของการเลือกตั้งที่ถือเป็นการ
มีส่วนร่วมทางกิจกรรมประชาธิปไตยประเภทหนึ่ง ในตัวชี้วัดนี้นอกจากมีสาระการเรียนรู้เรื่องการ
เลือกตั้งแล้วยังมีแนวทางและกระบวนการในการเลือกและออกเสียงเพื่อเสริมความเข้าใจให้แก่ผู้เรียน
ไว้เป็นความรู้พื้นฐานในการเลือกตั้งในอนาคต ลักษณะเดียวกันกับในตัวชี้วัด ส 2.2 ป.4/2 พบเรื่อง
เกี่ยวกับบทบาท หน้าที่ของพลเมืองเมืองในกระบวนการเลือกตั้งผู้เรียนจะศึกษาเกี่ยวกับกระบวนการ
ในการเลือกตั้ง ทั้งก่อน ระหว่างและหลังการเลือกตั้ง นอกจากนี้เรื่องการเลือกตั้งแล้วในตัวชี้วัด ส 2.2
ป.6/2 ยังพบเรื่องมีส่วนร่วมรูปแบบอื่นดังข้อความที่ปรากฏว่า

“มีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ที่ส่งเสริมประชาธิปไตยในท้องถิ่น
และประเทศ” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2552)

กิจกรรมประชาธิปไตยไม่ได้จำกัดอยู่แค่การเลือกตั้งเท่านั้น ประชาชนยังสามารถมีส่วน
ร่วมในกิจกรรมอื่นๆ ที่ช่วยส่งเสริมประชาธิปไตยอีกหลายรูปแบบ ทั้งการสอดส่องดูแลผู้กระทำความผิด
การเลือกตั้ง การตรวจสอบคุณสมบัติผู้สมัครรับเลือกตั้ง รวมไปถึงการสังเกตการณ์และติดตาม
ข่าวสาร

เรื่องการมีส่วนร่วมทางสังคมนั้นพบเกี่ยวกับการร่วมกิจกรรมทั้งในครอบครัวและชุมชน
ซึ่งเป็นการทำงานร่วมกับผู้อื่นที่เป็นไปตามนโยบายของกระทรวงศึกษาธิการในการพัฒนาเยาวชนของ
ชาติเข้าสู่โลกยุคศตวรรษที่ 21 ที่เป็นพื้นฐานของการพัฒนาหลักสูตรฉบับนี้ โดยในสาระที่ 2 หน้าที่
พลเมือง วัฒนธรรมและการดำรงชีวิตในสังคมพบตัวชี้วัด ส 2.1 ป. 2/1 เกี่ยวกับการปฏิบัติเป็น
สมาชิกที่ดีของครอบครัวและโรงเรียนได้โดยที่ให้รายละเอียดไว้ว่าการมีส่วนร่วมในกิจกรรมของ

ครอบครัวและโรงเรียนถือเป็นการปฏิบัติตนเป็นสมาชิกที่ดีของสังคมประเภทหนึ่ง และเมื่อศึกษาต่อมาในมาตรฐาน ส 2.2 เรื่องการเข้าใจในระบบการเมืองการปกครอง พบตัวชี้วัด ส 2.2 ป. 2/1 ระบุไว้ว่า

“อธิบายความสัมพันธ์ของตนเองและสมาชิกในครอบครัวในฐานะ
เป็นส่วนหนึ่งของชุมชน” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2552)

ในตัวชี้วัดนี้มีสาระการเรียนรู้แกนกลางเกี่ยวกับความสัมพันธ์ของตนเองและสมาชิกในครอบครัวในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน ที่ต้องมีส่วนร่วมในการช่วยเหลือกิจกรรมของชุมชน นอกจากนี้ในสาระที่ 5 ภูมิศาสตร์ยังพบมาตรฐาน ส 5.2 ยังระบุไว้เกี่ยวกับเรื่องการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมที่ว่า

“เข้าใจปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสภาพแวดล้อมทางกายภาพที่
ก่อให้เกิดการสร้างสรรค์วัฒนธรรม มีจิตสำนึกและมีส่วนร่วมในการ
อนุรักษ์ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน”
(กระทรวงศึกษาธิการ, 2552)

การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมนี้เป็นส่วนหนึ่งของการมีส่วนร่วมทางสังคมเพราะว่าการอนุรักษ์ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมนี้ถือเป็นเรื่องของสังคมส่วนร่วมเป็นการแก้ไขปัญหาของสังคมที่สมาชิกทุกคนสามารถมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนาหรือปรับปรุงให้ดีขึ้น

หลักการแก้ไขปัญหาโดยสันติวิธีที่พบในหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 นี้คิดเป็นร้อยละ 5.40 โดยแบ่งเป็นเรื่องวิธีการแก้ไขปัญหาโดยสันติวิธีร้อยละ 2.70 และเรื่องความอดทนอดกลั้นร้อยละ 1.35 หลักสูตรนี้มีพื้นฐานการพัฒนาจากนโยบายของกระทรวงศึกษาธิการในการพัฒนาเยาวชนของชาติเข้าสู่โลกยุคศตวรรษที่ 21 เกี่ยวกับความสามารถในการอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมโลกได้อย่างสันติ ดังนั้นเรื่องการแก้ไขปัญหาและความขัดแย้งจึงปรากฏในคำอธิบายสมรรถนะสำคัญที่ต้องการให้เกิดแก่ผู้เรียนหลายด้าน ทั้งด้านความสามารถในการสื่อสารที่ระบุไว้ว่า

“เป็นความสามารถในการรับส่งสาร ถ่ายทอดทัศนคติของตนเอง
เพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารอันจะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาของ
ตนเองและสังคม รวมทั้งการเจรจาต่อรองเพื่อขจัดและลดปัญหาความ
ขัดแย้งต่างๆ” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2552)

ความสามารถในด้านการสื่อสารนี้เป็นสมรรถนะสำคัญของผู้เรียนที่จะใช้การสื่อสารเพื่อเจรจาและต่อรองเพื่อลดปัญหาหรือความขัดแย้งต่างๆ ซึ่งการใช้การเจรจาเพื่อต่อรองหรือลดข้อขัดแย้งนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิธีในการแก้ไขปัญหาอย่างสันติวิธีที่ไม่นำมาซึ่งความรุนแรงและการทะเลาะ

วิวาท ต่อมาในสมรรถนะสำคัญของผู้เรียนด้านความสามารถในการใช้ทักษะชีวิตก็ปรากฏข้อความที่ว่า

“เป็นความสามารถในการนำกระบวนการต่างๆ ไปใช้ในการอยู่ร่วมกันในสังคมด้วยการสร้างเสริมความสัมพันธ์อันดีระหว่างบุคคล การจัดการปัญหาและความขัดแย้งต่างๆ อย่างเหมาะสม”
(กระทรวงศึกษาธิการ, 2552)

ความสามารถในการใช้ทักษะชีวิตนี้ จะทำให้ส่งเสริมความสัมพันธ์ที่ดีกับผู้อื่นเป็นช่วยลดปัญหาและความขัดแย้งต่างๆ ได้ โดยการจัดการปัญหาและความขัดแย้งต่างๆ นั้นมีหลายวิธีซึ่งการแก้ไขปัญหาโดยสันติวิธีนั้นเป็นวิธีที่ไม่ใช้ความรุนแรงและช่วยส่งเสริมความสัมพันธ์อันดีระหว่างบุคคลได้

นอกจากนี้แล้วในสาระของหลักสูตรจึงพบสาระการเรียนรู้แกนกลางที่เกี่ยวกับแนวทางการอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างสันติแต่ยังไม่ได้ให้รายละเอียดถึงวิธีการปฏิบัติต่างๆ ว่ามีอะไรบ้าง ดังเช่นในมาตรฐานการเรียนรู้ ส. 2.1 เรื่องเกี่ยวกับการปฏิบัติตามหน้าที่ของพลเมืองดียังพบตัวชี้วัด ส. 2.1 ป. 4/5 ที่ระบุไว้ว่า

“เสนอวิธีการที่จะอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขในชีวิตประจำวัน”
(กระทรวงศึกษาธิการ, 2552)

การที่จะอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขนั้นต้องมาจากการไม่มีปัญหาหรือความขัดแย้งกันในสังคมซึ่งต้องอาศัยแนวทางในการแก้ไขปัญหาอย่างสันติวิธีเพื่อบรรเทาความขัดแย้งหรือปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้น สำหรับเรื่องความอดทนอดกลั้นนั้นพบในหัวข้อ ทำไม่ต้องเรียนสังคมศึกษา ซึ่งเป็นคำถามนำก่อนเข้าสู่สาระและมาตรฐานการเรียนรู้ของกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรมที่ได้อธิบายผู้เรียนต้องเรียนสังคมศึกษาเพื่อจะได้มีความอดทนอดกลั้น แต่ไม่ได้มีรายละเอียดปรากฏในตัวชี้วัดและสาระการเรียนรู้แกนกลาง ส่วนเรื่องความประนีประนอมและเรื่องความสามัคคีนั้นไม่ปรากฏเลยในการวิเคราะห์หลักสูตรครั้งนี้

หลักเหตุผลที่พบในหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช 2551 นี้ คิดเป็นร้อยละ 4.05 โดยแบ่งเป็นเรื่องการแสดงความเห็นและการตัดสินใจอย่างมีเหตุผลร้อยละ 1.85 และเรื่องการคิดอย่างมีวิจารณญาณร้อยละ 5.55 เรื่องการแสดงความเห็นและการตัดสินใจอย่างมีเหตุผลนั้นพบในหัวข้อสมรรถนะที่สำคัญของผู้เรียนด้านความสามารถในการแก้ปัญหาที่ระบุไว้ว่า

“เป็นความสามารถในการแก้ปัญหาอุปสรรคต่างๆ ที่เผชิญได้อย่างถูกต้องเหมาะสมบนพื้นฐานของเหตุผล คุณธรรมและข้อมูลสารสนเทศ” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2552)

ความสามารถในการเผชิญกับปัญหาพิจารณาและตัดสินใจกระทำสิ่งใดนั้นต้องอยู่บนพื้นฐานของหลักเหตุผลคือต้องใช้ปัญญาไตร่ตรองเพื่อหาคำตอบอย่างมีหลักการและยังพบแนวทางปฏิบัติตนด้วยการมีเหตุผลและยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่นปรากฏในสาระการเรียนรู้แกนกลางตามตัวชี้วัด ส. 2.1 ป. 1/1 เกี่ยวกับเรื่องการปฏิบัติตนเป็นสมาชิกที่ดีของครอบครัวในสาระที่ 2 หน้าที่พลเมือง วัฒนธรรม และการดำเนินชีวิตในสังคม เมื่อศึกษาต่อมาพบสมรรถนะสำคัญของผู้เรียนด้านความสามารถในการคิดที่ระบุไว้ว่า

“เป็นความสามารถในการคิดวิเคราะห์ การคิดสังเคราะห์ การคิดอย่างสร้างสรรค์ การคิดอย่างมีวิจารณญาณ และการคิดอย่างเป็นระบบเพื่อนำไปสู่การสร้างองค์ความรู้เพื่อการตัดสินใจเกี่ยวกับตนเองได้อย่างเหมาะสม” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2552)

ความสามารถในการคิดนี้ มีเรื่องการคิดอย่างมีวิจารณญาณอยู่เป็นส่วนหนึ่งของการคิดในรูปแบบต่างๆ ซึ่งจุดหมายของความสามารถในซึ่งการคิดเหล่านี้ต้องการให้ผู้เรียนเกิดองค์ความรู้หรือหลักการของตนเองเพื่อนำมาตัดสินใจในการกระทำกรอย่างใดอย่างหนึ่งที่ส่งผลกระทบต่อตนเองได้

หลักความเท่าเทียมนั้นเป็นหลักที่พบน้อยที่สุดในการวิเคราะห์หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช 2551 ครั้งนี้ โดยพบเพียงร้อยละ 2.70 แบ่งเป็นเรื่องการวางตนเป็นกลางและไม่อคติร้อยละ 1.35 และเรื่องการไม่เลือกปฏิบัติร้อยละ 1.35 เรื่องการวางตนเป็นกลางและไม่อคตินั้นพบเรื่องการปฏิบัติต่อบุคคลอื่นโดยปราศจากอคติในสาระที่ 2 หน้าที่พลเมือง วัฒนธรรมและการดำเนินชีวิตในสังคม ตัวชี้วัด ส. 2.1 ป. 2/3 ที่ระบุไว้ว่า

“แสดงพฤติกรรมในการยอมรับความคิด ความเชื่อ และการปฏิบัติของบุคคลอื่นที่แตกต่างกันโดยปราศจากอคติ” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2552)

การปฏิบัติของบุคคลอื่นที่แตกต่างกันโดยปราศจากอคตินี้เป็นส่วนหนึ่งของการยอมรับและเข้าใจความแตกต่างระหว่างบุคคล ถ้ามีความเคารพในความแตกต่างระหว่างบุคคลก็ย่อมแสดงพฤติกรรมที่ไม่เลือกปฏิบัติต่อบุคคลอื่น สำหรับเรื่องการไม่เลือกปฏิบัติที่พบเรื่องความเสมอภาคทางการศึกษาที่เป็นหลักการสำคัญประการหนึ่งของหลักสูตรที่ให้ว่า

“เป็นหลักสูตรการศึกษาเพื่อปวงชน ที่ประชาชนทุกคนมีโอกาสได้รับการศึกษาอย่างเสมอภาค” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2552)

แสดงถึงหลักการของหลักสูตรการศึกษาระดับนี้ที่ต้องการให้ทุกคนได้รับการศึกษาอย่างเสมอภาคหลักการนี้เป็นเพียงพื้นฐานแนวทางปฏิบัติในการจัดทำหลักสูตรที่ต้องการให้ประชาชนไทยได้รับการศึกษาอย่างเสมอภาคและเท่าเทียมกันจึงไม่ได้พบรายละเอียดในสาระการเรียนรู้แกนกลาง

การวิเคราะห์หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช 2551 ครั้งนี้นั้นพบหลักประชาธิปไตยตามกรอบที่วางไว้ทั้ง 9 หลักได้แก่ หลักเหตุผล หลักสิทธิเสรีภาพ หลักความเท่าเทียม หลักความรับผิดชอบ หลักการมีใจเปิดกว้าง หลักการเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม หลักการมีส่วนร่วม และหลักการแก้ไขปัญหาโดยสันติวิธี แต่ละหลักพบมากน้อยแตกต่างกันออกไปโดยผลการวิเคราะห์ครั้งนี้มี 6 หลัก ที่พบมากแตกต่างออกมาจากหลักประชาธิปไตยอื่นคือ หลักการมีใจเปิดกว้าง หลักสิทธิเสรีภาพ หลักความมีวินัย หลักการเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม หลักความรับผิดชอบ และหลักการมีส่วนร่วม ดังนั้นจึงอธิบายได้ว่าหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช 2551 นั้นให้ความสำคัญเกี่ยวกับประชาธิปไตยโดยเน้นไปที่ หลักการมีใจเปิดกว้าง หลักสิทธิเสรีภาพ หลักความมีวินัย หลักการเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม หลักความรับผิดชอบและหลักการมีส่วนร่วม ซึ่งหลักประชาธิปไตยทั้ง 6 นี้ยังสอดคล้องกับแนวทางการพัฒนาคนให้รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงและมีจิตสาธารณะแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 (พ.ศ. 2550 - 2554) และนโยบายของกระทรวงศึกษาธิการในการพัฒนาเยาวชนของชาติเข้าสู่โลกยุคศตวรรษที่ 21 ที่ให้ความสำคัญกับการอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างสันติที่เป็นพื้นฐานของการพัฒนาหลักสูตรฉบับนี้ นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับวิสัยทัศน์ของหลักสูตรในการสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมืองไทยและพลโลกอีกด้วย

ตอนที่ 2 ผลการวิเคราะห์เนื้อหาเรื่องประชาธิปไตยในหนังสือเรียนสังคมศึกษาระดับชั้นประถมศึกษาจำแนกตามหลักสูตรตั้งแต่ปี พ.ศ. 2503 - 2551

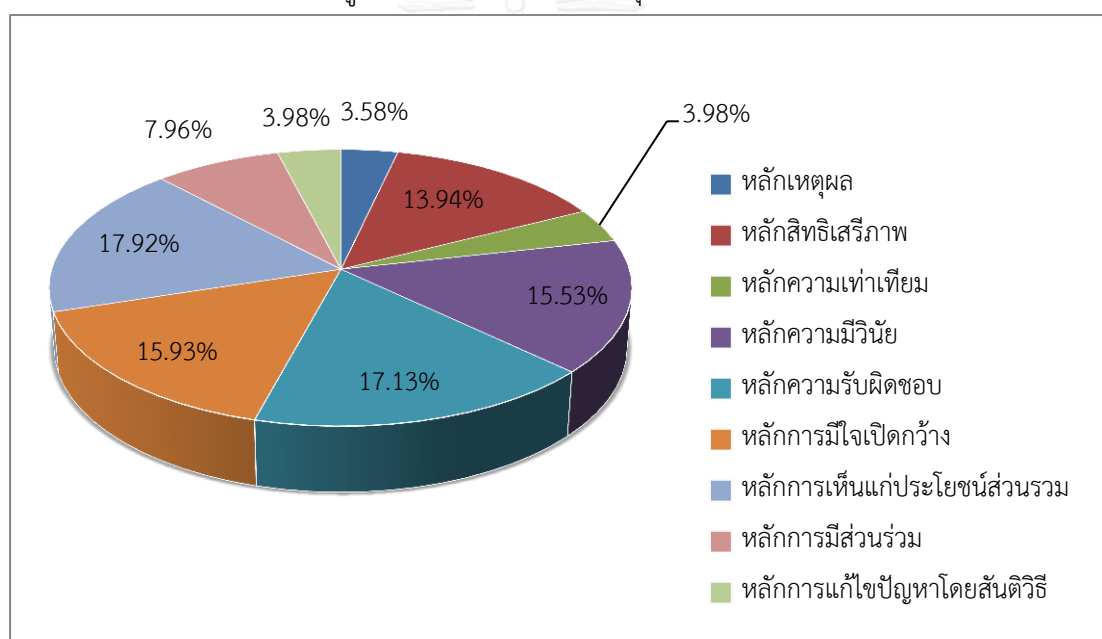
ผลการวิเคราะห์เนื้อหาเรื่องประชาธิปไตยในกลุ่มสาระสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมที่วิเคราะห์จากหนังสือเรียนสังคมศึกษาระดับชั้นประถมศึกษาจำแนกตามหลักสูตรตั้งแต่ปี พ.ศ. 2503 - 2551 นำเสนอเรียงตามปีที่จัดทำหลักสูตรได้ดังต่อไปนี้

2.1 ผลการวิเคราะห์เนื้อหาเรื่องประชาธิปไตยในหนังสือเรียนสังคมศึกษาตามหลักสูตรประถมศึกษาพุทธศักราช 2503

การวิเคราะห์หนังสือเรียนสังคมศึกษาตามหลักสูตรประโยคประถมศึกษาพุทธศักราช 2503 ครั้งนี้ทำให้ได้พบว่ามีหลักประชาธิปไตยทั้ง 9 หลักคือ หลักเหตุผล หลักสิทธิเสรีภาพ หลักความเท่าเทียม หลักความรับผิดชอบ หลักการมีใจเปิดกว้าง หลักการเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม หลักการมีส่วนร่วม และหลักการแก้ไขปัญหาโดยสันติวิธี มีทั้งปรากฏในลักษณะของบทเรียน คำอธิบาย การบรรยายให้ความรู้ และ การเสนอแนะแนวทางการปฏิบัติกระเจายกันออกไปในหนังสือเรียนสังคมศึกษาแต่ละเล่ม ซึ่งหลักประชาธิปไตยทั้ง 9 ด้านที่พบในหนังสือเรียนเหล่านี้ต่างมีรายละเอียดที่แตกต่างกันออกไป

โดยถึงแม้ว่าจะพบหลักประชาธิปไตยทั้ง 9 ด้าน ตามกรอบของหลักประชาธิปไตยไทยที่วางไว้แต่ หลักความรับผิดชอบ หลักการเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม หลักการมีใจเปิดกว้าง หลักสิทธิและเสรีภาพ และหลักความมีวินัยเป็นหลักประชาธิปไตย 5 อันดับแรกที่พบมากที่สุด โดยพบอยู่ระหว่างร้อยละ 13.94 – 17.92 แตกต่างจากหลักประชาธิปไตยที่เหลือที่พบอยู่ระหว่างร้อยละ 3.59-7.96 โดยหลักเหตุผล หลักความเท่าเทียม และหลักการแก้ไขปัญหาโดยสันติวิธี ที่เป็นทั้งแนวคิดพื้นฐาน หลักการสำคัญและแนวทางการอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมประชาธิปไตยนั้นเป็น 3 อันดับสุดท้าย โดยหลักเหตุผลพบร้อยละ 3.58 หลักความเท่าเทียมพบร้อยละ 3.98 และหลักการแก้ไขปัญหาโดยสันติวิธีพบร้อยละ 3.98 อธิบายได้ดังรายละเอียดต่อไปนี้

แผนภาพที่ 5 หลักประชาธิปไตยที่พบจากวิเคราะห์เนื้อหาเรื่องประชาธิปไตยในหนังสือเรียนสังคมศึกษาตามหลักสูตรประโยคประถมศึกษาพุทธศักราช 2503

การวิเคราะห์หนังสือเรียนสังคมศึกษาในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 - 7 ตามหลักสูตรประถมศึกษาพุทธศักราช 2503 นั้นพบหลักประชาธิปไตยทั้ง 9 หลัก ซึ่งสอดคล้องกับการวิเคราะห์หลักสูตรประโยคประถมศึกษาพุทธศักราช 2503 ทั้งตอนต้นและตอนปลาย โดยสามารถเรียงลำดับหลักประชาธิปไตยที่พบจากมากที่สุดไปหาน้อยที่สุดได้ดังนี้ หลักการเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม 45 ครั้ง คิดเป็นร้อยละ 17.92 หลักความรับผิดชอบ 43 ครั้ง คิดเป็นร้อยละ 17.13 หลักการมีใจเปิดกว้าง 40 ครั้ง คิดเป็นร้อยละ 15.93 หลักความมีวินัย 39 ครั้ง คิดเป็นร้อยละ 15.53 หลักสิทธิเสรีภาพ 35 ครั้ง คิดเป็นร้อยละ 13.94 หลักการมีส่วนร่วม 20 ครั้ง คิดเป็นร้อยละ 7.96 หลักความเท่าเทียมและ

หลักการแก้ไขปัญหโดยสันติวิธีพบ 10 ครั้ง คิดเป็นร้อยละ 10.31 เท่ากันและหลักที่พบน้อยที่สุดคือหลักเหตุผล 9 ครั้งคิดเป็นร้อยละ 3.58 โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

หลักการเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมเป็นหลักการที่ปรากฏมากที่สุดในการวิเคราะห์หนังสือเรียนสังคมศึกษาตามหลักสูตรประถมศึกษาพุทธศักราช 2503 พบถึงร้อยละ 17.92 ใกล้เคียงกับการวิเคราะห์หลักสูตรประโยคประถมศึกษาพุทธศักราช 2503 ทั้งตอนต้นและตอนปลายที่พบหลักการเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม ร้อยละ 16.21 โดยพบเรื่องการรักษาผลประโยชน์ส่วนรวมมากที่สุดร้อยละ 11.55 รองลงมาคือเรื่องความเสียสละและความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่พบร้อยละ 5.57 และเรื่องการทำเพื่อประโยชน์ร้อยละ 0.79

เรื่องการรักษาผลประโยชน์ส่วนรวมพบมากที่สุดในหลักการเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม เพราะว่าผลประโยชน์ส่วนรวมที่พบในหนังสือเรียนเหล่านี้แบ่งออกได้เป็นอีกหลายลักษณะไม่ว่าจะเป็น สาธารณสมบัติ สิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติ ความสะอาดของสถานที่สาธารณะ โบราณสถาน โบราณวัตถุและความมั่นคงชื่อเสียงของประเทศชาติดังนั้นจึงปรากฏเรื่องการรักษาผลประโยชน์ส่วนรวมนี้ในหนังสือเรียนสังคมศึกษาทุกระดับชั้น เช่น ในเนื้อหาแบบเรียนสังคมศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 และ 4 ที่ได้เสนอแนวทางวิธีการดูแลสงวนรักษาทรัพยากรธรรมชาติไม่ว่าจะเป็น ดิน น้ำ ป่าไม้ แร่ธาตุ สัตว์ป่า สัตว์น้ำ โดยพบข้อความในแบบเรียนสังคมศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 ที่ว่า

“ทรัพยากรธรรมชาติเป็นสมบัติที่มีอยู่ในประเทศเราแต่ครั้ง

โบราณ สมบัติเหล่านี้เราต้องพยายามนำไปใช้ให้เป็นประโยชน์แก่ตัว

เราและคนรุ่นหลังต่อไป” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2509)

ข้อความข้างต้นแสดงถึงความสำคัญและคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นสมบัติของชาติ เราซึ่งเป็นประชาชนในชาติจึงมีฐานะเป็นเจ้าของทรัพยากรธรรมชาติเหล่านั้นร่วมกัน ดังนั้นจึงต้องเกิดความรู้สึกหวงแหนและต้องคอยดูรักษาทรัพยากรเหล่านั้นให้เกิดประโยชน์มากที่สุดจึงเปรียบได้กับการช่วยรักษาผลประโยชน์ของส่วนรวมประการหนึ่ง และยังพบบทเรียนเรื่องการรักษาสาธารณสมบัติในแบบเรียนสังคมศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 2 และ 4 บทเรียนทั้งสองเสนอแนวทางในการรักษาสาธารณสมบัติไม่ว่าจะเป็น การไม่ขีดเขียนตามที่สาธารณะ ไม่ปิดป้ายโฆษณาตามสถานที่ต่างๆ ไม่ทำของเสียหาย ช่วยแนะนำตักเตือนผู้ที่ทำของสาธารณะเสียหาย โดยในแบบเรียนสังคมศึกษาระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 2 ได้อธิบายถึงเรื่องความสำคัญของการรักษาสาธารณสมบัติไว้ว่า

“ในชุมชนมีสิ่งของที่ใช้ร่วมกันหลายอย่าง เช่น ถนน แม่น้ำ ถ้ำ

คลอง สะพาน กiosk ประปา ไฟฟ้า บ่อน้ำ ของเหล่านี้เป็นสาธารณ

สมบัติ ถ้าทุกคนไม่ช่วยกันดูแล ก็อาจจะชำรุดเสียหายเร็ว ทำให้ทุกคน

ไม่ได้รับความสะดวก หรือต้องเสียเงินซ่อมแซม เราจึงควรช่วยกันดูแล

รักษา” (สมาน แสงมลิ และ เบญจมา แสงมลิ, 2520)

ข้อความข้างต้นแสดงว่าผู้เรียนต้องอยู่ร่วมกับผู้อื่นและมีของบางอย่างที่ร่วมใช้ ร่วมเป็นเจ้าของกับสมาชิกคนอื่นในสังคม ดังนั้นผู้เรียนจึงต้องตระหนักว่าตนเองมีส่วนเป็นเจ้าของในการเป็นเจ้าของและต้องช่วยสอดส่องดูแลและไม่ให้เกิดความเสียหายเพื่อให้ของเหล่านั้นใช้งานให้เกิดประโยชน์ต่อส่วนรวมมากที่สุด นอกจากนี้จะดูแลไม่ให้เกิดความเสียหายแล้วยังต้องช่วยกันดูแลรักษาความสะอาดในสิ่งที่เป็นสาธารณะด้วย โดยเรื่องการดูแลความสะอาดในสิ่งเป็นสาธารณะนั้นพบในแบบเรียนสังคมศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 1, 2, 3 และแบบเรียนหน้าที่พลเมืองชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ในแบบเรียนสังคมศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 และแบบเรียนหน้าที่พลเมืองชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 นั้นจะกล่าวถึงการรักษาความสะอาดอุปกรณ์ในห้องเรียนและสภาพแวดล้อมบริเวณโรงเรียนดังข้อความที่ปรากฏว่า

“โรงเรียนจะสวยงามได้ ก็ด้วยมีการรักษาความสะอาด มีการตกแต่งอยู่เสมอ โรงเรียนบางโรงเรียนมีคณาจารย์ทำความสะอาด แต่คณาจารย์มีจำนวนน้อย นักเรียนควรช่วยกันรักษาความสะอาดเพื่อที่จะรักษาสภาพโรงเรียนให้ได้ใช้ เล่น เรียน สำหรับตัวนักเรียนเองและนักเรียนรุ่นหลังๆ ต่อไป” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2520)

ลักษณะเดียวกันกับเรื่องการรักษาความสะอาดบริเวณชุมชนที่อยู่อาศัยในแบบเรียนสังคมศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 2 และ 3 ซึ่งทั้งโรงเรียนและชุมชนนั้นต่างก็เป็นสถานที่สาธารณะที่มีคนหมู่มากใช้ร่วมกัน จึงต้องดูแลรักษาความสะอาดเพื่อให้สถานที่เหล่านั้นไม่เสื่อมโทรมและเหมาะแก่การใช้งานที่เกิดประโยชน์รวมถึงการช่วยสอดส่องดูแลไม่ให้ผู้อื่นมาทำให้สถานที่เหล่านั้นเสียหายนอกจากสาธารณสมบัติที่เป็นสิ่งของสถานที่ต่างๆ แล้วความมั่นคงและชื่อเสียงของชาติก็ถือเป็นสิ่งสาธารณะที่ประชาชนในชาติล้วนเป็นเจ้าของร่วมกัน ดังนั้นจึงปรากฏเนื้อหาในแบบเรียนวิชาหน้าที่พลเมืองชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ที่ว่า

“ร่วมมือกับทางราชการในการช่วยกันกำจัดบุคคลที่ฉ้อราษฎร์บังหลวง เป็นหูเป็นตา สอดส่องดูแล เมื่อใครทราบเรื่องมีการฉ้อราษฎร์บังหลวงก็ควรจะให้ความร่วมมือกับทางราชการในการเข้ามาเป็นพยาน หรือแจ้งให้เจ้าหน้าที่บ้านเมืองทราบ” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2521)

การสอดส่องดูแลการกระทำผิดต่างๆ นั้นเป็นการช่วยรักษาชื่อเสียงและความมั่นคงของประเทศชาติ ลักษณะเดียวกันกับ เรื่องสอดส่องดูแลภัยคุกคามจากคอมมิวนิสต์ และภัยคุกคามจากยาเสพติดในแบบเรียนวิชาหน้าที่พลเมืองชั้นประถมศึกษาปีที่ 7 นอกจากนี้แล้วในแบบเรียนสังคมศึกษาวิชาหน้าที่พลเมืองชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ยังปรากฏข้อความเรื่องการรักษาโบราณสถานและโบราณวัตถุที่ว่า

“เมื่อเราพบโบราณสถานแห่งใดชำรุดหักพัง หรือเสียหายประการใด ก็ควรแจ้งให้เจ้าหน้าที่ทราบโดยเร็ว เพื่อจะได้รีบซ่อมแซม

นอกจากนั้นแล้วเราทุกคนต้องช่วยกันดูและไม่ให้ผู้หนึ่งผู้ใดมาทำงาน
ให้ชำรุดเสียหาย” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2521)

ข้อความข้างต้นนี้เป็นการแนะแนวทางการปฏิบัติในการช่วยดูแลรักษาโบราณสถานและ
โบราณวัตถุจากนั้นแล้วในเนื้อหาบทเรียนนี้ยังได้อธิบายถึงความสำคัญของโบราณสถานและ
โบราณวัตถุในฐานะเป็นศิลปประจำชาติ และเป็นแหล่งในการศึกษาเรื่องราวในอดีตไว้เพื่อให้เกิด
ความตระหนักเห็นคุณค่าและเต็มใจที่จะดูแลรักษา

การเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมเรื่องถัดมาที่พบในหนังสือเรียนเหล่านี้คือเรื่องการ
เสียสละและการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ในหนังสือเรียนสังคมศึกษาตามหลักสูตรประถมศึกษาพุทธศักราช
2503 โดยพบการแนะแนวทางการปฏิบัติตนให้มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่หรือการหยิบยื่นน้ำใจแก่ผู้อื่นใน
แบบเรียนสังคมศึกษาชั้นปีที่ 1 ที่ได้กล่าวถึงเรื่องการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ไว้ว่า

“เด็กดีต้องเอื้อเฟื้อแก่คนทั่วไป เช่นเด็กโตให้โอกาสเด็กเล็กก่อน

เด็กชายให้โอกาสเด็กหญิงก่อน” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2508)

ซึ่งเป็นลักษณะของเด็กดีที่จะต้องมีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แก่ผู้อื่น ลักษณะเดียวกันกับ
เนื้อหาเกี่ยวกับลักษณะนิสัยของคนไทยจะต้องเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แก่ชาวต่างชาติในแบบเรียนสังคมศึกษา
ชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 ในบทเรียนเรื่องชนต่างชาติในประเทศไทย เมื่อศึกษาต่อมาพบว่าในแบบเรียนวิชา
หน้าที่พลเมืองชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ได้บรรยายถึงเรื่องความเสียสละไว้ว่า

“ประการสำคัญพลเมืองในท้องถิ่นจะต้องรู้จักเสียสละทั้งกำลัง

กาย กำลังความคิด และกำลังทรัพย์ งดเว้นการเห็นแก่ประโยชน์

ส่วนตัวเป็นที่ตั้ง” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2520)

ข้อความข้างต้นแสดงถึงการเสียสละในรูปแบบต่างๆ ไม่ว่าจะเป็น เสียสละกำลังกาย
ความคิด ทรัพย์สินเงินทอง เช่นเดียวกันกับเนื้อหาในแบบเรียนสังคมศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 และ
แบบเรียนวิชาหน้าที่พลเมืองชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ที่กล่าวเพิ่มเติมถึงการเสียสละเวลาอุทิศตนเพื่อทำ
ประโยชน์แก่บ้านเมืองของบุคคลต่างๆ ในสังคม นอกจากนั้นแล้วยังพบเรื่องการเสียสละชีพเพื่อชาติ
ในแบบเรียนสังคมศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 - 4 และแบบเรียนวิชาหน้าที่พลเมืองชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ที่ ดัง
ข้อความที่ปรากฏว่า

“การที่ประเทศไทยเป็นเอกราชได้ทุกวันนี้ เพราะบรรพบุรุษได้

สละเลือดเนื้อและชีวิตปกป้องกันมา” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2521)

นอกจากนั้นในเนื้อหาที่เกี่ยวกับการสละชีพเพื่อชาติยังยกตัวอย่างบุคคลสำคัญใน
ประวัติศาสตร์ที่มีการสละชีพเพื่อชาติ เช่น สมเด็จพระสุริโยไท ที่สละชีพเพื่อปกป้องบ้านเมือง
สำหรับการบำเพ็ญโยชนนั้นเป็นเรื่องที่พบน้อยที่สุดในหลักการเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมโดยพบใน

แบบเรียนสังคมศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ในบทเรียนหน้าที่ของคนในชาติ ที่ได้อธิบายถึงการบำเพ็ญประโยชน์ว่า

“การบำเพ็ญประโยชน์คือการทำตนให้เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่นและสังคม ซึ่งอาจจะทำได้ด้วยการสละกำลังกาย กำลังความคิด กำลังทรัพย์ เช่น ช่วยทหารตำรวจที่บาดเจ็บ ช่วยทำความสะอาดถนน ช่วยขุดลอกคูคลอง” (สมาน แสงมลิ และ เบญจมา แสงมลิ, 2520)

เนื้อหาบทเรียนส่วนนี้เป็นคำอธิบายเกี่ยวกับความหมายของการบำเพ็ญประโยชน์ที่ถือเป็นหน้าที่ประเภทหนึ่งของคนในชาติเพื่อให้ชาติมีความมั่นคงปลอดภัยและมีความสุข เช่นเดียวกับเนื้อหาเรื่องการบำเพ็ญประโยชน์ในแบบเรียนสังคมศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ที่กล่าวถึงวิธีที่เป็นการบำเพ็ญประโยชน์ เช่น การช่วยทำถนน ช่วยขุดบ่อน้ำ กิจกรรมทั้งหมดเหล่านี้ล้วนเป็นกิจกรรมที่ทำเพื่อสังคม โดยสมัครใจและไม่หวังผลตอบแทน

หลักความรับผิดชอบที่ปรากฏในการวิเคราะห์ครั้งนี้คิดเป็นร้อยละ 17.13 ซึ่งใกล้เคียงกับการวิเคราะห์หลักสูตรประโยคประถมศึกษาพุทธศักราช 2503 ทั้งตอนต้นและตอนปลายที่พบร้อยละ 18.91 โดยเรื่องที่พบมากที่สุดคือเรื่องความรับผิดชอบหน้าที่ของตนเอง ร้อยละ 11.55 รองลงมาคือเรื่องการทำตนเองได้ ร้อยละ 4.78 และเรื่องที่พบน้อยที่สุดคือเรื่องความรับผิดชอบต่อผลอันเกิดจากการกระทำของตนเอง ร้อยละ 0.79 หลักสูตรนี้ต้องการสร้างผู้เรียนให้เป็นพลเมืองที่ดีของชาติ ผู้เรียนจึงต้องมีความรับผิดชอบต่อหน้าที่พลเมืองดังนั้นในเนื้อหาหนังสือเรียนเองจึงพบเรื่องการรับผิดชอบต่อหน้าที่มากที่สุด ในหนังสือเรียนเหล่านี้พบเรื่องหน้าที่ตามบทบาทต่างๆ เช่น หน้าที่เด็กดี หน้าที่พลเมือง หน้าที่ของครู หน้าที่นักเรียน ฯลฯ โดยในแบบเรียนสังคมศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ได้อธิบายถึงหน้าที่ของเด็กดีไว้ว่า

“เด็กดีต้องพูดจาสุภาพ เมื่อรับของจากผู้อื่นใช้คำว่าขอบคุณ เมื่อทำผิดต้องใช้คำว่าขอโทษ เด็กดีต้องเคารพและเชื่อฟังผู้ใหญ่ เวลาที่พบผู้ใหญ่ที่เคารพต้องไหว้ เมื่อผู้ใหญ่ให้ของก็ต้องไหว้” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2508)

เนื้อหาข้างต้นแสดงถึงหน้าที่ของเด็กดีซึ่งผู้ที่อยู่ในวัยเด็กต้องศึกษาเพื่อให้ปฏิบัติตนได้อย่างเหมาะสม นอกจากนั้นยังมีเนื้อหาที่ระบุไว้ถึงหน้าที่เด็กดีประเภทอื่นเช่น ช่วยทำงานบ้าน แบ่งเบาภาระพ่อแม่ ลักษณะเดียวกันกับเนื้อหาเรื่องความกตัญญู การตอบแทนผู้มีพระคุณ เคารพเชื่อฟังครูอาจารย์ในหนังสือเรียนระดับประถมศึกษาปีที่ 2, 3 และ 4 เมื่อศึกษาต่อมาพบว่าในแบบเรียนสังคมศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ที่พบเรื่องหน้าที่ของคนในชาติที่ปรากฏข้อความว่า

“คนไทยทุกคนที่อยู่ในผืนแผ่นดินไทย มีหน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติต่อชาติ เพื่อให้ชาติมีความมั่นคง เป็นปึกแผ่น ปลอดภัย ทั้งนี้เนื่องจาก

หากชาติมีความมั่นคงปลอดภัย คนในชาติก็มีความสุขทำมาหากิน

และพักผ่อนได้เต็มที่” (สมาน แสงมลิ และ เบญจา แสงมลิ, 2520)

ข้อความข้างต้นนี้แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของการปฏิบัติตามหน้าที่ที่ทำให้คนในชาติดำเนินชีวิตอย่างสงบสุข ซึ่งภายในแบบเรียนเล่มนี้จะให้รายละเอียดหน้าที่ของคนในชาติอื่นไว้อีก เช่น หน้าที่รักษาความสะอาด หน้าที่เสียภาษี หน้าที่เป็นทหาร หน้าที่ของพลเมืองที่มีต่อรัฐ รวมไปถึงหน้าที่ที่จะต้องปรับปรุงตนเองให้เป็นพลเมืองที่ดีของชาติ ต่อมาในแบบเรียนหน้าที่พลเมืองชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 และ 7 ได้บรรจุเนื้อหาเกี่ยวกับหน้าที่ของชนชาวไทยตามที่รัฐธรรมนูญกำหนดไว้โดยอธิบายรายละเอียดเกี่ยวกับหน้าที่ใน การรับราชการทหาร การรักษาการปกครองระบอบประชาธิปไตยการผูกพันหมาย ใช้สิทธิ์เลือกตั้ง เสียภาษีอากร ช่วยเหลือราชการ รับการศึกษา ดังเช่นเรื่องหน้าที่ในการป้องกันประเทศ ในแบบเรียนหน้าที่พลเมืองชั้นประถมศึกษาปีที่ 7 ที่ว่า

“บุคคลมีหน้าที่ป้องกันประเทศ เมื่อมีศึกสงคราม หากประเทศ

เกณฑ์ไปช่วยราชการทหาร ก็จะต้องไป หรือแม้เป็นพลเมืองธรรมดา

หากทราบว่าข้าศึกของชาติอยู่ที่ใด หรือใครเป็นปฏิปักษ์ต่อชาติ จะต้อง

แจ้งให้เจ้าหน้าที่ทราบ” (จันทร์ ชุ่มเมืองปัก, 2513)

ข้อความข้างต้นเป็นการอธิบายให้รายละเอียดเกี่ยวกับหน้าที่ของชนชาวไทยตามรัฐธรรมนูญด้านการป้องกันประเทศ เมื่อศึกษาต่อมาพบเรื่องการรับผิดชอบต่อหน้าที่หรืองานที่ได้รับมอบหมาย ปรากฏอยู่ในแบบเรียนสังคมศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 แบบเรียนวิชาหน้าที่พลเมืองชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 และ 6 โดยเฉพาะในบทเรียนเรื่องหน้าที่ของคนชาติของแบบเรียนสังคมศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ที่ได้อธิบายรายละเอียดหน้าที่ด้านความรับผิดชอบในการงานที่ได้รับมอบหมายไว้ว่า

“ความรับผิดชอบในการงานที่ได้รับมอบหมายได้แก่การเอาใจใส่

ไม่ทอดทิ้งในการงานที่ได้รับมอบหมาย หรือกำหนดให้มีหน้าที่ประการ

ใดแล้วก็ต้องกระทำงานนั้นให้สำเร็จลุล่วงไป” (สมาน แสงมลิ และ

เบญจา แสงมลิ, 2520)

ข้อความข้างต้นแสดงถึงหน้าที่สำคัญประการหนึ่งที่มีต่องานของตนเองไม่ว่างานนั้นจะเป็นอะไรแต่ถ้าได้รับมอบหมายหรือถูกกำหนดให้ทำแล้วก็ต้องตั้งใจทำอย่างสุดความสามารถเพื่อให้งานนั้นประสบผลสำเร็จถ้าเกิดตนเองขาดความรับผิดชอบก็อาจส่งผลกระทบต่อผู้ร่วมงานหรือบุคคลอื่นได้

นอกจากนี้แล้วภายในแบบเรียนสังคมศึกษาระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 2, 3, 4 และหนังสือเรียนหน้าที่พลเมืองระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ยังได้ให้รายละเอียดถึงหน้าที่ความรับผิดชอบของบุคคลสำคัญๆ ในสังคม เช่น ข้าราชการ พระสงฆ์ ตำรวจ พ่อค้า ครู เกษตรกร ผู้ว่าราชการจังหวัด อัยการ

จังหวัด ฯลฯ ไว้อีกด้วย เช่น เนื้อหาเรื่องหน้าที่ของผู้ใหญ่บ้านในแบบเรียนสังคมศึกษาระดับชั้น ประถมปีที่ 3 ที่ว่า

“ผู้ใหญ่บ้านมีหน้าที่ปฏิบัติกรงานต่างๆ ตามนโยบายของรัฐบาล เช่น ช่วยแจ้งข่าวหรือประกาศทางราชการให้ลูกบ้านทราบ ช่วยบำรุง ส่งเสริมอาชีพของลูกบ้าน ปรามปรามโจรผู้ร้าย ช่วยป้องกันโรคติดต่อ ดูแลจัดการหมู่บ้านให้เป็นระเบียบ” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2509)

หน้าที่ต่างๆ ของบุคคลสำคัญเหล่านี้ทำให้ผู้เรียนได้รู้จักบทบาทต่างๆ ของบุคคลในสังคม ที่มีอยู่หลากหลาย แต่ละคนล้วนมีหน้าที่และความรับผิดชอบแตกต่างกันออกไป ทั้งนี้เพื่อประโยชน์ และการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขในสังคม

องค์ประกอบต่อมาของความรับผิดชอบนั้นก็คือการพึ่งตนเองได้ โดยที่ในการวิเคราะห์ หนังสือเรียนสังคมศึกษาตามหลักสูตรประถมศึกษาพุทธศักราช 2503 พบเรื่องนี้ร้อยละ 4.78 ซึ่ง ส่วนมากพบในระดับชั้นประถมต้นเพราะว่าต้องการให้ผู้เรียนเริ่มรู้จักการดูแลตนเองทำกิจวัตร ประจำวันด้วยตนเองตามจุดหมายของหลักสูตรที่ต้องการให้ผู้เรียนมีความรู้เกี่ยวกับสุขภาพและ โรคภัย ดังนั้นการพึ่งตนเองได้ที่พบในหนังสือเรียนเหล่านี้ แบ่งได้ออกเป็น 2 เรื่อง คือ เรื่องการดูแล และ รักษาสุขภาพของตนเอง และเรื่องป้องกันตนเองจากภัยอันตราย โดยเรื่องเกี่ยวกับการดูแลรักษา สุขภาพตนเองนั้นพบในแบบเรียนสังคมศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 2, 3 และ 4 โดยส่วนใหญ่จะเป็น ลักษณะของแนวทางการปฏิบัติตนเกี่ยวกับการรับประทานอาหารที่มีประโยชน์ ถูกสุขลักษณะ รักษา ความสะอาดบริเวณบ้าน ไม่เปิดช่องจากให้โรคภัยไข้เจ็บ ดังเช่นในเนื้อหาเรื่องวัฒนธรรมเกี่ยวกับการ กินในแบบเรียนสังคมศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 ที่ให้ไว้ว่า

“การรู้จักกินในสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อร่างกาย เช่น กินเนื้อ กิน ปลา กินไข่ กินผัก เลือกกินอาหารที่สะอาดปราศจากเชื้อโรค กินเป็น เวลา และไม่กินพร่ำเพ้อ” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2509)

ข้อความข้างต้นนี้แสดงถึงการมีสุขนิสัยที่ดีในการรับประทานอาหาร เป็นหนึ่งการดูแล รักษาสุขภาพตนเองนี้จะทำให้ตนเองแข็งแรงไม่เจ็บป่วยและเป็นภาระแก่ผู้อื่น สำหรับเรื่องการป้องกัน ตนเองจากภัยอันตรายนั้นพบในแบบเรียนวิชาสังคมศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ที่อธิบายเกี่ยวกับความ ปลอดภัยไว้ว่า

“พอสอนให้เรารู้จักรักษาความปลอดภัย ไม่วิ่งขึ้นลงบันได ไม่วาง สิ่งของเกะกะทางเดิน ถ้าทำพื้นเปียกต้องเช็ดให้แห้ง เมื่อปีนที่สูงต้อง ระวังพลาด ใช้มีดต้องระวังไม่ให้บาดมือ จุดไฟต้องระวังไม่ให้ไฟไหม้ เล่นว่าวต้องระวังไม่ให้ติดสายไฟฟ้า” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2508)

ข้อความข้างต้นเป็นการสอดแทรกเรื่องการรักษาความปลอดภัยภายในบ้านจากอุบัติเหตุต่างๆ ที่อาจจะเกิดขึ้นได้ตลอดเวลา ลักษณะเดียวกันกับเนื้อหาในแบบเรียนสังคมศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 2 ที่มีบทเรียนเกี่ยวกับการรักษาความปลอดภัยที่อธิบายรายละเอียดเกี่ยวกับการระวังความปลอดภัยของตนเองทั้งการระวังไฟ การเดินถนน การขึ้นรถลงเรือ ฯลฯ เมื่อได้ศึกษาต่อไปพบว่าภายในหนังสือเรียนสังคมศึกษาตามหลักสูตรประถมศึกษาพุทธศักราช 2503 นั้นพบเรื่องเกี่ยวกับความรับผิดชอบผลอันเกิดจากการกระทำของตนเองเพิ่มขึ้นมาจากการวิเคราะห์หลักสูตรประถมศึกษาพุทธศักราช 2503 ทั้งตอนต้นและตอนปลาย ในแบบเรียนหน้าที่พลเมืองชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 และ 7 โดยสอดแทรกไว้ในเรื่องเกี่ยวกับการรับโทษเมื่อกระทำผิด ดังเช่นข้อความที่ปรากฏว่า

“ประชาชนต้องเคารพกฎหมาย ไม่ฝ่าฝืนกฎหมาย และเมื่อกระทำ

ผิดกฎหมายต้องรับได้รับโทษ” (จันทร์ ชุ่มเมืองปัก, 2513)

ข้อความข้างต้นแสดงถึงการต้องรับผิดชอบต่อผลจากการกระทำของตนเอง เมื่อทำผิดกฎหมายก็ต้องยอมรับโทษตามที่กำหนดไว้ ส่วนเรื่องความรับผิดชอบต่อผลอันเกิดจากการกระทำของตนในลักษณะอื่นๆ ยังไม่ปรากฏในการวิเคราะห์ครั้งนี้

หลักการมีใจเปิดกว้าง เป็นหลักประชาธิปไตยที่พบในเนื้อหาของหนังสือเรียนสังคมศึกษาตามหลักสูตรประถมศึกษาพุทธศักราช 2503 ทั้งตอนต้นและตอนปลาย มากเป็นลำดับที่ 3 โดยพบร้อยละ 15.93 ใกล้เคียงกับในหลักสูตรประโยคประถมศึกษาพุทธศักราช 2503 ทั้งตอนต้นและตอนปลายที่พบหลักการมีใจเปิดกว้างร้อยละ 16.21 ประกอบไปด้วย เรื่องการยอมรับสิ่งใหม่ที่แตกต่างไปจากเดิม ร้อยละ 5.17 เรื่องการยอมรับและเข้าใจความแตกต่างของบุคคล ร้อยละ 4.78 เรื่องความรักความเอื้ออาทร ร้อยละ 4.38 และ เรื่องการเคารพความเห็นและการตัดสินใจของผู้อื่น ร้อยละ 0.15

หลักสูตรประโยคประถมศึกษาพุทธศักราช 2503 ทั้งตอนต้นและตอนปลายมีความมุ่งหมายด้านความเจริญเกี่ยวกับตนเองที่ต้องการให้ผู้เรียนมีความคิดในทางริเริ่มสร้างสรรค์ ดังนั้นในเนื้อหาของแบบเรียนสังคมศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 จึงได้เสนอเรื่องราวของความคิดริเริ่มผ่านตัวอย่างของพระราชกรณียกิจของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ดังเช่นข้อความที่ปรากฏว่า

“ทรงติดต่อกับประเทศเพื่อนบ้าน นำความเจริญและความมั่งคั่ง

มาสู่บ้านเมือง” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2508)

การติดต่อกับประเทศเพื่อนบ้านนี้ จะนำมาซึ่งความรู้และวิทยาการใหม่ที่เป็นประโยชน์ต่อบ้านเมือง เช่น การประดิษฐ์อักษรไทย การสร้างถั่วขามสังคโลก เป็นลักษณะการเปิดใจกว้างยอมรับสิ่งใหม่เพื่อพัฒนาตนเอง ลักษณะเดียวกันกับเนื้อหาเรื่องพระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชเกี่ยวกับโครงการพระราชดำริต่างๆ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเกี่ยวกับการนำวิทยาการที่ได้จากเสด็จประพาสต่างประเทศมาพัฒนาบ้านเมือง

ของแบบเรียนสังคมศึกษาชั้นประถมปีที่ 4 และแบบเรียนวิชาหน้าที่พลเมืองชั้นประถมปีที่ 6 นิสัยริเริ่มสร้างสรรค์สิ่งใหม่ต่าง ๆ นั้นต้องมาจากการแสวงหาความรู้และการเปิดโลกทัศน์ใหม่ๆ ดังเช่นการติดตามข่าวสารผ่านวิทยุที่ปรากฏในแบบเรียนสังคมศึกษาชั้นปีที่ 1 การฟังปาฐกถา การอ่านหนังสือ การท่องเที่ยว และการไปเรียนพิเศษ ในแบบเรียนหน้าที่พลเมืองชั้นประถมปีที่ 5 ดังข้อความที่ปรากฏว่า

“การเดินทางท่องเที่ยวไปยังป่าเขา เมืองต่างๆ จะทำให้ผู้ไปได้รับความรู้ ได้เห็นสิ่งแปลกๆ ได้เกิดความคิดในการสร้างสรรค์”
(กระทรวงศึกษาธิการ, 2520)

โดยที่เนื้อหาเหล่านี้ปรากฏในบทเรียนเรื่องการใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ ต้องการให้ผู้เรียนได้ใช้เวลาว่างในการแสวงหาความรู้เพื่อพัฒนาตนเอง ให้เกิดความรู้ เกิดความคิดสร้างสรรค์ในการริเริ่มสิ่งต่างๆ

เรื่องการยอมรับและเข้าใจความแตกต่างของบุคคลเป็นอีกองค์ประกอบหนึ่งของการมีใจเปิดกว้างพบในหนังสือเรียนสังคมศึกษาตามหลักสูตรประถมศึกษาพุทธศักราช 2503 คิดเป็นร้อยละ 4.78 ในแบบเรียนสังคมศึกษาระดับปีที่ 1 ปรากฏเรื่องราวเกี่ยวกับการเคารพและให้เกียรติบุคคลอื่น โดยให้ลักษณะของเด็กดีไว้ว่าเด็กดีต้องไม่พูดหรือทำท่าล้อเลียนผู้ใหญ่ การไม่ล้อเลียนนั้นเป็นมารยาทพื้นฐานในการปฏิบัติตนต่อผู้อื่นที่แสดงถึงการเคารพและให้เกียรติบุคคลอื่น ลักษณะเดียวกันกับในแบบเรียนสังคมศึกษาชั้นประถมปีที่ 2 ได้เสนอมารยาทที่ควรปฏิบัติที่ต้องแสดงความนับถือและให้เกียรติผู้อื่น และเนื้อหาเรื่องขนบธรรมเนียมของคนไทยในแบบเรียนสังคมศึกษาชั้นประถมปีที่ 4 ที่ได้บรรยายถึงลักษณะของผู้ที่สุภาพอ่อนน้อมว่าจะต้องไม่ก้าวร้าว ดุหมั่น เหยียดหยามผู้อื่น เรื่องการเคารพให้เกียรติเหล่านี้ต้องมีพื้นฐานมาจากการเชื่อมั่นและศรัทธาในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ และเข้าใจในความแตกต่างระหว่างบุคคล ดังนั้นในแบบเรียนสังคมศึกษาชั้นประถมปีที่ 2 จึงพบเนื้อหาเกี่ยวกับเรื่องความแตกต่างของบุคคล เช่น บทเรียนเรื่องชนชาติอื่นที่อาศัยในประเทศไทยที่น่าเสนอเกี่ยวกับชนชาติๆ ต่างที่มีความใกล้ชิดกับคนไทย เช่น จีน อินเดีย ฝรั่งเศส พม่า ลาว ญี่ปุ่น และยังปรากฏข้อความที่ว่า

“ชนชาติต่างๆ เหล่านี้มีรูปร่าง หน้าตา นิสัยใจคอ การแต่งกาย และขนบธรรมเนียมประเพณีแตกต่างไปจากคนไทย บางพวกก็นำความรู้หรือขนบธรรมเนียมใหม่ๆ มาให้แก่ชุมชน” (สมาน แสงมลิ และเบญจา แสงมลิ, 2505)

ข้อความข้างต้นนี้แสดงถึงชนชาติต่างๆ ที่อาศัยอยู่ในสังคมไทยถึงแม้จะมีความแตกต่างกันในหลายลักษณะแต่ความแตกต่างเหล่านั้นก็มีประโยชน์กับคนไทย เช่น นำมาสู่ประเพณีใหม่นอกจากความแตกต่างทางด้านเชื้อชาติแล้วภายในแบบเรียนสังคมศึกษาชั้นประถมปีที่ 3 และ 4 ได้

นำเสนอเรื่องราวความแตกต่างทางด้านศาสนา ทั้ง พุทธ คริสต์ อิสลาม ที่ต่างมีความมุ่งหมายให้ทุกคนประพฤติดีละเว้นความชั่ว และอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข ใครจะเลือกนับถือศาสนาใดแล้วแต่ความศรัทธาเลื่อมใส เมื่อศึกษาต่อมาในแบบเรียนสังคมศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 บทเรียนเรื่องชุมชนชนปรากฏข้อความที่ว่า

“บุคคลที่อยู่อาศัยในชุมชน อาจมีอาชีพแตกต่างกันเพราะมีความถนัด ความสามารถไม่เหมือนกัน แต่อาชีพทุกอาชีพก็มีความสำคัญ ไม่ว่าจะอาชีพนั้นจะมีรายได้มากหรือน้อย จะใช้สมองหรือแรงงานทำ ต่างก็สำคัญและมีประโยชน์ต่อชุมชนชนทั้งนั้น” (สมาน แสงมลิ และ เบญจา แสงมลิ, 2520)

ข้อความข้างต้นแสดงให้เห็นถึงความแตกต่างกันของอาชีพ ฐานะ และความรู้ของคนในสังคม ที่ถึงแม้จะแตกต่างกันแต่ทุกคนก็มีความสำคัญไม่ด้อยไปกว่ากัน

เรื่องความรักความเอื้ออาทร ที่พบในการวิเคราะห์หนังสือเรียนสังคมศึกษาตามหลักสูตรประถมศึกษาพุทธศักราช 2503 นั้นคิดเป็นร้อยละ 4.38 โดยปรากฏเนื้อหาเรื่อง ของความรักใคร่กันของสมาชิกในครอบครัว ความรักใคร่กันของคนในชาติที่จะต้องรักใคร่กลมเกลียวกันฉันพี่น้อง ในแบบเรียนสังคมศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ,4 และในแบบเรียนหน้าที่พลเมืองชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ดังเช่นข้อควรปฏิบัติในบทเรียนวัฒนธรรมทางศาสนาที่ว่า

“รักเพื่อนต่างเพศฉันพี่น้อง รักรักกันฉันพี่น้องยอมทำให้ทุกคนอยู่ร่วมกันด้วยความสงบสุข” (สมาน แสงมลิ และ เบญจา แสงมลิ, 2520)

ข้อความข้างต้นแสดงให้เห็นถึงความแตกต่างกันของอาชีพ ฐานะ และความรู้ของคนในสังคม ที่ถึงแม้จะแตกต่างกันแต่ทุกคนก็มีความสำคัญไม่ด้อยไปกว่ากัน และในแบบเรียนสังคมศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 2, 3 และ 4 ปรากฏเรื่องเกี่ยวกับความเมตตากรุณาและการมีทัศนคติที่ดีต่อผู้อื่นในบทเรียนคุณธรรม ดังเช่นข้อความที่ปรากฏว่า

“ความเมตตากรุณา คือ ความปรารถนาที่จะผู้อื่นได้รับความสุข และพ้นทุกข์ เป็นคุณธรรมที่จำเป็นสำหรับการอยู่ร่วมกันในสังคม เพราะเราจะอยู่คนเดียวไม่ได้ต้องอยู่ร่วมกัน พึงพาอาศัยซึ่งกันและกัน” (สมาน แสงมลิ และ เบญจา แสงมลิ, 2505)

ข้อความข้างต้นนี้ถึงแม้จะพบในบทเรียนศาสนา แต่ก็แสดงให้เห็นถึงความสำคัญความเมตตา กรุณา ที่จะช่วยให้คนอยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างมีความสุข นอกจากนี้แล้วการแสดงออกถึงความรักความเอื้ออาทรกันนั้นยังทำได้ด้วยการแสดงความยินดีกับผู้อื่นเมื่อผู้อื่นได้รับสิ่งที่ดีดังที่ปรากฏในแบบเรียนสังคมศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 เรื่องการร่วมยินดีในความสำเร็จของเพื่อน หรือจะ

เป็นการอวยพรความสุขส่งความปรารถนาดีให้แก่ผู้อื่นดังที่ปรากฏในแบบเรียนวิชาสังคมศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 2

เรื่องการเคารพความเห็นและการตัดสินใจของผู้อื่นเป็นเรื่องที่พบน้อยที่สุดในหลักการมีใจเปิดกว้างคิดเป็นร้อยละ 0.15 โดยในแบบเรียนสังคมศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 มีบทเรียนเรื่องหน้าที่ของคนในชาติที่ได้เสนอไว้ว่า

“เนื่องจากคนเราไม่สามารถอยู่ตามลำพังคนเดียวได้ จึงมีความจำเป็นต้องต้องรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น เพื่อจะได้ทราบความรู้ ความคิด ความรู้สึกของผู้อื่น จะได้นำมาปรับปรุงตนเอง ให้สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้เป็นอย่างดี” (สมาน แสงมลิ และ เบญจา แสงมลิ, 2520)

ข้อความข้างต้นนี้แสดงถึงความสำคัญของการรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น ซึ่งเป็นหน้าที่ประเภทหนึ่งของคนที่เป็สมาชิกในสังคมเพื่อให้อยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ ลักษณะเดียวกันกับในแบบเรียนหน้าที่พลเมืองชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 บทเรียนเรื่องการปฏิบัติตนในโรงเรียนที่การรู้จักรับฟังผู้อื่นนั้นเป็นสิ่งที่ควรปฏิบัติเมื่ออยู่ในโรงเรียน

หลักความมีวินัยปรากฏในหนังสือเรียนสังคมศึกษาตามหลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2503 เมื่อเทียบกับหลักประชาธิปไตยทั้งหมดคิดเป็นร้อยละ 15.31 โดยแบ่งเป็นเรื่องการเคารพกฎกติการ้อยละ 9.16 และเรื่องการไม่ละเมิดกฎกติการ้อยละ 6.37 หลักสูตรนี้ความมุ่งหมายด้านความรับผิดชอบตามหน้าที่พลเมืองที่ต้องการให้ผู้เรียนปฏิบัติตามระเบียบ กฎหมาย บ้านเมืองและวัฒนธรรมอันดีนั้น ดังนั้นจึงพบเนื้อหาเกี่ยวกับการมีวินัยและข้อตกลงร่วมกันของสังคมในลักษณะต่างๆ เช่น กฎหมาย กฎระเบียบโรงเรียน กฎระเบียบชุมชน วัฒนธรรมอันดี ฯลฯ โดยในแบบเรียนสังคมศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 และ 2 ได้ให้แนวทางการปฏิบัติตามกฎจรรยาของนักเรียนในฐานะคนเดินถนน ตัวอย่างเช่นข้อความที่ปรากฏว่า

“การเดินบนทางเท้าต้องเดินชิดทางขวาของถนน ไม่เดินเป็นกลุ่มๆ เวลาข้ามถนนต้องข้ามตรงทางม้าลาย” (สมาน แสงมลิ และ เบญจา แสงมลิ, 2505)

ข้อความข้างต้นแสดงถึงแนวทางการปฏิบัติที่เป็นกฎสำหรับคนเดินถนน ซึ่งอยู่ในบทเรียนเกี่ยวกับการรักษาความปลอดภัย นอกจากเรื่องกฎจรรยาแล้วในแบบเรียนสังคมศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 ได้นำเสนอเนื้อหาเกี่ยวกับการปฏิบัติตนตามขนบธรรมเนียมที่อธิบายไว้ว่า

“ขนบธรรมเนียม คือความประเพณีหรือการแสดงออกทางกาย วาจา และใจซึ่งคนไทยนิยมปฏิบัติมาแต่โบราณ จนเป็นแบบฉบับ” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2509)

ขนบธรรมเนียมไทยที่ปฏิบัติกันมานั้นมีทั้ง การแสดงสัมมาคารวะ การเคารพเชื้อพืง คำสั่งสอนของผู้ใหญ่ ฯลฯ ที่ถึงแม้ว่าจะไม่ได้เป็นแนวทางการปฏิบัติตนตามที่กฎหมายกำหนดไว้ แต่ก็ถือเป็นข้อตกลงร่วมกันของสังคมที่เห็นชอบและถือปฏิบัติตามกันมาเพื่อความสงบสุขและเรียบร้อยของสังคมประเภทหนึ่ง ลักษณะคล้ายคลึงกันกับบทเรียนเกี่ยวกับวัฒนธรรมชุมชนที่ปรากฏในแบบเรียนสังคมศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ซึ่งนำเสนอแนวทางการปฏิบัติตนในการอยู่ร่วมกันกับผู้อื่น เช่น ไม่คดโกง ไม่ทะเลาะวิวาท ไม่กลั่นแกล้ง อย่างนี้เป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมอันดี และยังพบเรื่องการปฏิบัติในทางที่ขบถต่อโรงเรียนของแบบเรียนหน้าที่พลเมืองชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ที่นำเสนอระเบียบของโรงเรียน การปฏิบัติตามระเบียบข้อบังคับของโรงเรียน ที่ปรากฏข้อความว่า

“เนื่องจากโรงเรียนมีนักเรียนเป็นจำนวนมาก มีอายุแตกต่างกัน มีนิสัยไม่เหมือนกัน การที่จะอยู่ร่วมกันได้ก็จำเป็นต้องมีระเบียบข้อบังคับวางไว้” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2520)

ข้อความข้างต้นนี้เป็นการอธิบายถึงความจำเป็นที่ต้องมีกฎหรือระเบียบของโรงเรียนซึ่งเป็นสถานที่ที่รวมผู้คนที่มีความแตกต่างไว้ด้วยกันจึงต้องระเบียบมาเป็นแนวทางปฏิบัติเพื่อให้สมาชิกที่แตกต่างกันอยู่ร่วมกันได้ ลักษณะเดียวกันกับในแบบเรียนหน้าที่พลเมืองชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ที่อธิบายความสำคัญของกฎหมายบ้านเมืองในฐานะช่วยจัดระเบียบและสร้างความสงบเรียบร้อยในสังคมต่อมาในแบบเรียนหน้าที่พลเมืองชั้นประถมศึกษาปีที่ 7 มีบทเรียนเรื่องการปกครองระบอบรัฐธรรมนูญที่อธิบายไว้ว่า

“ระบอบรัฐธรรมนูญ หมายถึงการปกครองที่มีกฎหมายสูงสุดหนึ่งฉบับ ซึ่งวางไว้เป็นระเบียบปฏิบัติในการปกครองประเทศชาติ กฎหมายฉบับนี้มีชื่อเรียกว่ารัฐธรรมนูญ ซึ่งกฎหมายที่ใช้อยู่ทุกวันนี้มีอีกหลายฉบับเช่น พระราชบัญญัติ พระราชกฤษฎีกา พระราชกำหนดต่าง ๆ” (จันทร์ ชุ่มเมืองปัก, 2513)

ข้อความข้างต้นนี้อธิบายเกี่ยวกับกฎหมายรัฐธรรมนูญในฐานะที่เป็นกฎหมายสูงสุดของประเทศเนื้อหาเกี่ยวกับกฎหมายที่ปรากฏเหล่านี้เป็นความรู้เพื่อที่จะให้ผู้เรียนได้รู้จักกับกฎหมายบ้านเมือง ทั้งด้านความสำคัญ ที่มา และรายละเอียด เพื่อนำไปสู่การยอมรับ เคารพและปฏิบัติตามสำหรับเรื่องการไม่ละเมิดกฎกติกาที่พบเนื้อหาเกี่ยวกับไม่ละเมิดกฎกติกาที่ควบคู่กับเรื่องการเรียนรู้เรื่องกฎกติกาเช่น ข้อความที่ปรากฏว่า

“บุคคลมีหน้าที่เคารพกฎหมาย จะต้องปฏิบัติตามกฎหมาย เช่น ไม่กระทำความผิด ไม่ละเมิดกฎหมายบ้านเมือง หรือเมื่อพลาดพลั้งกระทำความผิดไปแล้ว ก็ควรจะยอมรับผิดโดยดี เพราะกฎหมายย่อมจะอภัยในแก่ผู้เคารพกฎหมายเสมอ” (จันทร์ ชุ่มเมืองปัก, 2513)

ข้อความข้างต้นนี้ปรากฏในบทเรียนเกี่ยวกับหน้าที่ของชนชาวไทยตามรัฐธรรมนูญที่บัญญัติไว้ว่าบุคคลมีหน้าที่ต้องเคารพกฎหมาย ลักษณะเดียวกันกับเรื่องการไม่กระทำขัดต่อขนบธรรมเนียม และกาลเทศะ ที่พบในแบบเรียนสังคมศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 เรื่องการไม่ปฏิบัติตามกฎและระเบียบของโรงเรียนปรากฏในแบบเรียนหน้าที่พลเมืองชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 เรื่องการไม่ละเมิดกฎหมาย การกระทำผิดกฎหมายและ บทลงโทษ ที่พบในแบบเรียนหน้าที่พลเมืองชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 และ 7

หลักสิทธิและเสรีภาพ เป็นหลักประชาธิปไตยที่พบในเนื้อหาของหนังสือเรียนสังคมศึกษาตามหลักสูตรประถมศึกษาพุทธศักราช 2503 มากเป็นลำดับที่ 5 โดยพบร้อยละ 13.94 ใกล้เคียงกับในหลักสูตรประโยคประถมศึกษาพุทธศักราช 2503 ทั้งตอนต้นและตอนปลายที่พบร้อยละ 10.81 โดยแบ่งเป็นเรื่องความมีอิสระร้อยละ 4.38 เรื่องการรู้จักสิทธิของตนเองร้อยละ 3.98 เรื่องการปกป้องสิทธิของตนเองร้อยละ 3.58 และเรื่องการไม่ละเมิดสิทธิของผู้อื่นร้อยละ 1.99

เรื่องความมีอิสระนั้นส่วนมากปรากฏอยู่ในเนื้อหาบทเรียนอื่นๆ ที่ไม่เกี่ยวข้องกับประชาธิปไตย เช่น ศาสนา ประวัติศาสตร์ โดยเป็นการบรรยายหรืออธิบายเกี่ยวกับสภาพหรือลักษณะของสังคมไทยที่มีการให้อิสระในการกระทำสิ่งต่างๆ เช่น การประกอบอาชีพ การเลือกนับถือศาสนา ดังเช่นข้อความที่ว่า

“งานอดิเรกคืองานที่เราใช้เวลาทำนอกจากเวลาทำงานในหน้าที่ของเรา ไม่มีกฎข้อบังคับ เราทำได้ตามใจชอบ ไม่ต้องเคร่งเครียดทำไปพักผ่อนไป” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2520)

ข้อความข้างต้นนี้เป็นส่วนหนึ่งในบทเรียนเกี่ยวกับการใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ในแบบเรียนหน้าที่พลเมืองชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ที่ได้อธิบายเกี่ยวกับการใช้เวลาว่างว่าผู้เรียนสามารถเลือกทำกิจกรรมเวลาว่างได้หลากหลายตามแต่ความชอบและความถนัด นั้นแสดงว่าผู้เรียนมีอิสระที่จะเลือกกระทำการใดก็ได้ ลักษณะเดียวกันกับเรื่องการเลือกประกอบอาชีพอย่างอิสระในแบบเรียนสังคมศึกษาระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 2 และเนื้อหาเกี่ยวกับการประกอบอาชีพในสมัยสุโขทัยที่ปรากฏในหนังสือเรียนสังคมศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ที่ว่า

“เพื่อนจูงวัวไปค้า ขี่ม้าไปขาย ใครจักใครค้าช่างค้า ใครจักใครค้า
ม้าค้า” (สมาน แสงมลิ และ เบญจา แสงมลิ, 2520)

ข้อความข้างต้นแสดงถึงความมีอิสระที่จะเลือกค้าขายในสมัยสุโขทัย เป็นเนื้อหาที่สอดแทรกอยู่ในบทเรียนด้านประวัติศาสตร์ นอกจากนั้นยังปรากฏเนื้อหาเกี่ยวกับเสรีภาพในการนับถือศาสนาที่ปรากฏอยู่ในบทเรียนเรื่องศาสนาของคนไทยอีกด้วย สำหรับในแบบเรียนหน้าที่พลเมืองชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 และ 7 ได้ให้ความหมายของเสรีภาพไว้ในบทเรียนเรื่องสิทธิเสรีภาพและกฎหมาย

ตามรัฐธรรมนูญ และนำเสนอเรื่องเสรีภาพของประชาชนชาวไทยตามที่รัฐธรรมนูญได้กำหนดไว้ ดังเช่นเรื่องเสรีภาพในการศึกษาอบรมที่ระบุไว้ว่า

“บุคคลมีเสรีภาพบริบูรณ์ในการศึกษาอบรม เมื่อการศึกษาอบรม นั้นไม่เป็นปฏิปักษ์ต่อหน้าที่ของเมืองเมืองตามกฎหมายว่าด้วยการศึกษาอบรม” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2521)

และยังให้รายละเอียดเพิ่มเติมว่าประชาชนมีอิสระในการดำเนินการใดได้บ้างที่ไม่ขัดต่อกฎหมาย ในเสรีภาพด้านอื่นๆ อีกทั้ง เสรีภาพในการนับถือศาสนา เสรีภาพในร่างกาย เสรีภาพในเคหสถาน เสรีภาพในการพูด เสรีภาพในการชุมนุมโดยสงบ เสรีภาพในการรวมตัวเป็นสมาคม เสรีภาพการรวมตัวเป็นพรรคการเมือง เสรีภาพในการสื่อสาร และเสรีภาพในการเลือกที่อยู่อาศัย

เรื่องการรู้จักสิทธิของตนเองพบทั้งเรื่องสิทธิตามรัฐธรรมนูญแล้วยังให้ความรู้เพิ่มเติมเรื่องสิทธิเด็ก โดยในแบบเรียนสังคมศึกษาระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 และ 2 มีเนื้อหาเกี่ยวกับสิทธิของเด็กแทรกอยู่ในบทเรียนต่างๆ เช่นข้อความที่ปรากฏว่า

“ผู้ใหญ่ต้องไม่ใช้งานเกินกำลัง เมื่อเราทำงานแล้ว เราต้องพักผ่อน เราต้องเวลาสนุกสนานรื่นเริงเราอาจอ่านหนังสือ ฟังวิทยุ เล่นกีฬา ร้องเพลง” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2508)

ข้อความข้างต้นนี้แสดงถึงสิทธิของเด็กที่จะได้เวลาพักผ่อนเพื่อให้ร่างกายเจริญเติบโต รวมทั้งทำกิจกรรมอย่างสนุกสนานรื่นเริงในวันหรือเทศกาลสำคัญต่างๆ เมื่อศึกษาต่อไปพบว่าในแบบเรียนหน้าที่พลเมืองชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 และ 7 นั้นได้ให้ความรู้เกี่ยวกับเรื่องสิทธิของประชาชนชาวไทยตามรัฐธรรมนูญโดยจะอธิบายเกี่ยวกับความหมายและความสำคัญของสิทธิไว้ว่า

“สิทธิเป็นอำนาจอันชอบธรรมของพลเมืองตามที่บัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญการที่ต้องบัญญัติสิทธิไว้ก็เพราะว่าการปกครองระบอบประชาธิปไตยนั้นเป็นการปกครองโดยประชาชน ทุกคนจึงควรรู้สิทธิของตนเอง” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2521)

ข้อความข้างต้นนี้ทำให้เห็นความสำคัญของสิทธิพลเมืองในฐานะที่ประชาชนเป็นเจ้าของอำนาจในการปกครองประเทศจึงต้องทราบว่าตนมีสิทธิอะไรบ้าง และยังอธิบายรายละเอียดถึงสิทธิแต่ละประการที่ประชาชนได้รับ เช่น สิทธิได้รับความคุ้มครองจากรัฐธรรมนูญเสมอกัน สิทธิได้รับการคุ้มครองกรรมสิทธิ์ สิทธิเสนอเรื่องราวร้องทุกข์ และสิทธิที่ได้รับความคุ้มครองของบุคคลในครอบครัว พร้อมทั้งให้รายละเอียดถึงขอบเขตของการใช้สิทธิในด้านต่างๆ ประกอบไว้ด้วย

สำหรับเรื่องการปกป้องสิทธิของนั้นพบเนื้อหาที่อธิบายถึงเรื่องการป้องกันและไม่ยินยอมให้ผู้อื่นมาทำร้ายร่างกายตนเอง และการรู้จักหวงแหนทรัพย์สินของตนเอง ในแบบเรียนสังคมศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 2 ต่อมาในแบบเรียนหน้าที่พลเมืองชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 และ 7 ได้เสนอเนื้อหาเกี่ยวกับการ

ปกป้องสิทธิของตนเองโดยการฟ้องร้องเพื่อเรียกร้องความยุติธรรมเมื่อถูกผู้อื่นมาละเมิดสิทธิตนเอง ซึ่งสิทธิในการฟ้องร้องเองนั้นก็เป็นหนึ่งในสิทธิตามรัฐธรรมนูญที่ได้กำหนดไว้แล้วดังข้อความที่ว่า

“บุคคลมีสิทธิที่จะฟ้องหน่วยงานราชการต่างๆ ซึ่งกฎหมายบัญญัติไว้ให้มีสภาพเป็นนิติบุคคลจะต้องรับผิดชอบการกระทำของเจ้าพนักงานของรัฐบาล” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2521)

เนื้อหาเกี่ยวกับการไม่ละเมิดสิทธิของผู้อื่นที่พบในแบบเรียนสังคมศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ที่กล่าวถึงแนวทางการอยู่ร่วมกันในโรงเรียนว่าต้องทำตนให้ไม่เป็นรบกวนแก่ผู้อื่น เช่น ไม่ส่งอีกทีกครีกโครมรบกวนสมาธิเพื่อน ส่วนในแบบเรียนสังคมศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 2 ได้อธิบายถึงเรื่องการไม่เบียดเบียนเอาของผู้อื่นมาเป็นของตน ไว้ในหัวข้อแนวทางปฏิบัติที่ดีของชุมชน เช่นเดียวกันกับในแบบเรียนสังคมศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 ที่เสนอเรื่องราวในบทเรียนวัฒนธรรมและศีลธรรมว่าไม่ควรถือเอาของของผู้อื่นมาเป็นของตนเองโดยไม่ได้รับอนุญาต

หลักการมีส่วนร่วม เป็นหลักประชาธิปไตยที่พบในเนื้อหาของหนังสือเรียนสังคมศึกษาตามหลักสูตรประถมศึกษาพุทธศักราช 2503 มากเป็นลำดับที่ 6 โดยพบร้อยละ 7.96 หลักการมีส่วนร่วมที่พบในหนังสือเรียนเหล่านี้แบ่งออกเป็น เรื่องการมีส่วนร่วมทางการเมืองร้อยละ 5.57 และเรื่องการมีส่วนร่วมในสังคมร้อยละ 2.39 เรื่องการมีส่วนร่วมทางการเมืองนั้นพบเนื้อหาเกี่ยวกับการเลือกตั้งในหลายรูปแบบ ทั้งการเลือกตั้งระดับท้องถิ่นไปจนถึงการเลือกตั้งระดับประเทศซึ่งเนื้อหาเรื่องการเลือกตั้งนี้จะมีลักษณะเริ่มจากสิ่งที่อยู่ใกล้ตัวในระดับชั้นประถมตอนต้นเช่น การเลือกตั้งผู้ใหญ่บ้าน จนไปสู่ระดับที่สูงกว่าเช่นการเลือกตั้งผู้แทนในระดับชั้นประถมตอนปลาย โดยในแบบเรียนสังคมศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 ได้อธิบายถึงการเลือกตั้งผู้ใหญ่บ้าน

“ท้องถิ่นหนึ่งๆ เมื่อมีคนอยู่รวมกันประมาณ 200 คนขึ้นไปก็จัดตั้งเป็นหมู่บ้าน โดยใช้ตัวเลขเรียกชื่อหมู่บ้านต่อๆ กันไปทั้งตำบล หมู่บ้านหนึ่งมีผู้ใหญ่บ้านเป็นหัวหน้าโดยให้ราษฎรเป็นผู้เลือก” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2509)

ข้อความข้างต้นนี้แสดงให้เห็นถึงการมีส่วนร่วมของราษฎร ในการปกครองท้องถิ่นโดยการเลือกตั้งผู้นำของตนเอง เช่นเดียวกันกับในแบบเรียนสังคมศึกษาระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ได้อธิบายถึงลักษณะการปกครองแบบประชาธิปไตยที่ต้องมีการเลือกตั้งผู้แทน ต่อมาในแบบเรียนหน้าที่พลเมืองชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 และ 7 ได้นำเสนอเนื้อหาหน้าที่พลเมืองในระบอบประชาธิปไตยตามที่รัฐธรรมนูญกำหนด ซึ่งการออกเสียงใช้สิทธิเลือกตั้งก็เป็นหน้าที่หนึ่งที่ประชาชนชาวไทยต้องปฏิบัติไว้ว่า

“บุคคลมีหน้าที่ไปใช้สิทธิออกเสียงเลือกตั้ง และออกเสียงประชามติโดยสุจริต” (จันทร์ ชุ่มเมืองปัก, 2513)

การเลือกตั้งนั้นเป็นวิธีการหนึ่งที่จะทำให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการปกครองประเทศ เพราะการปกครองระบอบประชาธิปไตยนั้นเป็นการปกครองโดยประชาชนประชาชนทุกคน จึงต้องแสดงออกถึงการมีส่วนร่วม นอกจากนั้นแล้ว ในแบบเรียนหน้าที่พลเมืองชั้นประถมศึกษาปีที่ 7 ยังได้ให้ความรู้เกี่ยวกับการเลือกตั้ง ตั้งแต่ความหมาย วัตถุประสงค์ ผู้สมัครรับเลือกตั้ง ผู้มีสิทธิ์เลือกตั้ง การลงคะแนนเลือกตั้ง ความผิดเกี่ยวกับการเลือกตั้ง ไว้ในบทเรียนเรื่องความรู้เกี่ยวกับการเลือกตั้งอีกด้วย

นอกจากการเลือกตั้งแล้วการมีส่วนร่วมทางการเมืองที่พบในหนังสือเรียนสังคมศึกษาตามหลักสูตรประถมศึกษาพุทธศักราช 2503 นั้นยังมีอีกหลายรูปแบบ ไม่ว่าจะเป็นในแบบเรียนหน้าที่พลเมืองชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ที่ปรากฏข้อความว่า

“การปกครองส่วนท้องถิ่นเกี่ยวข้องกับความสุขความเจริญของพลเมืองทุกคนในท้องถิ่นนั้น เป็นการปกครองที่รัฐบาลต้องการให้พลเมืองในท้องถิ่นนั้นมีส่วนร่วม เพื่อประโยชน์ของพลเมืองและท้องถิ่นเอง ไม่ว่าจะเด็กหรือผู้ใหญ่ควรจะได้ช่วยกันส่งเสริมทะนุบำรุงให้การปกครองส่วนท้องถิ่นดำเนินไปได้ด้วยดี” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2520)

ข้อความข้างต้นนี้เป็นเนื้อหาในบทเรียนเรื่องการปกครองส่วนท้องถิ่นที่แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของการมีส่วนร่วมของพลเมืองในด้านการปกครองส่วนท้องถิ่นซึ่งไม่จำกัดอยู่ที่การมีส่วนร่วมของผู้ใหญ่เท่านั้นเด็กซึ่งถือเป็นสมาชิกหนึ่งของท้องถิ่นก็มีสิทธิ์มีส่วนร่วมเช่นกัน นอกจากจะพบเรื่องการเลือกตั้งในระดับต่างๆ แล้วยังพบการมีส่วนร่วมทางการเมืองในรูปแบบอื่นๆ ไปปรากฏในเนื้อหาเรื่องสิทธิและเสรีภาพในการมีส่วนร่วม เช่น ในแบบเรียนหน้าที่พลเมืองชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ในหัวข้อเกี่ยวกับสิทธิและเสรีภาพของชนชาวไทยตามรัฐธรรมนูญพบว่ามีเสรีภาพประการหนึ่งที่ระบุไว้ว่า

“ประชาชนอาจรวมกันจัดตั้งพรรคการเมืองเพื่อดำเนินกิจการในทางการเมืองโดยวิธีประชาธิปไตย และไม่ขัดต่อระบอบการปกครองตามรัฐธรรมนูญ ซึ่งมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขได้” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2521)

ข้อความข้างต้นได้อธิบายถึงพรรคการเมืองซึ่งประชาชนสามารถรวมตัวจัดตั้งเพื่อดำเนินกิจกรรมทางประชาธิปไตยได้ การจัดตั้งพรรคการเมืองนี้จัดเป็นกิจกรรมการมีส่วนร่วมทางการเมืองประเภทหนึ่งที่เปิดโอกาสให้ประชาชนทั่วไป เข้ามามีบทบาททางการเมืองมากขึ้นถ้าพรรคการเมืองที่ตนเข้าร่วมนั้นชนะการเลือกตั้งสมาชิกในพรรคก็ย่อมมีบทบาทสำคัญในการบริหารบ้านเมือง นอกจากนั้นแล้วยังมีกิจกรรมอีกหลายรูปแบบ เช่น การเฝ้าสังเกตการณ์ และดูแลไม่ให้เกิดการฉ้อราษฎร์บังหลวงการเบียดบังเอาทรัพย์สินซึ่งได้จากภาษีอากรมาเป็นของตนที่ปรากฏในบทเรียน

เกี่ยวกับความมั่นคงของประเทศในรูปแบบเรียนหน้าที่พลเมืองชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 และยังพบเรื่องการออกเสียงประชามติที่พบในรูปแบบเรียนหน้าที่พลเมืองชั้นประถมศึกษาปีที่ 7 อีกด้วย

เรื่องการมีส่วนร่วมในสังคมนั้นพบเรื่องการร่วมช่วยเหลือกิจกรรมของหมู่บ้าน ในแบบเรียนสังคมศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 และ 4 ดังเช่นข้อความที่ปรากฏว่า

“เราต้องช่วยกันรักษาหมู่บ้านของเรา เมื่อมีงานชาวบ้านทุกคนจะช่วยกันทำ เช่น ช่วยกันทำถนน และช่วยกันขุดบ่อน้ำ ”

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2508)

ข้อความข้างต้นนี้แสดงถึงการมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชน ที่ช่วยกันแก้ไขปัญหาหรือพัฒนาชุมชนของตนเอง เมื่อศึกษาต่อมาพบว่าการมีส่วนร่วมในสังคมไม่เพียงแต่ร่วมแก้ไขปัญหาสังคมเท่านั้นยังมีการร่วมกิจกรรมอื่นๆ เช่น กิจกรรมวันเด็ก วันปีใหม่ เทศกาลสงกรานต์ ดังเช่น เรื่องการแนะนำแนวทางการปฏิบัติตนในชุมชนและเป็นการร่วมกิจกรรมต่างในบทเรียนเรื่องวันสำคัญ ในแบบเรียนสังคมศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 2, 3 และ 4 ที่ถึงแม้จะไม่ได้มีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาสังคมโดยตรงแต่ก็เป็นจุดเริ่มต้นให้ผู้เรียนได้เข้าสังคมร่วมกิจกรรมและทำงานร่วมกับผู้อื่นนั่นเอง

หลักการแก้ไขปัญหโดยสันติวิธีที่ปรากฏในหนังสือเรียนสังคมศึกษาตามหลักสูตรประถมศึกษาพุทธศักราช 2503 เมื่อเทียบกับหลักประชาธิปไตยที่พบทั้งหมดคิดเป็นร้อยละ 3.98 โดยแบ่งออกได้เป็นเรื่องความสามัคคีมากที่สุดร้อยละ 2.39 ถัดมาคือเรื่องความประนีประนอมและเรื่องวิธีในการแก้ไขปัญหแบบสันติวิธีเท่ากันที่ร้อยละ 0.79 เรื่องความสามัคคีนั้นปรากฏในเนื้อหาของแบบเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 และ 4 ที่นำเสนอคุณธรรมเรื่องความสามัคคี และอธิบายถึงความหมายของคำว่าสามัคคีไว้ว่า

“ความสามัคคีได้แก่ การมีความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันจะคิดทำอะไร ก็คิดทำโดยพร้อมเพรียงกัน ความสามัคคีเป็นประโยชน์ทำให้มีกำลังมาก จะทำสิ่งใดก็ย่อมเป็นผลสำเร็จ” (สมาน แสงมลิ และเบญจา แสงมลิ, 2520)

นอกจากนี้ในแบบเรียนหน้าที่พลเมืองชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 และ 6 ยังได้นำเสนอเรื่องของความสามัคคีที่เป็นแนวทางการปฏิบัติเพื่อความมั่นคงของชาติ โดยในแบบเรียนหน้าที่พลเมืองชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 นั้นได้กล่าวถึงความสำคัญของความสามัคคีของคนในท้องถิ่นที่ต้องสามัคคีในการทำงานกันเพื่อพัฒนาและบำรุงท้องถิ่นของตนเอง ส่วนในแบบเรียนหน้าที่พลเมืองชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 นั้นได้กล่าวถึงความสามัคคีของคนในชาติที่จะช่วยกันป้องกันภัยจากคอมมิวนิสต์ไว้ว่า

“การป้องกันภัยคอมมิวนิสต์อีกวิธีหนึ่งคือความสามัคคีของคนในชาติ โดยยึดมั่นในสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ การปกครอง

ในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข”

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2508)

ข้อความข้างต้นแสดงให้เห็นถึงประโยชน์ของความสามัคคีในฐานะที่จะช่วยป้องกันภัยคอมมิวนิสต์ ซึ่งถือเป็นประโยชน์ในการช่วยส่งเสริมความมั่นคงของชาติอีกประการหนึ่ง

เรื่องความประนีประนอมพบในแบบเรียนสังคมศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ที่ได้นำเสนอเกี่ยวกับประวัติศาสตร์สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่องเกี่ยวกับการแผ่ขยายอาณานิคมของชาติตะวันตก โดยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวยอมที่จะสละดินแดนบางส่วนเพื่อรักษาชาติไทยส่วนใหญ่ไว้ การยอมสละดินแดนบางส่วนไปนั้นถือเสียประโยชน์ส่วนน้อยเพื่อประโยชน์ส่วนใหญ่คือคงชาติไว้ให้เป็นชาติไม่ตกเป็นเมืองขึ้นของประเทศและลดโอกาสในการบาดเจ็บและสูญเสียชีวิตของผู้เกิดผู้คนยามเกิดสงคราม และยังพบเรื่องความประนีประนอมในแบบเรียนหน้าที่พลเมืองชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ได้นำเสนอเรื่องเกี่ยวกับความประนีประนอมในโรงเรียนที่ไม่ต้องการให้นักเรียนให้กำลังทะเลาะวิวาทกันให้ไกลเกลียดกันด้วยความสงบ

เรื่องวิธีการในการแก้ไขปัญหาโดยสันติวิธีนั้นพบเพียงการอธิบายถึงแค่เรื่องการชุมนุมโดยสงบซึ่งเป็นเพียงแค่สันติวิธีประเภทหนึ่งที่เป็นส่วนหนึ่งของเรื่องสิทธิและเสรีภาพเท่านั้นไม่ได้ให้ความรู้หรือรายละเอียดเพิ่มเติมเรื่องวิธีการแก้ไขปัญหาโดยสันติวิธีด้านอื่นๆ โดยในแบบเรียนหน้าที่พลเมืองชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 และ 7 ปรากฏเนื้อหาเรื่องสิทธิและเสรีภาพของชนชาวไทยตามรัฐธรรมนูญเกี่ยวกับการชุมนุมโดยสงบและปราศจากอาวุธที่ว่า

“การจัดประชุมเพื่อปรึกษาหารืออย่างใดอย่างหนึ่ง ที่ไม่ขัดต่อความสงบสุขของประเทศชาติย่อมมีสิทธิ์ทำได้ เช่น ชุมนุมเพื่อฟังโต้วาที การชุมนุมที่ว่านี้ต้องไม่พกอาวุธเพื่อความสงบสุขของชุมชน”
(จันทร์ ชุ่มเมืองปัก, 2513)

การชุมนุมนั้นอาจทำได้เพื่อการเรียกร้องความยุติธรรม หรือเรียกร้องผลประโยชน์ของตนแต่จะต้องเป็นการชุมนุมที่สงบไม่สร้างความเดือดร้อนแก่ผู้อื่น ไม่มีความรุนแรง ไม่ใช้อาวุธ ซึ่งการเรียกร้องประเภทนี้ถือวิธีหนึ่งในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งแบบสันติวิธี ส่วนเรื่องความอดทนอดกลั้นไม่ปรากฏในการวิเคราะห์หนังสือเรียนครั้งนี้

หลักความเท่าเทียมที่ปรากฏในหนังสือเรียนสังคมศึกษาตามหลักสูตรประถมศึกษาพุทธศักราช 2503 เมื่อเทียบกับหลักประชาธิปไตยที่พบทั้งหมดคิดเป็นร้อยละ 3.98 โดยพบเรื่องการไม่เลือกปฏิบัติร้อยละ 3.18 และพบเรื่องการวางตนเป็นกลางและไม่มีอคติร้อยละ 2.79 เรื่องการไม่เลือกปฏิบัตินั้นส่วนมากพบเป็นลักษณะของบุคคลสำคัญต่างๆ เช่นในแบบเรียนหน้าที่พลเมืองชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ที่ได้เสนอเนื้อหาเกี่ยวกับพระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชที่ทรงอุปถัมภ์ศาสนาทุกศาสนาในประเทศไทย ซึ่งเป็นตัวอย่างของบุคคลที่ไม่เลือกปฏิบัติต่อกัน

ต่างศาสนา และพบเรื่องราวของพระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทำให้มีการเลิกทาสเพื่อให้ประชาชนทุกคนเป็นไททั่วกัน นั้นแสดงถึงความไม่เท่าเทียมกันของคนในสังคมสมัยนั้น ที่จะถูกปฏิบัติแตกต่างกันออกไปตามชนชั้น นอกจากนั้นยังพลเรื่องการเมืองการมีสิทธิและเสรีภาพอย่างเสมอภาคกัน ต่อมาในแบบเรียนหน้าที่พลเมืองชั้นประถมปีที่ 6 และ 7 พบข้อความบทเรียนเรื่องเกี่ยวกับเรื่องสิทธิเสรีภาพและหน้าที่ของชนชาวไทยที่ว่า

“การปกครองระบอบประชาธิปไตยนั้น บุคคลมีความเสมอภาคเท่าเทียมกัน หากข้าราชการหรือเจ้าหน้าที่ของรัฐใช้ตำแหน่งหน้าที่แสวงหาอำนาจและประโยชน์ให้แก่ตนเองโดยไม่ชอบ ย่อมทำให้เกิดชนชั้นอภิสิทธิ์” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2521)

ข้อความข้างต้นนี้แสดงถึงลักษณะของระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยที่ทุกคนต้องมีความเท่าเทียมกันไม่มีใครมีอภิสิทธิ์เหนือคนอื่น ถึงจะเป็นเจ้าหน้าที่หรือบุคคลสำคัญต่างๆ ต่างก็มีฐานะเป็นสมาชิกของสังคมเท่าเทียมกัน สำหรับเรื่องการวางตนเป็นกลางและไม่มีอคตินั้นพบในแบบเรียนหน้าที่พลเมืองชั้นประถมปีที่ 6 โดยภายในบทเรียนเรื่องพระมหากษัตริย์กับการปกครองระบอบประชาธิปไตย มีการนำเสนอความรู้เกี่ยวกับอำนาจตุลาการไว้ว่า

“อำนาจในการตัดสินหรือให้ความยุติธรรมนั้นเรียกว่าอำนาจตุลาการ คืออำนาจในการใช้กฎหมายโดยถูกต้องและเที่ยงธรรม อำนาจตุลาการนั้นจัดตั้งขึ้นเป็นศาล มีผู้พิพากษาดำเนินงานพิพากษาอรรถคดี ผู้พิพากษาจึงต้องมียุติธรรม” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2521)

ข้อความข้างต้นนี้อธิบายถึงความยุติธรรมในการตัดสินของศาลหรือผู้พิพากษาที่จะต้องรู้จักวางตนเป็นกลางไม่เอนเอียงเข้าข้างฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง และยังพบเนื้อหาเกี่ยวกับเรื่องหลักความยุติธรรมในการจัดเก็บภาษีอากรซึ่งจะต้องมีหลักที่แน่นอนไม่เห็นแก่พวกพ้องของตนเองภายในหนังสือเล่มเดียวกันนี้อีกด้วย

หลักเหตุผลที่ปรากฏในหนังสือเรียนสังคมศึกษาตามหลักสูตรประถมศึกษาพุทธศักราช 2503 เมื่อเทียบกับหลักประชาธิปไตยทั้งหมดคิดเป็นร้อยละ 3.58 โดยแบ่งได้เป็นเรื่องการคิดอย่างมีวิจาร์ณญาณร้อยละ 1.99 เรื่องเหตุผลสำคัญกว่าอารมณ์ร้อยละ 0.39 และเรื่องการแสดงความคิดเห็นและการตัดสินใจอย่างมีเหตุผลร้อยละ 0.39 เรื่องการคิดอย่างมีวิจาร์ณญาณส่วนใหญ่ไม่ได้พบคำว่าคิดอย่างมีวิจาร์ณญาณโดยตรงแต่เป็นการอธิบายถึงลักษณะการกระทำในรูปแบบต่างๆ ที่สามารถสรุปได้ว่าเป็นการกระทำที่ต้องใช้วิจาร์ณญาณ โดยในแบบเรียนสังคมศึกษาชั้นประถมปีที่ 4 เรื่องเกี่ยวกับการใช้วิจาร์ณญาณในการทำงานไว้ว่า

“ก่อนจะทำการใดก็ตาม หากความรู้ หาข้อดีข้อเสียในด้านต่างๆ เสียก่อน หากเห็นว่าการทำงานในเรื่องนั้นเป็นผลดี และมีทางไม่ให้เกิด

ผลเสียเกิดขึ้นจึงค่อยตัดสินใจกระทำในสิ่งนั้น การทำอะไรโดยรู้จักไตร่ตรองเสียก่อนก็จะทำให้งานต่างๆ เป็นผลสำเร็จลงด้วยดี” (สมาน แสงมลิ และ เบญจมา แสงมลิ, 2520)

การใช้วิจารณญาณในการทำงานนี้เป็นส่วนหนึ่งของบทเรียนหน้าที่ของคนในชาติ ซึ่งการหาข้อดีข้อเสีย ไตร่ตรองก่อนตัดสินใจนั้นเป็นกระบวนการหนึ่งของการคิดอย่างมีวิจารณญาณ ต่อมาในบทเรียนเรื่องการประกอบอาชีพของคนไทยมีเนื้อหาที่ได้นำเสนออาชีพการค้าขายซึ่งให้ข้อคิดประการสำคัญคือผู้ประกอบการอาชีพนี้จะต้องทำการค้าขายด้วยเหตุผล รู้จักสำรวจตลาด ทำเลการค้า ความต้องการของลูกค้า สิ่งเหล่านี้เป็นกลยุทธ์ทางการตลาดและเป็นขั้นตอนในการคิดอย่างมีวิจารณญาณให้เหตุผลมาประกอบกันเพื่อพิจารณาแยกแยะสิ่งต่างๆ นอกจากนั้นในบทเรียนเรื่องการใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ยังได้เสนอแนะถึงการดูภาพยนตร์และมหรสพไว้ว่า

“การดูภาพยนตร์ มหรสพต่างๆ นับว่าเป็นการพักผ่อนร่างกาย และสมองที่ตรึงเครียดในการทำงาน แต่การดูภาพยนตร์นั้นจะต้องรู้จักเลือกดูเรื่องที่ดี เป็นคติหรือเมื่อดูแล้วจะต้องพิจารณาดูว่าสิ่งใดดีไม่มีควรเอาแบบอย่างหรือไม่” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2520)

ข้อความข้างต้นเป็นการแนะแนวทางให้แก่ผู้เรียนที่จะต้องเลือกดูเรื่องที่ดี เป็นคติ เมื่อดูแล้วจะต้องพิจารณาดูว่าสิ่งใดดีไม่ดี ซึ่งผู้เรียนจะต้องมีข้อมูลก่อนนำมาคิดวิเคราะห์เพื่อแยกแยะสิ่งดีและไม่ดีก่อนตัดสินใจในเอามาเป็นแบบอย่างของตนเองตามกระบวนการคิดอย่างมีวิจารณญาณ สำหรับเรื่องเหตุผลสำคัญกว่าอารมณ์ที่พบนั้นไม่ได้อธิบายถึงเรื่องความสำคัญของเหตุผลโดยตรงเป็นเพียงแต่การแนะแนวทางวิธีการปฏิบัติที่ไม่ให้ใช้อารมณ์ความรู้สึกเท่านั้น ดังเช่นเนื้อหาภัยจากโฆษณาชวนเชื่อของแบบเรียนสังคมศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ที่ว่า

“ปัจจุบันมีโฆษณาชวนเชื่อมาก ทั้งในการโฆษณาสินค้า โฆษณาขายที่ดิน ยารักษาโรค ข้าวไร่ ข้าวสาลีต่างๆ ค่าโฆษณาเหล่านี้ส่วนมากจะเกินจริง ถ้าใครหลงเชื่อก็มักจะเสียเวลา เสียทรัพย์ หรือเกิดอันตรายได้” (สมาน แสงมลิ และ เบญจมา แสงมลิ, 2520)

การหลงเชื่อคำชักจูงต่างๆ โดยไม่ใช้เหตุผลในการพิจารณานั้นย่อมนำมาซึ่งผลเสียต่างๆ มากมายลักษณะเดียวกับที่เนื้อหาโฆษณาชวนเชื่อให้ประชาชนหลงผิดไปกับคอมมิวนิสต์ที่ยุยงปลุกปั่นให้ประชาชนเกลียดชังรัฐบาล และภัยจากยาเสพติด ซึ่งสาเหตุของการติดยาเสพติดนั้นอาจมาจากความไม่รู้ การชักจูงจากเพื่อน และความอยากรู้อยากลอง เป็นไปตามอารมณ์ของวัยรุ่น ที่พบในแบบเรียนหน้าที่พลเมืองชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 สำหรับเรื่องการแสดงความคิดเห็นและการตัดสินใจอย่างมีเหตุผลนั้นพบในแบบเรียนสังคมศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 เรื่องการใช้เหตุผลตัดสินใจในเรื่องการป้องกันและแก้ไขภัยต่อความมั่นคงของชาติที่ว่า

“ประชาชนทุกคนจะต้องถือเป็นหน้าที่ที่จะต้องช่วยกันจัดภัยต่อ
ความมั่นคงของชาติ รู้จักไตร่ตรองใช้เหตุผลในการตัดสินใจ”
(สมาน แสงมลิ และ เบญจา แสงมลิ, 2520)

การใช้เหตุผลในการตัดสินใจนั้นเป็นส่วนหนึ่งที่จะช่วยป้องกันและแก้ไขปัญหาดังกล่าว
เพราะถ้าผู้เรียนใช้เหตุผลในการไตร่ตรองแล้วย่อมแยกแยะข้อเท็จจริงต่างๆ ผลดีผลเสียได้และย่อม
ตัดสินใจเลือกสิ่งที่ถูกต้องและเป็นประโยชน์ต่อประเทศชาติได้

การวิเคราะห์หนังสือเรียนสังคมศึกษาตามหลักสูตรประโยคประถมศึกษาพุทธศักราช
2503 ครั้งนี้นั้นพบหลักประชาธิปไตยตามกรอบที่วางไว้ทั้ง 9 หลักได้แก่ หลักเหตุผล หลักสิทธิ
เสรีภาพ หลักความเท่าเทียม หลักความรับผิดชอบ หลักการมีใจเปิดกว้าง หลักการเห็นแก่ประโยชน์
ส่วนรวม หลักการมีส่วนร่วม และหลักการแก้ไขปัญหาโดยสันติวิธี แต่ละหลักการพบมากน้อย
แตกต่างกันออกไปโดยผลการวิเคราะห์ครั้งนี้มี 5 หลัก ที่พบมากแตกต่างออกมาจากหลัก
ประชาธิปไตยอื่นคือ หลักความรับผิดชอบ หลักการเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม หลักการมีใจเปิดกว้าง
หลักสิทธิและเสรีภาพ หลักความมีวินัย ดังนั้นสรุปได้ว่าผลการวิเคราะห์จากหนังสือเรียนสังคมศึกษา
ตามหลักสูตรประถมศึกษาพุทธศักราช 2503 ให้ความสำคัญเกี่ยวกับประชาธิปไตยโดยเน้นไปที่ หลัก
ความรับผิดชอบ หลักการเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม หลักการมีใจเปิดกว้าง หลักสิทธิและเสรีภาพ
หลักความมีวินัย

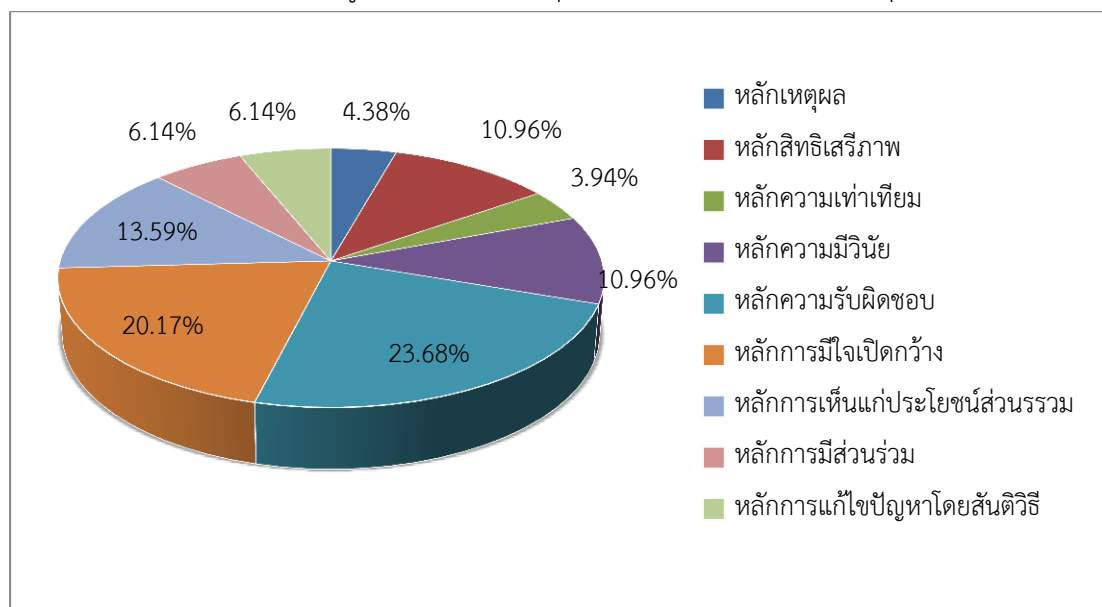
2.2 ผลการวิเคราะห์เนื้อหาเรื่องประชาธิปไตยในหนังสือเรียนสังคมศึกษาตามหลักสูตร ประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533)

การวิเคราะห์หนังสือเรียนสังคมศึกษาตามหลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521
(ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) ครั้งนี้ทำให้ได้พบว่ามีหลักประชาธิปไตยทั้ง 9 หลักคือ หลักเหตุผล หลัก
สิทธิเสรีภาพ หลักความเท่าเทียม หลักความรับผิดชอบ หลักการมีใจเปิดกว้าง หลักการเห็นแก่
ประโยชน์ส่วนรวม หลักการมีส่วนร่วม และหลักการแก้ไขปัญหาโดยสันติวิธี มีทั้งปรากฏในลักษณะ
เป็นบทเรียน คำอธิบาย การยกตัวอย่าง และการเสนอแนะแนวทางการปฏิบัติกระจายกันออกไปใน
หนังสือเรียนสังคมศึกษาแต่ละเล่ม ซึ่งหลักประชาธิปไตยทั้ง 9 ด้านที่พบในหนังสือเรียนเหล่านี้ต่างมี
รายละเอียดที่แตกต่างกันออกไป

โดยถึงแม้จะพบหลักประชาธิปไตยทั้ง 9 ด้าน ตามกรอบของหลักประชาธิปไตยไทยที่วาง
ไว้แต่ หลักความรับผิดชอบ และ หลักการมีใจเปิดกว้าง นั้นพบมากที่สุดเป็น 2 อันดับแรกคือร้อยละ
23.68 และร้อยละ 20.17 ตามลำดับซึ่งมีความแตกต่างจากหลักประชาธิปไตยอื่นๆ ที่พบอยู่ระหว่าง

ร้อยละ 3.94-13.59 ซึ่งหลักความเท่าเทียมที่เป็นหลักการของการปกครองระบอบประชาธิปไตยเป็นหลักที่พบน้อยที่สุดพบเพียงร้อยละ 3.94 เท่านั้น อธิบายได้ดังต่อไปนี้

แผนภาพที่ 6 หลักประชาธิปไตยที่พบจากวิเคราะห์เนื้อหาเรื่องประชาธิปไตยในหนังสือเรียนสังคมศึกษาตามหลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533)

การวิเคราะห์หนังสือเรียนสังคมศึกษาในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 - 6 ตามหลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) นั้นพบหลักประชาธิปไตยทั้ง 9 หลัก ซึ่งสอดคล้องกับการวิเคราะห์หลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) โดยสามารถเรียงลำดับหลักประชาธิปไตยที่พบจากมากที่สุดไปหาน้อยที่สุดได้ดังนี้ หลักความรับผิดชอบ 54 ครั้ง คิดเป็นร้อยละ 23.68 หลักการมีใจเปิดกว้าง 46 ครั้ง คิดเป็นร้อยละ 20.17 หลักการเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม 31 ครั้ง คิดเป็นร้อยละ 13.59 หลักความมีวินัยเท่ากับหลักสิทธิเสรีภาพ 25 ครั้ง คิดเป็นร้อยละ 10.96 หลักการมีส่วนร่วมเท่ากับหลักการแก้ไขปัญหาโดยสันติวิธีพบ 14 ครั้ง คิดเป็นร้อยละ 6.14 หลักเหตุผล 10 ครั้งคิดเป็นร้อยละ 4.38 และ หลักความเท่าเทียม 9 ครั้งคิดเป็นร้อยละ 3.94 โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

หลักความรับผิดชอบที่ปรากฏในหนังสือเรียนสังคมศึกษาตามหลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521(ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) เมื่อเทียบกับหลักประชาธิปไตยทั้งหมดคิดเป็นร้อยละ 23.68 ซึ่งใกล้เคียงกับในการวิเคราะห์หลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) ที่พบร้อยละ 24.07 โดยเรื่องที่พบบมากที่สุดคือเรื่องการพึ่งตนเองได้พบร้อยละ 12.71 รองลงมาคือเรื่องความรับผิดชอบหน้าที่ของตนเองพบร้อยละ 9.64 และน้อยที่สุดคือเรื่องความรับผิดชอบผลอันเกิดจากการกระทำของตนเองพบร้อยละ 1.31

เรื่องการฟิตตนเองที่พบในครั้งนี้นักคิดเป็นร้อยละ 12.71 โดยหนังสือเรียนสังคมศึกษาตามหลักสูตรฉบับนี้นั้นเป็นหนังสือเรียนของกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตที่มีความเกี่ยวข้องกับเนื้อหาทางวิทยาศาสตร์และสุขศึกษาด้วยจึงทำให้พบเนื้อหาบทเรียนที่เกี่ยวกับการดูแลสุขภาพสุขภาพตนเอง ทั้งการดูแลและอวัยวะต่างๆ การสร้างสุขนิสัยที่ดี การป้องกันโรค ความปลอดภัย และการป้องกันอุบัติเหตุ สำหรับบทเรียนเกี่ยวกับดูแลอวัยวะนั้นพบในหนังสือเรียนชุดกลุ่มวิชาสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 นั้นพบบทเรียนเรื่องตัวเรา ที่ให้แนวทางการดูแลสุขภาพอวัยวะต่างๆ ทั้ง มือ เท้า ตา หู จมูก ตัวอย่างเช่นการป้องกันอันตรายที่เกิดกับจมูกที่ปรากฏว่า

“ไม่ใช่ของแข็งหรือนิ้ว แขนงเข้าจมูก ไม่สู่งน้ำมูกแรงๆ ไม่นำ

เมล็ดผลไม้หรืออื่นๆ ใส่จมูก อย่าให้จมูกกระทบอะไรแรงๆ”

(กลุ่มพัฒนาการทางการศึกษา, 2534)

ข้อความข้างต้นเป็นวิธีเบื้องต้นในดูแลจมูก ซึ่งในบทเรียนนี้ได้อธิบายไว้อีกหลายวิธีรวมทั้งวิธีการดูแลอวัยวะอื่นด้วย ลักษณะเดียวกันกับในบทเรียนเรื่องร่างกายของเราในหนังสือเรียนเสริมประสบการณ์สร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตชั้นประถมศึกษาปีที่ 2 ที่ให้วิธีการดูแล มือ เท้า ตา หู จมูก คีรษะ แขน และขา และยังพบในหนังสือเรียนสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 ที่เพิ่มเติมวิธีเรื่องการดูแลปากและฟัน นอกจากนี้วิธีการดูแลอวัยวะภายนอกของร่างกายต่างๆ แล้ว ในหนังสือเรียนสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตสุขศึกษาและสังคมศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ยังพบบทเรียนเรื่องหมั่นดูแลสุขภาพตัวเราที่ให้แนวทางปฏิบัติในการดูแลสุขภาพอวัยวะภายในร่างกายเช่น หัวใจ ปอด ไต ลำไส้ ฯลฯ ตัวอย่างเช่นคำอธิบายเกี่ยวกับหัวใจที่ว่า

“การดื่มสุรา สูบบุหรี่ และความเครียดทำให้หัวใจทำงานผิดปกติ

ดังนั้นเราควรงดการสูบบุหรี่และดื่มสุรา ทำให้อารมณ์แจ่มใส และ ควร

ออกกำลังกายอย่างสม่ำเสมอ” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2544)

แนวทางการปฏิบัติตนในการดูแลอวัยวะต่างๆ เหล่านี้เป็นเพียงวิธีการเบื้องต้นให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ทั้งการดูแลสุขภาพความสะอาด และการป้องกันอันตรายที่อาจเกิดขึ้นกับอวัยวะต่างๆ เพื่อให้สามารถใช้งานได้เต็มความสามารถ นอกจากบทเรียนเรื่องการดูแลอวัยวะต่างๆ แล้วยังพบบทเรียนที่นำเสนอเนื้อหาเกี่ยวกับการสร้างสุขนิสัยที่ดีทั้งการรับประทานอาหารและการขับถ่าย โดยในหนังสือเรียนชุดกลุ่มวิชาสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 มีบทเรียนเรื่องอาหารกับความเจริญเติบโตของร่างกายที่ให้วิธีการเลือกรับประทานอาหารที่มีประโยชน์ คล้ายคลึงกันกับบทเรียนการสร้างสุขนิสัยที่ดีในหนังสือเรียนเสริมประสบการณ์สร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตชั้นประถมศึกษาปีที่ 2 และบทเรียนเรื่องอาหารดีมีประโยชน์ของในหนังสือเรียนสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 ที่ปรากฏข้อความว่า

“เราควรกินอาหารให้ได้สารอาหารครบทั้ง 5 ประเภทในสัดส่วนที่เหมาะสม ไม่เลือกกินอาหารชนิดใดชนิดหนึ่งมากเกินไปหรือน้อยเกินไป เพราะอาจทำให้เกิดโรค” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2544)

ข้อความข้างต้นแสดงถึงความจำเป็นของอาหารที่ช่วยให้ร่างกายเจริญเติบโต ซึ่งอาหารแต่ละชนิดแตกต่างกัน ถ้าต้องการให้ร่างกายเจริญเติบโตแข็งแรงจึงควรรับประทานอาหารให้ครบทั้ง 5 หมู่ เพราะอาหารแต่ละหมู่ม้วนมีประโยชน์แตกต่างกันออกไป ภายนี้บทเรียนนี้ยังได้นำเสนอเนื้อหาเกี่ยวกับประโยชน์และความสำคัญของอาหารทั้ง 5 หมู่ คือโปรตีน คาร์โบไฮเดรต ไขมัน วิตามิน และเกลือแร่ เพื่อเป็นความรู้พื้นฐานเบื้องต้นให้กับผู้เรียนในการเลือกรับประทานอาหารอย่างถูกสุขลักษณะ เช่นเดียวกับหนังสือเรียนสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตสุขศึกษาและสังคมศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ที่นอกจากจะนำเสนอเนื้อหาเกี่ยวกับการเลือกรับประทานอาหารที่มีประโยชน์และยังเพิ่มเติมวิธีการอื่นๆ ที่ช่วยสร้างสุขนิสัยที่ดีการรับประทานอาหารเช่น

“รับประทานอาหารให้เป็นเวลา การรับประทานอาหารไม่เป็นเวลาจะทำให้เป็นโรคกระเพาะอาหาร และทำให้ร่างกายอ่อนแอไม่มีภูมิคุ้มกันโรค” (สมศักดิ์ สินธุระเวชญ์, 2539)

การรับประทานอาหารเป็นกิจวัตรประจำวันของทุกคนที่ต้องรู้จักรับประทานอาหารเมื่อถึงเวลานอกจากการสร้างสุขนิสัยที่ดีในการรับประทานอาหารแล้วยังพบแนวทางการปฏิบัติในสร้างสุขนิสัยในการรับประทานอาหาร เช่น ในหนังสือเรียนชุดกลุ่มวิชาสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ที่ให้แนวทางการสร้างสุขนิสัยการรับประทานอาหารไว้ว่า

“เราถ่ายอุจจาระเป็นเวลาสม่ำเสมอ ทุกวัน เราถ่ายอุจจาระและปัสสาวะในโถส้วม เราไม่ถ่ายลงแม่น้ำลำคลอง เรารดน้ำส้วมให้สะอาดเมื่อถ่ายเสร็จเรียบร้อยแล้ว และล้างมือของเราด้วยสบู่ทุกครั้ง” (กลุ่มพัฒนาการทางการศึกษา, 2534)

การถ่ายอุจจาระเป็นกิจวัตรประจำวัน ที่จะต้องปฏิบัติได้ด้วยตนเองและควรปฏิบัติให้ถูกสุขลักษณะดังข้อความข้างต้น ลักษณะเดียวกับเรื่องสุขนิสัยในการถ่ายอุจจาระในหนังสือเรียนกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 นอกจากนี้เนื้อหาเรื่องการสร้างสุขนิสัยต่างๆ แล้ว การป้องกันโรคยังเป็นเนื้อหาอีกประเภทหนึ่งที่แสดงถึงการรับผิดชอบต่อตนเอง ดังเช่น ในหนังสือเรียนสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 มี บทเรียนเรื่องการเอาใจใส่สุขภาพของครอบครัวที่อธิบายถึงความเจ็บป่วยที่อาจเกิดขึ้นกับคนในครอบครัวและมีบทเรียนเรื่องโรคติดต่อที่ให้วิธีการปฏิบัติตนเพื่อให้ห่างไกลจากโรคติดต่อ ที่ให้แนวทางปฏิบัติตนไว้ว่า

“ไม่คลุกคลีกับคนที่ป่วยเป็นโรคติดต่อ ไม่ใช่ภาชนะและเครื่องใช้ เช่น จาน ช้อน และผ้าเช็ดหน้าร่วมกับผู้ป่วย จะช่วยป้องกันไม่ให้เชื้อโรคจากผู้ป่วยแพร่ติดต่อมายังเราได้” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2544)

แนวทางการปฏิบัติข้างต้นเป็นเพียงหนึ่งในวิธีการป้องกันตนเองจากโรคติดต่อ ซึ่งมีอยู่หลายประเภท โดยในหนังสือเรียนกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ในเสนอแนวทางการป้องกันโรคต่างๆ ทั้ง ไข้หวัดใหญ่ ไข้เลือดออก บิด เช่นเดียวกับ ในหนังสือเรียนสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตสุขศึกษาและสังคมศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ที่พบบทเรียนเรื่องป้องกันดีกว่ารักษาให้วิธีการให้การป้องกันโรคต่างๆ เช่น ไข้หวัดใหญ่ วัณโรค อูจาระร่วง ตัวอย่างเช่น แนวทางป้องกันโรคไข้เลือดออกที่ว่า

“การป้องกันไข้เลือดออกที่ดีที่สุด คือ การระวังไม่ให้ถูกยุงกัด เนื่องจากยุงลายจะออกหากินในเวลากลางวัน ดังนั้น หากนักเรียนจะนอนกลางวัน ควรนอนในมุ้งหรืออยู่ให้ห้องที่มีมุ้งลวด” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2544)

แนวทางป้องกันตนเองจากโรคต่างๆ เหล่านี้เป็นวิธีการที่ให้ผู้เรียนรู้จักดูแลและตนเองปกป้องตนเองให้ห่างไกลจากโรค จะได้มีสุขภาพร่างกายที่สมบูรณ์แข็งแรงไม่เจ็บป่วยง่ายและเป็นภาระแก่ผู้อื่น นอกจากนี้เนื้อหาเกี่ยวกับการป้องกันตนเอง จากโรคต่างๆ แล้วยังพบเรื่องการรักษาความปลอดภัยและการป้องกันตนเองจากอุบัติเหตุ ดังเช่น ในหนังสือเรียนสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 มีบทเรียนเรื่องอุบัติเหตุที่แนะนำวิธีการป้องกันตนเองจากอุบัติเหตุต่างๆ เช่นเดียวกันกับในหนังสือเรียนสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตสุขศึกษาและสังคมศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ที่พบบทเรียนเรื่องปลอดภัยไว้ก่อนที่ให้วิธีป้องกันอุบัติเหตุในบ้าน โรงเรียน และบนถนน ตัวอย่างเช่นแนวทางการป้องกันอุบัติเหตุในโรงเรียนที่ว่า

“แต่งกายให้เหมาะสมกับการเล่นกีฬาทุกชนิด ไม่ควรเล่นอย่าง ผาดโผน หรือพลิกแพลงมาก และงดเล่นอุปกรณ์และเครื่องเล่นที่ชำรุด” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2544)

เนื่องจากในโรงเรียนมีนักเรียนจำนวนมาก บางครั้งครูไม่สามารถดูแลและระวังความปลอดภัยให้กับนักเรียนได้อย่างทั่วถึงนักเรียนจึงต้องรู้จักการระวังความปลอดภัยและอุบัติเหตุที่อาจเกิดขึ้นได้ตลอดเวลา การดูแลตนเองต่างๆ ทั้งการดูแลรักษาความสะอาดร่างกาย การมีสุขนิสัยที่ดีในการรับประทานอาหารและการขับถ่าย การป้องกันตนเองจากโรค การรักษาความปลอดภัย และป้องกันตนเองจากอุบัติเหตุเหล่านี้ล้วนเป็นสิ่งที่ผู้เรียนสามารถทำได้ด้วยตนเองเพื่อให้ตนเองเติบโตอย่างสมบูรณ์แข็งแรง โดยไม่ต้องพึ่งพาผู้อื่น

เรื่องความรับผิดชอบหน้าที่ของตนเองพบเนื้อหาเรื่องนี้อยู่ในหนังสือเรียนสังคมศึกษาทุกระดับชั้น เป็นลักษณะของหน้าที่ตามบทบาทต่างๆ ที่แตกต่างกันออกไป เช่น บทบาทหน้าที่ของคนในครอบครัว ของหนังสือเรียนชุดกลุ่มวิชาสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ที่อธิบายหน้าที่ของพ่อไว้ว่า

“พ่อเป็นหัวหน้าครอบครัว มีหน้าที่ทำงานหาเงินมาเลี้ยงดูสมาชิกในบ้าน” (กลุ่มพัฒนาการทางการศึกษา, 2534)

ข้อความข้างต้นแสดงถึงบทบาทของสมาชิกที่อยู่ในครอบครัวที่มีความแตกต่างกัน โดยผู้ที่มีบทบาทเป็นพ่อก็จะมีหน้าที่เลี้ยงดูสมาชิกครอบครัวคนอื่นๆ และยังมีเนื้อหาที่อธิบายเกี่ยวกับความสัมพันธ์ของสมาชิกที่อยู่ในบ้าน หน้าที่และบทบาท ของสมาชิกคนอื่นๆ บทบาทต่างๆ ของสมาชิกในบ้านเหล่านี้จะเป็นสิ่งที่กำหนดหน้าที่ที่แตกต่างกันออกไป นอกจากความรับผิดชอบตามบทบาทหน้าที่ในครอบครัวแล้วยังพบเนื้อหาเกี่ยวกับความรับผิดชอบตามบทบาทหน้าที่ในโรงเรียน เช่น บทบาทหน้าที่ของบุคคลในโรงเรียนทั้ง ครู นักเรียน นักการภารโรงที่พบในหนังสือเรียนเสริมประสบการณ์สร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตชั้นประถมศึกษาปีที่ 2 ตัวอย่างเช่น หน้าที่ครูที่ให้ไว้ว่า

“ครู ทำหน้าที่สอนวิชาต่างๆ ตลอดจนอบรมสั่งสอนให้เราเป็นคนดีมีความรู้” (สมศักดิ์ สินธุระเวชญ์, 2539)

โรงเรียนประกอบด้วยบุคคลหลากหลาย ทั้ง ครูใหญ่ ครู เจ้าหน้าที่ คณงาน และนักเรียนต่างคนก็ต่างมีบทบาทและหน้าที่แตกต่างกันไป แต่ก็ต่างมีจุดมุ่งหมายเดียวกันเพื่อให้การดำเนินงานของโรงเรียนประสบความสำเร็จ ถ้าทุกคนต่างๆ ทำหน้าที่ของตนเองอย่างเต็มความสามารถก็จะสามารถบรรลุเป้าหมายได้ เมื่อศึกษาต่อมายังในหนังสือเรียนสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตสุขศึกษาและสังคมศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 มีบทเรียนเรื่องหน้าที่คนไทยที่อธิบายถึงหน้าที่รับผิดชอบด้านต่างๆ ในฐานะคนไทย ซึ่งมีลักษณะคล้ายกันกับบทเรียนเรื่องรู้หน้าที่เป็นพลเมืองดีของชาติที่อธิบายเกี่ยวกับหน้าที่ของพลเมืองไทยตามรัฐธรรมนูญ ที่ปรากฏในหนังสือเรียนสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตสุขศึกษาและสังคมศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ดังเช่นข้อความที่ว่า

“บุคคลมีหน้าที่ป้องกันประเทศ รับราชการทหาร เสียภาษีอากร ช่วยเหลือราชการ รับการศึกษาอบรม พิทักษ์ ปกป้อง และสืบสานศิลปวัฒนธรรมของชาติ” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2544)

หน้าที่ที่ยกตัวข้างต้นเป็นเพียงประการหนึ่งในหน้าที่ของพลเมืองตามที่รัฐธรรมนูญกำหนดไว้ภายในบทเรียนยังให้รายละเอียดถึงหน้าที่ประการอื่นๆ อีกทั้ง การรักษาไว้ซึ่งชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ การปฏิบัติตามกฎหมาย การใช้สิทธิเลือกตั้ง ฯลฯ หน้าที่ต่างๆ เหล่านี้เป็นหน้าที่ตามบทบาทในฐานะที่เป็นพลเมืองของชาติ นอกจากพบเรื่องหน้าที่ตามบทบาทต่างๆ แล้วยังพบเนื้อหาที่

แสดงถึงความสำคัญของการรับผิดชอบต่อหน้าที่อีก ดังเช่นความรับผิดชอบต่ออาชีพในหนังสือ หนังสือเรียนสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 ที่อธิบายไว้ว่า

“ทุกคนที่มีอาชีพ ต้องมีความรู้สึกดีต่ออาชีพที่เราทำ ต้องมีความ
รับผิดชอบ ยุติธรรม และซื่อสัตย์” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2544)

ข้อความข้างต้นแสดงให้เห็นว่านอกจากจะรับผิดชอบตามบทบาทหน้าที่ต่างๆ แล้วการ รับผิดชอบต่ออาชีพก็เป็นสิ่งสำคัญ เพราะผู้ที่รับผิดชอบในอาชีพของตนเองนั้นย่อมสามารถพัฒนาตนเอง ให้เกิดความเจริญก้าวหน้าในอาชีพได้

สำหรับเรื่องความรับผิดชอบผลอันเกิดจากการกระทำของตนเองนั้นในหนังสือหนังสือ เรียนสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 มีบทเรียนศาสนาสอนใจที่ อธิบายถึงคนที่ทำ สิ่งไม่ดีไว้ว่า

“คนที่ทำสิ่งไม่ดี เช่น ชอบลักขโมย ชอบแย่งชิงของของผู้อื่น ผู้ที่
ถูกแย่งก็เดือดร้อน ไม่มีเงินหรือไม่มีของใช้ ผู้ที่แย่งชิงก็เดือดร้อน ถูก
จับได้เสียชื่อเสียง อับอายถึงครอบครัว” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2544)

ข้อความข้างต้นเป็นลักษณะของการยอมรับโทษเมื่อกระทำผิด ลักษณะเดียวกันกับการ ทำผิดเกี่ยวกับสิ่งเสพติดว่ามีโทษในหนังสือเรียนกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 และเรื่องผลกระทบจากการไม่ปฏิบัติตามกฎหมายที่ปรากฏในหนังสือเรียนสร้างเสริมประสบการณ์ ชีวิตสุขศึกษาและสังคมศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ซึ่งการกระทำเหล่านี้เป็นสิ่งที่ผิดต่อกฎ กติกา ผู้กระทำก็ต้องยอมรับผลที่จะตามมาไม่ว่าจะเป็นการลงโทษตามกฎหมายหรือความอับอายที่เกิดต่อ ครอบครัวตนเอง

หลักการมีใจเปิดกว้างในการวิเคราะห์ครั้งนี้พบร้อยละ 20.17 ใกล้เคียงกับในหลักสูตร ประถมศึกษาพุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) ที่พบหลักการมีใจเปิดกว้างร้อยละ 24.07 ประกอบไปด้วยเรื่องการยอมรับและเข้าใจความแตกต่างของบุคคลร้อยละ 7.45 เรื่องการยอมรับสิ่ง ใหม่ที่แตกต่างไปจากเดิมร้อยละ 6.57 เรื่องความรักความเอื้ออาทรร้อยละ 3.94 และ เรื่องการเคารพ ความเห็นและการตัดสินใจของผู้อื่นร้อยละ 2.19

เรื่องการยอมรับและเข้าใจความแตกต่างของบุคคลเป็นเรื่องที่พบมากที่สุดในการมี ใจเปิดกว้าง โดยพบเนื้อหาที่นำเสนอเกี่ยวกับความแตกต่างและความหลากหลายในสังคมไทยหลาย รูปแบบ ไม่ว่าจะเป็น วัฒนธรรม เชื้อชาติ ศาสนา ประเพณี ภาษา ฯลฯ เช่น ในหนังสือเรียนเสริม ประสบการณ์สร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตชั้นประถมศึกษาปีที่ 2 ที่มีเนื้อหาแสดงถึงความแตกต่าง ทางด้านศาสนาตั้งข้อความที่ว่า

“ศาสนาในโลกมีมากมาย เช่น ศาสนาคริสต์ ศาสนาอิสลาม เป็น
ต้น ศาสนาทุกศาสนาล้วนสอนให้คนเป็นคนดี และมีคุณค่าทั้งสิ้น”

(วิชัย พาณิชย์, วรรณทิพา รอดแรงคำ และ พิมพ์พรรณ เดชะคุปต์,
2538)

ข้อความข้างต้นแสดงถึงความแตกต่างทางศาสนาที่มีอยู่อย่างหลากหลายในโลกใบนี้ แต่ศาสนาถึงแม้จะแตกต่างกันแต่ก็มีเป้าหมายเดียวกันคือให้คนเป็นคนดี ซึ่งเป็นสิ่งเป็นประโยชน์ และในหนังสือเรียนสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 มีบทเรียนเรื่องชาติไทยในปัจจุบันนำเสนอเนื้อหาว่าในประเทศไทยมีคนหลายเชื้อชาติ หลายศาสนา และต่างก็มีวัฒนธรรมเป็นของตนเอง นอกจากนั้นแล้วยังพบเนื้อหาเกี่ยวกับประเพณีและวัฒนธรรมของแต่ละท้องถิ่นในหนังสือเรียนสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตสุขศึกษาและสังคมศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ดังข้อความที่ปรากฏว่า

“แม้ว่าประเทศไทยมีขนบธรรมเนียมประเพณีประจำชาติอยู่แล้ว แต่ขนบธรรมเนียมประเพณีในแต่ละท้องถิ่นก็ได้สร้างแบบแผนสำหรับยึดปฏิบัติแตกต่างกันออกไปตามสภาพภูมิประเทศ และความเชื่อถือของคนในท้องถิ่น” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2544)

ข้อความข้างต้นแสดงว่าประเทศไทยมีความแตกต่างทางวัฒนธรรมที่หลากหลายออกไปตามแต่ละท้องถิ่น นั้นเป็นผลมาจากความแตกต่างด้านสภาพภูมิประเทศ และความแตกต่างทางความคิดความเชื่อ ภายในบทเรียนนี้ยังได้นำเสนอวัฒนธรรมของแต่ละท้องถิ่นประกอบไว้ด้วย เช่น ภาคเหนือมีประเพณีปอยส่างลอง ภาคกลางมีประเพณีตักบาตรดอกไม้มั ภาคใต้มีประเพณีทำบุญเดือนสิบ เป็นต้น เมื่อศึกษาต่อมาพบบทเรียนเรื่องมิตรประเทศของเราได้นำเสนอเนื้อหาเกี่ยวกับประเทศต่างๆ ที่มีความสัมพันธ์กับประเทศไทยไว้ในหนังสือเรียนสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตสุขศึกษาและสังคมศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ซึ่งภายในบทเรียนนี้นำเสนอรายละเอียดทั้งเรื่องลักษณะภูมิประเทศและลักษณะความเป็นอยู่ของประเทศต่างๆ ทั้งมาเลเซีย สิงคโปร์ อินโดนีเซีย ฟิลิปปินส์ ฯลฯ โดยเนื้อหาเรื่องความแตกต่างประเภทต่างๆ เหล่านี้เป็นความรู้พื้นฐานเพื่อนำไปสู่เคารพและยอมรับในความแตกต่างต่อไป

นอกจากเนื้อหาเรื่องความแตกต่างแล้วพบข้อความที่แสดงถึงการให้เกียรติหรือเคารพผู้อื่นในด้านอื่นๆ อีก เช่นใน ในหนังสือเรียนกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ได้ปรากฏเนื้อหากี่ยวกับอาชีพการบริการว่า

“ผู้รับบริการต้องแสดงน้ำใจต่อผู้บริการ และไม่แสดงกิริยาต่อผู้
ประกอบอาชีพบริการ” (สมศักดิ์ สินธุระเวชญ์, 2539)

ข้อความนี้แสดงถึงการปฏิบัติตนด้วยความเคารพในความแตกต่างระหว่างบุคคลที่ถึงแม้จะมีอาชีพแตกต่างกัน แต่ถ้าเป็นอาชีพที่สุจริตก็ล้วนมีเกียรติทั้งสิ้น และในหนังสือเรียนสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตสุขศึกษาและสังคมศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 และ 6 ยังได้บรรยายถึงลักษณะ

ของประชาชนในระบอบประชาธิปไตยไว้ว่าต้องเชื่อมั่น ยอมรับ และเคารพในศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ และให้แนวทางปฏิบัติตนต่อผู้อื่นไว้ว่า

“ไม่กล่าวถึงปมด้อยของผู้อื่น ไม่ล้อเลียน ไม่แสดงอาการ หรือ พุดจาตุหมิ่นเหยียดหยามผู้อื่น โดยคิดว่าตนเองดีกว่า เตนกว่า เพราะต่อไปจะไม่มีใครอยากคบหา” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2544)

นั่นแสดงว่าในสังคมที่คนมีความแตกต่างกันนั้นการยอมรับ เคารพและให้เกียรติซึ่งกันและกันเป็นสิ่งสำคัญที่จะทำให้สมาชิกของสังคมอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข

เรื่องการยอมรับสิ่งใหม่ที่แตกต่างไปจากเดิมนั้นเป็นคุณลักษณะของตัวบุคคลที่สามารถพัฒนาได้ไม่ได้มีลักษณะเป็นเนื้อหาหรือความรู้ที่เป็นหลักการจึงพบเรื่องนี้เข้าไปแทรกอยู่ในบทเรียนที่หลากหลาย เช่น เรื่องการปรับตัวเพื่อให้เหมาะสมกับการเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อม ในบทเรียนเรื่องมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมของหนังสือเรียนชุดกลุ่มวิชาสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ที่อธิบายไว้ว่า

“ในฤดูหนาวเราใส่เสื้อผ้าหนาๆ ในฤดูร้อนเราใส่เสื้อผ้าบางๆ ในฤดูฝนเราปลูกพืชผักผลไม้ คนเรารู้จักการปรับตัว ทุกคนจึงอยู่บนโลกด้วยความสุข” (กลุ่มพัฒนาการทางการศึกษา, 2534)

การปรับตัวเป็นลักษณะของการรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงที่ต้องเป็นผลมาจากยอมรับสิ่งใหม่ๆ ยอมรับการเปลี่ยนแปลงและปรับตัวเพื่อให้มีชีวิตอยู่ในสถานการณ์นั้นๆ เช่นเดียวกับข้อความข้างต้นที่คนต้องปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อม และยังพบเรื่องการแสวงหาและติดตามข่าวสารเพื่อก้าวทันสถานการณ์และความรู้ใหม่ๆ ของบทเรียนที่เกี่ยวข้องกับข่าวสารและวันสำคัญ ปรากฏอยู่ในหนังสือเรียนทุกระดับชั้น ตัวอย่างเช่น เรื่องประโยชน์ของการความก้าวหน้าในการสื่อสารที่ให้ไว้ว่า

“พัฒนาความคิด การสื่อสารที่ง่าย สะดวกรวดเร็ว ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารของสังคมที่อยู่ห่างไกลและแตกต่างกัน เช่น ได้รู้ได้เห็นสิ่งแปลกใหม่ของประเทศอื่นๆ ช่วยให้เกิดมุมมองและแนวคิดใหม่ๆ ได้” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2544)

การติดตามข่าวสารและความก้าวหน้าต่างๆ นี้เป็นวิธีการหนึ่งที่จะให้เกิดการแลกเปลี่ยนความรู้และวิทยาการที่แตกต่างกัน เป็นลักษณะหนึ่งของการเปิดใจกว้างยอมรับสิ่งใหม่ๆ ที่จะช่วยสร้างประโยชน์ทำให้มีมุมมองที่หลากหลายและสร้างสรรค์สิ่งใหม่ๆ ได้ดังตัวอย่างของบุคคลสำคัญต่างๆ ที่มีลักษณะของการแสวงหาความรู้ใหม่ๆ ยอมรับการเปลี่ยนแปลงและปรับตัวให้เหมาะสมกับสถานการณ์ต่างๆ เช่น รัชกาลที่ 2 ที่ได้มีการจัดเรือออกไปค้าขายและนำวิทยาการความรู้จากต่างประเทศกลับมาประเทศไทยที่ปรากฏในบทเรียนเรื่องพระมหากษัตริย์กับสังคมไทยของหนังสือ

เรียนสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 และรัชกาลที่ 4 ที่ติดต่อกับมิชชันนารีทำให้มีความรอบรู้เรื่องราวต่างๆ อย่างทันเหตุการณ์จนสามารถทำนายสุริยุปราคาได้ หรือจะเป็นเรื่องราวของเจ้าพระยาโกษาธิบดี (ปาน) ที่ปรากฏในหนังสือเรียนสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตสุขศึกษาและสังคมศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ดังข้อความที่ว่า

“โกษาปานเป็นคนใจกว้าง มองการณ์ไกล มีนิสัยใฝ่รู้ เฉลียวฉลาด พุดจาคมคาย สนใจทางด้านภาษาและวิชาการสมัยใหม่ ชอบคบหากับชาวต่างประเทศจนสามารถพูดและเขียนภาษาของชาวตะวันตกได้”
(กระทรวงศึกษาธิการ, 2544)

ลักษณะนิสัยของเจ้าพระยาโกษาธิบดี (ปาน) ที่ปรากฏตามข้อความข้างต้นแสดงถึงการเป็นคนมีใจเปิดกว้างพร้อมเปิดรับสิ่งใหม่ๆ ไม่ยึดติดกับของเดิมส่งผลทำให้เป็นคนก้าวทันโลก และรู้จักวิทยาการใหม่ๆ บุคคลสำคัญเหล่านี้ล้วนเป็นตัวอย่งที่ดีของลักษณะการแสวงหาความรู้เพื่อปรับตนให้อยู่ได้อย่างเหมาะสมในสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป

เรื่องความรักความเอื้ออาทรนั้นพบว่าเป็นเนื้อหาที่อธิบายถึงความรักความผูกพัน ความสัมพันธ์อันดี ที่เป็นทั้งลักษณะของสมาชิกครอบครัว ลักษณะสมาชิกของสังคม ลักษณะของคนไทยในอดีต เช่น ในหนังสือเรียนเสริมประสบการณ์สร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตชั้นประถมศึกษาปีที่ 2 ในบทเรียนเรื่องชีวิตในบ้านอธิบายถึงครอบครัวที่มีความสุขว่าสมาชิกต้องมอบความรักให้แก่กัน ส่วนในหนังสือเรียนกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ได้อธิบายถึงลักษณะสังคมและความเป็นอยู่ในสมัยสุโขทัยว่า

“คนไทยมีความเป็นอยู่เหมือนญาติพี่น้อง เห็นอกเห็นใจกัน”
(สมศักดิ์ สิ้นธุระเวชญ์, 2539)

ข้อความข้างต้นอธิบายถึงสภาพสังคมในสมัยสุโขทัยที่ต่างมีความรักความเอื้ออาทรแก่กัน ซึ่งลักษณะของสังคมไทยตั้งแต่อดีตในสมัยสุโขทัยกับลักษณะของสังคมชนบทในปัจจุบันไม่ได้มีความแตกต่างกันมากนักดังที่ปรากฏในหนังสือเรียนสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตสุขศึกษาและสังคมศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ที่อธิบายถึงลักษณะสังคมชนบทในประเทศไทยไว้ว่า

“มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกัน มีความผูกพัน เอื้ออาทร มีน้ำใจช่วยเหลือซึ่งกันและกัน” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2544)

ลักษณะความเป็นอยู่แบบเอื้ออาทรต่อกันนั้นย่อมส่งผลให้เกิดความสัมพันธ์อันดีระหว่างบุคคลทำให้สมาชิกเกิดความรักใคร่กลมเกลียวกันเป็นผลดีต่อการขับเคลื่อนและพัฒนาสังคมให้เจริญก้าวหน้านอกจากนี้แล้วเรื่องความรักเอื้ออาทรยังพบในเนื้อหาของคำสอนของศาสนาคริสต์ที่สอนให้ทุกคนมีความรักต่อเพื่อนมนุษย์ปรากฏในหนังสือเรียนสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 ดังข้อความที่ว่า

“รักพระเจ้า รักเพื่อนมนุษย์ รักศัตรู เป็นหลักคำสอนที่สำคัญของศาสนาคริสต์” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2544)

หลักคำสอนข้างต้นแสดงถึงความรักที่เป็นการมอบความปรารถนาแก่บุคคลอื่น การไม่เห็นบุคคลอื่นเป็นศัตรู นั้นจะทำให้สามารถอยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างมีความสุข

สำหรับเรื่องการเคารพความเห็นและการตัดสินใจนั้นพบว่าเป็นแนวทางการปฏิบัติตนของประชาชนและเป็นลักษณะของสังคมประชาธิปไตย ดังเช่น ในหนังสือเรียนสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 ที่ปรากฏข้อความว่า

“ประชาชนจำเป็นต้องมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับสิทธิและหน้าที่ของแต่ละคนในสังคมยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2544)

ข้อความข้างต้นปรากฏในบทเรียนเรื่องการปกครองประชาธิปไตย ซึ่งการยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่นนั้นเป็นลักษณะหนึ่งของคนในสังคมประชาธิปไตยเนื่องจากทุกคนมีสิทธิแสดงความคิดเห็น และเชื่อว่าทุกคนมีเหตุผลในการแสดงความคิดเห็นดังกล่าว นอกจากนี้การเคารพความเห็นและการตัดสินใจของผู้อื่นยังปรากฏในบทเรียนเกี่ยวกับการสร้างมนุษยสัมพันธ์ในหนังสือเรียนสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตสุขศึกษาและสังคมศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 อีกด้วยดังข้อความที่ปรากฏว่า

“ควรเป็นผู้ฟังมากกว่าผู้พูด ในเวลาพูดคุยกับผู้อื่นควรสนใจฟัง ไม่ขัดคอ” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2544)

ข้อความข้างต้นแสดงถึงการให้เคารพเกียรติบุคคลอื่นด้วย ตั้งใจฟังเวลาผู้อื่นแสดงความคิดเห็น ซึ่งเป็นหนึ่งในแนวทางในการปฏิบัติตนให้เป็นผู้ที่มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี และช่วยสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับผู้อื่น

หลักการเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมเป็นหลักประชาธิปไตยที่พบในการวิเคราะห์ครั้งนี้คิดร้อยละ 13.59 โดยพบเรื่องความเสียสละร้อยละ 6.57 เรื่องการรักษาผลประโยชน์ส่วนรวมร้อยละ 5.70 และเรื่องการบำเพ็ญประโยชน์ร้อยละ 1.31 โดยเรื่องการเสียสละที่พบเรื่องความเสียสละลักษณะต่างๆ นั้นแทรกในบทเรียนที่หลากหลาย เช่น การสละพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชที่ปรากฏในหนังสือเรียนชุดกลุ่มวิชาสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ที่ว่า

“ในหลวงและพระราชินี ทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจต่างๆ มากมาย เพื่อความร่มเย็นเป็นสุขของประชาชน ทรงสละพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ในการสร้างโรงเรียนในท้องถิ่นทุรกันดาร” (กลุ่มพัฒนาการทางการศึกษา, 2534)

ข้อความข้างต้นเป็นตัวอย่างเป็นตัวอย่างลักษณะบุคคลที่มีความเสียสละ โดยการบริจาคทรัพย์สินส่วนตัวเพื่อไปสร้างประโยชน์ให้แก่ผู้อื่น เช่นเดียวกับ เรื่องหลักปฏิบัติของศาสนาอิสลามที่พบเรื่องพิชชะกาตหรือการบริจาคสิ่งของให้ผู้เดือดร้อน ในหนังสือเรียนสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตสุขศึกษาและสังคมศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 การทำชะกาตนั้นเป็นช่วยให้คนลดความเห็นแก่ตัวลง และเห็นใจผู้อื่นที่เดือดร้อนกว่า และยังพบข้อความในหนังสือเรียนสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 ที่ว่า

“พุทธศาสนิกชนควรหมั่นทำบุญตักบาตร และเสียสละกำลังกาย
กำลังความคิด กำลังทรัพย์ เพื่อบำรุงพุทธศาสนาให้มั่นคง ”
(กระทรวงศึกษาธิการ, 2544)

ข้อความข้างต้นแสดงว่านอกจากการเสียสละโดยการบริจาคเงินและสิ่งของแล้วการเสียสละยังทำได้อีกหลายวิธี ทั้งการสละกำลังกาย การสละกำลังความคิด ที่ล้วนสร้างประโยชน์ให้เกิดแก่ส่วนรวมได้เช่นเดียวกัน นอกจากการสละชีวิต สละทรัพย์ ฯลฯ เพื่อผู้อื่นเหล่านี้แล้วความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ก็ถือเป็นการหยิบยื่นน้ำใจให้ผู้อื่นโดยไม่หวังผลตอบแทนเช่นกัน ดังเช่นการอธิบายเรื่องการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แก่ผู้อื่นในข้อควรปฏิบัติในการสร้างมนุษยสัมพันธ์กับผู้อื่นว่าต้องมีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ปรากฏอยู่ในหนังสือเรียนสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตสุขศึกษาและสังคมศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ดังข้อความที่ว่า

“ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีของกินของใช้ควรแบ่งปันให้ผู้อื่นเท่าที่จะ
ให้ได้ เป็นการแสดงน้ำใจ และฝึกนิสัยที่ดี อย่าเป็นคนเห็นแก่ตัว ”
(กระทรวงศึกษาธิการ, 2544)

ข้อควรปฏิบัติข้างต้นนี้เป็นแนวทางในการสร้างมนุษยสัมพันธ์กับผู้อื่น โดยการลดความเห็นแก่ตัวลงและแสดงน้ำใจกับผู้อื่นมากขึ้น แสดงว่าความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่นั้นเป็นสิ่งที่ดีที่จะทำให้คนในสังคมอยู่อย่างมีความสุข ซึ่งนอกจากการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่จะทำให้เกิดประโยชน์แก่ผู้อื่นแล้ว ยังก่อให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองอีกด้วยดังเช่น ข้อความที่ว่า

“การมีใจโอบอ้อมอารี รู้จักช่วยเหลือ ไม่เห็นแก่ตัว และ
เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แก่คนในครอบครัวและเพื่อนๆ เช่น แบ่งขนม และของ
เล่นให้เพื่อน ช่วยครูลบกระดานดำ ช่วยพ่อแม่ทำงานบ้าน จะทำใ้
นักเรียนรู้สึกว่าคุณเองมีประโยชน์ ทำให้มีความสุขและเป็นที่รักของทุก
คน” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2544)

ข้อความข้างต้นปรากฏในบทเรียนเรื่องการมีสุขภาพจิตที่ดีของหนังสือเรียนสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 ที่แสดงถึงประโยชน์ของความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ที่จะเกิดแก่

ตนเอง คือการมีความสุขเพราะได้แบ่งปันได้ช่วยเหลือผู้อื่น ได้เห็นคุณค่าในตนเอง และการได้รับความรักเพราะผู้ที่เราช่วยเหลือย่อมเกิดทัศนคติที่ดีกับเรา

เรื่องการรักษามลประโยชน์ของส่วนรวมพบเนื้อหาเกี่ยวกับการดูแลสาธารณสมบัติประเภทต่างๆ ทั้งทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม โบราณสถาน โบราณวัตถุ ฯลฯ ดังเช่น แนวทางการช่วยดูแลรักษาแหล่งน้ำในบทเรียนเรื่องสิ่งที่อยู่รอบตัวเรา ในหนังสือเรียนกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ดังข้อความที่ปรากฏว่า

“คน สัตว์ พืช ต้องการน้ำในการดำรงชีวิต น้ำที่เป็นที่อยู่อาศัยของพืชและสัตว์น้ำ คนได้อาหารจากแหล่งน้ำ ได้ทรัพยากรจากนั้น ใช้ น้ำในการเพาะปลูก เลี้ยงสัตว์ จากประโยชน์ของน้ำดังกล่าวจึงต้องใช้ น้ำอย่างประหยัดและคุ้มค่า ช่วยกันดูแลแหล่งน้ำให้สะอาด ร่วมมือกัน ไม่ทิ้งขยะ สิ่งสกปรกลงแม่น้ำลำคลอง” (สมศักดิ์ สินธุระเวช, 2539)

ข้อความนี้แสดงถึงความสำคัญและประโยชน์ของแหล่งน้ำที่ทุกคนได้ใช้ร่วมกัน ดังนั้นทุกคนจึงต้องช่วยกันดูแลรักษาแหล่งน้ำให้สะอาด และใช้งานให้ได้เกิดประโยชน์มากที่สุด ลักษณะเดียวกันกับแนวทางการอนุรักษ์ดิน น้ำ ป่าไม้ ที่ในหนังสือเรียนสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตสุขศึกษา และสังคมศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 นอกจากการสงวนรักษาทรัพยากรธรรมชาติแล้วการรักษาสมบัติของส่วนรวมในรูปแบบอื่นๆ ก็ยังปรากฏในหนังสือเรียนเหล่านี้อีกเช่น การทำนุบำรุง รักษาสมบัติของโรงเรียนที่พบในเนื้อหาเรื่องการปฏิบัติตนในโรงเรียน การรักษาของส่วนรวม ถนน ไฟฟ้า ประปา ที่พบในเนื้อหาเรื่องการปฏิบัติตนในชุมชน ซึ่งปรากฏในทั้งหนังสือเรียนชุดกลุ่มวิชาสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 และหนังสือเรียนเสริมประสบการณ์สร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตชั้นประถมศึกษาปีที่ 2 ตัวอย่างเช่นข้อความที่ปรากฏว่า

“ชุมชนหมายถึงบริเวณหรือที่ที่มีคนตั้งบ้านเรือนอยู่จำนวนมาก มีชีวิตอยู่ร่วมกัน มีส่วนช่วยกัน สร้าง ใช้ ทำนุ บำรุง รักษาสมบัติส่วนกลางของชุมชน เช่น น้ำ ไฟ ถนน ตรอก ซอย เป็นต้น” (วิชัย พาณิชย์ และคณะ, 2538)

ข้อความข้างต้นแสดงถึงความสำคัญของการช่วยกันรักษาสิ่งของสาธารณะ เพราะว่าในชุมชนมีคนอาศัยอยู่ร่วมกันเป็นจำนวนมาก ที่ต่างใช้ชีวิตอยู่ร่วมกัน และมีของใช้เป็นส่วนกลางของชุมชน เช่น ถนน น้ำ ไฟ ซึ่ง สมาชิกทุกคนก็ควรมีส่วนร่วมในการช่วยกันดูแลรักษา และยังพบเรื่องการช่วยดูแลรักษาโบราณสถานและศิลปวัตถุต่างๆ ในหนังสือเรียนสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตสุขศึกษาและสังคมศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ดังข้อความที่ว่า

“เราจึงมีหน้าที่ดูแลรักษา หวงแหนและอนุรักษ์โบราณวัตถุ โบราณสถานทุกอย่างที่มีอยู่ในอุทยานประวัติศาสตร์ให้คงสภาพเดิมสืบ

ต่อไปด้วยการ ไม่จำเป็นต้อง เคลื่อนย้ายหรือทำลายโบราณวัตถุ
โบราณสถานใดๆ ทั้งยังถือเป็นหน้าที่ของทุกคนในอันที่จะดูแลรักษา
ให้อยู่ในสภาพเดิมมากที่สุด” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2544)

ข้อความข้างต้นแสดงถึงหน้าที่สำคัญของคนไทยที่จะต้องช่วยกันดูแลรักษาโบราณสถาน
และโบราณวัตถุ ที่ถือเป็นสมบัติของชาติที่แสดงออกถึงความภาคภูมิใจคนในชาติจึงเป็นสมบัติ
ส่วนรวมที่ทุกคนในชาติต้องมีส่วนร่วมช่วยกันดูแลรักษา

เรื่องการบำเพ็ญประโยชน์นั้นพบในหนังสือเรียนเสริมประสบการณ์สร้างเสริม
ประสบการณ์ชีวิตชั้นประถมศึกษาปีที่ 2 โดยยกตัวอย่างการปฏิบัติที่ดีต่อชุมชน เช่น การช่วยขุดบ่อ
น้ำ ช่วยทำถนน ซ่อมแซมสะพาน และนอกจากนั้นยังพบเนื้อหาที่บรรยายถึงการบำเพ็ญประโยชน์ว่า
เป็นจริยธรรมประการหนึ่งที่จะช่วยให้สังคมมีความสุขปรากฏดังข้อความที่ว่า

“ศาสนาคริสต์เน้นในเรื่องความรัก การเสียสละ การให้อภัยและ
การบำเพ็ญประโยชน์ต่อผู้อื่นซึ่งเป็นจริยธรรมที่ช่วยให้สังคมมี
ความสุข” (สมศักดิ์ สิ้นธุระเวชญ์, 2539)

ข้อความข้างต้นเป็นเพียงคำอธิบายเกี่ยวกับคำสอนของศาสนาคริสต์ที่เน้นเรื่องการ
บำเพ็ญประโยชน์ต่อผู้อื่น ถ้ารู้จักการบำเพ็ญประโยชน์แก่ผู้อื่นย่อมทำให้สังคมมีความสุข

หลักสถิติและเสรีภาพที่พบในการวิเคราะห์ครั้งนี้ คิดเป็นร้อยละ 10.96 ใกล้เคียงกับใน
หลักสูตรประถมศึกษาพุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) ที่พบร้อยละ 9.52 แบ่งเป็นเรื่อง
ความมีอิสระร้อยละ 6.14 เรื่องการรู้จักสิทธิของตนเองร้อยละ 3.07 และเรื่องการไม่ละเมิดสิทธิของ
ผู้อื่นร้อยละ 1.75 เรื่องเสรีภาพที่พบนั้นพบทั้งเรื่องเสรีภาพตามระบอบประชาธิปไตย ลักษณะของ
ความมีอิสระในสังคมไทยรูปแบบต่างๆ แทรกอยู่ในบทเรียนทั้งศาสนาและประวัติศาสตร์ ดังเช่น เรื่อง
เสรีภาพของคนในสังคมไทยที่มีต่อการเลือกที่จะนับถือศาสนาที่ปรากฏในบทเรียนศาสนาสอนใจใน
หนังสือเรียนสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 ที่พบข้อความว่า

“คนไทยมีอิสระที่จะเลือกนับถือศาสนาใดก็ได้ แต่คนไทยส่วนใหญ่
เลือกนับถือพระพุทธศาสนา” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2544)

ข้อความข้างต้นแสดงถึงความมีอิสระด้านความคิดและความเชื่อที่สามารถเลือกจะเชื่อ
หรือศรัทธาได้ตามศาสนาใดก็ได้ตามความสนใจของตนเอง นอกจากนั้นยังพบแนวทางการปฏิบัติตน
ของพ่อแม่ที่ต้องให้อิสระทางความคิดแก่ลูกในบทเรียนเรื่องพ่อแม่ลูกผูกพันในหนังสือเรียนสร้างเสริม
ประสบการณ์ชีวิตสุขศึกษาและสังคมศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ที่ปรากฏข้อความว่า

“พ่อแม่ควรให้อิสระในการคิด เปิดโอกาสให้ลูกได้แสดง
ความคิดเห็นของตัวเอง ซึ่งบางครั้งอาจขัดกับความรู้สึกหรือความต้องการ

ของพ่อแม่ พ่อแม่ต้องใจเย็นไม่ด่วนโกรธและดุด่ารุนแรง ”

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2544)

ข้อความนี้เป็นส่วนหนึ่งของเนื้อหาเกี่ยวกับบทบาทของพ่อแม่ที่มีต่อลูก พ่อแม่ต้องให้อิสระทางความคิดแก่ลูกซึ่งกำลังเข้าสู่วัยรุ่น ซึ่งเป็นวัยที่เข้าสู่การเปลี่ยนแปลงต้องการอิสระดังเนื้อหาเรื่อง การมีอิสระทางความคิดของวัยรุ่นที่จะเลือกสิ่งต่างๆ ด้วยตนเองที่ปรากฏในหนังสือเรียนสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตสุขศึกษาและสังคมศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 นอกจากนี้ยังพบเรื่องความมีอิสระในการประกอบอาชีพในสมัยพ่อขุนรามคำแหงที่ในหนังสือหนังสือเรียนกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ดังข้อความที่ปรากฏว่า

“เมื่อสุขุโทษนี้ดี ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว..... ใครจักใคร่ค้าช้างค้า

ใครจักใคร่ค้าม้าค้า ใครจักใคร่ค้าเงินค้ำทองค้า.....”

(สมศักดิ์ สิ้นธุระเวชญ์, 2539)

ข้อความข้างต้นเป็นข้อความที่มาจากหลักศิลาจารึกที่แสดงถึงความมีเสรีภาพในการประกอบอาชีพสมัยสุโขทัย ลักษณะเดียวกับกับเรื่องสังคมสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ให้เสรีภาพแก่หนังสือพิมพ์ในการนำเสนอข่าวสารในหนังสือเรียนสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตสุขศึกษาและสังคมศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 นอกจากนี้ความมีเสรีภาพในลักษณะต่างๆ ดังที่ได้ยกตัวอย่างมาแล้วในหนังสือเรียนสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตสุขศึกษาและสังคมศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 และ หนังสือเรียนสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตสุขศึกษาและสังคมศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ยังพบเรื่องเสรีภาพตามระบอบประชาธิปไตย ความหมายของเสรีภาพ และอธิบายเกี่ยวกับเสรีภาพของคนไทยในระบอบประชาธิปไตยด้านต่างๆ ดังเช่น คำอธิบายเรื่องเสรีภาพของประชาชนที่ว่า

“มีสิทธิเสรีภาพในชีวิตและร่างกาย ห้ามการทรมาน ทารุณกรรม

การลงโทษ ด้วยวิธีการโหดร้ายหรือไร้มนุษยธรรม ”

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2544)

ข้อความข้างต้นเป็นเสรีภาพของประชาชนชาวไทยตามรัฐธรรมนูญ ที่เสรีภาพในการกระทำการต่างๆ ได้ตามความต้องการของตนเอง ภายในบทเรียนยังได้ให้รายละเอียดเพิ่มเติมเกี่ยวกับเสรีภาพไว้อีกหลายด้าน เช่น เสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น เสรีภาพในการชุมนุมโดยสงบปราศจากอาวุธ เป็นต้น

เรื่องการรู้จักสิทธิของตนเองเนื้อหาส่วนใหญ่ที่พบจะเป็นเรื่องสิทธิพลเมืองตามระบอบประชาธิปไตยโดยในหนังสือเรียนสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 นำเสนอความหมายของสิทธิในระบอบประชาธิปไตย และยกตัวอย่างสิทธิที่ประชาชนจะได้รับ เช่น สิทธิในชีวิตและร่างกาย สิทธิในทรัพย์สิน โดยความหมายของสิทธิที่ให้ไว้ปรากฏดังข้อความที่ว่า

“สิทธิ หมายถึง ประโยชน์ทั้งหลายที่ได้รับการคุ้มครองจาก
กฎหมายของประเทศ” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2544)

ความหมายของสิทธิข้างต้นแสดงถึงว่า สิทธินั้นเป็นประโยชน์ของประชาชนตามการ
ปกครองประชาธิปไตย ทุกคนมีสิทธิได้รับการคุ้มครองจากกฎหมายอย่างเท่าเทียมกัน โดยกฎหมาย
สูงสุดนั้นก็คือกฎหมายรัฐธรรมนูญดังนั้นในหนังสือเรียนสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตสุขศึกษาและ
สังคมศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 จึงได้ให้ความหมายของสิทธิและเพิ่มเติมรายละเอียดเกี่ยวกับสิทธิ
ตามรัฐธรรมนูญไว้ในบทเรียนเรื่องการเมืองเรื่องประชาธิปไตย ดังตัวอย่างของสิทธิตามรัฐธรรมนูญที่
ปรากฏว่า

“ผู้พิการมีสิทธิได้รับสิ่งอำนวยความสะดวกที่เป็นสาธารณะ และ
ได้รับความช่วยเหลือจากรัฐ” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2544)

และยังได้ให้รายละเอียดถึงสิทธิด้านอื่นๆ ทั้ง สิทธิในการได้รับการศึกษา สิทธิในการ
ได้รับบริการสาธารณสุข สิทธิการประกอบอาชีพโดยสุจริต สิทธิการมีส่วนร่วมทางการเมือง ฯลฯ สิทธิ
ตามรัฐธรรมนูญเหล่านี้เป็นสิ่งที่ประชาชนคนไทยทุกคนจะได้รับการรับรองและคุ้มครองทางกฎหมาย

เรื่องการไม่ละเมิดสิทธิพบทั้งเรื่องขอบเขตของสิทธิและแนวทางการใช้สิทธิตนเองที่ไม่
ละเมิดสิทธิของผู้อื่นในระบอบประชาธิปไตยและพบเนื้อหาที่อ้างถึงการไม่เบียดเบียนสร้างความ
เดือดร้อนแก่ผู้อื่นในบทเรียนที่เกี่ยวกับศาสนา เช่น ในหนังสือเรียนสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตชั้น
ประถมศึกษาปีที่ 3 พบข้อความเกี่ยวกับคำสอนของพุทธศาสนาที่ให้เราอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างมี
ความสุขที่ว่า

“พุทธศาสนิกชนต้องปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธเจ้า เราจะอยู่
ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างสงบสุข ไม่เบียดเบียนกัน ต้องสำรวมกาย วาจา ใจ
ไม่นำความเดือดร้อนให้ผู้อื่น” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2544)

ข้อความข้างต้นแสดงถึงเรื่องการไม่ละเมิดสิทธิของผู้อื่น โดยการไม่เบียดเบียน และไม่ทำ
ความเดือดร้อนแก่ผู้อื่น ด้วยการรู้จักระมัดระวังทั้งทางกาย วาจา และใจ เพื่อจะได้อยู่ร่วมกันอย่าง
สงบสุข ส่วนวิธีการใช้สิทธิตนเองโดยไม่ละเมิดสิทธิคนอื่นนั้นพบในหนังสือเรียนสร้างเสริม
ประสบการณ์ชีวิตสุขศึกษาและสังคมศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 เกี่ยวกับขอบเขตของการใช้เสรีภาพ
ที่ว่า

“การใช้เสรีภาพต้องไม่ขัดขวางต่อความเป็นระเบียบเรียบร้อยหรือ
ศีลธรรมอันดีของประชาชนและต้องไม่ละเมิดสิทธิของผู้อื่น เช่น การมี
เสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นแต่ต้องไม่ไปกล่าวโทษให้ร้ายผู้อื่นโดย
ไม่มีหลักฐาน” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2544)

เสรีภาพตามระบอบประชาธิปไตยได้ประชาชนได้รับนั้น ต้องมีขอบเขตโดยการไม่ไปละเมิดสิทธิของผู้อื่น ไม่ทำให้ผู้เดือดร้อน แนวทางการใช้เสรีภาพข้างต้นนี้คล้ายคลึงกันกับแนวทางการใช้สิทธิของตนเองโดยที่ไม่ล่วงละเมิดต่อสิทธิของผู้อื่นในระบอบประชาธิปไตยของหนังสือเรียนสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตสุขศึกษาและสังคมศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 6

หลักความมีวินัยที่ปรากฏในการวิเคราะห์ครั้งนี้คิดเป็นร้อยละ 10.96 ใกล้เคียงกันกับหลักความมีวินัยในหลักสูตรประถมศึกษาพุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) ที่พบร้อยละ 12.96 แบ่งเป็นเรื่องการเคารพกฎกติการ้อยละ 7.01 และเรื่องการไม่ละเมิดกฎกติการ้อยละ 6.94 เรื่องการเคารพกฎกติกานั้นพบเนื้อหาที่ให้ความรู้เรื่องกฎระเบียบต่างๆ ทั้งระเบียบโรงเรียน ชุมชน กฎหมายทั่วไป โดยในหนังสือเรียนชุดกลุ่มวิชาสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 พบเรื่องการปฏิบัติตามระเบียบข้อบังคับของโรงเรียน ดังข้อความที่ปรากฏว่า

“โรงเรียนของเรามีครูและนักเรียนมากมาย โรงเรียนจึงต้องมีระเบียบข้อบังคับ เราต้องทำตามระเบียบข้อบังคับของโรงเรียน”
(กลุ่มพัฒนาการทางการศึกษา, 2534)

ข้อความข้างต้นแสดงถึงความสำคัญของกฎและระเบียบของโรงเรียนที่ทุกคนต้องปฏิบัติตาม เพราะในโรงเรียนมีสมาชิกอยู่มากมายทั้งครูและนักเรียนจึงต้องมีระเบียบข้อบังคับให้ทุกคนปฏิบัติตาม และได้ยกตัวอย่างระเบียบของโรงเรียนไว้เช่น มาโรงเรียนแต่เช้าทุกวัน เข้าแถวเคารพธงชาติ แต่งกายเรียบร้อยตามระเบียบโรงเรียน ต่อมาในหนังสือเรียนเสริมประสบการณ์สร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตชั้นประถมศึกษาปีที่ 2 พบแนวทางเกี่ยวกับการปฏิบัติตนเป็นสมาชิกที่ดีของชุมชน โดยการปฏิบัติตามกฎระเบียบและข้อบังคับของชุมชน นอกจากการปฏิบัติตามกฎระเบียบทั้งในโรงเรียนและชุมชนแล้วยังพบเนื้อหาเกี่ยวกับกฎหมายที่เป็นข้อบังคับให้คนปฏิบัติตาม เช่น ในหนังสือเรียนสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 พบข้อความที่เกี่ยวกับระบอบการปกครองของไทยที่ว่า

“ประเทศไทยมีการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข และมีรัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายสูงสุดในการปกครองประเทศ” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2544)

ข้อความข้างต้นเป็นการอธิบายเกี่ยวกับรูปแบบการปกครองของประเทศไทย ที่ใช้การปกครองระบอบประชาธิปไตย ซึ่งการปกครองระบอบประชาธิปไตยนั้นมีกฎหมายสูงสุดเรียกว่า รัฐธรรมนูญ และในหนังสือเรียนสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตสุขศึกษาและสังคมศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ยังได้นำเสนอเนื้อหาเกี่ยวกับ กฎ ระเบียบประเภทอื่นๆ อีก เช่น พระราชบัญญัติคุ้มครองแรงงาน แบบแผนประเพณีของสังคม ที่ถึงแม้ไม่ได้เป็นกฎหมายที่มีข้อบังคับกำหนดไว้ แต่ก็ถือเป็น

ข้อตกลงร่วมกันของสังคมที่ถือปฏิบัติสืบต่อกันมาเพื่อความสงบและเป็นระเบียบเรียบร้อยของสังคม นอกจากนั้นยังได้อธิบายถึงหลักนิติธรรมที่เป็นหลักสำคัญของการปกครองระบอบประชาธิปไตยไว้ว่า

“หลักนิติธรรม คือ การยึดถือกฎหมายเป็นเกณฑ์ เป็นกติกา เป็นข้อตกลงในการอยู่ร่วมกันในสังคม เพื่อความถูกต้อง ยุติธรรม และให้เกิดความสงบเรียบร้อย กฎหมายจะเป็นหลักคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของบุคคล รักษาผลประโยชน์ของส่วนรวม และป้องกันไม่ให้มีการละเมิดสิทธิเสรีภาพของผู้อื่น” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2544)

ข้อความข้างต้นเป็นการอธิบายถึงหลักนิติธรรมที่เป็นหลักของการปกครองระบอบประชาธิปไตยที่จำเป็นจะมีกฎหมายมาเป็นแนวทางการปฏิบัติของประชาชน เพื่อไม่ให้ไปละเมิดสิทธิและเสรีภาพของผู้อื่นที่นำมาซึ่งปัญหาความขัดแย้ง นอกจากนั้นแล้วยังปรากฏเนื้อหาหรือข้อความที่แสดงถึงความสำคัญของการเคารพกฎหมาย โดยในหนังสือเรียนสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตสุขศึกษาและสังคมศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ได้พบเนื้อหาเกี่ยวกับสังคมประชาธิปไตยที่มีคนหมู่มากมาอาศัยอยู่ร่วมกันจึงต้องมีกฎระเบียบมาบังคับเพื่อให้คนในสังคมอยู่ร่วมกันได้ ดังนั้นการปฏิบัติตามระเบียบต่างๆ ข้อตกลงจึงเป็นหน้าที่สำคัญของสมาชิกที่ต้องปฏิบัติเพื่อความสงบเรียบร้อยของสังคม

เรื่องการไม่ละเมิดกฎกติกาที่พบควบคู่กันกับการอธิบายเรื่องกฎระเบียบประเภทต่างๆ โดย ในหนังสือเรียนชุดกลุ่มวิชาสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 และ หนังสือเรียนเสริมประสบการณ์สร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตชั้นประถมศึกษาปีที่ 2 พบเรื่องการไม่ฝ่าฝืนหรือทำนอกเหนือกฎระเบียบข้อบังคับของโรงเรียน และชุมชน ส่วนในหนังสือเรียนสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 นั้นได้ให้ข้อแนะนำเกี่ยวกับการป้องกันอุบัติเหตุขณะเล่นว่าไม่ควรทำนอกเหนือข้อแนะนำ คำสั่ง หรือกติกา ระหว่างการเล่นเพราะอาจทำให้เกิดอุบัติเหตุได้ ต่อมาในหนังสือเรียนสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตสุขศึกษาและสังคมศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ปรากฏข้อความเกี่ยวกับการสร้างกฎเกณฑ์ในการอยู่ร่วมกันที่ว่า

“ทุกคนในสังคมช่วยกันวางกฎเกณฑ์ไว้ใช้ปฏิบัติร่วมกัน มีการกำหนดว่าสมาชิกมีหน้าที่อะไรบ้าง มีสิทธิทำอะไรได้บ้าง ใครทำผิดจะรับโทษอย่างไร เป็นต้น การตกลงวางกรอบการปกครองตนเองนี้ ทุกคนถือเคารพปฏิบัติเหมือนกันหมด จะละเมิดไม่ได้” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2544)

ข้อความข้างต้นแสดงถึงที่มาของกฎ ระเบียบต่างๆ ที่มาจากการตกลงร่วมกันของสมาชิกในการกำหนดเพื่อเป็นแนวทางการปฏิบัติตน ซึ่งทุกคนต้องเคารพและปฏิบัติ ไม่ว่าใครก็ไม่สามารถละเมิดกฎดังกล่าวถึงแม้จะเป็นผู้วางกฎเองก็ตาม เช่นเดียวกันกับในหนังสือเรียนสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตสุขศึกษาและสังคมศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ที่พบเรื่องการห้ามฝ่าฝืนกฎหมาย

เพราะกฎหมายจะกำหนดสิ่งที่ห้ามหรือสิ่งที่ให้ประชาชนกระทำถ้าไม่ทำตามกฎหมายก็มีความผิด ในเนื้อหาเกี่ยวกับหน้าที่ของพลเมืองตามระบอบประชาธิปไตย

หลักการมีส่วนร่วม เป็นหลักประชาธิปไตยที่พบในการวิเคราะห์ครั้งนี้คิดเป็นร้อยละ 6.14 ใกล้เคียงกันกับหลักการมีส่วนร่วมที่พบในหลักสูตรประถมศึกษาพุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) ที่พบร้อยละ 9.52 แบ่งออกเป็น เรื่องการมีส่วนร่วมในสังคมร้อยละ 3.50 และ เรื่องการมีส่วนร่วมทางการเมืองร้อยละ 2.63

เรื่องการมีส่วนร่วมทางสังคมที่พบนั้นสามารถแยกออกได้เป็นทั้งเรื่องการช่วยแก้ปัญหา พัฒนาชุมชนและการร่วมกิจกรรมต่างๆ ในชุมชนซึ่งมีเนื้อหาที่อธิบายถึงเรื่องนี้อยู่ในบทเรียนหลายประเภททั้งบทเรียนเกี่ยวกับชุมชน บทเรียนเกี่ยวกับข่าวและวันสำคัญ ดังเช่น เรื่องการมีส่วนร่วมของเด็กในกิจกรรมและวันสำคัญต่างๆ ทั้ง วันเด็ก วันชาติ วันสำคัญทางศาสนา ที่พบในหนังสือเรียนชุด กลุ่มวิชาสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 และ หนังสือเรียนสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 ที่เป็นการเปิดโอกาสให้เด็กได้รู้จักกับการมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมกับผู้อื่นนอกเหนือจากสมาชิกในครอบครัวของตนเอง ต่อมาในหนังสือเรียนสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต สุขศึกษาและสังคมศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ได้อธิบายถึงลักษณะของคนในชนบทไว้ว่า

“มีน้ำใจช่วยเหลือซึ่งกันและกัน มีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมต่างๆ

เพื่อพัฒนาชุมชนของตนเอง” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2544)

การมีส่วนร่วมช่วยพัฒนาชุมชน ข้างต้นเป็นหนึ่งในลักษณะของการมีส่วนร่วมทางสังคม ที่เป็นการแสดงออกร่วมอุดมการณ์กับผู้อื่นเพื่อแก้ไขปัญหาหรือพัฒนาชุมชนหรือสังคมของตนเอง เช่นเดียวกับเรื่องแนวทางการป้องกันแก้ไขปัญหาประชากร โดยการมีส่วนร่วมในการช่วยพัฒนา ท้องถิ่นและดูแลสภาพแวดล้อมของชุมชนให้น่าอยู่และปลอดภัย ในหนังสือเรียนสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตสุขศึกษาและสังคมศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 6

เรื่องการมีส่วนร่วมทางการเมืองนั้นพบเรื่องเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในการเมืองโดยการ เลือกตั้งตั้งแต่ระดับท้องถิ่นไปจนถึงระดับประเทศ ดังเช่น ในหนังสือเรียนกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 อธิบายเกี่ยวกับการแบ่งเขตปกครองของไทยที่ในระดับหมู่บ้าน ที่อธิบายไว้ว่า

“หมู่บ้านเป็นหน่วยการปกครองที่เล็กที่สุด ต้องมีราษฎรประมาณ

200 คน มีจำนวนบ้านไม่น้อยกว่า 5 บ้าน จากนั้นราษฎรจะเป็นผู้เลือก

หัวหน้ามาทำหน้าที่เป็นผู้ใหญ่บ้าน” (สมศักดิ์ สินธุระเวชญ์, 2539)

ข้อความข้างต้นแสดงถึงการมีส่วนร่วมในการปกครองตนเองของราษฎร ต่อมาในหนังสือเรียนสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตสุขศึกษาและสังคมศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ในบทเรียนการเมือง

เรื่องประชาธิปไตยในหนังสือเรียนสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตสุศึกษาและสังคมศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ยังระบุไว้ว่า การเลือกตั้งเป็นหน้าที่หนึ่งของคนไทยดังข้อความที่ว่า

“กฎหมายกำหนดไว้ว่าให้ประชาชนที่มีอายุตั้งแต่ 18 ปีบริบูรณ์ขึ้นไป เป็นผู้มีสิทธิเลือกตั้งไปใช้สิทธิเลือกตั้งโดยพร้อมเพรียงกัน เพื่อช่วยกันเลือกสรรผู้แทนที่ดีมีความรู้ มีความตั้งใจที่จะทำหน้าที่แทนประชาชน” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2544)

ข้อความข้างต้นเป็นการอธิบายถึงสิทธิในการมีส่วนร่วมของประชาชนที่จะเลือกผู้ปกครองตนเอง เป็นการแสดงถึงควมมีอำนาจในการปกครองตนเอง ผ่านกระบวนการเลือกตั้งซึ่งเป็นหน้าที่ของประชาชนชาวไทยที่ระบุไว้ตามกฎหมาย

หลักการแก้ไขปัญหาโดยสันติวิธีที่ปรากฏในหนังสือเรียนสังคมศึกษาตามหลักสูตรประถมศึกษาพุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) คิดเป็นร้อยละ 6.14 โดยแบ่งออกได้เป็นเรื่องความสามัคคีมากที่สุดร้อยละ 3.50 ถัดมาคือเรื่องความอดทนอดกลั้นร้อยละ 1.31 เรื่องความประนีประนอมร้อยละ 0.87 และเรื่องวิธีในการแก้ไขปัญหาแบบสันติวิธีเท่ากันที่ร้อยละ 0.43 เรื่องความสามัคคีที่พบนั้นเป็นลักษณะของสมาชิกหรือกลุ่มคนในสังคมที่แทรกอยู่ในบทเรียนหลายเรื่องทั้งเรื่องชาติไทย บทเรียนเกี่ยวกับมนุษยสัมพันธ์ บทเรียนประวัติศาสตร์ ดังเช่น ในหนังสือเรียนชุดกลุ่มวิชาสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ในเนื้อหาเกี่ยวกับเพลงชาติและธงชาติไทยมีข้อความหนึ่งให้ไว้ว่า

“เพลงชาติไทยเป็นเพลงประจำชาติ แสดงถึงความมีเอกราชของชาติไทย ความรักความสามัคคีของคนไทย เราทุกคนรักชาติ พร้อมเสียสละเพื่อชาติ” (กลุ่มพัฒนาการทางการศึกษา, 2534)

ข้อความข้างต้นแสดงถึงความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนในชาติ และความสามัคคีของคนในชาติที่ทำให้ชาติไทยยังคงเอกราชได้ถึงปัจจุบัน และยังพบเนื้อหาเรื่องความสามัคคีกันของสมาชิกครอบครัวในบทเรียนเรื่องชีวิตในบ้านของหนังสือเรียนเสริมประสบการณ์สร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตชั้นประถมศึกษาปีที่ 2 ที่ว่า

“บ้านเป็นที่อาศัยพักพิง ให้ความอบอุ่นกับสมาชิกในครอบครัว ถ้าสมาชิกทุกคนภายในบ้านรักใคร่สามัคคีกันบ้านก็จะมีความสุข” (วิชัย พาณิช และคณะ, 2538)

ข้อความข้างต้นแสดงถึงความสำคัญของความสามัคคีที่จะช่วยให้สมาชิกในบ้านมีความสุขเมื่อศึกษาต่อมาในหนังสือเรียนกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 มีเนื้อหาเกี่ยวกับการออกกำลังกายและการพักผ่อนได้บรรยายถึงประโยชน์ของการออกกำลังกายที่ก่อให้เกิดความสามัคคีเพราะการออกกำลังกายหรือการเล่นเป็นกลุ่มนั้นทำให้ได้รู้จักทำงานร่วมกับผู้อื่นได้

รู้สึกถึงความ เป็นพวกเดียวกันเกิดความพร้อมเพรียงเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และภายในหนังสือเล่มเดียวกันนี้ยังพบข้อความที่ว่า

“ความสามัคคีนำความมั่นคงและความสำเร็จมาสู่มหาชน”

(สมศักดิ์ สิ้นธุระเวชญ์, 2539)

ข้อความข้างแสดงให้เห็นถึงประโยชน์และความสำคัญของความสามัคคีว่าถ้าที่กลุ่มใดมีความสามัคคีก็กลุ่มนั้นๆ ย่อมมีความมั่นคงไม่แตกสลายได้ง่าย และความสามัคคีย่อมนำมาซึ่งความสำเร็จในการดำเนินกิจการต่างๆ นอกจากนี้แล้วยังมีการยกตัวอย่างกลุ่มบุคคลสำคัญที่มีคุณลักษณะเด่นด้านความสามัคคีไว้ในบทเรียนเรื่องบุคคลสำคัญในประวัติศาสตร์ในหนังสือเรียนสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตสุขศึกษาและสังคมศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 โดยนำเสนอเนื้อหาเรื่องความสามัคคีของชาวบ้านบางระจันที่ร่วมกันออกสู้รบกับพม่าและชนะได้ถึง 7 ครั้ง

เรื่องความอดทนอดกลั้นที่พบนั้นเป็นลักษณะของแนวทางการข่มใจและควบคุมอารมณ์ตนเองทั้งในบทเรียนที่เป็นหลักธรรมทางศาสนา บทเรียนเกี่ยวกับการสร้างมนุษยสัมพันธ์ โดยในบทเรียนศาสนาสอนใจของหนังสือเรียนสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 อธิบายถึงเรื่องความอดทนข่มใจตนเองไว้ว่าเป็นลักษณะหนึ่งที่บุคคลควรมิเพราะการรู้จักข่มใจจะทำให้ไม่โกรธง่าย นอกจากนี้ยังมีแนวทางปฏิบัติตนในการสร้างมนุษยสัมพันธ์ที่ดีต่อผู้อื่นในหนังสือเรียนสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตสุขศึกษาและสังคมศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ที่ระบุไว้ว่า

“ฝึกตัวเองให้มีความอดทน ไม่งอแง ไม่โกรธง่าย หากใครว่า

อะไรจนเราโกรธให้พยายามระงับใจไว้ก่อน ถ้าสามารถเลียงออกไปจากที่นั้นได้ก็ให้หลบไปชั่วคราว” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2544)

ข้อความข้างต้นเป็นหนึ่งในแนวทางการปฏิบัติตนเพื่อสร้างมนุษยสัมพันธ์ที่ดีกับผู้อื่น โดยการฝึกความอดทนอดกลั้นให้เป็นคนไม่โกรธง่าย และพยายามเลียงความขัดแย้งออกจากสถานการณ์ที่จะนำไปสู่ความรุนแรงและในหนังสือเรียนสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตสุขศึกษาและสังคมศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 มีเนื้อหาเกี่ยวกับแนวทางการปฏิบัติในการอบรมเลี้ยงดูลูกของพ่อแม่ที่ระบุไว้ว่า

“ต้องมีความอดทน รู้จักควบคุมอารมณ์ของตนเอง ถ้าพ่อแม่ไม่มี

ความอดทนแล้ว ความสุขในครอบครัวย่อมหายไป ”

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2544)

การควบคุมอารมณ์ตนเองต่างๆ นี้เป็นหนึ่งในการฝึกความอดทน ข่มใจตนเอง เพื่อระงับความโกรธความไม่พอใจเพราะอารมณ์เหล่านั้นเป็นผลทำให้ทำอะไรลงไปโดยไม่ยั้งคิด

เรื่องความประนีประนอมนั้นพบในหนังสือเรียนสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตสุขศึกษา และสังคมศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ที่ให้แนวทางการปฏิบัติตนเพื่อสร้างมนุษยสัมพันธ์ที่ดีต่อผู้อื่น ที่จะต้องรู้จักประนีประนอม ผ่อนหนักเป็นเบา ไม่ตื้อรัน ไม่ใช่กำลังเพื่อเอาชนะ ไว้ว่า

“รู้จักประนีประนอม ใช้เหตุผลในการแก้ปัญหา ไม่ใช่กำลังเพื่อเอาชนะ ไม่ตื้อรันเอาแต่ใจตนเอง ต้องฟังความคิดเห็นของคนอื่นด้วย”

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2544)

ข้อความนี้แสดงถึงลักษณะของการประนีประนอมที่เป็นการยอมลดความได้เปรียบเสียเปรียบระหว่างกัน ไม่เอาตนเองเป็นใหญ่ เมื่อเกิดความขัดแย้งต้องรู้จักผ่อนปรนยอมให้แก่กัน นอกจากนี้แล้วภายในหนังสือเรียนเล่มนี้ยังพบหลักในการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับคนในครอบครัวที่ทุกคนในครอบครัวจะต้องหันหน้าเข้าหากันเมื่อเกิดปัญหาและร่วมแก้ไขปัญหาโดยการพูดคุยปรึกษา แลกเปลี่ยนความคิดเห็น ซึ่งวิธีการแบบนี้เป็นหนึ่งในวิธีการแก้ไขปัญหโดยสันติวิธี และยังพบข้อความที่ว่า

“นอกจากนี้ควรช่วยแก้ปัญหาความขัดแย้งของผู้อื่น ช่วยประสานไกลเกลี่ยให้เกิดความเข้าใจอันดีต่อกันพยายามยุติปัญหาที่เกิดขึ้นอย่างสันติ” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2544)

วิธีการแก้ไขปัญหาโดยสันติวิธีข้างต้นเป็นการแก้ไขปัญหาโดยการให้คนกลางเข้ามามีบทบาทในการไกล่เกลี่ยระหว่างคู่ขัดแย้งเป็นการลดการเผชิญหน้ากันของทั้งฝ่าย ถ้าสองฝ่ายที่มีอารมณ์รุนแรงมาปะทะกันอาจเกิดการใช้กำลังกันได้ ดังนั้นการใช้คนกลางไกล่เกลี่ยจึงเป็นการแก้ไขปัญหาโดยสันติวิธีอีกรูปแบบหนึ่งที่ลดความรุนแรงได้

หลักเหตุผลที่ปรากฏในหนังสือเรียนสังคมศึกษาตามหลักสูตรประถมศึกษาพุทธศักราช 2503 คิดเป็นร้อยละ 4.38 โดยแบ่งได้เป็นเรื่องการแสดงความคิดเห็นและการตัดสินใจอย่างมีเหตุผล ร้อยละ 1.75 เรื่องการคิดอย่างมีวิจารณ์ญาณร้อยละ 1.75 และเรื่องเหตุผลสำคัญกว่าอารมณ์ร้อยละ 0.87 เรื่องการแสดงความคิดเห็นและการตัดสินใจอย่างมีเหตุผลพบว่าเป็นลักษณะของคนในสังคมประชาธิปไตย โดยในหนังสือเรียนสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตสุขศึกษาและสังคมศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ที่ได้อธิบายไว้ว่า

“ประชาชนในระบอบประชาธิปไตยควรเป็นผู้ที่มีเหตุผลและใช้เหตุผลตัดสินปัญหา เปิดโอกาสให้ผู้อื่นเสนอข้อเท็จจริง เหตุผล และความคิดเห็น” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2544)

ลักษณะของประชาชนในระบอบประชาธิปไตยข้างต้นแสดงถึงอุดมการณ์ความเชื่อพื้นฐานของประชาธิปไตยที่เชื่อว่ามนุษย์เป็นผู้มีเหตุผล ดังนั้นจึงต้องรู้จักใช้เหตุผลตัดสินปัญหา แสดงความคิดเห็นอย่างมีเหตุ รับฟังความคิดเห็นของผู้อื่นเพราะเชื่อว่าทุกคนต่างมีเหตุผลเป็นของตนเอง

และในบทเรียนข่าวและเหตุการณ์สำคัญยังได้ให้ประโยชน์ของการวิเคราะห์ข่าวไว้ว่าผู้ที่วิเคราะห์ข่าวเป็นประจำนั้นจะเป็นผู้ที่รู้จักใช้เหตุผลในการพิจารณาสิ่งต่างๆ นอกจากนี้ในหนังสือเรียนสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตสุขศึกษาและสังคมศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ยังได้นำเสนอบทบาทของสตรีที่เปลี่ยนแปลงไปว่าสตรีในยุคปัจจุบันต้องรู้จักใช้เหตุผลในการคิดและตัดสินใจ

เรื่องการศึกษาอย่างมีวิจารณญาณพบในลักษณะของการใช้วิจารณญาณเพื่อพิจารณาข่าวสารข้อมูลต่างๆ โดยในหนังสือเรียนชุดกลุ่มวิชาสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 พบเรื่องการรับฟังข่าวที่ว่า

“การรับฟังข่าวควรพิจารณาอย่างรอบคอบ มีเหตุผลไม่ควรเชื่อข่าวลือหรือข่าวที่ไม่เป็นจริง” (กลุ่มพัฒนาการทางการศึกษา, 2534)

ลักษณะการพิจารณาข่าวข้างต้น เป็นการให้เหตุผลเข้ามาโดยตรงซึ่งต้องผ่านกระบวนการคิดวิเคราะห์ แยกแยะข้อเท็จจริงก่อนตัดสินใจซึ่งเป็นกระบวนการคิดอย่างมีวิจารณญาณ เช่นเดียวกับการแยกแยะข้อเท็จจริงและความคิดเห็นรวมถึงความน่าเชื่อถือของข่าวสาร ในหนังสือเรียนกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ได้เสนอหลักในการรับฟังข่าวไว้ว่า

“หลักในการรับฟังข่าวและเหตุการณ์ต่างๆ จำเป็นต้องเป็นผู้มีเหตุผล ไม่เชื่ออะไอย่างงมงาย ต้องพิจารณาว่าเรื่องใดควรเชื่อ เรื่องใดไม่ควรเชื่อ เรื่องใดมีการเสริมแต่งจนมากไปจากเหตุการณ์จริงต้องหาเหตุผลประกอบ” (สมศักดิ์ สันธระเวชญ์, 2539)

ข้อความข้างต้นเป็นหลักการเบื้องต้นในการพิจารณาข่าวสาร ซึ่งในหนังสือเรียนสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตสุขศึกษาและสังคมศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ได้เพิ่มเติมรายละเอียดโดยการเสนอแนะหลักในการพิจารณาข่าวอย่างมีวิจารณญาณ เช่น ความสมเหตุสมผลของข่าว การแยกแยะข้อเท็จจริง การตรวจสอบแหล่งที่มา การหาหลักฐานประกอบ ฯลฯ

เรื่องเหตุผลสำคัญกว่าอารมณ์พบในหนังสือเรียนสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตสุขศึกษาและสังคมศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ที่อธิบายถึงบทบาทของสตรีในยุคปัจจุบันว่าไม่ควรใช้อารมณ์เป็นใหญ่เพราะอาจเกิดปัญหาตามมาควรพิจารณาสิ่งต่างๆ โดยใช้เหตุผล และยังพบวิธีแก้ปัญหาตามหลักพระพุทธศาสนาที่จะต้องใช้สติปัญญาไม่ใช้อารมณ์และกิเลสซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการให้ความสำคัญกับเหตุผลมากกว่าอารมณ์

หลักความเท่าเทียมนั้นเป็นหลักที่พบน้อยที่สุดในการวิเคราะห์หนังสือเรียนสังคมศึกษาตามหลักสูตรประถมศึกษาพุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) โดยพบเพียงร้อยละ 3.94 ใกล้เคียงกันกับที่พบในหลักสูตรประถมศึกษาพุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) ที่พบร้อยละ 3.70 แบ่งเป็นเรื่องการไม่เลือกปฏิบัติร้อยละ 3.50 และ เรื่องการวางตนเป็นกลางและไม่มีอคติร้อยละ 0.43

เรื่องการไม่เลือกปฏิบัตินั้นเป็นลักษณะของการกระทำที่สามารถเข้าไปอยู่ในเนื้อหาของบทเรียนเรื่องต่างๆ ได้ เช่น การไม่เลือกปฏิบัติต่อศาสนาต่างๆ ของพระมหากษัตริย์ไทยที่ในหนังสือเรียนชุดกลุ่มวิชาสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 หนังสือเรียนสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 และหนังสือเรียนกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ดังเช่นตัวอย่างข้อความที่ปรากฏว่า

“พระมหากษัตริย์ไทยทุกพระองค์ทรงยึดมั่นในพระพุทธศาสนา
และยังดำรงฐานะเป็นองค์ครศาสนาอุปถัมภ์ค้ำชูของทุกศาสนาด้วย”
(สมศักดิ์ สิ้นธุระเวชญ์, 2539)

ลักษณะข้างต้นนี้เป็นตัวอย่างการไม่เลือกปฏิบัติด้วยเหตุผลด้านความแตกต่าง ต่อมาในหนังสือเรียนสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตสุขศึกษาและสังคมศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ยังปรากฏเนื้อหาเรื่องบทบาทหน้าที่ของพ่อแม่ในการเลี้ยงดูลูกอย่างยุติธรรมดังข้อความที่ว่า

“พ่อแม่ควรเลี้ยงลูกด้วยความยุติธรรม ในกรณีมีลูกหลายคน ต้อง
ปฏิบัติต่อลูกอย่างเท่าเทียมกัน ไม่เลือกที่รักมักที่ชัง”
(กระทรวงศึกษาธิการ, 2544)

แนวทางปฏิบัติในการเลี้ยงดูลูกของพ่อแม่ในกรณีที่มีลูกหลายคนข้างต้นนั้น แสดงถึงการไม่เลือกปฏิบัติและวางตนเป็นกลางไม่เข้าข้างฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง เมื่อศึกษาต่อมาพบว่าในหนังสือเรียนสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตสุขศึกษาและสังคมศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ที่อธิบายถึงสิทธิของผู้ป่วยไว้ว่า

“ผู้ป่วยมีสิทธิที่จะได้รับการโดยไม่มีการเลือกปฏิบัติเนื่องจาก
ความแตกต่างด้านต่างๆ เช่น ฐานะ เชื้อชาติ สัญชาติ ศาสนา”
(กระทรวงศึกษาธิการ, 2544)

ข้อความข้างต้นแสดงถึงการไม่เลือกปฏิบัติต่อผู้ป่วย ซึ่งเป็นเหตุผลสืบเนื่องมาจากสิทธิในการเข้ารับการรักษาพยาบาล ลักษณะเดียวกันกับหลักของสหกรณ์ในบทเรียนเรื่องทำมาหากินพัฒนาถิ่นไทยที่สหกรณ์จะต้องเปิดรับบุคคลทั่วไปเข้าเป็นสมาชิก โดยไม่กีดกันเพศ เชื้อชาติ การเมือง ศาสนา หรือฐานะทางสังคม นอกจากนั้นยังปรากฏข้อความที่อธิบายเกี่ยวกับความเสมอภาคไว้ว่า

“ความเสมอภาคคือ ความเท่าเทียมกันในความเป็นมนุษย์ที่ทุกคน
เกิดมาเป็นมนุษย์เหมือนกัน และความเท่าเทียมกันในฐานะที่ทุกคนต่างก็
เป็นสมาชิกของสังคมเดียวกัน”(กระทรวงศึกษาธิการ, 2544)

ความเสมอภาคข้างต้นนี้เป็นหนึ่งในหลักการปกครองของประชาธิปไตยที่ประชาชนทุกคนต้องรับความเสมอภาคกันในด้านต่างๆ ทั้งความเสมอภาคทางกฎหมายที่จะต้องได้รับการคุ้มครองจากกฎหมายอย่างเท่าเทียมกัน ความเสมอภาคทางการเมืองที่ประชาชนทุกคนมีสิทธิในการมีส่วนร่วม

ทางการเมืองการปกครองอย่างเท่าเทียมกัน และ ความเสมอภาคในทางเศรษฐกิจที่ประชาชนมีสิทธิได้รับประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติอย่างเท่าเทียมกัน

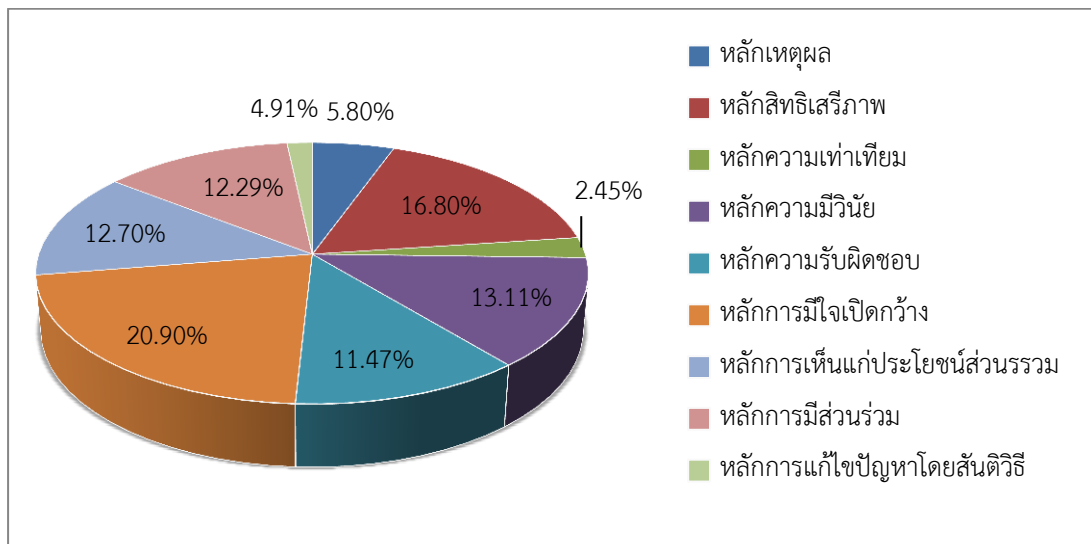
การวิเคราะห์หนังสือเรียนสังคมศึกษาตามหลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) ครั้งนี้พบหลักประชาธิปไตยตามกรอบที่วางไว้ทั้ง 9 หลักได้แก่ หลักเหตุผล หลักสิทธิเสรีภาพ หลักความเท่าเทียม หลักความรับผิดชอบ หลักการมีใจเปิดกว้าง หลักการเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม หลักการมีส่วนร่วม และหลักการแก้ไขปัญหาโดยสันติวิธี แต่หลักการพบมากน้อยแตกต่างกันออกไปโดยผลการวิเคราะห์ครั้งนี้มี 2 หลัก ที่พบมากแตกต่างออกมาจากหลักประชาธิปไตยอื่นคือ หลักความรับผิดชอบ และ หลักการมีใจเปิดกว้าง ดังนั้นสรุปได้ว่าผลการวิเคราะห์จากหนังสือแบบเรียนสังคมศึกษาตามหลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) ให้ความสำคัญเกี่ยวกับประชาธิปไตยโดยเน้นไปที่ หลักความรับผิดชอบ และ หลักการมีใจเปิดกว้าง

2.3 ผลการวิเคราะห์เนื้อหาเรื่องประชาธิปไตยในหนังสือเรียนสังคมศึกษาตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช 2551

การวิเคราะห์หนังสือเรียนสังคมศึกษาตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ครั้งนี้ทำให้ได้พบว่ามีหลักประชาธิปไตยทั้ง 9 หลักคือ หลักเหตุผล หลักสิทธิเสรีภาพ หลักความเท่าเทียม หลักความรับผิดชอบ หลักการมีใจเปิดกว้าง หลักการเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม หลักการมีส่วนร่วม และหลักการแก้ไขปัญหาโดยสันติวิธี มีทั้งปรากฏในลักษณะของบทเรียน คำอธิบาย การบรรยายให้ความรู้ บทสนทนาของตัวละคร การยกตัวอย่าง และ แนวทางการปฏิบัติ กระเจายกันออกไปในหนังสือเรียนสังคมศึกษาแต่ละเล่ม ซึ่งหลักประชาธิปไตยทั้ง 9 ด้านที่พบในหนังสือเรียนเหล่านี้ต่างมีรายละเอียดที่แตกต่างกันออกไป

โดยถึงแม้จะพบหลักประชาธิปไตยทั้ง 9 ด้าน ตามกรอบของหลักประชาธิปไตยไทยที่วางไว้แต่ หลักการมีใจเปิดกว้าง หลักสิทธิเสรีภาพ หลักความมีวินัย หลักการเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม หลักความรับผิดชอบและหลักการมีส่วนร่วม เป็นหลักที่พบมากแตกต่างจากหลักประชาธิปไตยอื่นๆ เมื่อเทียบเป็นสัดส่วนร้อยละจะกระจายกันอยู่ระหว่างร้อยละ 11.47-20.90 ส่วนหลักประชาธิปไตยด้านอื่นๆ ที่เหลือนั้นพบใกล้เคียงกันอยู่ระหว่างร้อยละ 2.45 – 5.80 โดยที่หลักเหตุผลพบร้อยละ 5.80 หลักการแก้ไขปัญหาโดยสันติวิธีพบร้อยละ 4.91 และหลักความเท่าเทียมที่พบเพียง และ 2.45 เท่านั้น อธิบายได้ดังต่อไปนี้

แผนภาพที่ 7 หลักประชาธิปไตยที่พบจากวิเคราะห์เนื้อหาเรื่องประชาธิปไตยในหนังสือเรียนสังคมศึกษาตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช 2551

การวิเคราะห์หนังสือเรียนสังคมศึกษาในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 - 6 ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช 2551 นั้นพบหลักประชาธิปไตยทั้งสิ้น 9 หลัก เช่นเดียวกันกับการวิเคราะห์หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช 2551 โดยสามารถเรียงลำดับหลักประชาธิปไตยที่พบจากมากที่สุดไปหาน้อยที่สุดได้ดังนี้ หลักการมีใจเปิดกว้าง 51 ครั้ง คิดเป็นร้อยละ 20.90 หลักสิทธิเสรีภาพ 41 ครั้ง คิดเป็นร้อยละ 16.80 หลักความมีวินัย 32 ครั้ง คิดเป็นร้อยละ 13.11 หลักการเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม 31 ครั้ง คิดเป็นร้อยละ 12.70 หลักการมีส่วนร่วม 30 ครั้ง คิดเป็นร้อยละ 12.29 หลักความรับผิดชอบ 28 ครั้ง คิดเป็นร้อยละ 11.47 หลักเหตุผล 13 ครั้ง คิดเป็นร้อยละ 5.80 หลักการแก้ไขปัญหาโดยสันติวิธีพบ 12 ครั้ง คิดเป็นร้อยละ 4.91 และหลักความเท่าเทียม 6 ครั้ง คิดเป็นร้อยละ 2.45 โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

หลักการมีใจเปิดกว้าง เป็นหลักประชาธิปไตยที่พบมากที่สุดในเนื้อหาของหนังสือเรียนสังคมศึกษาตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช 2551 โดยพบร้อยละ 20.90 ใกล้เคียงกับในการวิเคราะห์หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช 2551 ประกอบไปด้วย เรื่องการยอมรับและเข้าใจความแตกต่างของบุคคลร้อยละ 8.19 เรื่องการเคารพความเห็นและการตัดสินใจของผู้อื่นร้อยละ 7.37 เรื่องการยอมรับสิ่งใหม่ที่แตกต่างไปจากเดิมร้อยละ 2.86 และเรื่องความรักความเอื้ออาทรร้อยละ 2.45

เรื่องการยอมรับและเข้าใจความแตกต่างระหว่างบุคคลมากที่สุดในหลักการมีใจเปิดกว้าง โดยในหนังสือเรียนสังคมศึกษาที่วิเคราะห์ครั้งนี้ตั้งแต่ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-6 นั้นจะมีบทเรียนที่เกี่ยวกับเรื่องความแตกต่างและความหลากหลายแยกออกมาอย่างชัดเจน ดังเช่น บทเรียนเรื่องการยอมรับความแตกต่าง ในหนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐานหน้าที่พลเมือง วัฒนธรรมและการดำเนินชีวิตใน

สังคม และภูมิศาสตร์ชั้นประถมศึกษาปีที่ 2 มี ภายในบทเรียนจะเป็นบทสนทนาของตัวละครสมมุติ ระหว่างพ่อลูกที่กำลังชมรายการโทรทัศน์ ลูกเห็นนักฟุตบอลที่มีรูปร่างและลักษณะภายนอกแตกต่างกันจึงตั้งคำถามกับพ่อและพ่อก็ได้อธิบายถึงเรื่องความแตกต่างไว้ว่า

“เป็นกรรมพันธุ์นะลูก พ่อ แม่ ผิดคำ ผมหยิก ลูกส่วนใหญ่จะเหมือนพ่อแม่ ลูกไม่ควรแสดงอาการรังเกียจผู้อื่นในด้านรูปร่าง หน้าตา สีผิว สีมม” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2557)

ข้อความข้างต้นนี้แสดงถึงความแตกต่างทางรูปร่างหน้าตาที่มีที่มาจากกรรมพันธุ์เป็นเรื่องตามธรรมชาติไม่มีใครกำหนดหรือเปลี่ยนแปลงได้ ซึ่งถึงแม้จะเป็นคนในชาติเดียวกันแต่ก็มีความแตกต่างกันต่อมาพบบทเรียนเรื่องความหลากหลายทางวัฒนธรรม ในหนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐานสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 ภายในบทเรียนนี้นำเสนอเรื่องการดำเนินชีวิตของตนเองและผู้อื่นในกระแสวัฒนธรรมที่หลากหลาย ที่อธิบายถึงพฤติกรรม การดำเนินชีวิตของตนเองและบุคคลเชื้อชาติอื่นที่อาศัยอยู่ในสังคมไทย ทั้งเรื่องการทักทาย การทำความเคารพ การปฏิบัติตนตามศาสนพิธี การรับประทานอาหาร การใช้ภาษา ดังเช่นเรื่องความแตกต่างด้านการทำความเคารพที่อธิบายไว้ว่า

“การทำความเคารพเป็นการแสดงความให้เกียรติผู้อื่น สามารถปฏิบัติได้หลายวิธี เช่น การไหว้ การกราบ ซึ่งเป็นการแสดงความเคารพของคนไทย การโค้งคำนับเป็นการแสดงความเคารพของคนญี่ปุ่น” (กวี วรกวิน, บุชบา คุณาศิรินทร์ และ วรพิทย์ มีมาก, 2558)

คำอธิบายข้างต้นนี้แสดงถึงความแตกต่างของพฤติกรรมเกี่ยวกับการทำความเคารพทั้งของคนไทยเองและของชาวญี่ปุ่นที่เป็นเพียงการยกตัวอย่างของความแตกต่างด้านการทำความเคารพซึ่งยังมีอยู่อีกหลายรูปแบบ และยังอธิบายถึงสาเหตุที่ทำให้พฤติกรรม การดำเนินชีวิตมีความแตกต่างกันทั้งด้านสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ พื้นฐานทางวัฒนธรรมและความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยี ดังเช่นข้อความที่ปรากฏว่า

“ในชุมชนที่มีความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีช่วยให้การดำเนินชีวิตของคนในชุมชนสะดวกสบายมากขึ้นเช่น ในกรุงเทพมหานครมีการโดยสารรถไฟฟ้า เพื่อความสะดวกสบายและรวดเร็ว ในชุมชนที่มีอาชีพทำนา มีการนำรถไถนามาใช้แทนการใช้แรงงานจากสัตว์” (กวี วรกวิน และคณะ, 2558)

ข้อความข้างต้นเป็นการอธิบายถึงสาเหตุของความแตกต่างในพฤติกรรม การดำเนินชีวิตที่มีที่มาจากเทคโนโลยีในเมืองใหญ่ที่มีเทคโนโลยีเจริญก้าวหน้า ย่อมมีวิถีชีวิตที่อาศัยเทคโนโลยีและความรู้ทางวิทยาศาสตร์เช่นการใช้รถไฟฟ้าเพื่อความสะดวกรวดเร็ว ส่วนในชนบทผู้คนก็นำรถไถนา

ใช้แทนแรงงานสัตว์เพื่อเพิ่มผลผลิตของตนเอง ต่อมาพบบทเรียนเรื่องวัฒนธรรมท้องถิ่นในหนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐานหน้าที่พลเมือง วัฒนธรรมและการดำเนินชีวิตในสังคม และภูมิศาสตร์ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ซึ่งนำเสนอเนื้อหาเกี่ยวกับวัฒนธรรมของคนไทยที่แตกต่างกันไปในแต่ละภูมิภาค ทั้งทางด้านภาษา การแต่งกาย อาหารและศิลปะการแสดง ปรากฏข้อความที่ว่า

“วัฒนธรรมไทยในแต่ละภาคมีทั้งส่วนที่คล้ายคลึงกันและส่วนที่แตกต่างกันซึ่งเป็นเอกลักษณ์ดั้งเดิมของท้องถิ่น เป็นศูนย์รวมที่ทำให้คนในแต่ละภาคได้ทำกิจกรรมร่วมกันเป็นการส่งเสริมความสามัคคีกลมเกลียวกัน” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2557)

ถึงแม้ว่าวัฒนธรรมไทยในแต่ละภาคจะแตกต่างกัน แต่ความแตกต่างเหล่านี้ส่งผลทำให้เกิดเอกลักษณ์ประจำท้องถิ่น ซึ่งเอกลักษณ์หรือความแตกต่างเหล่านั้นเป็นผลดีทำให้คนในท้องถิ่นรู้สึกถึงความเป็นหนึ่งเดียวกัน เกิดเป็นความภาคภูมิใจในท้องถิ่นของตนเอง เมื่อไปต่างถิ่นและพบบุคคลที่มาจากท้องถิ่นเดียวกับตนเองก็จะทำให้เกิดความเข้าใจกันและช่วยเหลือกัน นอกจากนี้แล้วภายในหนังสือเรียนเล่มนี้ยังพบเนื้อหาเรื่องความแตกต่างทางความคิดและความเชื่อผ่านตัวอย่างการนับถือศาสนาว่าแต่ละศาสนามีการปฏิบัติตนตามพิธีทางศาสนาหรือสิ่งที่เคารพในศาสนาที่ตนนับถือ ทุกคนต้องไม่แสดงกิริยาอาการที่แสดงถึงการดูหมิ่นศาสนาอื่น ควรศึกษาเพื่อทำความเข้าใจและปฏิบัติตนต่อศาสนาอื่นอย่างเหมาะสม ส่วนในหนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐานหน้าที่พลเมือง วัฒนธรรมและการดำเนินชีวิตในสังคม และภูมิศาสตร์ชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 มีเนื้อหาที่นำเสนอเกี่ยวกับลักษณะความเป็นอยู่ของคนไทยในภูมิภาคต่างๆ มีการอธิบายถึงลักษณะการประกอบอาชีพ และศิลปะการเล่นพื้นบ้านที่มีความแตกต่างกันของแต่ละภูมิภาค และปรากฏข้อความที่ว่า

“ความเป็นอยู่ของประชากรในแต่ละภูมิภาคจะสัมพันธ์กับลักษณะทางกายภาพ และสร้างสรรค์วัฒนธรรมต่างๆ ขึ้นในสอดคล้องกับความเป็นอยู่ตามภูมิภาคนั้นๆ” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2557)

ข้อความข้างต้นอธิบายถึงสาเหตุของความแตกต่างในด้านความเป็นอยู่ของประชากรในภาคต่างๆของไทย ที่มีความแตกต่างกันเนื่องมาจากสภาพภูมิประเทศที่แตกต่างกัน คนในภาคต่างๆต้องปรับตัวปรับวิถีชีวิตในสอดคล้องกับสภาพภูมิประเทศเหล่านั้น ต่อมาพบบทเรียนวัฒนธรรมและการเปลี่ยนแปลง ในหนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐานสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 มี เนื้อหาที่นำเสนอเนื้อหาเกี่ยวกับความแตกต่างทางวัฒนธรรมของกลุ่มคนในสังคมไทย ทั้งทางด้านภาษา การแต่งกาย การละเล่นพื้นเมือง และการกิน นอกจากนี้ยังอธิบายถึงประโยชน์ของความแตกต่างทางวัฒนธรรมว่าจะทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมซึ่งเป็นการเชื่อมสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจในการประพาสปฏิบัติตน และช่วยทำให้เกิดความหลากหลายในการปฏิบัติดังข้อความที่ปรากฏว่า

“สังคมต่างๆ มีวัฒนธรรมแตกต่างกันไป ทำให้เกิดความหลากหลายทางการปฏิบัติ ทั้งภาษา การแต่งกาย ศาสนพิธี ขนบธรรมเนียมประเพณี ต่างๆ” (เยาวลักษณ์ อักษร, สุพน ทินอ่ำ และ วิริยะ บุญยะนิवासน์, 2557)

ความหลากหลายในการปฏิบัติเหล่านี้ช่วยสร้างความน่าสนใจให้กับวัฒนธรรมไทย เช่น อาหารไทยสี่ภาค ภาคเหนือมีน้ำพริกหนุ่ม แคบหมู ภาคกลางมีน้ำพริก ปลาทุ กภาคใต้มีแกงเหลือง แกงไตปลา ภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีส้มตำ ปลาร้า ทำให้คนไทยมีอาหารให้เลือกรับประทาน หลากหลายชนิด และสามารถนำเสนอต่อชาวต่างชาติได้

เรื่องการเคารพความเห็นและการตัดสินใจของผู้อื่นนั้นพบเป็นคุณลักษณะของบุคคล ประเภทต่างๆ ในสังคม ทั้งลักษณะของคนในสังคมประชาธิปไตย ลักษณะของพลเมืองดี ฯลฯ เนื้อหาเหล่านี้ไม่ได้เป็นเนื้อหาหลักของบทเรียนแต่สอดแทรกไว้กับเนื้อหาเรื่องต่างๆ เช่น บทเรียนเรื่อง ประชาธิปไตยในครอบครัวและโรงเรียนในหนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐานสังคมศึกษา ศาสนาและ วัฒนธรรมชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ที่อธิบายถึงการร่วมแสดงความคิดเห็นอย่างมีเหตุผล การเคารพ ความคิดเห็นผู้อื่นและการยอมรับเสียงข้างมากนั้นเป็นลักษณะหนึ่งของกิจกรรมประชาธิปไตย เป็น ลักษณะของผู้ที่มีความเป็นประชาธิปไตย และเป็นแนวทางการปฏิบัติตนตามกิจกรรม ประชาธิปไตยทั้งที่บ้านและที่โรงเรียน ดังเช่นข้อความที่ปรากฏว่า

“การทำงานหรือกิจกรรมที่ต้องพึ่งพาอาศัยกันและกัน และคนที่ จะทำงานร่วมกับคนอื่นได้ดีต้องมีลักษณะที่เป็นประชาธิปไตยได้แก่ การตัดสินใจและทำกิจกรรมโดยยึดเสียงข้างมาก ยอมรับข้อตกลงของ คนส่วนใหญ่” (วิริยะ บุญยะนิवासน์, สุพน ทินอ่ำ, ศรีสุวรรณ บุญชาย และ เยาวลักษณ์ อักษร, 2557)

การยึดเสียงข้างมากนั้นถือเป็นการเคารพความเห็นของบุคคลอื่นประเภทหนึ่ง เพราะใน สังคมที่ทุกคนมีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็นนั้นจะได้ความคิดเห็นที่หลากหลายจึงต้องใช้หลักการ ตัดสินใจเคารพในความคิดเห็นที่เป็นเสียงข้างมาก แต่ก็ต้องไม่ละเลยความเห็นของคนส่วนน้อยด้วย ต่อมาในหนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐานหน้าที่พลเมือง วัฒนธรรมและการดำเนินชีวิตในสังคม และ ภูมิศาสตร์ชั้นประถมศึกษาปีที่ 2 ก็พบเรื่องการเคารพความเห็นและการตัดสินใจของผู้อื่น ที่ นำเสนอผ่านบทสนทนาของตัวละครระหว่างการประชุมหมู่บ้านที่ต่างคนต่างเสนอความคิดเห็นเพื่อ ช่วยงานหมู่บ้าน ซึ่งตัวละครผู้เป็นแม่ได้อธิบายให้ลูกฟังว่าทุกคนล้วนต่างเสนอความเห็นที่มีเหตุผลเรา จึงรู้จักต้องรับฟังและเคารพในความเห็นของบุคคลอื่นด้วย เช่นเดียวกับในหนังสือเรียนรายวิชา พื้นฐานสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 ได้อธิบายถึงเรื่องการรับฟัง

ความเห็นของผู้อื่น ไว้ว่าเป็นลักษณะของการมีส่วนร่วมในกิจกรรมตามกระบวนการประชาธิปไตย และเป็นลักษณะหนึ่งของผู้แทนที่ดีที่ ดังเช่นข้อความที่ปรากฏว่า

“การเลือกบุคคลเพื่อให้เข้าไปเป็นตัวแทน สมาชิกควรเลือกบุคคล
ที่เคารพในความคิดของผู้อื่นและยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่นอย่าง
มีเหตุผล” (กวี วรกวิน และคณะ, 2558)

ข้อความข้างต้นนี้แสดงถึงวิธีการในการเลือกผู้แทนที่จะต้องเลือกคนที่รู้จักเคารพในความคิด
ของบุคคลอื่นเพราะผู้แทนนั้นเปรียบเสมือนตัวแทนของประชาชนที่เข้าไปมีอำนาจหรือใช้สิทธิ์แทน
ตนเองดังนั้นผู้แทนจึงต้องรับฟังความเห็นของประชาชนคนอื่นด้วย และในหนังสือเรียนรายวิชา
พื้นฐานหน้าที่พลเมือง วัฒนธรรมและการดำเนินชีวิตในสังคม และภูมิศาสตร์ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4
พบว่ารู้จักรับฟังความคิดเห็นของบุคคลอื่นนั้นเป็น แนวทางการปฏิบัติตนในการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข
เป็นลักษณะของการทำงานร่วมกันให้มีประสิทธิภาพ และเป็นแนวทางการปฏิบัติตนเป็นสมาชิกที่ดี
ของชุมชนดังข้อความที่ว่า

“มีการแสดงออกถึงความเป็นประชาธิปไตย เช่น รู้จักแสดงความ
คิดเห็นและตัดสินใจอย่างมีเหตุผล รับฟังความคิดเห็นของผู้อื่นที่มี
เหตุผลดีกว่า ปฏิบัติตามเสียงข้างมากโดยไม่ละเลยการฟังความคิดเห็น
ของเสียงข้างน้อย” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2557)

ข้อความข้างต้นนี้แสดงถึงแนวทางการเป็นสมาชิกที่ดีของชุมชนที่ต้องแสดงออกถึงความ
เป็นประชาธิปไตยนั้นคือการเคารพความเห็นของผู้อื่น ลักษณะเดียวกันกับคุณลักษณะของพลเมืองที่
ดีในหนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐานหน้าที่พลเมือง วัฒนธรรมและการดำเนินชีวิตในสังคม และภูมิศาสตร์
ชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 เกี่ยวกับการยอมรับความคิดเห็นของผู้อื่นที่ดีกว่าตนเอง

เรื่องการยอมรับสิ่งใหม่ที่แตกต่างไปจากเดิมนั้นส่วนใหญ่ที่พบจะเป็นบทเรียนที่อธิบาย
เรื่องการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในสังคมที่จะเป็นความรู้พื้นฐานเพื่อนำไปสู่การรู้เท่าทันการ
เปลี่ยนแปลง โดยพบเรื่องเรื่องการรู้เท่าทันและปรับตัวเข้ากับสิ่งแวดล้อม ในหนังสือเรียนรายวิชา
พื้นฐานสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ที่ปรากฏข้อความว่า

“จากสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลง เราต้องรู้จักปรับตัว เช่น
สวมเสื้อกันหนาวเมื่ออากาศเย็น สร้างที่อยู่อาศัยให้เหมาะสม เช่น ถ้า
น้ำท่วมต้องยกพื้นบ้านให้สูง อากาศหนาวเย็นต้องสร้างบ้านเพื่อ
ป้องกันลมเข้า” (วิริยะ บุญยะนิवासน์ และคณะ, 2557)

ข้อความข้างต้นนี้แสดงถึงการปรับตัวที่ถึงแม้จะเป็นการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อม
แต่ก็เป็นการปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงประเภทหนึ่งซึ่งผลกระทบต่อชีวิต ส่วนหนังสือเรียน
รายวิชาพื้นฐานสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 มีการนำเสนอเนื้อหาเรื่อง

การเปลี่ยนแปลงในชุมชนไว้ในบทเรียนการเปลี่ยนแปลงในชั้นเรียนโรงเรียนและชุมชนซึ่งสมาชิกในชุมชนต้องมีส่วนร่วมกันพัฒนาชุมชนตนเองโดยมีการปรับตัวให้เข้ากับความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นได้อย่างต่อเนื่อง

“การเปลี่ยนแปลงที่ดีในชุมชน อันเป็นผลมาจากการตัดสินใจของบุคคลในชุมชนและกลุ่มในชุมชน ที่มีความรับผิดชอบและมีจิตสาธารณะร่วมกันพัฒนาชุมชนต้องมีการปรับตัวให้เข้ากับความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นได้อย่างต่อเนื่อง” (กวี วรรกวิณ และคณะ, 2558)

การปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงนั้นเป็นสิ่งที่ดีที่กลุ่มคนต่างๆ ที่อยู่ในสังคมตัดสินใจร่วมกันเมื่อเกิดสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงต่างกันในชุมชน นอกจากนั้นแล้วพบเนื้อหาเกี่ยวกับการปรับตัวแทรกอยู่ในบทเรียนเศรษฐกิจพอเพียงที่ทำให้ก้าวทันโลกในหนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐานหน้าที่พลเมือง วัฒนธรรมและการดำเนินชีวิตในสังคม และภูมิศาสตร์ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ที่ระบุไว้ว่า

“ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญาที่ชี้ถึงแนวทางการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของคนไทย ให้สามารถก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์ เพื่อให้เกิดความก้าวหน้าไปพร้อมกับความสมดุลและพร้อมรับต่อการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วทั้งทางวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรม” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2557)

ข้อความข้างต้นแสดงถึงความสำคัญของหลักเศรษฐกิจพอเพียงในฐานะเป็นหลักปฏิบัติตนในการดำเนินชีวิตได้อย่างรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงต่างๆ และปรับตัวพร้อมกับการเปลี่ยนแปลงได้อย่างเหมาะสม สำหรับหนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐานสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 พบเนื้อหาเรื่องการเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมไทยจากอดีตมาจนถึงปัจจุบันเพื่อให้ผู้เรียนเข้าใจการเปลี่ยนแปลงและอธิบายถึงผลของการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมดังกล่าวที่นำมาสู่การปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลง เช่น ทำให้วิถีชีวิตของคนในสังคมเปลี่ยนแปลงไป ทำให้เกิดการพัฒนาด้านความรู้เทคโนโลยีรับรู้ข้อมูลข่าวสารได้เร็วขึ้น ทำให้สังคมมีความเป็นสากลมากขึ้นและก่อให้เกิดการพัฒนาด้านการประกอบอาชีพของประชาชน ดังเช่นข้อความที่ปรากฏว่า

“เมื่อมีการถ่ายทอดวัฒนธรรมทางด้านการรับเทคโนโลยี สามารถนำเครื่องมือ อุปกรณ์ที่ทันสมัยมาพัฒนาอาชีพต่างๆ เช่น ด้านการเกษตร การอุตสาหกรรม การประมง นำรายได้มาสู่สังคมและท้องถิ่นมากขึ้น” (เยาวลักษณ์ อักษร และคณะ, 2557)

นอกจากนั้นแล้วยังพบเนื้อหาในหนังสือเรียนที่นำเสนอเกี่ยวกับการหมั่นติดตามข่าวสารอย่างเป็นประจำเพื่อให้ทราบความเจริญก้าวหน้าทางความรู้และเทคโนโลยีที่ผู้เรียนจะได้รู้ถึงการเปลี่ยนแปลงของวิทยาการใหม่ๆ ที่เกิดขึ้น

เรื่องความรักความเอื้ออาทรที่พบส่วนใหญ่แทรกอยู่ในบทเรียนอื่นๆ เช่น บทเรียนเรื่องหลักธรรมนำความสุข ในหนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐานสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ที่อธิบายถึงการทำความดีไว้ว่า

“การทำตัวดีคือ มีระเบียบวินัย รักเพื่อน รักพี่รักน้อง มีความรักใคร่สามัคคีกัน” (วิริยะ บุญยะนิवासน์ และคณะ, 2557)

การรักเพื่อน รักพี่น้อง และมีความรักใคร่สามัคคีกันนั้นเป็นส่วนหนึ่งของความรักความเอื้ออาทรที่เป็นความปรารถนาดีต่อผู้อื่นช่วยส่งเสริมความสัมพันธ์ของบุคคล ลักษณะเดียวกันกับเนื้อหาเรื่องความมีเมตตากรุณาที่เป็นลักษณะหนึ่งของประเพณีและวัฒนธรรมไทยที่ควรจะมีเมตตาปรารถนาดีต่อผู้อื่นและช่วยเหลือผู้อื่นอยู่ในบทเรียนเรื่องประเพณีและวัฒนธรรมไทย ในหนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐานสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 และยังปรากฏข้อความที่ว่า

“การที่คนไทยปฏิบัติตามประเพณีและวัฒนธรรมไทย ก่อให้เกิดความรัก ความผูกพันในสังคม” (กวี วรกวิน และคณะ, 2558)

ข้อความข้างต้นแสดงถึงประโยชน์ของการปฏิบัติตามประเพณีและวัฒนธรรมไทย ซึ่งประเพณีและวัฒนธรรมไทยที่มีเอกลักษณ์นั้น ส่งผลให้เกิดความรู้สึกเป็นพวกเดียวกัน สามัคคีรักใคร่กลมเกลียวกันเป็นความการสร้างสรรค์ที่ดีและส่งเสริมความสัมพันธ์อันดีในชุมชน ต่อมาในหนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐานสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ได้นำเสนอเรื่องความรักความเอื้ออาทรผ่านหลักธรรมของศาสนาคริสต์ไว้ว่า

“คำสอนเรื่องหลักความรักในศาสนาคริสต์ คือ การปรารถนาให้ผู้อื่นมีความสุข มีความเมตตากรุณา ให้อภัยซึ่งกันและกัน และยินดีเมื่อเห็นผู้อื่นได้ดี” (เยาวลักษณ์ อักษร และคณะ, 2557)

ข้อความข้างต้นถึงแม้จะปรากฏในบทเรียนเกี่ยวกับหลักคำสอนของศาสนาคริสต์แต่ก็เป็นส่วนหนึ่งของเรื่องความรักความเอื้ออาทรที่ส่งเสริมการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับผู้อื่น นอกจากนั้นแล้วในบทเรียนกิจกรรมประชาธิปไตยได้นำเสนอเนื้อหาเกี่ยวกับบทบาทหน้าที่ของรัฐบาลที่จะต้องส่งเสริมให้ประชาชนมีความรักใคร่กลมเกลียวกันทั้งรักต่อประชาชนด้วยกันและรักประเทศชาติจะทำให้ประเทศชาติพัฒนาก้าวหน้าต่อไปได้

หลักสิทธิและเสรีภาพ ที่พบในหนังสือเรียนสังคมศึกษาตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช 2551 คิดเป็นร้อยละ 16.80 ใกล้เคียงกับในหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช 2551 ที่พบร้อยละ 16.21 แบ่งเป็นเรื่องการรู้จักสิทธิของตนเองร้อยละ 6.96 เรื่องความมีอิสระร้อยละ 4.09 เรื่องการไม่ละเมิดสิทธิของผู้อื่นร้อยละ 3.68 และเรื่องการปกป้องสิทธิของสิทธิของตนเองร้อยละ 2.04

เรื่องการเรียนรู้จักสิทธิของตนเองนั้นปรากฏทั้งในรูปแบบของบทเรียนที่นำเสนอเนื้อหาหลักเกี่ยวกับสิทธิเช่นบทเรียนเรื่องสิทธิและเสรีภาพ บทเรียนเรื่องสถานภาพ บทบาท สิทธิ เสรีภาพ และรูปแบบของเนื้อหาที่เกี่ยวกับความหมายและความสำคัญของประชาธิปไตยเพราะว่าการรู้จักและเคารพสิทธินั้นเป็นหลักการพื้นฐานสำคัญของการปกครองระบอบประชาธิปไตย ดังเช่น เรื่องสิทธิของสมาชิกในครอบครัวและโรงเรียน ในหนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐานสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ที่นำเสนอว่าสมาชิกแต่ละคนมีสิทธิอะไรบ้าง เช่น นักเรียนมีสิทธิที่จะใช้ห้องสมุด ครูมีสิทธิที่จะให้นักเรียนทำการบ้านส่งครู และยังปรากฏข้อความที่ว่า

“การที่ทุกคนในโรงเรียนปฏิบัติตามสิทธิของตนเอง ไม่ทำให้คนอื่นเดือดร้อน จะทำให้ทำงานและอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข”
(วิริยะ บุญยะนิวาสน์ และคณะ, 2557)

ข้อความข้างต้นแสดงถึงประโยชน์ของการเคารพสิทธิซึ่งกันและกันที่จะทำให้ทำงานและอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ต่างคนต่างมีสิทธิของตนเองถ้าใช้อย่างไม่มีขอบเขตอาจก็ให้เกิดความเดือดร้อนแก่ผู้อื่นได้ โดยในบทเรียนเรื่องสิทธิและเสรีภาพ ของหนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐานหน้าที่พลเมือง วัฒนธรรมและการดำเนินชีวิตในสังคม และภูมิศาสตร์ชั้นประถมศึกษาปีที่ 2 ได้อธิบายความหมายของสิทธิไว้ว่า

“สิทธิ หมายถึง อำนาจอันชอบธรรมที่ทุกคนเมื่อเกิดมาจะได้รับ ความคุ้มครองทางกฎหมายอย่างเท่าเทียมกัน” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2557)

โดยเนื้อหาภายในบทเรียนนี้จะอธิบายถึงสิทธิแต่ละด้าน เช่น สิทธิการได้รับการศึกษา สิทธิในการรักษาพยาบาล ซึ่งเนื้อหาเกี่ยวกับความหมายของสิทธินี้ปรากฏลักษณะคล้ายคลึงกับเรื่องความหมายของสิทธิในหนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐานสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 ส่วนในหนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐานหน้าที่พลเมือง วัฒนธรรมและการดำเนินชีวิตในสังคม และภูมิศาสตร์ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ได้อธิบายถึงความสำคัญของการปกครองตามระบอบประชาธิปไตยไว้ว่าการปกครองระบอบประชาธิปไตย มีหลักการที่เป็นประโยชน์ต่อประชาชนที่ระบุไว้ว่า

“ประชาชนมีสิทธิและเสรีภาพภายใต้ขอบเขตของกฎหมาย ตัวอย่างเช่น สิทธิในการได้รับการศึกษาไม่น้อยกว่าสิบสองปีที่รัฐจะต้องจัดให้อย่างทั่วถึงและมีคุณภาพโดยไม่เสียค่าใช้จ่าย”
(กระทรวงศึกษาธิการ, 2557)

ข้อความข้างต้นแสดงถึงหลักการปกครองประชาธิปไตย ที่ประชาชนทุกคนมีสิทธิของตนเองแต่สิทธินั้นต้องอยู่ภายใต้ขอบเขตของกฎหมาย ประชาชนจึงจำเป็นต้องรู้ว่าตนเองมีสิทธิอะไรบ้างและจะใช้สิทธิเหล่านั้นอย่างไร นอกจากนั้นแล้วในหนังสือเรียนเล่มนี้ยังให้ความรู้เรื่องสิทธิ

ประเภทต่างๆ เช่น เรื่องสิทธิเด็กที่นำเสนอเนื้อหาเกี่ยวกับสิทธิที่เด็กพึงจะได้รับไม่ว่าจะเป็น สิทธิที่จะมีชีวิตอยู่ สิทธิที่จะได้รับการปกป้อง สิทธิที่จะได้รับการพัฒนา และสิทธิในการมีส่วนร่วม และยังให้ความรู้เรื่องสิทธิพื้นฐานของผู้บริโภคตามพระราชบัญญัติคุ้มครองผู้บริโภคโดยเป็นการอธิบายรายละเอียดถึงสิทธิแต่ละประการที่ควรจะได้รับ เช่น เรื่องสิทธิที่จะได้รับความปลอดภัยจากการใช้สินค้าหรือบริการที่อธิบายไว้ว่า

“การที่ผู้บริโภคใช้สินค้าหรือบริการใดก็ตาม สินค้าหรือบริการนั้น ต้องมีสภาพและคุณภาพได้มาตรฐาน เหมาะสมแก่การใช้ ไม่ก่อให้เกิดอันตรายต่อชีวิต ร่างกายหรือทรัพย์สินในกรณีใช้ตามคำแนะนำหรือระมัดระวังตามสภาพของสินค้าหรือบริการนั้นแล้ว”
(กระทรวงศึกษาธิการ, 2557)

เรื่องสิทธิประเภทต่างๆ เหล่านี้คล้ายคลึงกันกับเนื้อหาในบทเรียนเรื่องสถานภาพ บทบาท สิทธิเสรีภาพของหนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐานหน้าที่พลเมือง วัฒนธรรมและการดำเนินชีวิตในสังคม และภูมิศาสตร์ชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 มีที่นำเสนอเนื้อหาเกี่ยวกับความหมายของสิทธิและสิทธิที่ควรรู้ เช่น สิทธิในทรัพย์สิน สิทธิในการได้รับการศึกษาขั้นพื้นฐาน สิทธิในการเสนอเรื่องราวร้องทุกข์ สิทธิการรวมตัวกันเพื่อพิทักษ์สิทธิผู้บริโภค สิทธิในการอนุรักษ์ฟื้นฟูประเพณีและวัฒนธรรม สิทธิในการร่วมมือกับรัฐเพื่ออนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ตัวอย่างเช่นคำอธิบายเรื่องสิทธิของเด็กและเยาวชนที่ว่า

“เด็กและเยาวชนมีสิทธิในการมีชีวิตอยู่รอดและได้รับการพัฒนา ด้านร่างกาย จิตใจ และสติปัญญาในสภาพแวดล้อมที่เหมาะสม”
(กระทรวงศึกษาธิการ, 2557)

ในหนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐานสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 นั้นได้นำเสนอเนื้อหาสิทธิของผู้ใช้แรงงานตามกฎหมายผู้ใช้แรงงานไทยเรื่องเวลาทำงาน ค่าจ้าง เวลาพัก เวลาหยุด ซึ่งถึงแม้จะเป็นเนื้อหาในบทเรียนเรื่องความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจแต่ก็เป็นส่วนหนึ่งของเรื่องการเรียนรู้จักสิทธิสำหรับในอนาคตเมื่อผู้เรียนประกอบอาชีพ สิทธิที่นำเสนอต่างๆ เหล่านี้ล้วนเป็นสิทธิขั้นพื้นฐาน ทั้งสิทธิเด็กที่เหมาะสมกับวัยของผู้เรียนสิทธิผู้บริโภคในชีวิตประจำวัน และสิทธิผู้ใช้แรงงาน ซึ่งการเรียนรู้สิทธิต่างๆ เป็นพื้นฐานไปสู่แนวทางการใช้สิทธิอย่างถูกต้องและเคารพสิทธิของผู้อื่นตามมา

เรื่องความมีอิสระนั้นบทเรียนเกี่ยวกับเสรีภาพที่ภายในให้รายละเอียดเสรีภาพด้านต่างๆ ไว้ และยังพบในเนื้อหาที่เกี่ยวกับความหมายและความสำคัญประชาธิปไตยเพราะการเคารพเสรีภาพของผู้อื่นก็ถือเป็นหลักการสำคัญของการปกครองระบอบประชาธิปไตย ดังเช่น บทเรียนเรื่องสิทธิ

และเสรีภาพในหนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐานหน้าที่พลเมือง วัฒนธรรมและการดำเนินชีวิตในสังคม และภูมิศาสตร์ชั้นประถมศึกษาปีที่ 2 มิที่ได้นำเสนอความหมายของเสรีภาพที่ว่า

“เสรีภาพ หมายถึง ความมีอิสระในการกระทำสิ่งใดๆ ได้ โดยไม่

ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน ไม่ขัดต่อกฎหมาย” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2557)

และยังยกตัวอย่างเสรีภาพของนักเรียนที่ได้รับความคุ้มครองจากรัฐเช่น เสรีภาพในการนับถือศาสนา เสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น เสรีภาพในการประกอบอาชีพ เสรีภาพในการเข้าร่วมกิจกรรมตามความสนใจอีกด้วย ลักษณะเดียวกันกับความหมายของเสรีภาพในบทเรียนเรื่องประชาธิปไตยในชั้นเรียนโรงเรียนและชุมชนของหนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐานสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 ต่อมาหนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐานหน้าที่พลเมือง วัฒนธรรมและการดำเนินชีวิตในสังคม และภูมิศาสตร์ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ยังพบเรื่องเสรีภาพในฐานะที่เป็นหลักการสำคัญประการหนึ่งที่เป็นประโยชน์ของประชาชนในการปกครองระบอบประชาธิปไตยที่ประชาชนจะมีเสรีภาพที่จะกระทำการต่างๆ ได้อย่างอิสระภายใต้ขอบเขตของกฎหมายอีกด้วย

เมื่อศึกษาต่อมาพบว่าในหนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐานหน้าที่พลเมือง วัฒนธรรมและการดำเนินชีวิตในสังคม และภูมิศาสตร์ชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ได้อธิบายความหมายของเสรีภาพและให้รายละเอียดเสรีภาพที่ควรรู้ เช่น เสรีภาพในเคหสถาน เสรีภาพในการเดินทางเลือกถิ่นที่อยู่อาศัย เสรีภาพในการสื่อสาร เสรีภาพในการประกอบอาชีพ เสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น ตัวอย่างเช่น เรื่อง เสรีภาพในการนับถือศาสนาที่อธิบายไว้ว่า

“ศาสนาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวทางจิตใจ ทำให้ทุกคนปฏิบัติตนเป็น

คนดีตามหลักคำสอนในแต่ละศาสนา บุคคลจะนับถือศาสนาใดก็ได้

ตามความเชื่อของตนเอง เช่น ศาสนาพุทธ ศาสนาอิสลาม”

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2557)

เสรีภาพด้านต่างๆ ที่นำเสนอมานี้ล้วนเป็นความรู้พื้นฐาน เพื่อนำไปสู่การปฏิบัติในการใช้เสรีภาพด้านต่างๆ ของผู้เรียน โดยในหนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐานสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ได้อธิบายถึงหน้าที่ของรัฐบาลที่ต้องมีหน้าที่ส่งเสริมให้ประชาชนรู้จักใช้เสรีภาพของตนเองเพื่อให้ประชาชนปฏิบัติตนได้อย่างถูกต้องตามวิธีประชาธิปไตยไว้อีกด้วย

เรื่องการไม่ละเมิดสิทธิของผู้อื่นนั้นเป็นลักษณะของการปฏิบัติตนซึ่งต้องมีพื้นฐานมาจากการรู้จักและเคารพสิทธิของผู้อื่น เนื้อหาส่วนใหญ่ในบทเรียนที่พบจึงมีลักษณะเป็นการแนะนำแนวทางการปฏิบัติตนที่ไม่ทำสร้างความรำคาญใจแก่ผู้อื่นและไม่ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน เช่น ในหนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐานสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ในของบทเรียนเรื่องความสัมพันธ์ของสมาชิกในครอบครัวและโรงเรียนปรากฏข้อความที่ว่า

“เมื่ออยู่ในครอบครัวเราควรเคารพสิทธิของสมาชิกในครอบครัว เช่น ไม่รื้อค้นสิ่งของของผู้อื่น ไม่นำสิ่งของของผู้อื่นมาใช้โดยไม่ขออนุญาตก่อน” (วิริยะ บุญยະนิวาสน์ และคณะ, 2557)

ข้อความข้างต้นนี้แสดงถึงการไม่ละเมิดสิทธิของผู้อื่น ในกรณีนี้คือไม่หยิบของของผู้อื่น โดยไม่ได้รับอนุญาต ซึ่งทรัพย์สินของผู้อื่นนั้นเจ้าของย่อมมีสิทธิแต่เพียงผู้เดียวคนที่ไม่ใช่เจ้าของจึงต้องเคารพในสิทธิของเจ้าของโดยการไม่ละเมิดไปเอามาเป็นของตน ลักษณะเดียวกันกับคำอธิบายเกี่ยวกับการใช้เสรีภาพโดยการไม่ละเมิดเสรีภาพของผู้อื่นในหนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐานหน้าที่พลเมือง วัฒนธรรมและการดำเนินชีวิตในสังคม และภูมิศาสตร์ชั้นประถมศึกษาปีที่ 2 และในหนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐานสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 ส่วนในหนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐานหน้าที่พลเมือง วัฒนธรรมและการดำเนินชีวิตในสังคม และภูมิศาสตร์ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ได้อธิบายถึงสาเหตุของความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในสังคมว่ามีส่วนมากจากการละเมิดสิทธิของผู้อื่น และการใช้เสรีภาพของตนเองอย่างไม่ถูกต้องไว้ว่า

“บางคนมีนิสัยชอบหยิบฉวยสิ่งของเครื่องใช้ของผู้อื่นโดยไม่ได้รับอนุญาตจากเจ้าของ เช่น หยิบยากลบ ดินสอ ปากกา ของเพื่อนไปโดยไม่ได้รับอนุญาต เป็นการละเมิดสิทธิในทรัพย์สินของผู้อื่น ทำให้เจ้าของไม่พอใจ อาจมีการทะเลาะกันได้ การป้องกันแก้ไขปัญหาก็สมควรจะขออนุญาตจากเจ้าของเสียก่อน” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2557)

ข้อความข้างต้นแสดงถึงผลเสียของการละเมิดสิทธิของผู้อื่น ที่ทำให้เกิดความขัดแย้งตามมา เมื่อเราไปละเมิดสิทธิของผู้อื่น ผู้ที่ถูกละเมิดย่อมไม่พอใจ นอกจากนี้แล้วการไม่ละเมิดสิทธิของผู้อื่นนี้ยังเป็นลักษณะประการหนึ่งของพลเมืองดีที่ปรากฏในบทเรียนหน้าที่และคุณลักษณะของพลเมืองดีในหนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐานหน้าที่พลเมือง วัฒนธรรมและการดำเนินชีวิตในสังคม และภูมิศาสตร์ชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 และภายในหนังสือเล่มนี้ยังมีบทเรียนเรื่องสิทธิเด็กที่นำเสนอเรื่องการละเมิดสิทธิเด็กที่เกิดขึ้นในสังคมไทยในรูปแบบต่างๆ โดยได้อธิบายรายละเอียดและยกตัวอย่างการกระทำที่ไปละเมิดสิทธิของเด็กไว้ ตัวอย่างเช่นเรื่องการใช้แรงงานเด็กที่อธิบายไว้ว่า

“นายจ้างหรือเจ้าของโรงงานอุตสาหกรรมเอาเปรียบการจ้างแรงงานเด็ก มีการใช้งานเด็กเกินเวลาที่กำหนด ให้เด็กทำงานที่เสี่ยงต่ออันตรายหรือให้ค่าจ้างแรงงานเด็กในอัตราต่ำกว่ามาตรฐานของค่าจ้างแรงงานขั้นต่ำ” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2557)

การละเมิดสิทธิเด็กที่นำเสนอในบทเรียนนี้เป็นสถานการณ์การละเมิดสิทธิเด็กที่เกิดขึ้นในสังคมไทยซึ่งยังมีอีกหลายรูปแบบทั้งเรื่อง การละเมิดสิทธิในความเป็นอยู่และการได้รับการพัฒนาของ

เด็ก การละเมิดสิทธิในการได้รับการศึกษา การละเมิดสิทธิด้านสุขภาพอนามัย การใช้เด็กเป็นเครื่องมือกระทำความผิด

เรื่องการปกป้องสิทธิของตนเองนั้นพบเรื่องเกี่ยวกับการปกป้องสิทธิเด็กในบทเรียนเรื่องสิทธิเด็กของหนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐานหน้าที่พลเมือง วัฒนธรรมและการดำเนินชีวิตในสังคม และภูมิศาสตร์ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ที่อธิบายถึงสิทธิของเด็กที่จะได้รับการปกป้อง ตัวอย่างเช่น เรื่องการได้รับความคุ้มครองจากการถูกรัดเอาเปรียบทางเพศที่ระบุไว้ว่า

“ได้รับความคุ้มครองให้พ้นจากการถูกรัดเอาเปรียบทางเพศ”

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2557)

ข้อความข้างต้นแสดงถึงการปกป้องคุ้มครองสิทธิที่เด็กจะได้รับเพราะเด็กมีสิทธิในร่างกายที่เด็กจำเป็นต้องรู้เพื่อปกป้องสิทธิของตนเองได้ทั้งเรื่องการจดทะเบียนแจ้งเกิดและได้สัญชาติ การได้รับความคุ้มครองจากการใช้แรงงานเด็ก การได้รับความคุ้มครองจากการเอาเปรียบเรื่องรายได้ การได้รับความคุ้มครองจากการถูกรังแกหรือลงโทษในลักษณะที่โหดร้ายทารุณ นอกจากนั้นยังพบบทเรียนเรื่องสิทธิเด็กของหนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐานหน้าที่พลเมือง วัฒนธรรมและการดำเนินชีวิตในสังคม และภูมิศาสตร์ชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ที่อธิบายถึงวิธีในการปกป้องตนเอง ดังปรากฏข้อความที่ว่า

“เมื่อถูกผู้ใหญ่ทำร้ายทารุณ หรือไม่ได้รับความเป็นธรรมควรแจ้ง

ต่อเจ้าหน้าที่ตำรวจหรือฝ่ายปกครอง” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2557)

ข้อความข้างต้นนี้เป็นเพียงหนึ่งในวิธีการปกป้องตนเองจากการละเมิด ภายในเนื้อหาบทเรียนยังอธิบายไว้อีกหลายวิธี ทั้งการหลีกเลี่ยงการชวนไปกระทำความผิด การปฏิเสธยาเสพติด ฯลฯ นอกจากนั้นแล้วยังให้ความรู้เกี่ยวกับกฎหมายที่เกี่ยวกับการคุ้มครองเด็ก เช่น พระราชบัญญัติคุ้มครองเด็ก พ.ศ. 2546 และหน่วยงานที่ทำหน้าที่ช่วยเหลือเด็กโดยตรง เช่น กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ คุ้มครองเด็ก มูลนิธิสงเคราะห์เด็กของสภากาชาดไทย เป็นต้น

หลักความมีวินัยที่ปรากฏในหนังสือเรียนสังคมศึกษาตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช 2551 เมื่อเทียบกับหลักประชาธิปไตยทั้งหมดคิดเป็นร้อยละ 13.11 ใกล้เคียงกับหลักความมีวินัยที่พบร้อยละ 14.86 ในหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช 2551 โดยแบ่งเป็นเรื่องการเคารพกฎกติการ้อยละ 9.01 และเรื่องการไม่ละเมิดกฎกติการ้อยละ 4.09

เรื่องการเคารพกฎกติกานั้นพบบทเรียนที่นำเสนอเรื่องของกฎระเบียบ กติกา ประเพณีต่างๆ ทั้งของครอบครัว โรงเรียน ชุมชน เช่น เนื้อหาในบทเรียนเรื่องสมาชิกที่ดีของครอบครัวและโรงเรียนของหนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐานสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ที่ให้ลักษณะของการเป็นสมาชิกที่ดีของครอบครัวและเรียนไว้ว่าสมาชิกทุกคนต้องทำตามกฎกติกาของครอบครัว และปรากฏข้อความที่ว่า

“ตัวเรากลือเป็นสมาชิกคนหนึ่งของครอบครัวและโรงเรียนซึ่งในครอบครัวและโรงเรียนมีคนอยู่ร่วมกันหลายคน และหลายความคิดจำเป็นต้องมีการช่วยเหลือกัน ทำตามข้อตกลงและกติกาที่กำหนดไว้ เพื่อให้เราทำงานและอยู่ร่วมกับสมาชิกในครอบครัวและโรงเรียนได้อย่างมีความสุข” (วิริยะ บุญยชนะนิवासน์ และคณะ, 2557)

ข้อความข้างต้นนี้แสดงความสำคัญของการปฏิบัติตามกฎ กติกา และข้อตกลงร่วมกันของสังคมที่ทำความสุขเรียบร้อยของสังคม และยังได้อธิบายเพิ่มเติมถึงกฎ ระเบียบเมื่ออยู่ที่บ้านและโรงเรียนไว้อีกหลายด้าน เช่น เชื่อฟังคำสั่งสอนของพ่อแม่ รับประทานอาหารให้ตรงเวลา และระเบียบโรงเรียน เช่น แต่งกายถูกต้องตามระเบียบของโรงเรียน มาโรงเรียนตรงเวลา ประพฤติตนอย่างมีระเบียบวินัยในตนเองลักษณะเดียวกันกับบทเรียนเรื่องโรงเรียนของฉันในหนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐานหน้าที่พลเมือง วัฒนธรรมและการดำเนินชีวิตในสังคม และภูมิศาสตร์ชั้นประถมศึกษาปีที่ 2 ที่นำเสนอกฎ ระเบียบของโรงเรียน และยังมีบทเรียนเรื่องหน้าที่ของสมาชิกในชุมชนที่นำเสนอกฎ กติกาและระเบียบของชุมชนที่สมาชิกทุกคนต้องปฏิบัติตาม เช่น ข้ามถนนตรงทางม้าลาย ใช้สะพานลอด ส่วนในบทเรียนเรื่องประเพณีและวัฒนธรรมไทยของหนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐานสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 ได้อธิบายถึงเรื่องวัฒนธรรมของคนไทยไว้ว่า

“ประเพณีและวัฒนธรรมในครอบครัวที่สำคัญ คือการช่วยกันทำงานด้วยความขยันหมั่นเพียร มีความรับผิดชอบ ช่วยเหลืองานบ้าน และเคารพกฎระเบียบของครอบครัวเพื่อให้เกิดความสงบเรียบร้อย” (กวี วรกรวิน และคณะ, 2558)

ข้อความข้างต้นแสดงถึงเรื่องการเคารพกฎระเบียบที่นอกจากเป็นหน้าที่ที่ควรปฏิบัติแล้วยังเป็นวัฒนธรรมและประเพณีของครอบครัวประเภทหนึ่งที่จะช่วยสร้างให้เกิดความสงบเรียบร้อยในครอบครัว และภายในหนังสือเล่มนี้ยังได้นำเสนอเรื่องการเคารพกฎระเบียบและมีวินัยรวมไปถึงการเคารพกฎหมายไว้ว่าเป็นการมีส่วนร่วมในกิจกรรมตามกระบวนการประชาธิปไตย ส่วนในหนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐานหน้าที่พลเมือง วัฒนธรรมและการดำเนินชีวิตในสังคม และภูมิศาสตร์ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 นั้นพบว่าการเคารพกฎกติกานั้นเป็นลักษณะเป็นลักษณะของสมาชิกที่ดี และเป็นแนวทางสำคัญในการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข ดังเช่น แนวทางการปฏิบัติตนเป็นสมาชิกที่ดีของสังคมที่ระบุไว้ว่า

“ปฏิบัติตนตามกฎหมาย กติกา ของชุมชนไม่ละเมิดสิทธิของผู้อื่น เช่น ทิ้งขยะในที่สาธารณะ ปฏิบัติกฎหมายเช่น เดินข้ามถนนที่ทางม้าลาย” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2557)

การปฏิบัติตามกฎหมายนั้นเป็นสิ่งทุกคนในสังคมจำเป็นต้องทำ เพราะกฎหมายกำหนดไว้เช่นเดียวกับในข้อความนี้ที่ระบุว่า การปฏิบัติตามกฎหมายเป็นลักษณะพลเมืองที่ดี ถ้าทุกคนปฏิบัติตามกฎหมายจะส่งผลให้บ้านเมืองสงบเรียบร้อยประเทศชาติพัฒนาต่อไปได้ เช่นเดียวกันกับเนื้อหาหลักการการว่าเป็นการปกครองโดยกฎหมายที่จะส่งผลให้อยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข

ส่วนในหนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐานหน้าที่พลเมือง วัฒนธรรมและการดำเนินชีวิตในสังคม และภูมิศาสตร์ชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 พบว่าการปฏิบัติตามกฎหมายนั้นเป็นหน้าที่ของพลเมืองที่ดีดังข้อความที่ระบุว่า

“หน้าที่ปฏิบัติตามกฎหมาย เช่น การปฏิบัติตามกฎจราจร เข้ารับการศึกษาขั้นพื้นฐานจนครบ 12 ปี เมื่อมีเด็กเกิดในบ้านเจ้าบ้านต้องไปแจ้งเกิดภายในเวลา 15 วัน ถ้าทุกคนปฏิบัติตามกฎหมายย่อมส่งผลให้เกิดความสงบเรียบร้อยในสังคม” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2557)

ข้อความข้างต้นนอกจากจะแสดงถึงหน้าที่ที่ต้องปฏิบัติตามกฎหมายแล้ว ยังยกตัวอย่างให้เกิดกฎหมายเบื้องต้นที่เกี่ยวข้องกับตัวผู้เรียน เช่น การปฏิบัติตามกฎจราจร และการศึกษาเล่าเรียน นอกจากนี้ยังปรากฏเนื้อหาเรื่องคุณค่าของวัฒนธรรมไทยที่อธิบายไว้ว่า

“วัฒนธรรมไทยเป็นสิ่งควบคุมพฤติกรรมของคนในสังคมให้อยู่ร่วมกันได้อย่างเรียบร้อยเป็นปกติ เนื่องจากการปฏิบัติในแบบแผนเดียวกัน” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2557)

ข้อความข้างต้นนี้แสดงถึงว่านอกจากกฎ ระเบียบ กติกาต่างๆ ที่ช่วยให้สังคมสงบเรียบร้อยแล้ว วัฒนธรรมไทยก็ถือข้อตกลงร่วมกันของสังคมอีกประเภทหนึ่งที่จะช่วยให้เกิดความสงบเรียบร้อยในสังคมเพราะว่าวัฒนธรรมไทยนั้นเป็นการปฏิบัติที่มีแบบแผนเดียวกัน คือคนในสังคมเห็นชอบและถือปฏิบัติตามกันมา เมื่อศึกษาต่อมาพบว่าในหนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐานสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 มีบทเรียนเรื่องกฎหมายน่ารู้ นำเสนอความรู้เกี่ยวกับกฎหมายที่จำเป็นในชีวิตประจำวัน และยังปรากฏข้อความที่ระบุไว้ว่า

“การอยู่ร่วมกับคนอื่นที่มีลักษณะแตกต่างกันทั้งด้านนิสัยใจคอ การประพฤติปฏิบัติตน จึงจำเป็นอย่างยี่งที่จะต้องมียกข้อบังคับหรือข้อห้าม เพื่อให้สมาชิกกระทำผิดซึ่งนั่นก็คือกฎหมาย”
(เยาวลักษณ์ อักษร และคณะ, 2557)

ข้อความข้างต้นแสดงถึงความสำคัญของกฎหมายหรือกฎระเบียบของสังคมที่จะช่วยให้สมาชิกที่มีอยู่อย่างหลากหลายในสังคมอยู่ร่วมกันได้เป็นปกติสุข และอธิบายเพิ่มเติมเกี่ยวกับกฎหมายต่างๆ เช่น กฎหมายเกี่ยวกับการจราจรทางบก กฎหมายเกี่ยวกับยาเสพติดให้โทษ และเทศบัญญัติ

ข้อบัญญัติ อบจ. อบต. ตัวอย่างเช่นคำอธิบายเกี่ยวกับ กฎหมายเกี่ยวกับทะเบียนราษฎร ที่อธิบายไว้ว่า

“กฎหมายเกี่ยวกับทะเบียนราษฎรเป็นกฎหมายที่เกี่ยวกับทะเบียนคนและทะเบียนบ้าน เป็นกฎหมายสำคัญที่กำหนดระเบียบในการแจ้งเกิด การแจ้งตาย และการย้ายที่อยู่” (เยาวลักษณ์ อักษร และคณะ, 2557)

เรื่องการไม่ละเมิดกฎกติกาในส่วนใหญ่มักจะเป็นลักษณะของการให้แนวทางการปฏิบัติที่จะต้องไม่ละเมิดหรือฝ่าฝืนกฎหมายซึ่งปรากฏในเนื้อหาที่เกี่ยวกับการอยู่ร่วมกันในสังคมประชาธิปไตย โดย พบเรื่องการไม่ฝ่าฝืนกฎหมายในเรื่องการใช้สิทธิและเสรีภาพหนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐานสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 หนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐานหน้าที่พลเมือง วัฒนธรรมและการดำเนินชีวิตในสังคม และภูมิศาสตร์ชั้นประถมศึกษาปีที่ 2 และ หนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐานสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 ดังเช่นข้อความที่ปรากฏว่า

“สมาชิกมีสิทธิในการกระทำสิ่งต่างๆ โดยไม่ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน ไม่ผิดกฎหมาย ไม่ขัดต่อข้อตกลงในครอบครัว หรือ กฎระเบียบของสังคม” (วิริยะ บุญยะนิवासน์ และคณะ, 2557)

ข้อความข้างต้นแสดงถึงเรื่องการไม่ปฏิบัติตามกฎกติกาเกี่ยวกับการใช้สิทธิและกระทำสิ่งต่างๆ ว่าต้องไม่ขัดต่อกฎหมาย และการไม่ฝ่าฝืนกฎหมายว่าเป็นลักษณะของพลเมืองและสมาชิกของสังคมที่ดีในหนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐานหน้าที่พลเมือง วัฒนธรรมและการดำเนินชีวิตในสังคม และภูมิศาสตร์ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 อีกด้วย รวมถึงการไม่ละเมิดกฎหมายนี้ยังเป็นหน้าที่ประการหนึ่งของพลเมืองที่ต้องดังที่ปรากฏในหนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐานหน้าที่พลเมือง วัฒนธรรมและการดำเนินชีวิตในสังคม และภูมิศาสตร์ชั้นประถมศึกษาปีที่ 5

หลักการเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมเป็นหลักประชาธิปไตยที่พบในเนื้อหาของหนังสือเรียนสังคมศึกษาตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช 2551 มากเป็นลำดับที่ 4 โดยพบร้อยละ 12.70 ใกล้เคียงกับที่พบในหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช 2551 ที่พบร้อยละ 13.51 โดยพบเรื่องความเสียสละและความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ร้อยละ 5.73 เรื่องการบำเพ็ญประโยชน์ร้อยละ 4.91 และ เรื่องการรักษาผลประโยชน์ส่วนรวมร้อยละ 2.04

เรื่องความเสียสละและความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ที่พบในเนื้อหาบทเรียนเหล่านั้นไม่ได้มีเพียงเนื้อหาที่อธิบายถึงการเสียสละในรูปแบบต่างๆ เท่านั้นแต่ยังมีเนื้อหาที่สื่อถึงลักษณะของความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ การมีน้ำใจ การช่วยเหลือผู้อื่น ฯลฯ แทรกอยู่เป็นแนวทางปฏิบัติในการอยู่ร่วมกันในสังคม หลักธรรมของศาสนาต่างๆ และยังเป็นลักษณะที่ดีของสมาชิกในสังคม ดังเช่น เรื่องการทำ

ความดีในหนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐานสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ที่ปรากฏข้อความว่า

“การมีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่และช่วยเหลือซึ่งกันและกันจะช่วยให้ทุกคนอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข เช่น ให้เพื่อนยืมดินสอ ยางลบ ช่วยครูถือของ บริจาคเงินหรือสิ่งของช่วยเหลือผู้ทุกข์ยาก”
(วิริยะ บุญยะนิวาสน์ และคณะ, 2557)

การเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่เป็นลักษณะหนึ่งของการหยิบยื่นน้ำใจให้แก่ผู้อื่น ช่วยสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างคนในสังคมและช่วยลดความเห็นแก่ตนเองที่สามารถทำได้หลายวิธี เช่น ให้ยืมของ หรือบริจาคสิ่งของ จึงจัดอยู่ในลักษณะของการทำความดีประเภทหนึ่ง และเรื่องความมีน้ำใจช่วยเหลือและแบ่งปันให้แก่ผู้อื่นนี้ยังเป็นแนวทางการปฏิบัติตนเป็นสมาชิกที่ดีของครอบครัวและโรงเรียนในของหนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐานหน้าที่พลเมือง วัฒนธรรมและการดำเนินชีวิตในสังคม และภูมิศาสตร์ชั้นประถมศึกษาปีที่ 2 และเป็นลักษณะของผู้แทนที่ดีที่ต้องมีความเสียสละในหนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐานสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 นอกจากนี้แล้วในหนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐานหน้าที่พลเมือง วัฒนธรรมและการดำเนินชีวิตในสังคม และภูมิศาสตร์ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ยังพบว่าการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่และเสียสละเป็นลักษณะหนึ่งของพลเมืองดีตามวิถีประชาธิปไตย และเป็นแนวทางการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข ดังข้อความที่ปรากฏว่า

“รู้จักเสียสละ ซึ่งการเสียสละนี้อาจจะเป็นการบริจาคทรัพย์สินเงินทองให้แก่ผู้เดือดร้อน หรือเสียสละเพื่อประโยชน์ส่วนรวม หรือการเสียสละกำลังกายในการช่วยเหลือผู้อื่นทำงาน เช่น ซ่อมแซมสิ่งของเครื่องใช้” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2557)

การรู้จักเสียสละนั้นช่วยลดความเห็นแก่ตนเอง และช่วยสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับสมาชิกคนอื่น เมื่อสมาชิกในสังคมมีความสัมพันธ์อันดีต่อกันก็ย่อมอยู่ร่วมกันด้วยความสงบสุข ลักษณะเดียวกันกับเนื้อหาเกี่ยวกับคุณลักษณะของพลเมืองดีที่จะต้องเป็นผู้มีน้ำใจ รู้จักเสียสละผลประโยชน์ส่วนตนเพื่อส่วนรวมในหนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐานหน้าที่พลเมือง วัฒนธรรมและการดำเนินชีวิตในสังคม และภูมิศาสตร์ชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 เมื่อศึกษาต่อมาพบเนื้อหาเกี่ยวกับการชะกาดหรือการบริจาคทรัพย์ในบทเรียนเรื่องหลักธรรมนำความสุขของหนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐานสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ที่ถึงแม้จะปรากฏอยู่ในบทเรียนเรื่องศาสนาและเป็นหลักปฏิบัติของศาสนาอิสลามแต่ก็เป็นลักษณะการปฏิบัติประการหนึ่งที่แสดงถึงความไม่เห็นแก่ตนเองและการมีน้ำใจช่วยเหลือผู้อื่น ดังข้อความที่ว่า

“การบริจาคชะกาดถือเป็นข้อบังคับที่จะต้องปฏิบัติ ผู้เป็นมุสลิมถือว่าเป็นหน้าที่ที่จะต้องสละทรัพย์ของตน เพื่อแบ่งปันให้แก่ผู้อื่นเพื่อ

เป็นการขัดเกลาคจิตใจให้สะอาด ลดความเห็นแก่ตัว และยังเป็นการลด

ช่องว่างทางสังคม” (เยาวลักษณ์ อักษร และคณะ, 2557)

เรื่องการรักษาผลประโยชน์ของส่วนรวมที่พบส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องการรักษาสาธารณสมบัติประเภทต่างๆ ที่จะแทรกอยู่ในบทเรียนต่างๆ เช่น บทเรียนเรื่องสมาชิกที่ดีของครอบครัวและโรงเรียนในหนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐานสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ที่ได้เสนอแนวทางการปฏิบัติตนตามข้อตกลงของโรงเรียนที่ว่า

“ช่วยกันรักษาสิ่งของของโรงเรียน ไม่ทำลายให้เกิดความเสียหาย

เช่น ไม่ขีดเขียนโต๊ะเก้าอี้ ปิดก๊อกน้ำให้สนิทเมื่อเลิกใช้”

(วิริยะ บุญยะนิวาสน์ และคณะ, 2557)

แนวทางปฏิบัติตนในการช่วยรักษาสิ่งของของโรงเรียนนี้เป็นส่วนหนึ่งของการรักษาผลประโยชน์ของส่วนรวม เพราะว่าสิ่งของของโรงเรียนเป็นสิ่งของที่นักเรียนใช้ร่วมกันหลายคนจึงต้องช่วยกันดูแลรักษาให้สามารถใช้ได้เกิดประโยชน์มากที่สุด และยังพบว่าเรื่องการช่วยรักษาสิ่งของส่วนรวมนี้เป็นหน้าที่ที่ต้องปฏิบัติในฐานะสมาชิกของชุมชน ทั้งในหนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐานหน้าที่พลเมือง วัฒนธรรมและการดำเนินชีวิตในสังคม และภูมิศาสตร์ชั้นประถมศึกษาปีที่ 2 ในหนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐานสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 และในหนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐานหน้าที่พลเมือง วัฒนธรรมและการดำเนินชีวิตในสังคม และภูมิศาสตร์ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ดังเช่น ข้อความเกี่ยวกับแนวทางการปฏิบัติตนเป็นสมาชิกที่ดีของชุมชนที่ปรากฏว่า

“ดูแลรักษาสิ่งที่เป็นสาธารณสมบัติของชุมชน เช่น โรงเรียน

สวนสาธารณะ ศาลาพักผ่อน ด้วยการไม่ขีด ขีดเขียนให้เลอะเทอะไม่

น่าดู” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2557)

ข้อความข้างต้นเป็นตัวอย่างของแนวทางการปฏิบัติตนที่ดีต่อชุมชนของตนเองในการช่วยรักษาผลประโยชน์ของส่วนรวม นอกจากการช่วยรักษาผลประโยชน์ของชุมชนแล้วในหนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐานหน้าที่พลเมือง วัฒนธรรมและการดำเนินชีวิตในสังคม และภูมิศาสตร์ชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ได้อธิบายเรื่องหน้าที่ของคนไทยที่จะต้องช่วยรักษาผลประโยชน์ของชาติไว้ว่า

“หน้าที่ป้องกันประเทศ รักษาผลประโยชน์ของชาติ เช่น หากพบ

การกระทำซึ่งเป็นการทำลายความมั่นคงของประเทศก็แจ้งต่อ

เจ้าหน้าที่ตำรวจ ร่วมกันรักษาผลประโยชน์ของชาติ เช่น ป้องกันการ

นำพันธุ์พืชพันธุ์สัตว์ป่า สงวนนอกประเทศ รู้จักให้

ทรัพยากรธรรมชาติอย่างคุ้มค่า” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2557)

หน้าที่ในการรักษาผลประโยชน์ของชาติเหล่านี้เป็นสิ่งสำคัญที่จะช่วยสร้างความมั่นคงแก่ประเทศชาติ ข้อความที่ยกตัวอย่างข้างต้นแสดงถึงผลประโยชน์ของชาติในหลายด้านไม่ว่าจะเป็น

ชื่อเสียงความมั่นคงของชาติ ทรัพยากรธรรมชาติ นอกจากนั้นแล้วการทำงานเพื่อประโยชน์ส่วนรวม ยังจัดเป็น กิจกรรมรูปแบบหนึ่งที่ช่วยส่งเสริมประชาธิปไตยในท้องถิ่นและประเทศตามเนื้อหาใน หนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐานสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 อีกด้วย

เรื่องการบำเพ็ญประโยชน์ที่พบนั้นส่วนใหญ่เป็นการแนะนำวิธีการบำเพ็ญประโยชน์ หลายรูปแบบแทรกอยู่ในบทเรียนต่าง ๆ เช่น ในบทเรียนเรื่องชาวพุทธที่ดีได้เสนอเรื่องการบำเพ็ญ ประโยชน์ต่อวัดไว้ว่า

“วัดเป็นสถานที่สำคัญทางพระพุทธศาสนา และเป็นศูนย์รวมจิตใจ ของชาวพุทธ ดังนั้นเราจึงควรช่วยกันบำเพ็ญประโยชน์ต่อวัด” (วิริยะ บัญยนิวาสน์ และคณะ, 2557)

และยังได้อธิบายรายละเอียดเกี่ยวกับแนวทางการบำเพ็ญประโยชน์ต่อวัด ทั้งการช่วย ดูแลรักษาความสะอาด การช่วยปลูกต้นไม้ ฯลฯ ในหนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐานสังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ลักษณะเดียวกันกับการบำเพ็ญประโยชน์โดยการช่วยกันทำความสะอาดชุมชนและ ช่วยกันขุดลอกคูคลองในหนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐานหน้าที่พลเมือง วัฒนธรรมและการดำเนินชีวิตใน สังคม และภูมิศาสตร์ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ส่วนในหนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐานหน้าที่พลเมือง วัฒนธรรมและการดำเนินชีวิตในสังคม และภูมิศาสตร์ชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ได้ให้รายละเอียดหน้าที่ ของคนไทยไว้ว่า

“มีหน้าที่ช่วยเหลือราชการ เช่น ลูกเสือจราจรช่วยงานจราจรของ ตำรวจ อาสาสมัครสาธารณสุขช่วยเหลือคนเจ็บป่วยด้วยการปฐม พยาบาลเบื้องต้น เป็นการแบ่งเบาภาระหน้าที่ของงานราชการ และ ส่งผลดีต่อความสงบเรียบร้อยของสังคม” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2557)

การอาสาสมัครเหล่านี้เป็นการเต็มใจทำเพื่อประโยชน์ส่วนรวมโดยไม่หวังสิ่งตอบแทน ซึ่ง การบำเพ็ญประโยชน์เหล่านี้เป็นลักษณะของการลงมือปฏิบัติเมื่อเกิดความรู้สึกที่เห็นแก่ประโยชน์ ส่วนรวมเป็นใหญ่หรือการมีจิตสาธารณะเช่นเดียวกับเรื่องความเสียสละและความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และ เรื่องการรักษาผลประโยชน์ของส่วนรวม

หลักการมีส่วนร่วม เป็นหลักประชาธิปไตยที่พบในเนื้อหาหนังสือเรียนสังคมศึกษาตาม หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช 2551 มากเป็นลำดับที่ 5 โดยพบร้อยละ 12.29 ใกล้เคียงกันกับหลักการมีส่วนร่วมที่พบในหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช 2551 ที่พบร้อยละ 12.16 แบ่งออกเป็นเรื่องการมีส่วนร่วมทางการเมืองร้อยละ 6.55 และเรื่องการมีส่วนร่วมในสังคมร้อยละ 5.73 เรื่องการมีส่วนร่วมทางการเมืองที่พบนั้นพบอยู่ในบทเรียนที่เกี่ยวข้องกับ ประชาธิปไตยแทบทั้งสิ้น ดังเช่น ในบทเรียนเรื่องประชาธิปไตยในครอบครัวและโรงเรียนของหนังสือ

เรียนรายวิชาพื้นฐานสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ได้ปรากฏข้อความเกี่ยวกับลักษณะของโรงเรียนที่มีความเป็นประชาธิปไตยว่า

“มีการเลือกหัวหน้ากลุ่มหัวหน้าห้อง ประธานนักเรียน โดยใช้เสียงข้างมาก” (วิริยะ บุญยะนิवासน์ และคณะ, 2557)

ข้อความข้างต้นเป็นตัวอย่างหนึ่งของลักษณะกิจกรรมที่เป็นประชาธิปไตยในโรงเรียน ที่สมาชิกมีส่วนร่วมในการเลือกหัวหน้าห้อง ประธานนักเรียน ที่จะเป็นตัวแทนตนเองไปทำหน้าที่ต่างๆ นอกจากการมีส่วนร่วมในกิจกรรมประชาธิปไตยของครอบครัวและโรงเรียนแล้วในบทเรียนเรื่องประชาธิปไตยในชั้นเรียน โรงเรียน และชุมชนของหนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐานสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 ได้นำเสนอรูปแบบกิจกรรมการมีส่วนร่วมตามกระบวนการประชาธิปไตยแบบอื่นๆ ทั้งการออกเสียงเลือกตั้ง และการเข้าร่วมประชุมเพื่อแสดงความคิดเห็นนั้น และยังปรากฏข้อความที่ว่า

“การเข้าร่วมกิจกรรมประชาธิปไตยในชุมชน หมายถึง การเข้าร่วมในการปกครองตนเอง การแสดงความคิดเห็น การตัดสินใจตามกระบวนการประชาธิปไตย สามารถทำได้โดย การออกเสียงโดยตรง และการเลือกตัวแทน” (กวี วรกวิน และคณะ, 2558)

ข้อความข้างต้นแสดงถึงรูปแบบของการมีส่วนร่วมทางการเมืองคือการปกครองตนเองที่สามารถทำได้โดยการร่วมแสดงความคิดเห็นและตัดสินใจผ่านการออกเสียงโดยตรงและการเลือกตัวแทนเข้าไปทำหน้าที่แทน และยังอธิบายรายละเอียดเกี่ยวกับวิธีการออกเสียงทั้งการออกเสียงโดยตรงและการเลือกตัวแทนออกเสียงไว้อีกด้วย ส่วนในหนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐานหน้าที่พลเมือง วัฒนธรรมและการดำเนินชีวิตในสังคม และภูมิศาสตร์ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 นั้นอธิบายถึงหลักของการปกครองระบอบประชาธิปไตยที่ประชาชนจะมีส่วนร่วมในการปกครอง โดยการเลือกผู้แทนเข้าไปทำหน้าที่ในการปกครองประเทศและออกกฎหมาย ซึ่งการมีส่วนร่วมเป็นหน้าที่ของพลเมือง ดังที่ปรากฏข้อความเกี่ยวกับบทบาทหน้าที่ของพลเมืองเรื่องการเลือกตั้งไว้ว่า

“พลเมืองดีของประเทศ ที่มีการปกครองระบอบประชาธิปไตยจะมีบทบาทหน้าที่ในกระบวนการเลือกตั้งทั้งก่อนการเลือกตั้ง ระหว่างการเลือกตั้ง และหลังการเลือกตั้ง ดำเนินการติดตามและตรวจสอบ เพื่อให้การเลือกตั้งเป็นไปด้วยความสุจริตและยุติธรรม นักเรียนซึ่งเป็นเด็กก็สามารถมีส่วนร่วมในการเชิญชวนให้สมาชิกในครอบครัวและในชุมชนไปใช้สิทธิเลือกตั้งได้” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2557)

ข้อความข้างต้นเป็นการแนะแนวทางการปฏิบัติตนตั้งแต่ รวมถึงเสนอแนะวิธีการเข้าร่วมกิจกรรมการเลือกตั้งของนักเรียนที่เป็นเด็กยังไม่มีสิทธิ์ลงคะแนนแต่สามารถช่วยรณรงค์และเชิญชวน

ให้สมาชิกคนอื่นไปใช้สิทธิ์เลือกตั้งได้ ลักษณะเดียวกับเรื่องหน้าที่ของพลเมืองที่จะต้องร่วมกิจกรรมตามกระบวนการประชาธิปไตย ทั้งการเลือกตั้ง และการติดตามข่าวสารการเมืองการปกครองเพื่อพิทักษ์รักษาไว้ซึ่งการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข ที่ปรากฏในหนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐานหน้าที่พลเมือง วัฒนธรรมและการดำเนินชีวิตในสังคม และภูมิศาสตร์ชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 นอกจากนี้ในหนังสือเล่มนี้ยังปรากฏเรื่องความร่วมมือร่วมใจทางการเมืองโดยการจัดตั้งพรรคการเมืองดังข้อความที่ปรากฏว่า

“พรรคการเมืองเป็นการรวมตัวกันของบุคคลที่มีอุดมการณ์ทางการเมืองอย่างเดียวกัน เมื่อรวมตัวเป็นพรรคการเมืองแล้วย่อมสามารถนำเสนอนโยบายของพรรคให้ประชาชนพิจารณาและผลักดันให้มีการนำไปปฏิบัติได้ในที่สุด” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2557)

ข้อความข้างต้นปรากฏอยู่ในบทเรียนเกี่ยวกับเสรีภาพของประชาชนในระบอบการปกครองประชาธิปไตยที่สามารถจัดตั้งพรรคการเมืองได้ ซึ่งการรวมตัวกันเป็นพรรคการเมืองนั้นเป็นการมีส่วนร่วมทางการเมืองการปกครองรูปแบบหนึ่ง ต่อมาในหนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐานสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 นำเสนอเนื้อหาเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในการเลือกตั้งของประชาชนทั้งการออกกฎหมายระเบียบการเลือกตั้ง และขั้นตอนของการใช้สิทธิ์ออกเสียงเลือกตั้งและปรากฏข้อความที่ว่า

“รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย กำหนดไว้อย่างชัดเจนว่า อำนาจอธิปไตยเป็นของปวงชนชาวไทย กำหนดให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการปกครอง เปิดโอกาสให้ประชาชนตรวจสอบการใช้อำนาจของรัฐ เพื่อคอยควบคุมดูแลให้การบริหารประเทศเป็นไปด้วยความโปร่งใส” (เยาวลักษณ์ อักษร และคณะ, 2557)

ข้อความข้างต้นนี้แสดงถึงอำนาจในการมีส่วนร่วมของประชาชนในการปกครองระบอบประชาธิปไตยที่ประชาชนทุกคนมีสิทธิในการมีส่วนร่วมดังนั้นประชาชนจึงสามารถตรวจสอบดูแลการใช้อำนาจของรัฐ เพื่อให้การบริหารบ้านเมืองเป็นไปด้วยความสงบเรียบร้อย

การมีส่วนร่วมในสังคมและท้องถิ่นที่พบส่วนใหญ่เป็นการมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ทั้งในครอบครัว โรงเรียน และชุมชน ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญในการทำงานร่วมกับผู้อื่นและอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ในสังคม ดังเช่น เรื่องการมีส่วนร่วมในกิจกรรมของครอบครัวโรงเรียน และ ชุมชน ทั้งในหนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐานสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 และในหนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐานหน้าที่พลเมือง วัฒนธรรมและการดำเนินชีวิตในสังคม และภูมิศาสตร์ชั้นประถมศึกษาปีที่ 2 ดังข้อความที่ปรากฏเกี่ยวกับหน้าที่ของสมาชิกชุมชนที่ว่า

“ให้ความร่วมมือกับชุมชนในการจัดกิจกรรมตามขนบธรรมเนียม ประเพณีอันดีงาม ที่สืบกันต่อมาในชุมชน ร่วมกันพัฒนาชุมชนในการ ทำกิจกรรมต่างๆ ร่วมกันรณรงค์ต่อต้านยาเสพติด โดยการจัดกิจกรรม และนันทนาการ” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2557)

การร่วมกิจกรรมของชุมชนนั้นล้วนมีจุดมุ่งหมายเพื่อปรับปรุง หรือพัฒนาชุมชนให้ดีขึ้น สมาชิกซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนจึงต้องมีส่วนร่วมในกิจกรรมนั้นๆ ด้วย ลักษณะเดียวกันกับ แนวทางการปฏิบัติตนของการเป็นสมาชิกที่ดีของชุมชนในการเข้าร่วมกิจกรรมและช่วยพัฒนาชุมชน ของหนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐานหน้าที่พลเมือง วัฒนธรรมและการดำเนินชีวิตในสังคม และภูมิศาสตร์ ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 นอกจากนั้นแล้วภายในหนังสือเรียนเล่มนี้ยังปรากฏเนื้อหาเรื่องสิทธิของเด็ก ในการมีส่วนร่วม เช่น การร่วมกิจกรรมต่างๆ ทางสังคม ร่วมกิจกรรมทางวัฒนธรรม ร่วมแสดงความคิดเห็นต่อปัญหาความขัดแย้ง ฯลฯ อีกด้วย เมื่อศึกษาต่อมาพบว่าในหนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐาน สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ที่ได้เสนอแนะกิจกรรมที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมตามหลักประชาธิปไตยที่ว่า

“ร่วมมือกับสมาชิกในชุมชนในการแก้ไขปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นใน ชุมชนโดยยึดหลักเหตุผลและความถูกต้อง” (เยาวลักษณ์ อักษร และคณะ, 2557)

ลักษณะการมีส่วนร่วมประเภทนี้เป็นหนึ่งในการช่วยแก้ไขปัญหาดังกล่าวที่ถือเป็นความ รับผิดชอบร่วมกันของสมาชิกทุกคนดังนั้นทุกคนจึงต้องมีส่วนร่วมเพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าว

หลักความรับผิดชอบที่ปรากฏในหนังสือเรียนสังคมศึกษาตามหลักสูตรแกนกลาง การศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช 2551 คิดเป็นร้อยละ 11.48 ซึ่งใกล้เคียงกับในการวิเคราะห์ หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช 2551 ที่พบร้อยละ 12.16 โดยพบเรื่องความ รับผิดชอบหน้าที่ของตนเองพบร้อยละ 7.78 เรื่องความรับผิดชอบผลอันเกิดจากการกระทำของ ตนเองพบร้อยละ 2.04 และเรื่องการพึ่งตนเองได้พบร้อยละ 1.63 เรื่องความรับผิดชอบต่อหน้าที่นั้น พบแนวทางการปฏิบัติตนตามหน้าที่ในบทบาทต่างๆ เช่น บทบาทและหน้าที่ของสมาชิกในครอบครัว โรงเรียน และชุมชน ดังข้อความที่ปรากฏในหนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐานสังคมศึกษา ศาสนาและ วัฒนธรรมชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ว่า

“พ่อแม่ มีบทบาทหน้าที่ในการเลี้ยงลูก คอยสั่งสอนลูกให้เป็นคนดี และดูแลปู่ย่าตายาย” (วิริยะ บุญยะนิวาสน์ และคณะ, 2557)

ข้อความข้างต้นแสดงถึงบทบาทและหน้าที่ของพ่อแม่ ในครอบครัวนั้นมีสมาชิกอยู่หลาย คนแต่ละคนล้วนมีบทบาทแตกต่างกันออกไป ไม่ว่าจะเป็น พ่อ แม่ ลูก ปู่ ย่า ตา ยาย ฯลฯ ซึ่งบทบาท เหล่านี้จะเป็นสิ่งที่กำหนดหน้าที่ความรับผิดชอบในครอบครัว ดังตัวอย่างที่ยกมาคือบทบาทของพ่อ

แม่ ที่มีหน้าที่ดูแลสั่งสอนลูกรวมถึงดูแลปู่ตายาย สำหรับเรื่องบทบาทหน้าที่สมาชิกในโรงเรียนนั้น ปรากฏในหนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐานหน้าที่พลเมือง วัฒนธรรมและการดำเนินชีวิตในสังคม และ ภูมิศาสตร์ชั้นประถมศึกษาปีที่ 2 ดังข้อความที่ว่า

“ผู้อำนวยการโรงเรียนมีหน้าบริหารจัดการงานในโรงเรียนทั้งหมด คอยดูแล และ ครู นักเรียน ภารโรง ให้ประพฤติปฏิบัติตามกฎของ โรงเรียน” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2557)

หน้าที่ของผู้อำนวยการนี้ก็เป็นที่ไปตามบทบาทซึ่งในโรงเรียนนั้น ผู้อำนวยการมีอำนาจ สูงสุดดังนั้นจึงมีหน้าที่ความรับผิดชอบที่ต้องคอยดูแลสมาชิกอื่นๆ ในโรงเรียน ส่วนเรื่องบทบาทและ หน้าที่ของสมาชิกในชุมชนนั้นปรากฏในหนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐานสังคมศึกษา ศาสนาและ วัฒนธรรมชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 ดังข้อความที่ว่า

“บทบาทหน้าที่ของสมาชิกในชุมชนตามระบอบประชาธิปไตยเป็น สิ่งที่ทุกคนควรปฏิบัติ เช่น การปฏิบัติตามกฎระเบียบชุมชน การดูแล รักษาสภาพแวดล้อมในชุมชน การดูแลสาธารณสมบัติ การร่วม กิจกรรมต่างๆ ที่เป็นประโยชน์” (กวี วรกวิน และคณะ, 2558)

ข้อความข้างต้นแสดงถึงบทบาทและหน้าที่ของสมาชิกในชุมชน หมายความว่า ความ รับผิดชอบที่ทุกคนต้องปฏิบัติเพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อยในชุมชนที่มีอยู่หลายประการดังตัวอย่าง ที่ยกมาข้างต้น เมื่อศึกษาต่อมาพบว่าในหนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐานหน้าที่พลเมือง วัฒนธรรมและ การดำเนินชีวิตในสังคม และภูมิศาสตร์ชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ได้อธิบายถึงหน้าที่ความรับผิดชอบของ พลเมืองที่ดีว่ามีหน้าที่ในหลายๆ ด้าน เช่น หน้าที่ป้องกันประเทศ หน้าที่ปฏิบัติตามกฎหมาย หน้าที่ไป ใช้สิทธิ์เลือกตั้ง หน้าที่รับราชการทหาร หน้าที่ช่วยเหลือราชการ หน้าที่รับการศึกษอบรม ฯลฯ ดัง ตัวอย่างเช่น เรื่องหน้าที่เสียภาษีอากร ที่อธิบายไว้ว่า

“หน้าที่เสียภาษีอากร เช่น ภาษีเงินได้บุคคลธรรมดา ภาษีมูลค่าเพิ่ม ถ้าทุกคนปฏิบัติตามหน้าที่ในการเสียภาษี จะส่งผลดีต่อ รัฐในการนำเงินไปพัฒนาประเทศ” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2557)

นอกจากให้รายละเอียดเรื่องหน้าที่ตามบทบาทต่างๆ แล้ว เรื่องความรับผิดชอบที่พบใน การวิเคราะห์ครั้งนี้ยังพบว่า การปฏิบัติตนอย่างมีความรับผิดชอบเป็นลักษณะความดีของบุคคลเป็น คุณลักษณะของผู้ที่มีความเป็นประชาธิปไตย และเป็นคุณลักษณะของพลเมืองดีตามวิถีประชาธิปไตย ดังเช่นข้อความที่ปรากฏว่า

“พลเมืองดีตามวิถีประชาธิปไตย คือ ผู้ที่ปฏิบัติตนตามบทบาท หน้าที่ของตนเองต่อสังคมและประเทศชาติด้วยความรับผิดชอบ รู้จัก เคารพสิทธิเสรีภาพของผู้อื่น ปฏิบัติตามกฎหมาย ระเบียบ รับฟังความคิดเห็น

ของผู้อื่นอย่างมีเหตุผล ดังนั้นพลเมืองที่ดีจึงเป็นสมาชิกที่ดีของชุมชน”

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2557)

ข้อความข้างต้นแสดงถึงความหมายของพลเมืองดีตามวิถีประชาธิปไตย หนึ่งในนั้นคือการปฏิบัติตนตามบทบาทและหน้าที่ของตนเองด้วยความรับผิดชอบ ดังนั้นความรับผิดชอบต่อหน้าที่จึงเป็นคุณลักษณะสำคัญประการหนึ่งของการเป็นพลเมืองที่ดีตามวิถีประชาธิปไตย ทำให้ในสังคมประชาธิปไตยทุกคนต่างมีหน้าที่ความรับผิดชอบตามบทบาทที่แตกต่างกันออกไปตามที่ได้กล่าวมาแล้ว

เรื่องความรับผิดชอบต่อผลอันเกิดจากการกระทำของตนเองนั้นพบเรื่องการยอมรับความผิดซึ่งเป็นลักษณะหนึ่งของการเอาใจใส่ต่อผลของการกระทำของตนเองที่จะแทรกอยู่ในบทเรียนที่ไม่ได้เกี่ยวข้องกับประชาธิปไตยโดยตรง เช่น บทเรียนเรื่องความสัมพันธ์ของสมาชิกในครอบครัว และโรงเรียน ของหนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐานสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ดังที่ข้อความว่า

“นอกจากนี้การยอมรับผิด เช่น เราเปลอทําหนังสือขาด หรือทําส่งของหล่นแตก แล้วยอมรับผิดว่า ตนเองเป็นคนแล้วชดใช้ของที่เสียหายคืน ก็ถือว่าเป็นความรับผิดชอบเช่นกัน” (วิริยะ บุญยะนิวาสน์ และคณะ, 2557)

การยอมรับผิดนั้นถือเป็นส่วนหนึ่งของการรับผิดชอบต่อผลอันเกิดจากการกระทำของตนเองทั้งที่ตั้งใจทำและไม่ได้ตั้งใจทำ ส่วนหนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐานหน้าที่พลเมือง วัฒนธรรมและการดำเนินชีวิตในสังคม และภูมิศาสตร์ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 นั้นพบเรื่องความรับผิดชอบต่อผู้นำที่ดีที่ต้องยอมรับผลที่เกิดขึ้นจากการทำงานงานของตนเองไม่ทอดทิ้งปัญหาเหล่านั้นในบทเรียนเรื่องการเป็นผู้นำและผู้ตามที่ดีและ ในหนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐานสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 พบเรื่องความรับผิดชอบต่อผู้ผลิตที่ต้องมีต่อผู้บริโภคดังข้อความที่ปรากฏว่า

“ผู้ผลิตต้องมีความรับผิดชอบต่อสินค้าที่ตนเป็นผู้ผลิต เช่น ชดใช้ค่าเสียหายเมื่อผู้บริโภคได้รับอันตรายจากการใช้สินค้าของตน หรือยอมให้นำสินค้ามาเปลี่ยนเมื่อผู้บริโภคซื้อสินค้าแล้วเกิดชำรุด”
(เยาวลักษณ์ อักษร และคณะ, 2557)

ลักษณะของการชดใช้ค่าเสียหาย และการยอมให้เปลี่ยนสินค้านั้นเป็นส่วนหนึ่งของความรับผิดชอบต่อผู้ผลิตต่อสินค้าและบริการที่ตนเองผลิตขึ้น

เรื่องการพึ่งตนเองได้นั้นพบในหนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐานสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ที่อธิบายถึงพุทธศาสนาสุภชาติเรื่องตนเป็นที่พึ่งแห่งตน คือการทำสิ่งต่างๆ ด้วยตนเองไม่ต้องรบกวนผู้อื่น เช่น อาบน้ำเอง แต่งกายเอง จัดกระเป๋าเอง และพบเรื่องการ

พึ่งตนเองในบทเรียนเศรษฐกิจพอเพียงที่ปรากฏทั้งในหนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐานหน้าที่พลเมือง วัฒนธรรมและการดำเนินชีวิตในสังคม และภูมิศาสตร์ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 และหนังสือเรียน รายวิชาพื้นฐานหน้าที่พลเมือง วัฒนธรรมและการดำเนินชีวิตในสังคม และภูมิศาสตร์ชั้นประถมศึกษา ปีที่ 5 ที่อธิบายความหมายของเศรษฐกิจพอเพียงไว้ว่าหมายถึง

“เศรษฐกิจที่สามารถอุ้มชูตัวเองได้ ให้มีความพอเพียงกับตัวเองอยู่ ได้อย่างไม่เดือดร้อน โดยสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจของตนให้ดี ให้พอ กินพอใช้ ผู้ที่มีอาชีพและดำเนินอยู่แบบพอเพียงสามารถพึ่งตนเองได้ ย่อมจะสามารถสร้างความเจริญก้าวหน้าได้อย่างเป็นลำดับ”
(กระทรวงศึกษาธิการ, 2557)

ถึงแม้ว่าจะเป็นเรื่องหาในสาระทางเศรษฐศาสตร์แต่ก็เป็นลักษณะหนึ่งของการรับผิดชอบ ต่อตนเอง เพราะเศรษฐกิจพอเพียงเน้นการมีอาชีพและดำเนินชีวิตแบบพึ่งพาตนเองได้ ไม่ต้อง เดือดร้อนผู้อื่น

หลักเหตุผลที่ปรากฏในหนังสือเรียนสังคมศึกษาตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้น พื้นฐานพุทธศักราช 2551 คิดเป็นร้อยละ 5.80 ใกล้เคียงกับในการวิเคราะห์หลักสูตรแกนกลาง การศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช 2551 ที่พบร้อยละ 4.05 โดยแบ่งได้เป็นเรื่องการแสดงความ คิดเห็นและการตัดสินใจอย่างมีเหตุผลร้อยละ 4.91 และเรื่องเหตุผลสำคัญกว่าอารมณ์ร้อยละ 0.40 เรื่องการแสดงความคิดเห็นและการตัดสินใจอย่างมีเหตุผลส่วนมากจะพบอยู่ในลักษณะการร่วมแสดง ความคิดเห็นอย่างมีเหตุผลของคนในสังคมซึ่งเป็นแนวคิดพื้นฐานสำคัญของการปกครองระบอบ ประชาธิปไตย ดังเช่น เรื่องร่วมแสดงความคิดเห็นอย่างมีเหตุผลที่เป็นลักษณะของการปฏิบัติตนตาม กิจกรรมประชาธิปไตยในครอบครัวและโรงเรียนในหนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐานสังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรมชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ตามที่อธิบายเรื่องการปฏิบัติตนในครอบครัวไว้ว่า

“รับฟังความคิดเห็นของผู้อื่นและแสดงความคิดเห็นอย่างมี เหตุผล” (วิริยะ บุญยะนิวาสน์ และคณะ, 2557)

นอกจากนั้นการร่วมแสดงความคิดเห็นอย่างมีเหตุผลนี้ยังเป็นลักษณะหนึ่งของการ ดำเนินชีวิตแบบประชาธิปไตยในหนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐานสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมชั้น ประถมศึกษาปีที่ 3 อีกด้วย คล้ายคลึงกันกับลักษณะของพลเมืองดีที่ต้องเป็นผู้มีเหตุผลในหนังสือ เรียนรายวิชาพื้นฐานหน้าที่พลเมือง วัฒนธรรมและการดำเนินชีวิตในสังคม และภูมิศาสตร์ชั้น ประถมศึกษาปีที่ 5 ต่อมาในหนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐานหน้าที่พลเมือง วัฒนธรรมและการดำเนิน ชีวิตในสังคม และภูมิศาสตร์ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 นำเสนอเรื่องหลักการประชาธิปไตยไว้ว่า

“การปกครองระบอบประชาธิปไตยมีกระบวนการตัดสินใจอย่างมี
เหตุผล มีการเคารพรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่นที่มีเหตุผลดีกว่า”
(กระทรวงศึกษาธิการ, 2557)

ข้อความข้างต้นแสดงถึงหลักการปกครองประชาธิปไตยที่มีพื้นฐานมาจากความเชื่อเรื่อง
มนุษย์เป็นผู้มีเหตุผลดังนั้นในการปกครองระบอบประชาธิปไตยจึงต้องมีกระบวนการตัดสินใจโดยใช้
เหตุผล

เรื่องเหตุผลสำคัญกว่าอารมณ์ นั้นพบเรื่องเกี่ยวกับความโลภ ความโกรธและความหลงที่
เป็นเหตุทำให้เกิดความไม่รู้และความโง่เขลากระทำการต่างๆ ปรากฏอยู่ในบทเรียนหลักธรรมนำ
ความสุขของหนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐานสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมชั้นประถมศึกษาปีที่ 6
ดังเช่นคำอธิบายเรื่องโมหะที่ว่า

“โมหะ หมายถึง ความหลง ความไม่รู้ โง่เขลาเบาปัญญา โมหะนี้
ถ้าเปรียบก็จะเหมือนความมืด ถ้าความมืดปกคลุมที่ใด เมื่อจะทำอะไร
ก็ทำผิดพลาดได้ง่าย” (เยาวลักษณ์ อักษร และคณะ, 2557)

ข้อความข้างต้นนี้เป็นการอธิบายความหมายของคำว่า โมหะ ซึ่งเป็นหนึ่งใน อุตสุมูล 3
หรือต้นแห่งความชั่ว 3 ประการ ความหลง ความไม่รู้ ความโง่เขลา เหล่านี้เป็นต้นเหตุให้ตัดสินใจ
กระทำการต่างๆ โดยไม่ยั้งคิดไม่ใช้ปัญญาในการคิดไตร่ตรองทำให้เกิดความเดือดร้อนตามมา

หลักการแก้ไขปัญหาโดยสันติวิธีที่ปรากฏในหนังสือเรียนสังคมศึกษาตามหลักสูตร
แกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช 2551 คิดเป็นร้อยละ 4.91 ใกล้เคียงกับที่พบในหลักสูตร
แกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช 2551 ร้อยละ 5.40 โดยแบ่งออกได้เป็นเรื่องความ
สามัคคีมากที่สุดร้อยละ 2.86 ถัดมาคือเรื่องวิธีการแก้ไขปัญหแบบสันติวิธีร้อยละ 1.22 เรื่องความ
อดทนอดกลั้นร้อยละ 0.40 และเรื่องความประนีประนอมร้อยละ 0.40 เรื่องความสามัคคีนั้นพบเป็น
แนวทางการปฏิบัติในลักษณะต่างๆ ในการอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคม ดังเช่น ในหนังสือเรียนรายวิชา
พื้นฐานสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ที่อธิบายถึงการทำความดีไว้
ในบทเรียนเรื่องหลักธรรมนำความสุขว่าความรักใคร่สามัคคีกลมเกลียวกับเพื่อนพ้องนั้นเป็นสิ่งที่ควร
ปฏิบัติ ดังข้อความที่ว่า

“การทำตัวดีคือ มีระเบียบวินัย รักเพื่อน รักพี่รักน้อง มีความรัก
ใคร่และสามัคคีกันและไม่ทะเลาะเบาะแว้งกัน” (วิริยะ บุญยะนิวาสน์
และคณะ, 2557)

ข้อความข้างต้นแสดงถึงลักษณะของการปฏิบัติตนเป็นคนดีที่จะต้องมีความสามัคคี และ
ไม่ทะเลาะเบาะแว้งกัน ส่วนในหนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐานหน้าที่พลเมือง วัฒนธรรมและการดำเนิน

ชีวิตในสังคม และภูมิศาสตร์ชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 ได้อ้างถึงความสามัคคีในฐานะเป็นความสำคัญ
ของประเพณีและวัฒนธรรมของไทยที่ว่า

“การที่คนไทยปฏิบัติตนตามประเพณีและวัฒนธรรมไทย
ก่อให้เกิดสามัคคีและความภาคภูมิใจของคนในชาติ” (กวี วรกวิน และ
คณะ, 2558)

ข้อความข้างต้นเป็นการอ้างถึงความสามัคคีที่เกิดมาจากการปฏิบัติตนตามประเพณีและ
วัฒนธรรมที่เป็นแบบแผนปฏิบัติเดียวกัน เมื่อสมาชิกในสังคมปฏิบัติเหมือนกันแล้วก็ย่อมเกิด
ความรู้สึกเป็นอันหนึ่งเดียวกันและสามัคคีกลมเกลียวกัน นอกจากนี้ความสามัคคีนั้นยังเป็นแนวทาง
ในการเป็นสมาชิกที่ดีของชุมชน เป็นแนวทางที่จะทำให้คนในสังคมอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขและ ดังที่
ปรากฏในหนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐานหน้าที่พลเมือง วัฒนธรรมและการดำเนินชีวิตในสังคม และ
ภูมิศาสตร์ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ดังข้อความที่ปรากฏว่า

“สมาชิกในสังคมมีความสามัคคีกลมเกลียวกัน ช่วยเหลือกันทำ
กิจกรรมของกลุ่มหรือชุมชนอย่างพร้อมเพรียงกัน ไม่มีการเอาใจ
เปรียบกัน” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2557)

นอกจากนั้นแล้วในหนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐานสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมชั้น
ประถมศึกษาปีที่ 6 ยังได้อธิบายถึงหน้าที่ของรัฐบาลที่มีหน้าที่ส่งเสริมให้ประชาชนในชาติรักและ
สามัคคีกันเพื่อดำรงไว้ซึ่งชาติ ศาสนาและพระมหากษัตริย์ไว้อีกด้วย

เรื่องวิธีในการแก้ไขปัญหาแบบสันติวิธี พบในหนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐานสังคมศึกษา
ศาสนาและวัฒนธรรมชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 ที่อธิบายเรื่องการตัดสินใจในห้องเรียนตามกระบวนการ
ประชาธิปไตยที่อาจเกิดความขัดแย้งไว้ว่าให้แก้ปัญหาโดย

“มีคนกลางในการแก้ไขปัญหาคความขัดแย้งระหว่างในชั้นเรียนทำ
ให้มีการปรับตัวเข้าหากัน ไม่มีการแบ่งฝ่าย” (กวี วรกวิน และคณะ,
2558)

การมีคนกลางเข้าช่วยแก้ไขความขัดแย้งนี้ เป็นลดการเผชิญหน้ากันระหว่างคู่ขัดแย้ง ลด
อารมณ์โกรธและความฉุนเฉียวทำให้ความขัดแย้งบรรเทาลงได้ด้วยความสงบไม่มีความรุนแรง และยัง
พบเนื้อหาเรื่องการชุมนุมโดยสงบปราศจากอาวุธที่เป็นวิธีหนึ่งในการแสดงออกถึงการไม่เห็นด้วยโดย
ไม่ใช้ความรุนแรงในบทเรียนเกี่ยวกับเรื่องสิทธิเสรีภาพของทั้งหนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐานหน้าที่
พลเมือง วัฒนธรรมและการดำเนินชีวิตในสังคม และภูมิศาสตร์ชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 และ หนังสือ
เรียนรายวิชาพื้นฐานสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ดังข้อความที่ปรากฏว่า

“เสรีภาพในการชุมนุมโดยสงบ เช่น เกษตรกรชุมนุมประท้วง
เจ้าของโรงงานเพื่อขอขึ้นราคาพืชไร่ กลุ่มรักประชาธิปไตยยื่นข้อเสนอ

ต่อรัฐบาลเพื่อพิจารณาทบทวนนโยบายขึ้นราคาน้ำมัน” (เยาวลักษณ์
อักษร และคณะ, 2557)

ตัวอย่างการชุมนุมโดยสงบที่ยกมาข้างต้นนั้น เป็นหนึ่งในวิธีที่แสดงออกถึงความไม่เห็นด้วย และการเรียกร้องความยุติธรรมประเภทหนึ่งที่ไม่ใช้ความรุนแรงและใช้กำลังบังคับขู่เช็กเพื่อให้ได้ตามความต้องการของตนเอง

ส่วนเรื่องความอดทนอดกลั้น และเรื่องความประนีประนอม พบในเนื้อหาเรื่องการทำงานกลุ่มให้มีประสิทธิภาพที่สมาชิกของกลุ่มจะต้องร่วมกันทำงานโดยเมื่อเกิดความเห็นขัดแย้งกัน ต้องมีความอดทนอดกลั้นไม่ใช้อารมณ์ และมีการประนีประนอมกันเพื่อผ่อนหนักเป็นเบา ในหนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐานหน้าที่พลเมือง วัฒนธรรมและการดำเนินชีวิตในสังคม และภูมิศาสตร์ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ดังข้อความที่ปรากฏว่า

“เมื่อมีความข้องใจหรือสงสัย หรือไม่พอใจการกระทำของผู้อื่นก็
ต้องเจรจากันด้วยวาจาที่สุภาพ หรือใช้คำพูดที่นำไปสู่ความเข้าใจกัน
หรือตกลงกันด้วยวิธีการที่ประนีประนอมกัน คือมีการผ่อนปรน ยอม
ลดความได้เปรียบหรือเสียเปรียบกัน” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2557)

ข้อความข้างต้นเป็นหนึ่งในแนวทางปฏิบัติในการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข โดยการประนีประนอมนั้นเป็นวิธีการลดความขัดแย้งด้วยการยอมให้แก่ทั้งสองฝ่าย ซึ่งเป็นหนึ่งในสันติวิธีประเภทหนึ่ง

หลักความเท่าเทียมนั้นเป็นหลักที่พบน้อยที่สุดในการวิเคราะห์หนังสือเรียนสังคมศึกษาตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช 2551 โดยพบเพียงร้อยละ 2.45 ใกล้เคียงกับที่พบในหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช 2551 ที่พบร้อยละ 2.70 หลักความเท่าเทียมที่พบในหนังสือเรียนเหล่านี้เป็นเรื่องการไม่เลือกปฏิบัติร้อยละ 2.05 และ เรื่องการวางตนเป็นกลางและไม่มีอคติร้อยละ 0.40 โดยส่วนใหญ่จะเป็นเนื้อหาเรื่องความเสมอภาคและความเท่าเทียมกันในสังคมประชาธิปไตยเพราะความเท่าเทียมนั้นเป็นหลักการสำคัญประการหนึ่งของการปกครองระบอบประชาธิปไตย

การไม่เลือกปฏิบัตินั้นพบเรื่องการได้รับความคุ้มครองทางกฎหมายอย่างเท่าเทียมกันทั้งในหนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐานหน้าที่พลเมือง วัฒนธรรมและการดำเนินชีวิตในสังคม และภูมิศาสตร์ชั้นประถมศึกษาปีที่ 2 ในหนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐานหน้าที่พลเมือง วัฒนธรรมและการดำเนินชีวิตในสังคม และภูมิศาสตร์ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 และในหนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐานหน้าที่พลเมือง วัฒนธรรมและการดำเนินชีวิตในสังคม และภูมิศาสตร์ชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ดังเช่นเนื้อหาที่ให้
ความหมายของสิทธิไว้ว่า

“สิทธิ หมายถึง อำนาจอันชอบธรรม ที่ทุกคนเมื่อเกิดมาจะได้รับ
ความคุ้มครองทางกฎหมายอย่างเท่าเทียมกัน” (กระทรวงศึกษาธิการ,
2557)

ข้อความข้างต้นเป็นการอธิบายความหมายของสิทธิ ซึ่งทุกคนในสังคมได้รับอย่างเท่า
เทียมกัน คือได้รับเท่ากันทุกคนไม่มีใครได้มากหรือน้อยแตกต่างจากคนอื่น นั่นคือการได้รับสิทธิไม่มี
เลือกปฏิบัติว่าใครจะได้หรือไม่ได้ แต่ทุกคนล้วนมีสิทธิที่รับความคุ้มครองทางกฎหมายอย่างเท่าเทียม
กัน คล้ายกันกับเรื่องความเสมอภาคทางกฎหมายที่ปรากฏเนื้อหาว่า

“ประชาชนได้รับความเสมอภาคตามกฎหมาย เช่น ชายและ
หญิงมีสิทธิเท่าเทียมกัน ทุกคนได้รับการปฏิบัติอย่างเท่าเทียมกัน ทุก
วัย ทุกฐานะ” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2557)

การปฏิบัติต่อผู้อื่นอย่างเท่าเทียมกันนั้นต้องมาจากการเข้าใจและยอมรับในความ
แตกต่างทั้ง วัย เพศ ฐานะ ฯลฯ เป็นความเชื่อพื้นฐานของประชาธิปไตยที่เชื่อว่าทุกคนมีศักดิ์ศรี
ความเป็นมนุษย์เท่าเทียมกัน นอกจากนั้นแล้วในหนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐานสังคมศึกษา ศาสนาและ
วัฒนธรรมชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 พบเรื่องการไม่เลือกปฏิบัติของพระพุทธเจ้าที่ยกเลิกการแบ่งชน
ชั้นในสังคมให้ทุกคนมีความเท่าเทียมกันและปรากฏข้อความที่ว่า

“ทรงเปิดโอกาสให้บุคคลที่นับถือศาสนาต่างๆ สามารถเข้ามา
พิสูจน์ข้อเท็จจริงของพระพุทธศาสนาได้” (กวี วรกวิน และคณะ,
2558)

ข้อความข้างต้นแสดงถึงการไม่เลือกปฏิบัติของพระพุทธเจ้าที่มีต่อคนต่างศาสนา ส่วน
เรื่องการวางตนเป็นกลางนั้นพบในหนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐานหน้าที่พลเมือง วัฒนธรรมและการ
ดำเนินชีวิตในสังคม และภูมิศาสตร์ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ที่อธิบายถึงลักษณะของผู้หน้าที่ดีไว้ว่า

“วางตนเป็นกลาง ให้คำแนะนำแก่สมาชิกทุกคนเท่าเทียมกัน”
(กระทรวงศึกษาธิการ, 2557)

การวางตนเป็นกลางและมีความยุติธรรมนั้นเป็นลักษณะหนึ่งของความเท่าเทียมเป็นการ
ปฏิบัติต่อผู้อื่นอย่างเท่าเทียมกันไม่เอินเอียงเข้าข้างฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง โดยเฉพาะผู้นำที่ดีที่จะต้องนำ
สมาชิกในกลุ่มเพื่อให้ทำงานบรรลุเป้าหมายตามที่ตั้งไว้

การวิเคราะห์หนังสือเรียนสังคมศึกษาตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน
พุทธศักราช 2551 ครั้งนี้พบหลักประชาธิปไตยตามกรอบที่วางไว้ทั้ง 9 หลักได้แก่ หลักเหตุผล หลัก
สิทธิเสรีภาพ หลักความเท่าเทียม หลักความรับผิดชอบ หลักการมีใจเปิดกว้าง หลักการเห็นแก่
ประโยชน์ส่วนรวม หลักการมีส่วนร่วม และหลักการแก้ไขปัญหาโดยสันติวิธี แต่ละหลักการพบมาก
น้อยแตกต่างกันออกไปโดยผลการวิเคราะห์ครั้งนี้มี 6 หลัก ที่พบมากแตกต่างออกมาจากหลัก

ประชาธิปไตยอื่นคือหลักการมีใจเปิดกว้าง หลักสิทธิเสรีภาพ หลักความมีวินัย หลักการเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม หลักความรับผิดชอบและหลักการมีส่วนร่วม ดังนั้นสรุปได้ว่าผลการวิเคราะห์จากหนังสือแบบเรียนสังคมศึกษาตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช 2551 ให้ความสำคัญเกี่ยวกับประชาธิปไตยโดยเน้นไปที่ หลักการมีใจเปิดกว้าง หลักสิทธิเสรีภาพ หลักความมีวินัย หลักการเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม หลักความรับผิดชอบและหลักการมีส่วนร่วม

ตอนที่ 3 กรอบแนวคิดเกี่ยวกับเนื้อหาประชาธิปไตยในกลุ่มสาระสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมในระดับประถมศึกษา

การวิเคราะห์เนื้อหาเรื่องประชาธิปไตยในกลุ่มสาระสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม ในหลักสูตรการศึกษาระดับประถมศึกษาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2503 -2551 และหนังสือเรียนสังคมศึกษาตามหลักสูตรสังคมศึกษาตั้งแต่พุทธศักราช 2503 – 2551 พบหลักประชาธิปไตยทั้ง 9 หลักได้แก่ หลักเหตุผล หลักสิทธิและเสรีภาพ หลักความเท่าเทียม หลักความมีวินัย หลักความรับผิดชอบ หลักการมีใจเปิดกว้าง หลักการเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม หลักการมีส่วนร่วม หลักการแก้ไขปัญหาโดยสันติวิธี โดยมีรายละเอียดที่แตกต่างกันทั้งระหว่างหลักสูตรและภายในหลักสูตรเดียวกัน

เมื่อผู้วิจัยนำผลการวิเคราะห์และข้อค้นพบที่ได้จากการวิเคราะห์เนื้อหาของหลักสูตรการศึกษาระดับประถมศึกษาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2503 -2551 และหนังสือเรียนสังคมศึกษาตามหลักสูตรสังคมศึกษาตั้งแต่พุทธศักราช 2503 – 2551 มาสังเคราะห์ทำให้สามารถเสนอเป็นกรอบแนวคิดเกี่ยวกับประชาธิปไตยในกลุ่มสาระสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมในระดับประถมศึกษา ที่ควรจะไปประกอบไปด้วยทั้งอุดมการณ์แนวคิดพื้นฐานของประชาธิปไตย หลักการปกครองประชาธิปไตย และวิถีชีวิตแบบประชาธิปไตย ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. เหตุผล

เหตุผลนั้นเป็นความสามารถทางปัญญาเป็นความคิดที่เป็นหลักเกณฑ์ ผ่านกระบวนการคิดอย่างมีระบบสม ไตร่ตรองอย่างรอบคอบ และสามารถพิสูจน์ให้เห็นด้วยเชิงประจักษ์ ซึ่งประกอบไปด้วย เรื่องเหตุผลสำคัญกว่าอารมณ์ การแสดงความคิดเห็นและการตัดสินใจอย่างมีเหตุผล และการคิดอย่างมีวิจารณญาณ ผลการวิเคราะห์จากหลักสูตรการศึกษาระดับประถมศึกษาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2503 –2551และหนังสือเรียนสังคมศึกษาตามหลักสูตรสังคมศึกษาตั้งแต่พุทธศักราช 2503 – 2551 นั้นพบหลักเหตุผลปรากฏอยู่ในทุกแหล่งข้อมูล โดยการมีเหตุผลและการใช้วิจารณญาณนั้นถือเป็นทักษะประการหนึ่งที่ต้องการฝึกฝนอบรมแก่ผู้เรียนดังที่ปรากฏในความมุ่งหมายของหลักสูตรประโยคประถมศึกษาพุทธศักราช 2503 ที่ว่า

“ให้เด็กรู้จักเหตุผล รู้จักประเมินผล ยอมรับหลักการและ
กระบวนการที่ถูกต้องในการแก้ปัญหา” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2518)

การมีเหตุผลจึงเป็นทักษะพื้นฐานสำคัญที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้กับการดำเนินกิจกรรม
ต่างๆ ในชีวิตประจำวัน ดังตัวอย่าง เกี่ยวกับการใช้เหตุผลในการพิจารณาข่าวสารที่ปรากฏในสาระ
ของหลักสูตรหลักสูตรประถมศึกษาพุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) หน่วยข่าว
เหตุการณ์และวันสำคัญของระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 5-6 ที่อธิบายไว้ว่า

“รวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับข่าวสารและเหตุการณ์ต่างๆ ของชุมชน
หรือจังหวัดจากแหล่งข่าวต่างๆ วิเคราะห์อภิปราย จัดจำแนก แยกแยะ
ข้อเท็จจริงสรุปเป็นความรู้หรือหลักการที่จะนำมาใช้ประโยชน์ใน
ชีวิตประจำวัน”(กระทรวงศึกษาธิการ, 2535)

นอกจากนั้นแล้วการมีเหตุผลนั้นยังเป็นหลักสำคัญประการหนึ่งของการปกครองระบอบ
ประชาธิปไตยที่เชื่อว่ามนุษย์เกิดมาพร้อมกับเหตุผลจึงกระทำการต่างๆ อย่างมีเหตุผลดังข้อความเรื่อง
หลักประชาธิปไตยหนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐานหน้าที่พลเมือง วัฒนธรรมและการดำเนินชีวิตในสังคม
และภูมิศาสตร์ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ที่ว่า

“การปกครองระบอบประชาธิปไตยมีกระบวนการตัดสินใจอย่างมี
เหตุผล มีการเคารพฟังความคิดเห็นของผู้อื่นที่มีเหตุผลดีกว่า”
(กระทรวงศึกษาธิการ, 2557)

การมีเหตุผลนั้นเป็นทั้งทักษะและกระบวนการที่เป็นพื้นฐานนำไปประยุกต์ใช้ในการ
ดำเนินชีวิตประจำวัน และยังเป็นหลักการสำคัญประการหนึ่งของประชาธิปไตยที่กระบวนการทุก
อย่างตั้งอยู่พื้นฐานของเหตุผล

2. สิทธิและเสรีภาพ

สิทธิและเสรีภาพนั้นเป็นประโยชน์อันชอบธรรมของมนุษย์ในการตัดสินใจด้วยตนเองที่จะ
สามารถ คิด พุด หรือกระทำใดๆ โดยไม่ใคร่มาบังคับแต่จะต้องอยู่ภายใต้ขอบเขตและความ
เหมาะสมผลการวิเคราะห์จากหลักสูตรการศึกษาระดับประถมศึกษาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2503 -2551และ
หนังสือเรียนสังคมศึกษาตามหลักสูตรสังคมศึกษาตั้งแต่พุทธศักราช 2503 - 2551 นั้นพบหลักสิทธิ
และเสรีภาพปรากฏอยู่ในทุกแหล่งข้อมูล โดยเฉพาะในปัจจุบัน (หลักสูตรและหนังสือเรียนสังคม
ศึกษาตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช 2551) พบว่าให้น้ำหนักหรือ
ความสำคัญกับหลักสิทธิเสรีภาพมากที่สุดเมื่อเทียบกับหลักสูตรอื่นๆ ตั้งแต่อดีตมาหลักสูตรการศึกษา
ให้ความสำคัญกับเรื่องสิทธิเสรีภาพเพราะการรู้จักสิทธิเสรีภาพนั้นเป็นส่วนหนึ่งของประชาธิปไตยดัง
ความมุ่งหมายของหลักสูตรด้านที่เกี่ยวกับหน้าที่พลเมืองของหลักสูตรประโยคประถมศึกษา
พุทธศักราช 2503 ที่ว่า

“ให้รู้จักสิทธิและหน้าที่ของพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย”

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2518)

เพราะการรู้จักสิทธิและเสรีภาพนั้นนอกจากจะเป็นหลักของประชาธิปไตยแล้วยังมีความสำคัญในฐานะเป็นหลักของการอยู่ร่วมกันในสังคม ที่ทุกคนต่างต้องปฏิบัติในขอบเขตของสิทธิและเสรีภาพของตนเองโดยไม่ทำให้อื่นเดือดร้อนตามจุดประสงค์ของกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตของหลักสูตรหลักสูตรประถมศึกษาพุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) ที่ว่า

“เข้าใจหลักของการอยู่ร่วมกันในสังคม โดยตระหนักในหน้าที่

ความรับผิดชอบ ปฏิบัติตนในขอบเขตแห่งสิทธิและเสรีภาพ”

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2535)

ส่วนในหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน 2551 ที่ให้น้ำหนักกับเรื่องสิทธิเสรีภาพมากที่สุด ในทั้ง 3 หลักสูตรนั้น กำหนดให้เรื่องสิทธิ เสรีภาพ นั้นเป็นส่วนหนึ่งของ สารหน้าที่พลเมือง วัฒนธรรม และการดำเนินชีวิตในสังคม นั้นแสดงว่า สิทธิ เสรีภาพ นั้นเป็นหน้าที่ของพลเมืองที่จะช่วยเป็นหลักในการอยู่ร่วมกันกับผู้อื่นและดำเนินชีวิตในสังคมอย่างมีความสุข

3. ความเท่าเทียม

ความเท่าเทียมนั้นเป็นลักษณะของการเสมอภาคกันทางโอกาสของคนในสังคมที่ถือว่าทุกคนมีฐานะความเป็นมนุษย์และเป็นสมาชิกของสังคมเท่าเทียมกัน ผลการวิเคราะห์จากหลักสูตรการศึกษาระดับประถมศึกษาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2503 -2551 และหนังสือเรียนสังคมศึกษาตามหลักสูตรสังคมศึกษาตั้งแต่พุทธศักราช 2503 - 2551 นั้นพบหลักความเท่าเทียมปรากฏอยู่ในทุกแหล่งข้อมูล ถึงแม้ว่าจะเป็นหลักที่พบน้อยที่สุดในแหล่งข้อมูลที่เป็นหลักสูตรทั้ง 3 หลักสูตร แต่ความเสมอภาคนั้นเป็นหลักสำคัญของการปกครองประชาธิปไตย ดังข้อความที่ปรากฏในหนังสือเรียนสังคมศึกษาตามหลักสูตรประโยคประถมศึกษา พุทธศักราช 2503 ที่ว่า

“การปกครองระบอบประชาธิปไตยนั้น บุคคลมีความเสมอภาค

เท่าเทียมกัน หากข้าราชการหรือเจ้าหน้าที่ของรัฐใช้ตำแหน่งหน้าที่

แสวงหาอำนาจและประโยชน์ให้แก่ตนเองโดยไม่ชอบ ย่อมทำให้เกิด

ชนชั้นอภิสิทธิ์” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2521)

นอกจากนั้นแล้วความเสมอภาคและความเท่าเทียมยังเป็นแนวพื้นฐานตามอุดมการณ์ประชาธิปไตยตามที่เชื่อว่ามีมนุษย์เกิดมาพร้อมกับความเท่าเทียมกัน ดังข้อความที่ปรากฏในเนื้อหาของหนังสือเรียนสังคมศึกษาตามหลักสูตรประถมศึกษาพุทธศักราช 2521 ที่ว่า

“ความเสมอภาคคือ ความเท่าเทียมกันในความเป็นมนุษย์ที่ทุก

คนเกิดมาเป็นมนุษย์เหมือนกัน และความเท่าเทียมกันในฐานะที่ทุกคน

ต่างก็เป็นสมาชิกของสังคมเดียวกัน” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2544)

และในหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช 2551 ยังใช้หลักความเท่าเทียมและเสมอภาคนี้เป็นแนวสำหรับการจัดการศึกษา ที่ประชาชนทุกคนจะได้รับโอกาสทางการศึกษาอย่างเสมอภาคเท่าเทียมกัน ดังนั้นความเท่าเทียมและเสมอภาคนั้นจึงมีความสำคัญในฐานะเป็นทั้งแนวคิดพื้นฐาน เป็นหลักการปกครองประชาธิปไตย และ ยังเป็นหลักสำคัญในการจัดการศึกษาของปัจจุบันอีกด้วย

4. ความมีวินัย

ความมีวินัยเป็นลักษณะของความสามารถในการบังคับและควบคุมตนเองให้ประพฤติปฏิบัติหรือแสดงพฤติกรรมที่เหมาะสมภายใต้ข้อตกลงร่วมกันของสังคม ผลการวิเคราะห์จากหลักสูตรการศึกษาระดับประถมศึกษาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2503 – 2551 และหนังสือเรียนสังคมศึกษาตามหลักสูตรสังคมศึกษาตั้งแต่พุทธศักราช 2503 – 2551 นั้นพบหลักความมีวินัยปรากฏอยู่ในทุกแหล่งข้อมูลหลักสูตรประโยคประถมศึกษาพุทธศักราช 2503 มุ่งปลูกฝังให้ผู้เรียนเข้าใจคุณค่าและรักษาวินัยโดยมีความมุ่งหมายที่กำหนดไว้ให้ปฏิบัติตามระเบียบ กฎหมาย ซึ่งการปฏิบัติตามระเบียบ กฎกติกาต่างๆ นี้เป็นลักษณะของการมีระเบียบวินัยที่จะช่วยให้เกิดความเป็นระเบียบเรียบร้อยในสังคม ดังข้อความที่ปรากฏในหนังสือเรียนสังคมศึกษาตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช 2551 ที่ว่า

“ในครอบครัวและโรงเรียนมีคนอยู่ร่วมกันหลายคน และหลายความคิด จำเป็นต้องมีการช่วยเหลือกัน ทำตามข้อตกลงและกติกาที่กำหนดไว้ เพื่อให้เราทำงานและอยู่ร่วมกับสมาชิกในครอบครัวและโรงเรียนได้อย่างมีความสุข” (วิริยะ บุญยะนิวาสน์ และคณะ, 2557)

นอกจากการมีวินัยโดยการปฏิบัติตามกฎ กติกา ระเบียบต่างๆ จะช่วยให้สังคมสงบสุขและเรียบร้อยแล้ว ระเบียบ กติกา หรือกฎหมายนั้น ยังเป็นส่วนหนึ่งของหลักการปกครองประชาธิปไตยตามความหมายของหลักนิติธรรมที่ปรากฏในหนังสือเรียนสังคมศึกษาตามหลักสูตรประถมศึกษาพุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) ที่ว่า

“หลักนิติธรรม คือ การยึดถือกฎหมายเป็นเกณฑ์ เป็นกติกา เป็นข้อตกลงในการอยู่ร่วมกันในสังคม เพื่อความถูกต้อง ยุติธรรม และให้เกิดความสงบเรียบร้อย กฎหมายจะเป็นหลักคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของบุคคล รักษาผลประโยชน์ของส่วนรวม และป้องกันไม่ให้เกิดการละเมิดสิทธิเสรีภาพของผู้อื่น” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2544)

การมีวินัยในตนเองเป็นสิ่งที่ช่วยให้อยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมได้อย่างมีความสุข เพราะในสังคมมีสมาชิกหลากหลาย จึงจำเป็นต้องมีระเบียบที่เป็นแนวทางปฏิบัติให้คนในสังคม ถ้าคนในสังคมมีวินัยเคารพกฎระเบียบและปฏิบัติตามก็ย่อมอยู่กันด้วยความสงบเรียบร้อย

5. ความรับผิดชอบ

ความรับผิดชอบเป็นลักษณะของการเอาใจใส่ต่อการกระทำของตนเอง การปฏิบัติหน้าที่ด้วยความเพียร มีความละเอียดรอบคอบเพื่อให้บรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมาย ทั้งความรับผิดชอบต่อตนเอง ความรับผิดชอบต่อหน้าที่ และรับผิดชอบต่อผลการกระทำของตนเอง ผลการวิเคราะห์จากหลักสูตรการศึกษาระดับประถมศึกษาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2503 – 2551 และหนังสือเรียนสังคมศึกษาตามหลักสูตรสังคมศึกษาตั้งแต่พุทธศักราช 2503 – 2551 นั้นพบหลักความความรับผิดชอบปรากฏอยู่ในทุกแหล่งข้อมูล

หลักความรับผิดชอบเป็นหลักที่พบมากที่สุดเมื่อเทียบกับหลักประชาธิปไตยทั้ง 9 หลัก ในหลักสูตรประโยคประถมศึกษาพุทธศักราช 2503 และหลักสูตรประถมศึกษาพุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) โดยเรื่องที่พบมากที่สุดคือความรับผิดชอบต่อหน้าที่ซึ่งถือเป็นหน้าที่พลเมืองประเภทหนึ่งตามระบอบประชาธิปไตยดังปรากฏในโดยจุดมุ่งหมายของหมวดสังคมศึกษาของหลักสูตรประโยคประถมศึกษาพุทธศักราช 2503 ปรากฏข้อความที่แสดงถึงเรื่องความรับผิดชอบตามหน้าที่พลเมืองที่ว่า

“ให้เด็กรู้จักสิทธิและหน้าที่ตลอดความรับผิดชอบ ซึ่งพลเมืองแต่

ละคนพึงมีต่อสังคมประชาธิปไตย” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2518)

เช่นเดียวกับในจุดมุ่งหมายของหลักสูตรประถมศึกษาพุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) ที่ต้องการมุ่งพัฒนาให้ผู้เรียนปฏิบัติตามหน้าที่ของตนเองในฐานะพลเมืองดีตามระบอบประชาธิปไตย นั้นแสดงว่านอกจากความรับผิดชอบนั้นจะเป็นหน้าที่หนึ่งของพลเมืองแล้วยังเป็นลักษณะหนึ่งพลเมืองดีตามเนื้อหาของหนังสือเรียนสังคมศึกษาตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช 2551 ที่ว่า

“พลเมืองดีตามวิถีประชาธิปไตย คือ ผู้ที่ปฏิบัติตามบทบาท

หน้าที่ของตนเองต่อสังคมและประเทศชาติด้วยความรับผิดชอบ รู้จัก

เคารพสิทธิเสรีภาพของผู้อื่น ปฏิบัติตามกฎหมายระเบียบ ดังนั้นพลเมืองที่ดี

จึงเป็นสมาชิกที่ดีของชุมชน” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2557)

การปฏิบัติตนอย่างมีความรับผิดชอบเป็นลักษณะพลเมืองดีซึ่งไม่จำกัดแค่การปฏิบัติตามหน้าที่พลเมืองมีความรับผิดชอบเท่านั้นในการทำกิจกรรมอื่นก็ต้องมีความรับผิดชอบ ด้วย เช่น รับผิดชอบต่อดูแลตนเองได้ รับผิดชอบต่อผลการกระทำของตนเอง ความรับผิดชอบเหล่านี้ล้วนเป็นหน้าที่ของพลเมืองดีตามระบอบประชาธิปไตย ที่ควรปฏิบัติตามเพื่อความสงบเรียบร้อยของสังคม

6. การมีใจเปิดกว้าง

การมีใจเปิดกว้างเป็นลักษณะของบุคคลที่ไม่ยึดมั่นถือมั่นไม่เอาตนเองเป็นที่ตั้งไม่ถือเอาตนเองเป็นศูนย์กลางและรู้จักที่จะให้ความสำคัญกับบุคคลอื่น ผลการวิเคราะห์จากหลักสูตรการศึกษาระดับ

ระดับประถมศึกษาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2503 – 2551 และหนังสือเรียนสังคมศึกษาตามหลักสูตรสังคมศึกษา ตั้งแต่พุทธศักราช 2503 – 2551 นั้นพบหลักการมีใจเปิดกว้างปรากฏอยู่ในทุกแหล่งข้อมูล โดยหลักการมีใจเปิดกว้างปรากฏเป็นสองอันแรกของผลการวิเคราะห์จากหลักสูตรทั้ง 3 หลักสูตร

การมีใจเปิดกว้างมีความสำคัญสำหรับสังคมที่มีความแตกต่างและความหลากหลายเพราะทำให้อยู่ร่วมกันด้วยความสงบสุขดังข้อความที่ปรากฏในหนังสือเรียนสังคมศึกษาตามหลักสูตร ประโยคประถมศึกษาพุทธศักราช 2503 ที่ว่า

“รักเพื่อนต่างเพศฉันพี่น้อง ความรักกันฉันพี่น้องยอมทำให้ทุกคน

อยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข” (สมาน แสงมลิ และ เบญจา แสงมลิ, 2520)

ความรักความเอื้ออาทรเป็นลักษณะของการมีทัศนคติที่ดีต่อผู้อื่นเป็นจุดเริ่มต้นเปิดใจกว้างเพื่อสร้างมนุษยสัมพันธ์ที่ดีกับผู้อื่นเรียนรู้ถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล เมื่อมีความรู้สึกที่ดีกับผู้อื่นแล้วก็ยอมแสดงพฤติกรรมหรือปฏิบัติต่อผู้อื่นด้วยความเหมาะสมดังความมุ่งหมายของหลักสูตรที่ต้องการให้ผู้เรียนมีความเข้าใจ เห็นอกเห็นใจ ไม่ดูถูกเหยียดหยามผู้อื่น นอกจากการเปิดใจกว้างจะเป็นพื้นฐานไปสู่การยอมรับเข้าใจความแตกต่างและปฏิบัติต่อผู้อื่นอย่างเหมาะสมแล้วยังมีส่วนช่วยให้รู้เท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลงโดยใน หลักสูตรประถมศึกษาพุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) ที่ว่า

“โดยให้ผู้เรียนมีทักษะและความรู้พื้นฐานอันจำเป็นต่อการ

ดำรงชีวิต และทันต่อการเปลี่ยนแปลง” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2535)

ในปัจจุบันเองก็ยังให้ความสำคัญกับเรื่องการรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลง โดยการพัฒนาหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช 2551 มีจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 (พ.ศ. 2550 - 2554) ที่มีเรื่องการพัฒนาคุณภาพของคนในสังคมไทยให้มีความรอบรู้อย่างเท่ากันและสามารถก้าวทันการเปลี่ยนแปลงเป็นหนึ่งในจุดเน้นสำคัญ ดังนั้นพัฒนาเด็กและเยาวชนให้เป็นผู้พัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่องโดยปรากฏข้อความที่ว่า

“เพื่อพัฒนาเด็กและเยาวชนไทยทุกคนในระดับการศึกษาขั้น

พื้นฐานให้มีคุณภาพด้านความรู้ และทักษะที่จำเป็นสำหรับการ

ดำรงชีวิตในสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงและแสวงหาความรู้เพื่อพัฒนา

ตนเองอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2552)

การมีใจเปิดกว้างเป็นพื้นฐานนำไปสู่การยอมรับและเคารพในความแตกต่างระหว่างบุคคล และปฏิบัติตนต่อผู้อื่นอย่างเหมาะสม และการมีใจเปิดกว้างนั้นยังนำไปสู่การพัฒนาตนเองให้เปิดใจยอมรับสิ่งใหม่ รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงและนำไปสู่การเรียนรู้และพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง

7. การเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม

การเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมเป็นลักษณะของบุคคลที่ไม่เห็นแก่ตนเองไม่กระทำการใดที่ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน ยึดถือเอาประโยชน์ของส่วนรวมเป็นที่ตั้ง ผลการวิเคราะห์จากหลักสูตรการศึกษาระดับประถมศึกษาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2503 -2551 และหนังสือเรียนสังคมศึกษาตามหลักสูตรสังคมศึกษาตั้งแต่พุทธศักราช 2503 - 2551 นั้นพบหลักการเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมปรากฏอยู่ในทุกแหล่งข้อมูล โดยทั้งหลักสูตรและหนังสือเรียนสังคมศึกษาตามหลักสูตรประโยคประถมศึกษาพุทธศักราช 2503 นั้นให้น้ำหนักกับหลักการเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมมากที่สุดในทุก 3 หลักสูตร ในหลักสูตรประโยคประถมศึกษาพุทธศักราช 2503 ได้กำหนดความมุ่งหมายของหลักสูตรเกี่ยวกับด้านมนุษยสัมพันธ์ที่ว่า

“ให้เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมยิ่งกว่าประโยชน์ส่วนตัว และรู้จัก

เสียสละเพื่อประโยชน์ส่วนรวม” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2518)

แสดงว่าการเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมนั้นมีความสำคัญในฐานะช่วยสร้างมนุษยสัมพันธ์ที่ดีในการอยู่ร่วมกับผู้อื่น นอกจากนั้นแล้วการเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมยังก่อให้เกิดประโยชน์คือช่วยลดความเห็นแก่ตนเอง และให้เห็นคุณค่าในตนเองดังเนื้อหาที่ปรากฏในหนังสือเรียนสังคมศึกษาตามหลักสูตรประถมศึกษาพุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) ที่ว่า

“การมีใจโอบอ้อมอารี รู้จักช่วยเหลือ ไม่เห็นแก่ตัว และเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แก่คนในครอบครัวและเพื่อนๆ จะทำให้นักเรียนรู้สึกว่าคุณค่าของตนเองมีประโยชน์ ทำให้มีความสุขและเป็นที่ยกย่องของคน”

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2544)

การมีจิตสาธารณะที่เป็นลักษณะหนึ่งของการเห็นแก่ประโยชน์ของส่วนรวมนั้นยังเป็นพื้นฐานการพัฒนาหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช 2551 ตามแนวทางการพัฒนาคนของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 (พ.ศ. 2550 - 2554) และในหลักสูตรฉบับนี้เองยังมีความต้องการให้ผู้เรียนเป็นผู้มีจิตสาธารณะดังเช่นข้อความที่ว่า

“มีจิตสำนึกในการอนุรักษ์วัฒนธรรมและภูมิปัญญาไทย อนุรักษ์และพัฒนาสิ่งแวดล้อม มีจิตสาธารณะที่มุ่งทำประโยชน์และสร้างสิ่งดีงามในสังคม” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2552)

การเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมจะช่วยลดอัตตา หรือความเห็นแก่ตัว ช่วยสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับผู้อื่นและทำให้อยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างสงบสุข และนอกจากนั้นยังทำให้เกิดความภาคภูมิใจและเห็นคุณค่าในตนเองอีกด้วย

8. การมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วมเป็นลักษณะที่บุคคลเข้ามามีส่วนร่วม เข้ามาช่วยเหลือ สนับสนุนในการกระทำหรือกิจกรรมต่างๆ ที่เป็นเรื่องเกี่ยวข้องกับความต้องการของสังคม ผลการวิเคราะห์จากหลักสูตรการศึกษาระดับประถมศึกษาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2503 –2551 และหนังสือเรียนสังคมศึกษาตามหลักสูตรสังคมศึกษาตั้งแต่พุทธศักราช 2503 – 2551 นั้นพบหลักการมีส่วนร่วมปรากฏอยู่ในทุกแหล่งข้อมูล โดยในหลักสูตรและหนังสือเรียนสังคมศึกษาตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช 2551 ให้น้ำหนักกับหลักการมีส่วนร่วมมากที่สุดเมื่อเทียบกับหลักสูตรอื่นๆ หลักการมีส่วนร่วมนั้นมีความสำคัญเป็นหลักการของการปกครองระบอบประชาธิปไตยโดยมีรัฐธรรมนูญซึ่งเป็นกฎหมายสูงสุดของประเทศรับรองถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ ตามเนื้อหาที่ปรากฏในหนังสือเรียนสังคมศึกษาตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาพุทธศักราช 2551 ที่ว่า

“รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย กำหนดไว้อย่างชัดเจนว่า อำนาจอธิปไตยเป็นของปวงชนชาวไทย กำหนดให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการปกครอง เปิดโอกาสให้ประชาชนตรวจสอบการใช้อำนาจของรัฐ เพื่อคอยควบคุมดูแลให้การบริหารประเทศเป็นไปด้วยความโปร่งใส”
(เยวลักษณะ อักษร และคณะ, 2557)

นอกจากนั้นแล้วการมีส่วนร่วมยังถือเป็นลักษณะหนึ่งพลเมืองดีที่ต้องมีส่วนร่วม คอยสอดส่องดูแลสังคมไม่จำกัดแต่ทางด้านการเมืองเท่านั้น รวมถึงความสงบเรียบร้อยและปัญหาของชุมชนที่ตนอาศัยอยู่ถึงความมุ่งหมายของการสอนสังคมศึกษาของหลักสูตรประโยคประถมศึกษาพุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ.2533) ที่ว่า

“ที่สำคัญที่สุดคือให้เด็กรู้จักตื่นตัวกับปัญหาของสังคมและกระทำกรอย่างใดอย่างหนึ่ง เพื่อช่วยแก้ไขปัญหานั้น”
(กระทรวงศึกษาธิการ, 2518)

การร่วมแก้ไขปัญหาสังคมเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับสมาชิกที่อาศัยอยู่ในสังคม เพราะถ้าสังคมมีปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อสมาชิกในชุมชน ดังนั้นแล้วการมีส่วนร่วมจึงมีความสำคัญทั้งการมีส่วนร่วมทางการเมืองที่เป็นสิ่งที่รัฐธรรมนูญกำหนดไว้ และการมีส่วนร่วมทางสังคมที่จะช่วยพัฒนาและแก้ไขปัญหาท้องถิ่นของตนเอง

9. การแก้ไขปัญหาโดยสันติวิธี

การแก้ไขปัญหาโดยสันติวิธีเป็นการเผชิญหน้ากับปัญหาหรือสถานการณ์ความขัดแย้งโดยหลีกเลี่ยงการตอบโต้และการใช้ความรุนแรง ผลการวิเคราะห์จากหลักสูตรการศึกษาระดับประถมศึกษาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2503 –2551 และหนังสือเรียนสังคมศึกษาตามหลักสูตรสังคมศึกษาตั้งแต่พุทธศักราช 2503 – 2551 นั้นพบหลักการแก้ไขปัญหาโดยสันติวิธีปรากฏอยู่ในทุกแหล่งข้อมูล

ถึงแม้ว่าหลักการแก้ไขปัญหาโดยสันติวิธีนั้นพบเป็น 3 อันดับสุดท้ายในทุกแหล่งข้อมูล แต่ก็ยังเป็นพื้นฐานสำคัญในการพัฒนาหลักสูตรแกนกลางการศึกษาพหุศักราช 2551 จากนโยบายของกระทรวงศึกษาธิการในการพัฒนาเยาวชนของชาติเข้าสู่โลกยุคทศวรรษที่ 21 เกี่ยวกับความสามารถในการอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมโลกได้อย่างสันติ การแก้ไขปัญหาโดยสันติวิธีนั้นยังเป็นทักษะชีวิตที่สำคัญที่ช่วยส่งเสริมความสัมพันธ์อันดีระหว่างบุคคลอีกด้วยดังคำอธิบายถึงความสามารถในการใช้ทักษะชีวิตของหลักสูตรแกนกลางการศึกษาพหุศักราช 2551 ที่ว่า

“เป็นความสามารถในการนำกระบวนการต่างๆ ไปใช้ในการอยู่ร่วมกันในสังคมด้วยการสร้างเสริมความสัมพันธ์อันดีระหว่างบุคคล การจัดการปัญหาและความขัดแย้งต่างๆ อย่างเหมาะสม”
(กระทรวงศึกษาธิการ, 2552)

การแก้ไขปัญหาโดยสันติวิธีนั้นเป็นทักษะชีวิตที่สำคัญประการหนึ่งที่ช่วยลดความขัดแย้งและความรุนแรงของปัญหา และยังเป็นความสามารถในการสื่อสารที่ต้องพัฒนาให้เกิดแก่ผู้เรียนตามสมรรถนะสำคัญของผู้เรียนที่หลักสูตรกำหนดไว้ว่า

“เป็นความสามารถในการรับส่งสาร ถ่ายทอดทัศนคติของตนเอง เพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารอันจะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาของตนเองและสังคม รวมทั้งการเจรจาต่อรองเพื่อขจัดและลดปัญหาความขัดแย้งต่างๆ” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2552)

นอกจากนั้นแล้วการอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างสันติได้นั้นต้องอาศัยความสามัคคี เพื่อช่วยให้เกิดความเห็นพ้องกันเกี่ยวกับความรู้สึกถึงการเป็นพวกเดียวกัน โดยในหลักสูตรประโยคประถมศึกษา พหุศักราช 2503 และในหลักสูตรประถมศึกษาพหุศักราช 2521 ยังได้ให้ความสำคัญกับความสามัคคีโดยกำหนดเป็นจุดหมายเกี่ยวกับความสามัคคีในการทำงานร่วมกับผู้อื่น และความสามัคคีกันของคนในชาติที่ทำให้ชาติพัฒนาได้ ดังนั้นแล้วการแก้ไขปัญหาโดยสันติวิธีจึงมีความสำคัญในฐานะเป็นทักษะชีวิตและเป็นความสามารถด้านการสื่อสารที่จะช่วยให้อยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมได้อย่างสันติและยังก่อให้เกิดความสามัคคีกลมเกลียวกันอีกด้วย

จึงสามารถสรุปได้ว่ากรอบแนวคิดเกี่ยวกับเนื้อหาประชาธิปไตยในกลุ่มสาระสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมในระดับประถมศึกษาชั้นนั้นควรประกอบไปด้วยเรื่องที่เป็นแนวคิดอุดมการณ์พื้นฐานของประชาธิปไตย หลักการปกครองประชาธิปไตย และวิถีชีวิตประชาธิปไตย โดยประกอบไปด้วยเรื่องเหตุผล สิทธิเสรีภาพ และความเท่าเทียม และเรื่องที่เป็นคุณลักษณะหรือวิถีชีวิตแบบประชาธิปไตยได้แก่เรื่อง ความมีวินัย ความรับผิดชอบ การมีใจเปิดกว้าง การเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม การมีส่วนร่วม การแก้ไขปัญหาโดยสันติวิธี ที่เป็นลักษณะของคุณลักษณะของบุคคลและวิถี

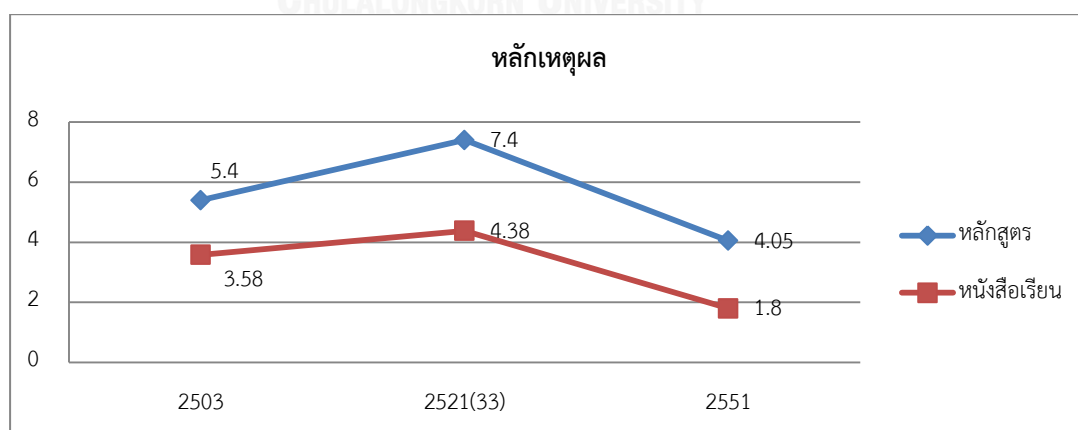
ชีวิตแบบประชาธิปไตยที่จะช่วยให้ผู้เรียนได้พัฒนาคุณลักษณะของตนเองให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมประชาธิปไตยได้อย่างมีความสุข

ข้อสังเกตที่ได้จากการวิเคราะห์

การวิเคราะห์เนื้อหาเรื่องประชาธิปไตยในกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม ครั้งนี้ นอกจากจะได้ผลการวิเคราะห์ดังที่นำเสนอไปในผลการวิจัยตอนที่ 1-3 แล้ว ยังพบข้อสังเกตที่ได้ระหว่างการวิเคราะห์เนื้อหาเรื่องประชาธิปไตยทั้งหลักสูตรการศึกษาระดับประถมศึกษา ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2503 -2551 และหนังสือเรียนสังคมศึกษาระดับชั้นประถมศึกษาจำแนกตามหลักสูตร ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2503 - 2551 นำเสนอได้ดังรายละเอียดต่อไปนี้

การวิเคราะห์เนื้อหาเรื่องประชาธิปไตยในหลักสูตรการศึกษาระดับประถมศึกษาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2503 -2551 และหนังสือเรียนสังคมศึกษา ระดับชั้นประถมศึกษาจำแนกตามหลักสูตรตั้งแต่ปี พ.ศ. 2503 - 2551 ถึงแม้จะพบหลักประชาธิปไตยทั้ง 9 หลักการได้แก่ หลักเหตุผล หลักสิทธิเสรีภาพ หลักความเท่าเทียม หลักความมีวินัย หลักความรับผิดชอบ หลักการมีใจเปิดกว้าง หลักการเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม หลักการมีส่วนร่วม และหลักการแก้ไขปัญหาโดยสันติวิธี แต่ทั้ง 9 หลักนั้นมีความแตกต่างกัน โดยในแต่ละหลักสูตรก็ให้ความสำคัญและให้น้ำหนักกับหลักประชาธิปไตยต่างๆ แตกต่างกันไปอีกพออธิบายได้ดังต่อไปนี้

แผนภาพที่ 8 หลักเหตุผลที่ปรากฏในหลักสูตรการศึกษาระดับประถมศึกษาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2503 - 2551 และหนังสือเรียนสังคมศึกษาระดับชั้นประถมศึกษาจำแนกตามหลักสูตรตั้งแต่ปี พ.ศ. 2503 - 2551

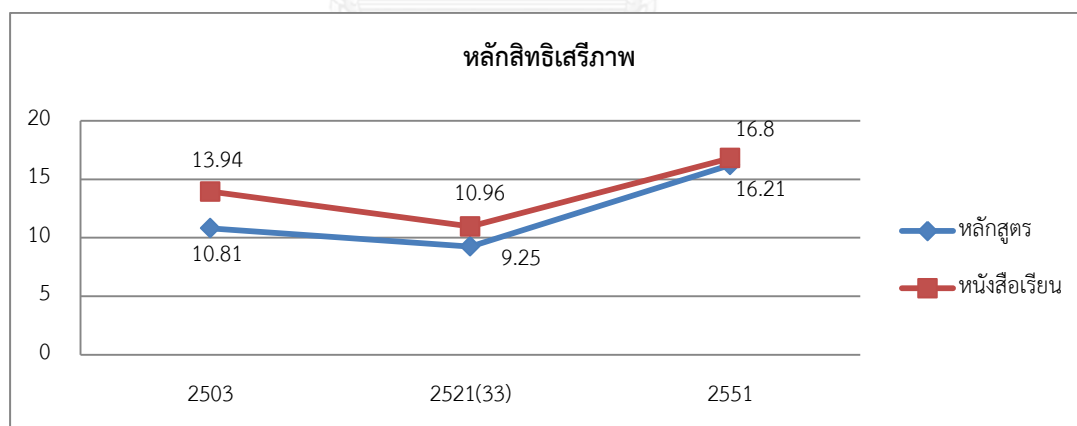
การวิเคราะห์เนื้อหาเรื่องประชาธิปไตยครั้งนี้พบหลักเหตุผลอยู่ในแต่ละแหล่งข้อมูลอยู่ระหว่างร้อยละ 1.80-7.40 โดยที่ในช่วง พ.ศ. 2521 นั้นเป็นช่วงที่พบหลักเหตุผลมากที่สุดเมื่อเทียบ

กับช่วงเวลาอื่นๆ ทั้งในหลักสูตรการศึกษาและในหนังสือเรียนสังคมศึกษา ส่วนใน พ.ศ.2551 เป็นต้นมานั้นพบหลักเหตุผลน้อยที่สุด แสดงว่าเมื่อเปรียบเทียบกันแล้วในหลักสูตรประถมศึกษาพุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) ให้ความสำคัญหรือให้น้ำหนักกับเรื่องเหตุผลมากที่สุดจากทั้ง 3 หลักสูตร

นอกจากนั้นแล้วแผนภาพข้างต้นยังแสดงถึงหลักเหตุผลที่พบทั้งในหลักสูตรและหนังสือเรียนที่พบใกล้เคียงกันโดยในหลักสูตรประโยคประถมศึกษาพุทธศักราช 2503 ทั้งตอนต้นและตอนปลายพบหลักเหตุผลพบร้อยละ 5.40 ใกล้เคียงกันกับที่พบในหนังสือเรียนร้อยละ 3.58 โดยพบทั้งเรื่องเหตุผลสำคัญกว่าอารมณ์ และเรื่องการคิดอย่างมีวิจารณญาณ เหมือนกัน ส่วนหลักเหตุผลที่พบในหลักสูตรประถมศึกษาพุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) ที่พบร้อยละ 7.40 ก็ใกล้เคียงกับในหนังสือเรียนที่พบร้อยละ 4.38 โดยในทั้งสองแหล่งข้อมูลพบเรื่องการคิดอย่างมีวิจารณญาณมากที่สุดเหมือนกัน เช่นเดียวกับในหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช 2551 พบหลักเหตุผลร้อยละ 5.80 ใกล้เคียงกับที่พบในหนังสือเรียนร้อยละ 4.05 ซึ่งพบเรื่องการแสดงความคิดเห็นและตัดสินใจอย่างมีเหตุผล และ เรื่องการคิดอย่างมีวิจารณญาณ

แผนภาพที่ 9 หลักสถิติเสรีภาพที่ปรากฏในหลักสูตรการศึกษาระดับประถมศึกษาตั้งแต่ปี พ.ศ.

2503 -2551 และหนังสือเรียนสังคมศึกษาระดับชั้นประถมศึกษาจำแนกตามหลักสูตรตั้งแต่ปี พ.ศ. 2503 – 2551

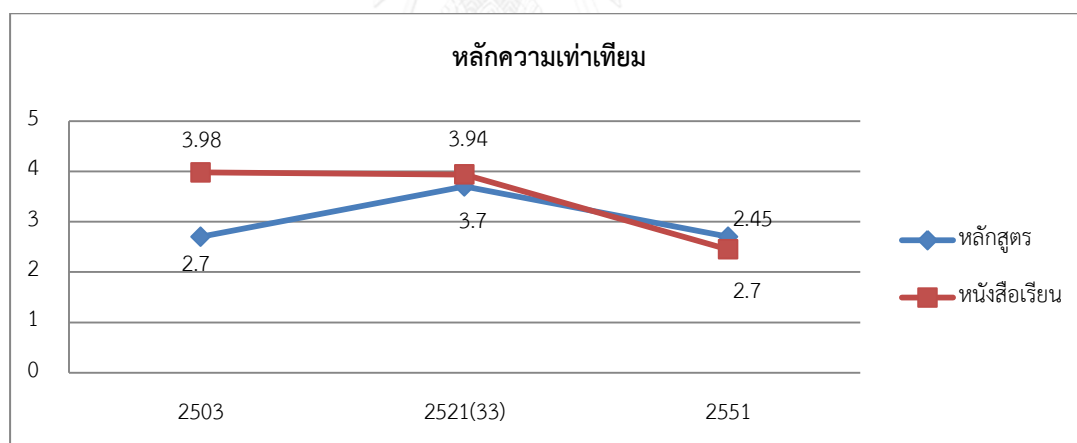
การวิเคราะห์เนื้อหาเรื่องประชาธิปไตยครั้งนี้นั้นพบหลักสถิติเสรีภาพอยู่ในแต่ละแหล่งข้อมูลอยู่ระหว่างร้อยละ 9.25-16.18 โดยในตั้งแต่ พ.ศ. 2551 เป็นช่วงที่พบหลักสถิติและเสรีภาพมากที่สุดเมื่อเทียบกับช่วงเวลาอื่นๆ ทั้งในหลักสูตรการศึกษาและในหนังสือเรียนสังคมศึกษาและใน พ.ศ.2521 นั้นเป็นช่วงเวลาที่พบหลักสถิติเสรีภาพนี้น้อยที่สุด แสดงว่าเมื่อเปรียบเทียบกันแล้วในหลักสูตร

แกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช 2551 ให้ความสำคัญหรือให้น้ำหนักกับเรื่องสิทธิเสรีภาพมากที่สุดจากทั้ง 3 หลักสูตร

นอกจากนั้นแล้วแผนภาพข้างต้นยังแสดงถึงหลักสิทธิเสรีภาพที่พบทั้งในหลักสูตรและหนังสือเรียนที่พบใกล้เคียงกันโดยในหลักสูตรประโยคประถมศึกษาพุทธศักราช 2503 ทั้งตอนต้นและตอนปลายพบหลักสิทธิและเสรีภาพร้อยละ 10.81 ใกล้เคียงกันกับในหนังสือเรียน ที่พบร้อยละ 13.94 โดย พบเรื่องการเรียนรู้จักสิทธิของตนเอง เรื่องการไม่ละเมิดสิทธิของผู้อื่น และเรื่องความมีอิสระเพิ่มขึ้นมา ส่วนหลักสิทธิเสรีภาพที่พบในหลักสูตรประถมศึกษาพุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) คิดเป็นร้อยละ 9.52 ซึ่งก็ใกล้เคียงกับในหนังสือเรียนที่พบร้อยละ 10.96 เช่นเดียวกับในหลักสิทธิและเสรีภาพในการวิเคราะห์หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช 2551 พบร้อยละ 16.21 ใกล้เคียงกับในหนังสือเรียนที่พบร้อยละ 16.80 โดยพบเรื่องการเรียนรู้จักสิทธิของตนเองมากที่สุดเหมือนกันทั้งสองแหล่งข้อมูล

แผนภาพที่ 10 หลักความเท่าเทียมที่ปรากฏในหลักสูตรการศึกษาระดับประถมศึกษาตั้งแต่ปี พ.ศ.

2503 -2551 และหนังสือเรียนสังคมศึกษาระดับชั้นประถมศึกษาจำแนกตามหลักสูตรตั้งแต่ปี พ.ศ. 2503 – 2551

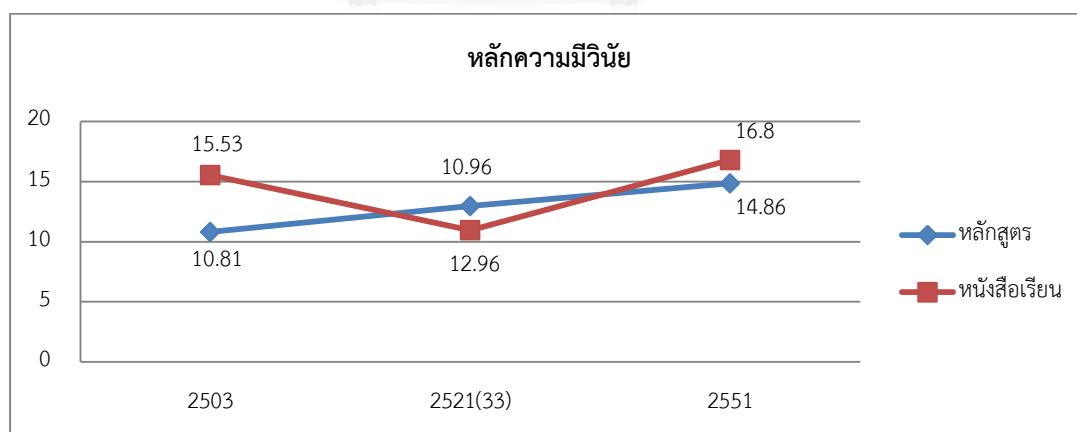

การวิเคราะห์เนื้อหาเรื่องประชาธิปไตยครั้งนี้พบหลักความเท่าเทียมอยู่ในแต่ละแหล่งข้อมูลอยู่ระหว่างร้อยละ 2.70-3.98 โดยที่ในแหล่งข้อมูลที่เป็นหลักสูตรนั้นช่วง พ.ศ. 2521 เป็นช่วงที่พบหลักความเท่าเทียมมากที่สุดเมื่อเทียบกับหลักสูตรอื่น แต่ในแหล่งข้อมูลที่เป็นหนังสือเรียนกลับพบว่าใน พ.ศ. 2503 พบหลักความเท่าเทียมมากที่สุด เมื่อพิจารณารายละเอียดพบว่าในหลักสูตรประถมศึกษาพุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) นั้นถึงแม้จะพบหลักความเท่าเทียมน้อยกว่าแต่ก็ไม่ได้แตกต่างกันมากกับหลักความเท่าเทียมในหลักสูตรประโยคประถมศึกษาพุทธศักราช 2503 ทั้งตอนต้นและตอนปลาย โดยพบทั้งเรื่องการเรียนรู้จักสิทธิและ เรื่องการวางตน

เป็นกลางและไม่มีอคติ เหมือนกัน ส่วนตั้งแต่ พ.ศ. 2551 เป็นต้นมาเป็นช่วงที่พบหลักความเท่าเทียม น้อยที่สุดทั้งในหลักสูตรและหนังสือเรียน แสดงว่าเมื่อเปรียบเทียบกันแล้วในหลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) ให้ความสำคัญหรือให้น้ำหนักกับเรื่องความเท่าเทียม มากที่สุดจากทั้ง 3 หลักสูตร

นอกจากนั้นแล้วแผนภาพข้างต้นยังแสดงถึงหลักความเท่าเทียมที่พบทั้งในหลักสูตรและ หนังสือเรียนที่พบใกล้เคียงกันโดยในหลักสูตรประโยคประถมศึกษาพุทธศักราช 2503 ทั้งตอนต้นและ ตอนปลายพบหลักความเท่าเทียมร้อยละ 2.70 ใกล้เคียงกับในหนังสือเรียนที่พบพบร้อยละ 3.98 โดย ในหลักสูตรพบเพียงเรื่องการไม่เลือกปฏิบัติ แต่ในหนังสือเรียนนั้นพบทั้งเรื่องการไม่เลือกปฏิบัติ และ เรื่องการวางตนเป็นกลางและไม่มีอคติจึงทำให้ในหนังสือเรียนพบหลักความเท่าเทียมมากกว่า ส่วน หลักความเท่าเทียมที่พบในหลักสูตรประถมศึกษาพุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) คิด เป็นร้อยละ 3.70 ใกล้เคียงกันกับที่พบในหนังสือเรียนร้อยละ 3.94 เช่นเดียวกันกับหลักความเท่า เทียมที่พบในหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช 2551 ร้อยละ 2.70 ก็ใกล้เคียงกัน กับที่พบในหนังสือเรียนที่พบร้อยละ 2.45 โดยพบเรื่องการวางตนเป็นกลางและไม่มีอคติ และ เรื่อง การไม่เลือกปฏิบัติเท่าๆ กัน

แผนภาพที่ 11 หลักความมีวินัยที่ปรากฏในหลักสูตรการศึกษาระดับประถมศึกษาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2503 -2551 และหนังสือเรียนสังคมศึกษาระดับชั้นประถมศึกษาจำแนกตามหลักสูตรตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2503 – 2551

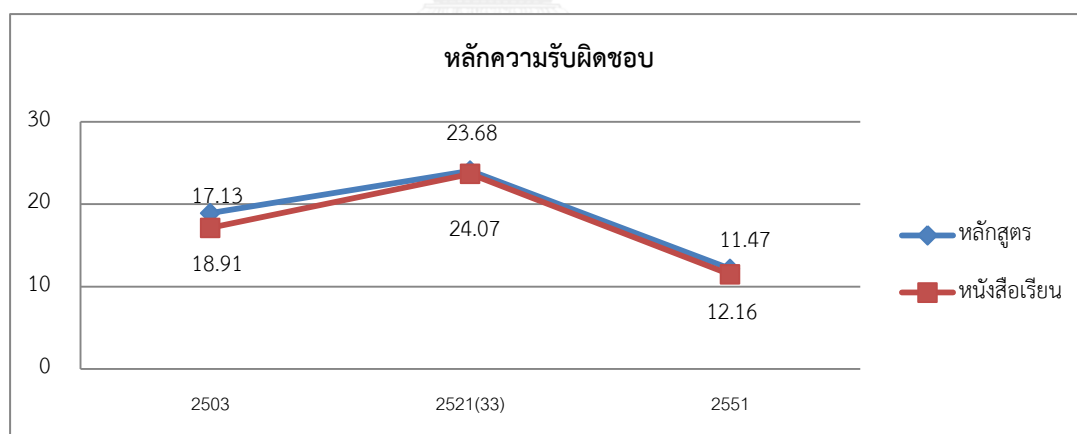

การวิเคราะห์เนื้อหาเรื่องประชาธิปไตยครั้งนี้นั้นพบหลักความมีวินัยอยู่ในแต่ละแหล่งข้อมูล อยู่ระหว่างร้อยละ 10.81-16.80 โดยตั้งแต่ปี พ.ศ. 2551 เป็นต้นมาเป็นช่วงที่พบหลักความมีวินัยมาก ที่สุดเมื่อเทียบกับช่วงเวลาอื่นๆ ทั้งในหลักสูตรและหนังสือเรียน และในช่วง พ.ศ. 2503 พบหลักความ มีวินัยน้อยที่สุดในหลักสูตรส่วนในช่วง พ.ศ. 2521 พบหลักความมีวินัยน้อยที่สุดในหนังสือเรียน

แสดงว่าเมื่อเปรียบเทียบกันแล้วในหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช 2551 ให้ความสำคัญหรือให้น้ำหนักกับเรื่องความมีวินัยมากที่สุดจากทั้ง 3 หลักสูตร

นอกจากนั้นแล้วแผนภาพข้างต้นยังแสดงถึงหลักความมีวินัยที่พบทั้งในหลักสูตรและหนังสือเรียนที่พบใกล้เคียงกันโดยในหลักสูตรประโยคประถมศึกษาพุทธศักราช 2503 พบหลักความมีวินัย ร้อยละ 10.81 แตกต่างกันเล็กน้อยกับในหนังสือเรียนพบร้อยละ 15.53 ในหลักสูตรพบเรื่องการเคารพกติกาและเรื่องการไม่ละเมิดกติกาเท่ากัน ในหนังสือเรียนพบแนวทางให้เคารพและปฏิบัติตามกฎกติกาเพิ่มขึ้นมา ส่วนหลักความมีวินัยที่พบในการวิเคราะห์หลักสูตรประถมศึกษาพุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) คิดเป็นร้อยละ 12.96 ใกล้เคียงกับที่พบในหนังสือเรียนร้อยละ 10.96 โดยเรื่องที่พบเรื่องการเคารพกฎกติกา มากกว่าการไม่ละเมิดกฎกติกาเหมือนกันทั้ง 2 แหล่งข้อมูล เช่นเดียวกับหลักความมีวินัยในหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช 2551 ที่พบร้อยละ 14.86 ก็ใกล้เคียงกันกับที่พบในหนังสือเรียนสังคม ร้อยละ 13.11 และพบเรื่องการเคารพกฎกติกา มากกว่าการไม่ละเมิดกฎกติกาเหมือนกันในทั้งสองแหล่งข้อมูลอีกด้วย

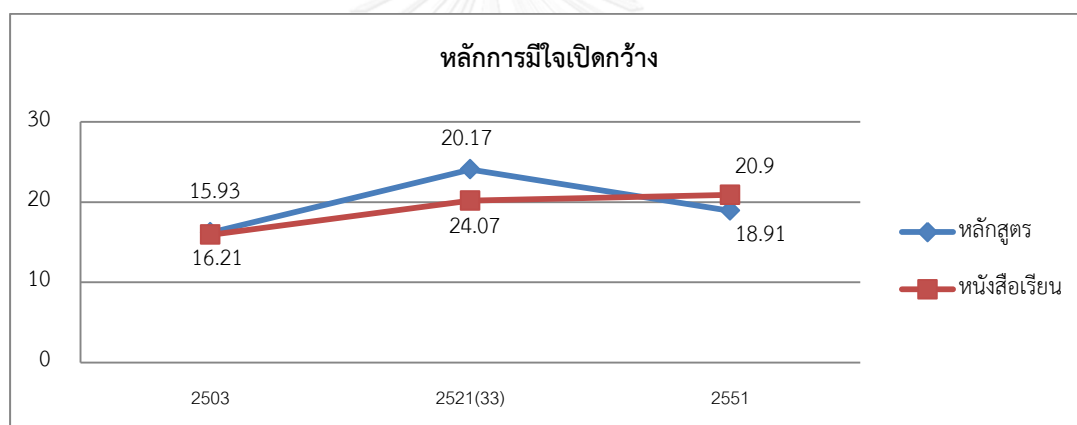
แผนภาพที่ 12 หลักความรับผิดชอบที่ปรากฏในหลักสูตรการศึกษาระดับประถมศึกษาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2503 -2551 และหนังสือเรียนสังคมศึกษาระดับชั้นประถมศึกษาจำแนกตามหลักสูตร ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2503 – 2551

การวิเคราะห์เนื้อหาเรื่องประชาธิปไตยครั้งนี้พบหลักความรับผิดชอบอยู่ในแต่ละแหล่งข้อมูลอยู่ระหว่างร้อยละ 12.16-23.68 โดยเมื่อเปรียบเทียบทั้ง 3 หลักสูตรแล้วในช่วง พ.ศ. 2521 เป็นช่วงที่พบหลักความรับผิดชอบมากที่สุดในทั้งหลักสูตรและหนังสือเรียน ส่วนในช่วง พ.ศ. 2551 พบหลักความรับผิดชอบน้อยที่สุดเมื่อเทียบกับช่วงเวลาอื่นๆ แสดงว่าเมื่อเปรียบเทียบกันแล้วในหลักสูตรประถมศึกษาพุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) ให้ความสำคัญหรือให้น้ำหนักกับเรื่องความรับผิดชอบมากที่สุดจากทั้ง 3 หลักสูตร

นอกจากนั้นแล้วแผนภาพข้างต้นยังแสดงถึงหลักความรับผิดชอบที่พบทั้งในหลักสูตรและหนังสือเรียนที่พบใกล้เคียงกัน โดยในหลักสูตรประโยคประถมศึกษาพุทธศักราช 2503 ทั้งตอนต้นและตอนปลายพบหลักความรับผิดชอบร้อยละ 18.91ใกล้เคียงกับที่พบในหนังสือเรียนร้อยละ 17.13 และพบเรื่องความรับผิดชอบหน้าต่อหน้าที่มากที่สุดทั้งสองแหล่งข้อมูล ส่วนหลักสูตรประถมศึกษาพุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) พบหลักความรับผิดชอบ ร้อยละ 24.07 ซึ่งก็ใกล้เคียงกับที่พบในหนังสือเรียน เช่นเดียวกันกับหลักความรับผิดชอบในหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช 2551 ที่พบร้อยละ 12.16 ก็ใกล้เคียงกับที่พบในหนังสือเรียน ร้อยละ 11.47 โดยพบเรื่องความรับผิดชอบต่อหน้าที่ของตนเองมากที่สุดเหมือนกันทั้งสองแหล่งข้อมูลเช่นเดียวกัน

แผนภาพที่ 13 หลักการมีใจเปิดกว้างที่ปรากฏในหลักสูตรการศึกษาระดับประถมศึกษาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2503 -2551 และหนังสือเรียนสังคมศึกษาระดับชั้นประถมศึกษาจำแนกตามหลักสูตรตั้งแต่ปี พ.ศ. 2503 – 2551

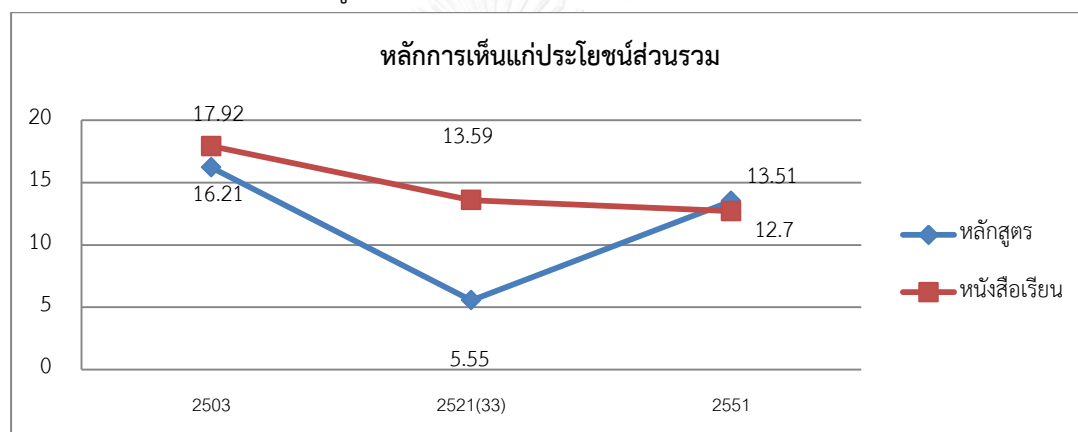

การวิเคราะห์เนื้อหาเรื่องประชาธิปไตยครั้งนี้พบหลักการมีใจเปิดกว้างอยู่ในแต่ละแหล่งข้อมูลอยู่ระหว่างร้อยละ 15.39-20.17 โดยในช่วง พ.ศ. 2521 พบหลักการมีใจเปิดกว้างมากที่สุดเมื่อเทียบกับหลักสูตรในช่วงเวลาอื่น ส่วนใน พ.ศ. 2551 นั้นพบหลักการมีใจเปิดกว้างมากที่สุดเมื่อเทียบกับหนังสือเรียนในช่วงเวลาอื่นๆ สำหรับในช่วง พ.ศ. 2503 เป็นช่วงที่พบหลักการมีใจเปิดกว้างน้อยที่สุดในหลักสูตรและหนังสือเรียน แสดงว่าเมื่อเปรียบเทียบกันแล้วในหลักสูตรประถมศึกษาพุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) ให้ความสำคัญหรือให้น้ำหนักกับเรื่องความรับผิดชอบมากที่สุดจากทั้ง 3 หลักสูตร

นอกจากนั้นแล้วแผนภาพข้างต้นยังแสดงถึงหลักการมีใจเปิดกว้างที่พบทั้งในหลักสูตรและหนังสือเรียนที่พบใกล้เคียงกันโดยในหลักสูตรประโยคประถมศึกษาพุทธศักราช 2503 ทั้งตอนต้นและตอนปลายพบหลักการมีใจเปิดกว้างร้อยละ 16.21 ใกล้เคียงกับที่พบในหนังสือเรียนที่พบร้อยละ 15.93 ในหลักสูตรพบเรื่องการเคารพความเห็นและการตัดสินใจของผู้อื่น และเรื่องการยอมรับและ

เข้าใจความแตกต่างของบุคคลมากที่สุดเท่ากันแต่ในหนังสือเรียนพบเรื่องการยอมรับสิ่งใหม่ที่แตกต่างไปจากเดิมมากที่สุด ส่วนในหลักสูตรประถมศึกษาพุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) พบหลักการมีใจเปิดกว้างร้อยละ 24.07 ใกล้เคียงกับในหนังสือเรียนที่พบร้อยละ 20.17 เช่นเดียวกับหลักการมีใจเปิดกว้างในหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช 2551 ที่พบร้อยละ 20.29 ก็ใกล้เคียงกับในหนังสือเรียน ที่พบร้อยละ 18.91 โดยเรื่องการยอมรับและเข้าใจความแตกต่างของบุคคลนั้นเป็นเรื่องที่พบมากที่สุดในการวิเคราะห์ทั้งสองแหล่งข้อมูล

แผนภาพที่ 14 หลักการเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมที่ปรากฏในหลักสูตรการศึกษาระดับประถมศึกษาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2503 -2551 และหนังสือเรียนสังคมศึกษาระดับชั้นประถมศึกษาจำแนกตามหลักสูตรตั้งแต่ปี พ.ศ. 2503 – 2551

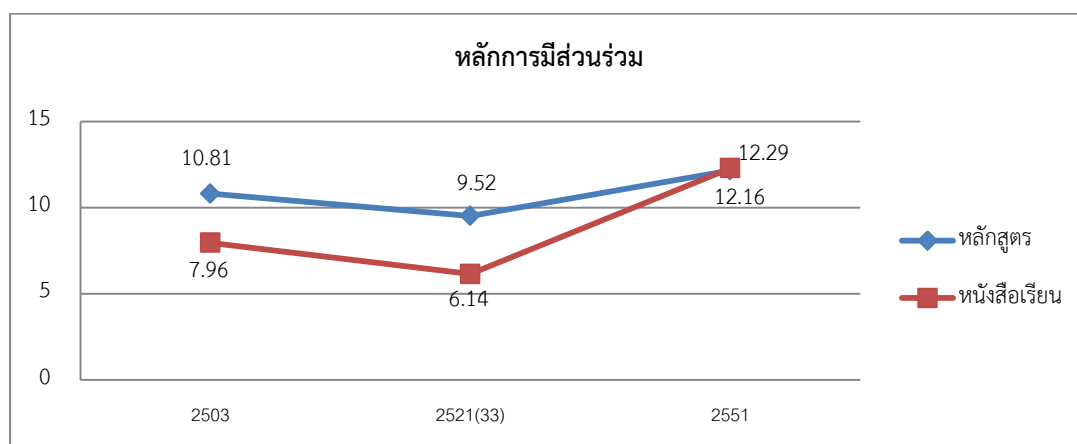
การวิเคราะห์เนื้อหาเรื่องประชาธิปไตยครั้งนี้พบหลักการเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมอยู่ในแต่ละแหล่งข้อมูลอยู่ระหว่างร้อยละ 5.55 -17.92 โดยในช่วง พ.ศ. 2503 นั้นพบหลักการเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมมากที่สุดเมื่อเทียบกับช่วงเวลาอื่นๆ แสดงว่าเมื่อเปรียบเทียบกันแล้วในหลักสูตรประถมศึกษาพุทธศักราช 2503 ให้ความสำคัญหรือให้น้ำหนักกับเรื่องการเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมมากที่สุดจากทั้ง 3 หลักสูตร

นอกจากนั้นแล้วแผนภาพข้างต้นยังแสดงถึงหลักการเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมที่พบทั้งในหลักสูตรและหนังสือเรียนที่พบใกล้เคียงกันโดยในหลักสูตรประโยคประถมศึกษาพุทธศักราช 2503 ทั้งตอนต้นและตอนปลาย พบหลักการเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม ร้อยละ 16.21 ใกล้เคียงกับที่พบในหนังสือเรียน ร้อยละ 17.92 โดยเรื่องที่พบมากที่สุดจากการวิเคราะห์ทั้งในทั้งสองแหล่งข้อมูลคือเรื่องการรักษาผลประโยชน์ของส่วนรวม ส่วนหลักการเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมที่พบในหลักสูตรประถมศึกษาพุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) คิดเป็นร้อยละ 5.55 แต่ไว้ในหนังสือเรียนนั้นพบหลักการเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมมากที่สุดร้อยละ 13.59 เพราะในหนังสือเรียนพบเนื้อหาเรื่องการรักษาผลประโยชน์ของส่วนรวมที่แยกออกเป็นสาขารวมปฏิบัติประเภทต่างๆ และในหลักสูตร

แกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช 2551 พบหลักการเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมร้อยละ 13.51 ใกล้เคียงกันกับที่พบในหนังสือเรียนร้อยละ 12.70 โดยในหลักสูตรพบเรื่องการเพิกข้อยุทธประโยชน์ และเรื่องการรักษาผลประโยชน์ส่วนรวมมากที่สุดเท่ากัน แต่ในหนังสือเรียน พบเรื่องความเสียสละ และความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่มากที่สุด

แผนภาพที่ 15 หลักการมีส่วนร่วมที่ปรากฏในหลักสูตรการศึกษาระดับประถมศึกษาตั้งแต่ปี พ.ศ.

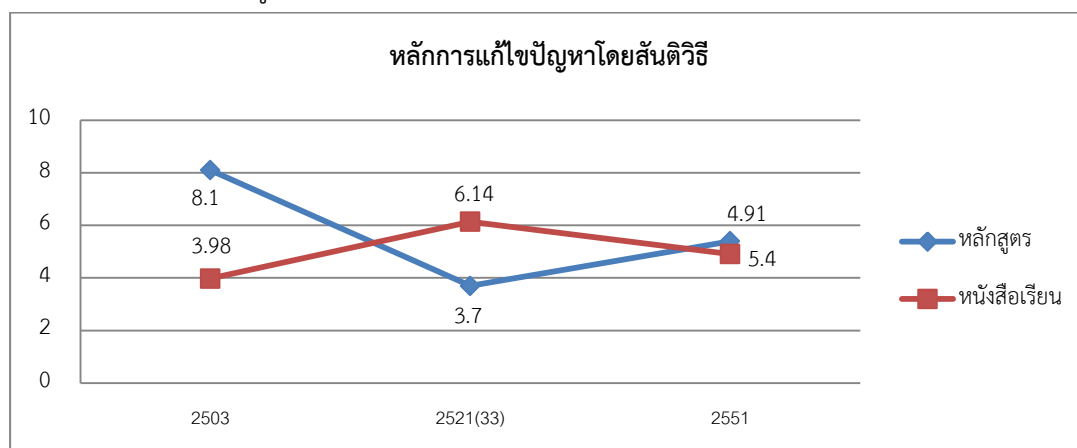
2503 -2551 และหนังสือเรียนสังคมศึกษาระดับชั้นประถมศึกษาจำแนกตามหลักสูตร ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2503 – 2551

การวิเคราะห์เนื้อหาเรื่องประชาธิปไตยครั้งนี้พบหลักการมีส่วนร่วมอยู่ในแต่ละแหล่งข้อมูลอยู่ระหว่างร้อยละ 6.41-12.29 โดยในช่วง พ.ศ. 2551 นั้นพบหลักการมีส่วนร่วมมากที่สุดเมื่อเทียบกับช่วงเวลาอื่นๆ แสดงว่าเมื่อเปรียบเทียบกันแล้วในหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช 2551 ให้ความสำคัญหรือให้น้ำหนักกับเรื่องการมีส่วนร่วมที่สุดจากทั้ง 3 หลักสูตร

นอกจากนั้นแล้วแผนภาพข้างต้นยังแสดงถึงหลักการเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมที่พบทั้งในหลักสูตรและหนังสือเรียนที่พบใกล้เคียงกันโดยหลักสูตรประโยคประถมศึกษาพุทธศักราช 2503 ทั้งตอนต้นและตอนปลายพบหลักการมีส่วนร่วมร้อยละ 10.81 ใกล้เคียงกับในหนังสือเรียนที่พบร้อยละ 7.96 ส่วนหลักการมีส่วนร่วมที่พบในหลักสูตรประถมศึกษาพุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) คิดเป็นร้อยละ 9.52 ใกล้เคียงกับในหนังสือเรียนที่พบร้อยละ 6.14 โดยพบเรื่องการมีส่วนร่วมในสังคมมากกว่าการมีส่วนร่วมทางการเมืองเหมือนกันทั้ง 2 แหล่งข้อมูล เช่นเดียวกับในหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช 2551 ที่พบหลักการมีส่วนร่วมร้อยละ 12.16 ใกล้เคียงในหนังสือเรียนที่พบร้อยละ 12.29

แผนภาพที่ 16 หลักการแก้ไขปัญหโดยสันติวิธีที่ปรากฏในหลักสูตรการศึกษาระดับประถมศึกษา ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2503 -2551 และหนังสือเรียนสังคมศึกษาระดับชั้นประถมศึกษาจำแนก ตามหลักสูตรตั้งแต่ปี พ.ศ. 2503 – 2551

การวิเคราะห์เนื้อหาเรื่องประชาธิปไตยครั้งนี้พบหลักการแก้ไขปัญหโดยสันติวิธีอยู่ในแต่ละแหล่งข้อมูลอยู่ระหว่างร้อยละ 3.70 -8.10 โดยในช่วง พ.ศ. 2503 นั้นพบหลักการแก้ไขปัญหโดยสันติวิธีมากที่สุดเมื่อเทียบกับหลักสูตรในช่วงเวลาอื่นๆ ส่วนในช่วง พ.ศ. 2521 นั้นพบหลักการแก้ไขปัญหโดยสันติวิธีมากที่สุดเมื่อเทียบกับหนังสือเรียนในช่วงเวลาอื่นๆ แสดงว่าเมื่อเปรียบเทียบกันแล้วในหลักสูตรประโยคประถมศึกษาพุทธศักราช 2503 ให้ความสำคัญหรือให้น้ำหนักกับเรื่องความรับผิดชอบมากที่สุดจากทั้ง 3 หลักสูตร

นอกจากนั้นแล้วแผนภาพข้างต้นยังแสดงถึงแก้ไขปัญหโดยสันติวิธีที่พบทั้งในหลักสูตรและหนังสือเรียนที่ใกล้เคียงกันถึงแม้ว่าในหลักสูตรประโยคประถมศึกษาพุทธศักราช 2503 ทั้งตอนต้นและตอนปลายพบหลักการแก้ไขปัญหในถึง ร้อยละ 8.10 แต่ในหนังสือเรียนพบเพียงร้อยละ 3.98 เนื่องจากในหนังสือเรียนให้น้ำหนักกระจายไปเนื้อหาในหลักการอื่นๆ มากขึ้น ส่วนหลักการแก้ไขปัญหโดยสันติวิธีที่พบในหลักสูตรประถมศึกษาพุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) ร้อยละ 3.70 ใกล้เคียงกับในหนังสือเรียนที่พบร้อยละ 6.14 โดยในหนังสือเรียนนอกจากจะพบเนื้อหาเรื่องความสามัคคีของคนในชาติและเรื่องการทำงานเหมือนในหนังสือแล้วยังพบความสามัคคีในการเล่นกีฬา ความสามัคคีของสมาชิกในครอบครัวเพิ่มเติมขึ้นมา สำหรับหลักการแก้ไขปัญหโดยสันติวิธีที่พบในหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช 2551 คิดเป็นร้อยละ 5.40 ใกล้เคียงกับที่พบในหนังสือเรียนที่พบร้อยละ 4.91

บทที่ 5

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่องการวิเคราะห์เนื้อหาเรื่องประชาธิปไตยในกลุ่มสาระสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมในระดับประถมศึกษา มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์เนื้อหาเรื่องประชาธิปไตยในหลักสูตรการศึกษาระดับประถมศึกษาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2503 – 2551 และเพื่อวิเคราะห์เนื้อหาเรื่องประชาธิปไตยในหนังสือเรียนสังคมศึกษา ระดับชั้นประถมศึกษาจำแนกตามหลักสูตรตั้งแต่ปี พ.ศ. 2503 – 2551

ในการศึกษาครั้งนี้ใช้แหล่งข้อมูล ได้แก่ หลักสูตรการศึกษาระดับประถมศึกษาตั้งแต่ พ.ศ. 2503 - พ.ศ. 2551 จำนวน 4 ฉบับ และหนังสือเรียนสังคมศึกษาระดับประถมศึกษาจำแนกตามหลักสูตรตั้งแต่ พ.ศ. 2503 - พ.ศ. 2551 ประกอบด้วยกลุ่มตัวอย่างทั้งสิ้น 19 เล่ม โดยใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) สำหรับการวิเคราะห์เนื้อหาเรื่องประชาธิปไตยในหลักสูตรการศึกษาระดับประถมศึกษาตั้งแต่ พ.ศ. 2503 - พ.ศ. 2551 และหนังสือเรียนระดับประถมศึกษาวิชาสังคมศึกษาจำแนกตามหลักสูตรตั้งแต่ พ.ศ. 2503 - พ.ศ. 2551 เพื่อนำผลการวิเคราะห์ที่ได้มาสังเคราะห์เป็นกรอบแนวคิดเกี่ยวกับเนื้อหาประชาธิปไตยในกลุ่มสาระสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมในระดับประถมศึกษาต่อไป

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยได้แก่แบบวิเคราะห์เนื้อหาเรื่องประชาธิปไตยของกลุ่มสาระสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมประกอบด้วยสองส่วน ในส่วนที่ 1 จะประกอบไปด้วย ชื่อเอกสาร ชื่อผู้แต่ง สำนักพิมพ์ ปีที่พิมพ์ และสาระของเอกสารนั้นๆ โดยสรุป ส่วนที่ 2 จะเป็นตารางที่ใช้สำหรับการวิเคราะห์เนื้อหาประกอบด้วยหลักประชาธิปไตยและการตรวจนับความถี่

สรุปผลการวิจัย

ผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้

1. การวิเคราะห์เนื้อหาเรื่องประชาธิปไตยในหลักสูตรการศึกษาระดับประถมศึกษาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2503 -2551

1.1 หลักสูตรประโยคประถมศึกษาพุทธศักราช 2503 ทั้งตอนต้นและตอนปลายมีความมุ่งหมายของหลักสูตรที่ต้องการสร้างพลเมืองดีตามระบอบประชาธิปไตยที่มีความรับผิดชอบต่อหน้าที่ และมีความคิดในทางริเริ่มสร้างสรรค์ ดังนั้นผลการศึกษาจึงพบว่าหลักสูตรนี้ให้ความสำคัญเกี่ยวกับประชาธิปไตยโดยเน้นไปที่ หลักความรับผิดชอบ หลักการมีใจเปิดกว้าง และหลักการเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม เพราะถึงแม้ว่าผลการวิเคราะห์เนื้อหาเรื่องประชาธิปไตยในหลักสูตรประโยคประถมศึกษาพุทธศักราช 2503 ทั้งตอนต้นและตอนปลายนั้นมีหลักประชาธิปไตยปรากฏทั้งสิ้น 9

หลัก คือ หลักเหตุผล หลักสิทธิเสรีภาพ หลักความเท่าเทียม หลักความมีวินัย หลักความรับผิดชอบ หลักการมีใจเปิดกว้าง หลักการเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม หลักการมีส่วนร่วม หลักการแก้ไขปัญหา โดยสันติวิธี แต่ทั้ง 3 หลักที่กล่าวมานี้พบมากแตกต่างออกมาจากหลักประชาธิปไตยอื่น โดยหลักความรับผิดชอบพบมากที่สุดถึงร้อยละ 18.91 รองลงมาคือหลักการมีใจเปิดกว้างพบเท่ากับ หลักการเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมร้อยละ 16.21 ส่วนหลักหลักการแก้ไขปัญหาโดยสันติวิธี หลักเหตุผล และหลักความเท่าเทียม เป็นสามอันดับสุดท้ายที่พบน้อยที่สุดแตกต่างออกมาจากหลักประชาธิปไตยอื่น โดยพบร้อยละ 8.10 ร้อยละ 5.40 และร้อยละ 2.70 ตามลำดับ

1.2 หลักสูตรประถมศึกษาพุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) นั้นมีความมุ่งหมายที่ต้องการมุ่งพัฒนาผู้เรียนให้สามารถพัฒนาคุณภาพชีวิตและทำประโยชน์ให้แก่สังคมตามบทบาทและหน้าที่ของตนเองในฐานะพลเมืองดีตามระบอบประชาธิปไตยและต้องการให้ผู้เรียนทันต่อการเปลี่ยนแปลง ดังนั้นจึงให้ความสำคัญเกี่ยวกับประชาธิปไตยโดยเน้นไปที่ หลักความรับผิดชอบ และหลักการมีใจเปิดกว้าง ถึงแม้ว่าผลการวิเคราะห์เนื้อหาเรื่องประชาธิปไตยในหลักสูตร ประถมศึกษาพุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) จะพบว่าหลักประชาธิปไตยปรากฏทั้งสิ้น 9 หลัก แต่ทั้ง 2 หลักที่กล่าวถึงนี้พบมากแตกต่างออกมาจากหลักประชาธิปไตยอื่น โดยที่หลักความรับผิดชอบและหลักการมีใจเปิดกว้างเป็นหลักที่พบมากที่สุดเท่ากันร้อยละ 24.07 ส่วนหลักที่พบน้อยที่สุดคือหลักความเท่าเทียมและหลักการแก้ไขปัญหาโดยสันติวิธีที่พบร้อยละ 3.70 เท่ากัน

1.3 หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช 2551 นั้นมีพื้นฐานการพัฒนามาจากแนวทางการพัฒนาคนให้รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงและมีจิตสาธารณะของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 (พ.ศ. 2550 - 2554) และนโยบายของกระทรวงศึกษาธิการในการพัฒนาเยาวชนของชาติเข้าสู่โลกยุคศตวรรษที่ 21 ที่ให้ความสำคัญกับการอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างสันติ และมีวิสัยทัศน์ของหลักสูตรในการสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมืองไทยและพลโลก ดังนั้นจึงให้ความสำคัญเกี่ยวกับประชาธิปไตยโดยเน้นไปที่หลักการมีใจเปิดกว้าง หลักสิทธิเสรีภาพ หลักความมีวินัย หลักการเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม หลักความรับผิดชอบและหลักการมีส่วนร่วม ถึงแม้ว่าผลการวิเคราะห์เนื้อหาเรื่องประชาธิปไตยในหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช 2551พบว่ามีหลักประชาธิปไตยปรากฏทั้งสิ้น 9 หลัก แต่ทั้ง 6 นี้พบมากแตกต่างจากหลักประชาธิปไตยที่เหลือ โดยที่หลักการมีใจเปิดกว้างเป็นหลักที่พบมากที่สุดร้อยละ 18.91 รองลงมาคือหลักสิทธิเสรีภาพพบร้อยละ 16.21 ถัดมาคือหลักความมีวินัยพบร้อยละ 14.86 ถัดมาคือหลักการเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมพบร้อยละ 13.51 ส่วนหลักความรับผิดชอบและหลักการมีส่วนร่วมพบร้อยละ 12.16 ส่วนหลักหลักการแก้ไขปัญหาโดยสันติวิธี หลักเหตุผล และหลักความเท่าเทียมนั้นพบน้อยที่สุดโดยพบร้อยละ 5.40 ร้อยละ 4.05 และร้อยละ 2.70 ตามลำดับ

ผลการวิเคราะห์เนื้อหาเรื่องประชาธิปไตยในกลุ่มวิชาที่เกี่ยวกับสังคมศึกษาพบว่า หลักสูตรการศึกษาระดับประถมศึกษาในอดีตจะมีความมุ่งหมายเกี่ยวกับการเป็นพลเมืองดีตามระบอบประชาธิปไตยจึงเน้นที่ความรับผิดชอบมากที่สุดแต่ในปัจจุบันหลักสูตรมีพื้นฐานการพัฒนา และมีจุดมุ่งหมายที่หลากหลายจึงการกระจายให้ความสำคัญกับหลักประชาธิปไตยในทั้งหลักการมีใจเปิดกว้าง หลักสิทธิเสรีภาพ หลักความมีวินัย หลักการเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม หลักความรับผิดชอบ และหลักการมีส่วนร่วม ส่วนหลักเหตุผล หลักความเท่าเทียมและหลักการแก้ไขปัญหาโดยสันติวิธีนั้น มักจะเป็นหลักที่ปรากฏน้อยแตกต่างจากหลักประชาธิปไตยอื่นในทุกแหล่งข้อมูล

2. การวิเคราะห์เนื้อหาเรื่องประชาธิปไตยในหนังสือเรียนสังคมศึกษา ระดับชั้นประถมศึกษาจำแนกตามหลักสูตรตั้งแต่ปี พ.ศ. 2503 – 2551

2.1 ผลการวิเคราะห์จากหนังสือเรียนสังคมศึกษาตามหลักสูตรประถมศึกษาพุทธศักราช 2503 นั้นให้ความสำคัญเกี่ยวกับประชาธิปไตยโดยเน้นไปที่ หลักความรับผิดชอบ หลักการเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม หลักการมีใจเปิดกว้าง หลักสิทธิและเสรีภาพ หลักความมีวินัย ซึ่งสอดคล้องกันกับผลการวิเคราะห์จากหลักสูตรประถมศึกษาพุทธศักราช 2503 ทั้งตอนต้นและตอนปลายและยังสอดคล้องความมุ่งหมายของหลักสูตรอีกด้วย ในการวิเคราะห์หนังสือเรียนครั้งนี้ถึงแม้จะพบหลักประชาธิปไตยทั้ง 9 หลัก แต่ หลักประชาธิปไตยที่พบมาก 5 หลักในหนังสือเรียนเหล่านี้ปรากฏเป็นจำนวนมากแตกต่างออกมาจากหลักประชาธิปไตยอื่น โดยหลักการเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมพบร้อยละ 17.92 หลักความรับผิดชอบพบร้อยละ 17.13 หลักการมีใจเปิดกว้างพบร้อยละ 15.93 หลักความมีวินัยพบร้อยละ 15.53 หลักสิทธิเสรีภาพพบร้อยละ 13.94 สำหรับหลักความเท่าเทียมและหลักการแก้ไขปัญหาโดยสันติวิธีและหลักเหตุผลเป็น 3 อันดับสุดท้ายที่พบน้อยที่สุด โดยพบร้อยละ 10.31 ร้อยละ 10.31 และร้อยละ 3.58 ตามลำดับ

2.2 ผลการวิเคราะห์จากหนังสือเรียนสังคมศึกษาตามหลักสูตรประถมศึกษาพุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) ให้ความสำคัญเกี่ยวกับประชาธิปไตยโดยเน้นไปที่หลักความรับผิดชอบและ หลักการมีใจเปิดกว้าง ซึ่งสอดคล้องกันกับผลการวิเคราะห์จากหลักสูตรประถมศึกษาพุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) และยังสอดคล้องกับความมุ่งหมายหลักสูตรอีกด้วย ในการวิเคราะห์หนังสือเรียนสังคมศึกษาครั้งนี้ถึงแม้จะพบหลักประชาธิปไตยทั้ง 9 หลัก แต่ หลักประชาธิปไตยที่พบมาก 2 หลักในหนังสือเรียนสังคมศึกษาเหล่านี้ปรากฏเป็นจำนวนมากแตกต่างออกมาจากหลักประชาธิปไตยอื่น โดยหลักความรับผิดชอบพบมากที่สุดร้อยละ 23.68 รองลงมาคือ หลักการมีใจเปิดกว้างพบร้อยละ 20.17 สำหรับ หลักเหตุผลที่พบร้อยละ 4.38 และ หลักความเท่าเทียมที่พบร้อยละ 3.94 เป็นสองอันดับสุดท้ายที่พบน้อยที่สุดแตกต่างจากหลักประชาธิปไตยอื่น

2.3 ผลการวิเคราะห์จากหนังสือแบบเรียนสังคมศึกษาตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช 2551 ให้ความสำคัญเกี่ยวกับประชาธิปไตยโดยเน้นไปที่หลักการมีใจเปิดกว้าง หลักสิทธิเสรีภาพ หลักความมีวินัย หลักการเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม หลักความรับผิดชอบและ หลักการมีส่วนร่วม ซึ่งสอดคล้องกันกับผลการวิเคราะห์จากหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช 2551 ที่เน้นทั้ง 6 หลักการนี้เช่นกัน และยังสอดคล้องกับพื้นฐานของการพัฒนารวมไปถึงวิสัยทัศน์ของหลักสูตรอีกด้วย ในการวิเคราะห์หนังสือเรียนสังคมศึกษาครั้งนี้ถึงแม้จะพบหลักประชาธิปไตยทั้ง 9 หลัก แต่ หลักประชาธิปไตยที่พบมาก 6 หลักในหนังสือเรียนสังคมศึกษาเหล่านี้ปรากฏเป็นจำนวนมากแตกต่างออกมาจากหลักประชาธิปไตยอื่นโดยเรียงลำดับหลักประชาธิปไตยที่พบจากมากที่สุดไปหาน้อยที่สุดได้ดังนี้ หลักการมีใจเปิดกว้างพบร้อยละ 20.90 หลักสิทธิเสรีภาพพบร้อยละ 16.80 หลักความมีวินัยพบร้อยละ 13.11 หลักการเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมพบร้อยละ 12.70 หลักการมีส่วนร่วมพบร้อยละ 12.29 หลักความรับผิดชอบพบร้อยละ 11.47 ส่วนหลักเหตุผล หลักการแก้ไขปัญหาโดยสันติวิธี และหลักความเท่าเทียม พบน้อยที่สุดเป็น 3 อันดับสุดท้าย ร้อยละ 5.80 ร้อยละ 4.91 และร้อยละ 2.45 ตามลำดับ

3. กรอบแนวคิดเกี่ยวกับเนื้อหาประชาธิปไตยในกลุ่มสาระสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมในระดับประถมศึกษา

การสังเคราะห์ผลการวิเคราะห์เนื้อหาและข้อค้นพบจากการศึกษาครั้งนี้ทำให้ผู้วิจัยสามารถเสนอกรอบแนวคิดเกี่ยวกับเนื้อหาประชาธิปไตยในกลุ่มสาระสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมในระดับประถมศึกษา ควรประกอบไปด้วยเรื่องที่เป็นแนวคิดอุดมการณ์พื้นฐานของประชาธิปไตย หลักการปกครองประชาธิปไตย และวิถีชีวิตประชาธิปไตย โดยประกอบไปด้วยเรื่อง เหตุผล สิทธิเสรีภาพ และความเท่าเทียม และเรื่องที่เป็นคุณลักษณะหรือวิถีชีวิตแบบประชาธิปไตย ได้แก่เรื่อง ความมีวินัย ความรับผิดชอบ การมีใจเปิดกว้าง การเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม การมีส่วนร่วม การแก้ไขปัญหาโดยสันติวิธี

อภิปรายผลการวิจัย

จากผลการวิจัยมีประเด็นที่สามารถอภิปรายได้ดังนี้

1. เนื้อหาเกี่ยวกับประชาธิปไตยในหลักสูตรการศึกษาระดับประถมศึกษาและหนังสือเรียนสังคมศึกษาระดับประถมศึกษาตามหลักสูตรการศึกษาตั้งแต่พุทธศักราช 2503 – 2551

การวิเคราะห์หลักสูตรการศึกษาระดับประถมศึกษาและหนังสือเรียนสังคมศึกษาตั้งแต่พุทธศักราช 2503 – 2551 นั้น พบว่าถึงแม้จะพบหลักประชาธิปไตยทั้ง 9 ด้านตามกรอบที่วางไว้ คือ

หลักเหตุผล หลักสิทธิเสรีภาพ หลักความเท่าเทียม หลักความมีวินัย หลักความรับผิดชอบ หลักการมีใจเปิดกว้าง หลักการเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม หลักการมีส่วนร่วม หลักการแก้ไขปัญหาโดยสันติวิธี เหมือนกันแต่ก็มีจุดเน้นเรื่องประชาธิปไตยแตกต่างกัน โดยหลักสูตรและหนังสือเรียนสังคมศึกษาตามหลักสูตรประโยคประถมศึกษาพุทธศักราช 2503 ให้ความสำคัญกับหลักความรับผิดชอบ หลักสูตรและหนังสือเรียนสังคมศึกษาตามหลักสูตรประถมศึกษาพุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) ให้ความสำคัญกับหลักความรับผิดชอบและหลักการมีใจเปิดกว้าง ส่วนในหลักสูตรและหนังสือเรียนสังคมศึกษาตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช 2551 ให้ความสำคัญกระจายไปกันไป ในหลักการมีใจเปิดกว้าง หลักสิทธิเสรีภาพ หลักความมีวินัย หลักการเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม หลักความรับผิดชอบและหลักการมีส่วนร่วม

ในอดีต (หลักสูตรประโยคประถมศึกษาพุทธศักราช 2503 และ หลักสูตรประถมศึกษาพุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ.2533)) เรื่องเกี่ยวกับประชาธิปไตยที่ให้ความสำคัญคือ เรื่องความรับผิดชอบ และการมีใจเปิดกว้าง โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่อง ความรับผิดชอบ ที่เป็นหลักที่พบมากที่สุดจากการวิเคราะห์ในทั้ง 2 หลักสูตร โดยกำหนดลักษณะคล้ายคลึงกันในจุดหมายของหลักสูตรเกี่ยวกับความรับผิดชอบตามหน้าที่พลเมือง เนื่องจากหลักสูตรประโยคประถมศึกษาพุทธศักราช 2503 นั้นพัฒนาขึ้นหลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองมาเป็นระบอบประชาธิปไตย ต้องเร่งสร้างความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับประชาธิปไตย หลักสูตรจึงมุ่งพัฒนาผู้เรียนให้เป็นพลเมืองดีของชาติตามระบอบประชาธิปไตย ความรับผิดชอบนั้นเป็นลักษณะพลเมืองดีตามวิถีประชาธิปไตยและเป็นแนวทางปฏิบัติตนตามหน้าที่พลเมืองอย่างมีความรับผิดชอบทั้งต่อตนเองและสังคม(สำนักงานคณะกรรมการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2552) ดังนั้นแล้วหลักสูตรนี้จึงมุ่งเน้นเรื่องความรับผิดชอบที่เป็นลักษณะของพลเมืองดีตามระบอบประชาธิปไตย

เช่นเดียวกับหลักสูตรประถมศึกษาพุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) นั้นมุ่งพัฒนาผู้เรียนให้พัฒนาคุณภาพชีวิตและทำประโยชน์ให้แก่สังคมตามบทบาทและหน้าที่ของตนเองในฐานะพลเมืองดีตามระบอบประชาธิปไตยจึงพบหลักความรับผิดชอบมากที่สุด ด้วยเพราะเหตุผลการเร่งสร้างพลเมืองดีตามระบอบประชาธิปไตยต่อเนื่องมาจากหลักสูตรประโยคประถมศึกษาพุทธศักราช 2503 นอกจากนั้นหลักการมีใจเปิดกว้าง ยังเป็นหลักการที่พบมากที่สุดเท่ากับความรับผิดชอบในหลักสูตรนี้อีกด้วยสาเหตุเนื่องมาจากในช่วงการพัฒนาหลักสูตรนั้นประเทศชาติกำลังประสบปัญหาภัยคุกคามคอมมิวนิสต์ที่กำลังบ่อนทำลายประชาธิปไตย มีการชวนเชื่อให้ประชาชนเชื่อและทำตามแบบคอมมิวนิสต์ หลักสูตรนี้จึงต้องเร่งส่งเสริมและพัฒนาเรื่องการรู้จักคิด การปรับตัวให้ทันการเปลี่ยนแปลง (ธาริง บัวศรี, 2542) โดยกำหนดเป็นจุดหมายเป็นจุดหมายของหลักสูตรตั้งข้อความที่ว่า

“ให้ผู้เรียนมีความรู้และทักษะพื้นฐานในการดำรงชีวิต ทนต่อการเปลี่ยนแปลง มีสุขภาพสมบูรณ์ทั้งร่างกายและจิตใจ”
(กระทรวงศึกษาธิการ, 2535)

ส่วนในปัจจุบัน (หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช 2551) กระจายให้ความสำคัญเกี่ยวกับประชาธิปไตยไปทั้งเรื่อง หลักการมีใจเปิดกว้าง หลักสิทธิเสรีภาพ หลักความมีวินัย หลักการเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม หลักความรับผิดชอบและหลักการมีส่วนร่วม โดยหลักการมีใจเปิดกว้างมีใจเปิดกว้างเป็นหลักที่พบมากที่สุด หลักสูตรฉบับนี้นั้นพัฒนาขึ้นมาโดยมีพื้นฐานมาจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 (พ.ศ. 2550 - 2554) ซึ่งมุ่งเน้นการพัฒนาคนให้เตรียมพร้อมกับการเปลี่ยนแปลง เนื่องจากสังคมในขณะนั้นก้าวเข้าสู่ยุคโลกาภิวัตน์ ที่มีบริบทการเปลี่ยนแปลงของโลกในหลายด้าน ทั้ง การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ เทคโนโลยี สังคม ทรัพยากร และสิ่งแวดล้อม (กระทรวงศึกษาธิการ, 2552) ดังนั้นหลักสูตรต้องพัฒนาคนให้รอบรู้อย่างเท่าทันและก้าวทันการเปลี่ยนแปลง ซึ่งเป็นลักษณะหนึ่งการมีใจเปิดกว้างยอมรับสิ่งใหม่จึงทำให้พบเรื่องการมีใจเปิดกว้างมากที่สุดหลักสูตรฉบับนี้

ในแต่ยุคสมัยให้ความสำคัญกับเรื่องเกี่ยวกับประชาธิปไตยที่แตกต่างกันไป เนื่องจากหลักสูตรในแต่ละยุคนั้น ต้องพัฒนาขึ้นเพื่อให้สอดคล้องตอบสนองกับสภาพปัญหาและความต้องการของสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในหลักสูตรของกลุ่มวิชาสังคมศึกษานั้นยังเป็นกลไกสำคัญที่ใช้เป็นแนวทางในการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาพลเมืองให้สอดคล้องกับความต้องการของสังคม (ชนินทร์ มั่งคั่ง, 2551) สอดคล้องกับผลการการศึกษาความสอดคล้องระหว่างเนื้อหาหลักสูตรเสริมประสบการณ์ชีวิต ตามหลักสูตรประถมศึกษาพุทธศักราช 2521 กับความต้องการของสังคมไทย (ปรีชา ศรีอนันต์, 2534) ที่พบว่าเนื้อหาในกลุ่มสาระนี้มีความสอดคล้องกับความต้องการของสังคมไทยด้านการเมือง วัฒนธรรม สิ่งที่อยู่รอบตัวเรา การเมืองการปกครอง และ ข่าว เหตุการณ์วันสำคัญโดยมีความสอดคล้องกับความต้องการของสังคมไทยด้านการเมืองมากที่สุด

การวิเคราะห์หลักสูตรทั้ง 3 ฉบับ พบว่ามีสิ่งที่คล้ายคลึงกันคือหลักเหตุผล หลักความเท่าเทียม และหลักการแก้ไขปัญหาโดยสันติวิธี มักถูกพบ เป็น 3 อันดับสุดท้าย โดยเหตุผลนั้นเป็นแนวคิดพื้นฐานของประชาธิปไตยที่เชื่อว่ามนุษย์เป็นผู้มีเหตุผลสามารถใช้เหตุผลในการตัดสินใจเลือกสิ่งต่างๆ เพื่อตอบสนองความต้องการของตนเอง และพัฒนามาเป็นลักษณะของสังคมที่มีวิถีชีวิตประชาธิปไตยที่ประชาชนจะเชื่อมั่นในเหตุผล ฟังความคิดเห็นผู้อื่นและตัดสินใจด้วยเหตุผล (ชัยอนันต์ สมุทวณิช, 2523) เป็นลักษณะการเห็นคุณค่าให้ความสำคัญกับเหตุผลที่สามารถเกิดขึ้นได้เมื่อพัฒนาผู้เรียนตามกระบวนการขั้นตอนของหลักสูตร เรื่องเหตุผลจึงมักปรากฏในความมุ่งหมายหรือปรากฏเป็นคุณลักษณะที่ต้องการพัฒนาผู้เรียนมากกว่าเป็นสาระการเรียนรู้หรือเป็นเนื้อหาในหนังสือเรียนสังคมศึกษาจึงพบหลักเหตุผลน้อย สอดคล้องกับผลการวิเคราะห์หลักสูตรประโยคประถมศึกษาพุทธศักราช

2503 ที่ว่าหลักสูตรฉบับนี้กำหนดจุดมุ่งหมายในเชิงพฤติกรรมและค่านิยมที่เป็นแบบอย่างไว้ แต่เนื้อหาสาระภายในไม่สัมพันธ์กับจุดมุ่งหมายเป็นการมุ่งเรียนรู้ข้อเท็จจริง และลักษณะของเนื้อหาเป็นความรู้ทั่วไป ไม่ได้มุ่งพัฒนากระบวนการคิด (เจริญ ไวรวิจกุล, 2540)

สำหรับเรื่องความเท่าเทียมนั้นเป็นความเสมอภาคทางโอกาสของคนในสังคมที่ถือว่าทุกคนมีฐานะความเป็นมนุษย์และเป็นสมาชิกเท่าเทียมกันที่เป็นแนวคิดพื้นฐานของประชาธิปไตย (ป.มหาจันทร์, 2544) ที่นำไปสู่การยอมรับและเข้าใจความแตกต่างคือเคารพทุกคนในฐานะเป็นมนุษย์อย่างเท่าเทียมกัน และแสดงออกผ่านการกระทำโดย การวางตนเป็นกลางและไม่เลือกปฏิบัติ เนื้อหาในสาระหลักสูตรและบทเรียนที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนี้ส่วนใหญ่จะบรรยายหรือให้ความรู้เกี่ยวกับความแตกต่างและความหลากหลายของบุคคล เช่น บทเรียนเรื่องความหลากหลายทางวัฒนธรรม บทเรียนเรื่องวัฒนธรรมท้องถิ่น บทเรียนเรื่องความแตกต่าง เป็นต้น จึงทำให้ถูกจัดอยู่ในหลักการมีใจเปิดกว้าง ส่วนลักษณะปฏิบัติตนโดยการวางตนเป็นกลาง และไม่เลือกปฏิบัติที่อยู่พบแทรกอยู่แนวทางปฏิบัติลักษณะต่างๆ เช่น เนื้อหาในการอบรมเลี้ยงดูลูกของพ่อแม่ เนื้อหาการสร้างมนุษยสัมพันธ์ที่ด้นั้นพบเป็นส่วนน้อย สำหรับลักษณะของความเท่าเทียมและความเสมอภาคที่เป็นแนวคิดและอุดมการณ์ส่วนใหญ่จะพบในหนังสือเรียนสังคมศึกษาระดับชั้นประถมปีที่ 5-6 ซึ่งจะพบเฉพาะในบทเรียนที่มีเนื้อหาอธิบายถึงหลักการของประชาธิปไตยเท่านั้นจึงทำให้พบเรื่องนี้เมื่อเทียบกับเรื่องอื่น

การแก้ไขปัญหาโดยสันติวิธีเป็นการเผชิญหน้ากับปัญหาโดยหลีกเลี่ยงการตอบโต้และการใช้ความรุนแรง โดยสันติวิธีนั้นเป็นแนวคิดดั้งเดิมทางพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับเรื่องสันติภาพ คำว่าสันติวิธีนั้นเพิ่งมีบทบาทชัดเจนกับสังคมไทยในยุคหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง (ถนอมจิตร เอี่ยมไพโรจน์, 2556) ในหลักสูตรประโยคพุทธศักราช 2503 และหลักสูตรประถมศึกษาพุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง 2533) นั้นไม่พบเรื่องสันติวิธีโดยตรง ส่วนใหญ่นำเสนอเกี่ยวกับเรื่องความสามัคคี อุดหนุนอดกลั้น ไม่ใช้ความรุนแรง แทรกอยู่ในเนื้อหาอื่นๆ เช่นความรักชาติ แนวการสร้างมนุษยสัมพันธ์ที่ดีกับผู้อื่น หรือเป็นหลักธรรมทางศาสนา จึงทำให้พบหลักการแก้ไขปัญหาโดยสันติวิธีน้อย

สำหรับในปัจจุบัน ถึงแม้ว่าหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช 2551 นั้นจะพัฒนาขึ้นมาจากนโยบายของกระทรวงศึกษาธิการในการพัฒนาเยาวชนของชาติเข้าสู่โลกยุคทศวรรษที่ 21 เกี่ยวกับความสามารถในการอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมโลกได้อย่างสันติและมีสมรรถนะสำคัญที่ต้องการให้เกิดแก่ผู้เรียนเรื่องการแก้ไขปัญหาและความขัดแย้งต่างๆ อย่างเหมาะสม (กระทรวงศึกษาธิการ, 2552) ซึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวกับการแก้ไขปัญหาโดยสันติวิธี แต่ก็พบเนื้อหาส่วนนี้น้อยไม่แตกต่างจากในอดีต โดยในหลักสูตรพบเพียงตัวชี้วัดในสาระหน้าที่พลเมืองและวัฒนธรรมเกี่ยวกับการเสนอวิธีการที่จะอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขในชีวิตประจำวันเท่านั้น

จากผลการวิเคราะห์ที่ออกมา หลักประชาธิปไตยที่หลักสูตรการศึกษาปรับปรุงได้แก่ หลักความเท่าเทียม หลักเหตุผล และหลักการแก้ไขปัญหาโดยสันติวิธี เพราะเป็นหลักที่พบน้อยที่สุด 3

อันดับสุดท้ายในทุกแหล่งข้อมูล และเพื่อให้สอดคล้องกับแนวคิดพื้นฐานของประชาธิปไตยเรื่อง ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ที่ถือว่าทุกคนเกิดมาในฐานะเป็นมนุษย์อย่างเท่าเทียมกันและเชื่อว่ามนุษย์เป็นผู้มีเหตุผลสามารถใช้เหตุผลในการตัดสินใจเลือกสิ่งต่างๆ เพื่อตอบสนองความต้องการของตนเอง (นิยม รัฐอมฤต, 2553; ป. มหาจันทร์, 2544) และลักษณะของสังคมที่มีวิถีชีวิตประชาธิปไตยที่ประชาชนจะเชื่อมั่นในเหตุผล ไม่ยึดตนเองเป็นศูนย์กลาง มีใจกว้างยอมรับฟังความคิดเห็นผู้อื่นและตัดสินใจด้วยเหตุผล เป็นวิธีการแห่งปัญญาที่ช่วยให้บุคคลในสังคมนำพาสังคมดำเนินไปสู่ความเป็นประชาธิปไตยที่สมบูรณ์แบบ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2538) และยิ่งสอดคล้องกับนโยบายของกระทรวงศึกษาธิการในการพัฒนาเยาวชนของชาติเข้าสู่โลกยุคศตวรรษที่ 21 ที่ให้ความสำคัญกับการอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างสันติที่เป็นพื้นฐานสำคัญในการพัฒนาหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551

2. ความสอดคล้องของเนื้อหาเกี่ยวกับประชาธิปไตยที่พบในหลักสูตรการศึกษาระดับ ประถมศึกษาและหนังสือเรียนสังคมศึกษาระดับประถมศึกษาตามหลักสูตรการศึกษาตั้งแต่ พุทธศักราช 2503 – 2551

หลักประชาธิปไตยที่พบในหนังสือเรียนสังคมศึกษาหลักสูตรสังคมศึกษาตั้งแต่พุทธศักราช 2503 – 2551 นั้นประกอบไปด้วย หลักเหตุผล หลักสิทธิเสรีภาพ หลักความเท่าเทียม หลักความมีวินัย หลักความรับผิดชอบ หลักการมีใจเปิดกว้าง หลักการเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม หลักการมีส่วนร่วม หลักการแก้ไขปัญหาโดยสันติวิธี สอดคล้องกันกับหลักประชาธิปไตยที่พบจากการวิเคราะห์หลักสูตรที่พบทั้ง 9 หลักเช่นกัน โดยที่

หลักสูตรประถมศึกษาพุทธศักราช 2503 ให้ความสำคัญกับหลักความรับผิดชอบ หลักการมีใจเปิดกว้าง และหลักการเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม เช่นเดียวกับในหนังสือเรียนแต่ในหนังสือเรียนกระจายความสำคัญไปให้กับเรื่องหลักสิทธิและเสรีภาพ หลักความมีวินัยเพิ่มเติม โดยเรื่องความรับผิดชอบต่อหน้าที่เป็นเรื่องที่พบมากที่สุดเหมือนกันทั้งในหลักสูตรและหนังสือเรียนสังคมศึกษา เนื้อหาในหนังสือเรียนนำเสนอความรู้เรื่องหน้าที่ตามบทบาทต่างๆ เช่น ลูกที่ดี นักเรียนที่ดี สมาชิกที่ดีของชุมชน จนไปถึงพลเมืองที่ดีของชาติ ซึ่งสอดคล้องตามความมุ่งหมายของหลักสูตรเรื่องการรับผิดชอบ และเป็นไปตามรายการสอนหน้าที่พลเมืองในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 5-7 ซึ่งในหลักสูตรนั้นได้กำหนดแยกออกจากรายการสอนอื่น เช่น ศิลธรรม ภูมิศาสตร์ ข้าวและเหตุการณ์สำคัญ ฯลฯ ดังนั้นหนังสือเรียนสังคมศึกษาของระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 5-7 จึงแยกออกมาเป็น แบบเรียนหน้าที่พลเมืองซึ่งจะบรรจุเฉพาะเนื้อหาเกี่ยวกับหน้าที่พลเมืองเท่านั้นไม่ได้รวมทุกเรื่องเหมือนหนังสือเรียนระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1- 4

ส่วนหลักสูตรประถมศึกษาพุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) และ หนังสือเรียนสังคมศึกษาตามหลักสูตรประถมศึกษาพุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) นั้นให้ความสำคัญกับหลักความรับผิดชอบและหลักการมีใจเปิดกว้างเหมือนกัน ในหลักสูตรนั้นเรื่องความรับผิดชอบต่อหน้าที่เป็นเรื่องที่พบมากที่สุดเพราะมีจุดหมายที่ต้องการพัฒนาคุณภาพชีวิตและทำประโยชน์ให้แก่สังคมตามบทบาทและหน้าที่ของตนเองในฐานะพลเมืองดีตามระบอบประชาธิปไตย แต่สำหรับในหนังสือเรียนแล้วเรื่องที่พบมากที่สุดกลับเป็นเรื่องความรับผิดชอบต่อตนเองเกี่ยวกับการพึ่งตนเองได้ การดูแล รักษาความปลอดภัยตนเองในลักษณะต่างๆ เป็นเพราะว่าในหนังสือเรียนสังคมศึกษาตามหลักสูตรประถมศึกษาพุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) นั้นเป็นหนังสือของกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตที่รวมเนื้อหาทางวิทยาศาสตร์และสุขศึกษาด้วย จึงทำให้พบเนื้อหาเกี่ยวกับการดูแลสุขภาพเป็นจำนวนมาก

นอกจากนี้แล้วเนื้อหาในกลุ่มวิชาวิทยาศาสตร์ยังส่งผลต่อการวิเคราะห์ในหลักการเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมอีกด้วย โดยในหลักสูตรนั้นพบเรื่องการเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมร้อยละ 5.55 แตกต่างจากในหนังสือเรียนสังคมศึกษาที่พบร้อยละ 13.59 เพราะว่าเป็นเนื้อเกี่ยวกับวิทยาศาสตร์มีเรื่องการช่วยกันดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่แยกออกเป็นทั้ง ดิน น้ำ ป่าไม้ แร่ธาตุ ฯลฯ ซึ่งสิ่งเหล่านี้ก็ถือเป็นสมบัติของส่วนรวมประเภทหนึ่งจึงทำให้พบหลักการเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมเพิ่มขึ้นมาจากในหลักสูตร

สำหรับหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช 2551 และหนังสือแบบเรียนสังคมศึกษาตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช 2551 ก็ให้ความสำคัญกับหลักการมีใจเปิดกว้าง หลักสิทธิเสรีภาพ หลักความมีวินัย หลักการเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม หลักความรับผิดชอบต่อสังคมและหลักการมีส่วนร่วมเหมือนกัน โดยในเนื้อหาหนังสือเรียนพบทั้งเรื่องการปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลง ทั้งทางสิ่งแวดล้อม สังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ รวมไปถึงเนื้อหาเกี่ยวกับติดตามข่าวสารก้าวทันโลกสอดคล้องกับทั้งความนำของหลักสูตรและสมรรถนะสำคัญที่ต้องการให้เป็นคนมีความรอบรู้อย่างเท่าทันและปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลง และยังสอดคล้องกับคุณลักษณะอันพึงประสงค์เรื่องการใฝ่เรียนรู้หมั่นแสวงหาความรู้เพื่อพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่องอีกด้วย โดยในหนังสือเรียนสังคมศึกษาตามหลักสูตรนี้นั้นจะระบุตัวชี้วัดและมาตรฐานการเรียนรู้ตามหลักสูตรไว้ในหน้าแรกของแต่ละบทเรียน เพื่อให้ทราบว่าเป็นเนื้อหาในแต่ละบทเรียนนั้นๆ เป็นไปตามสาระการเรียนรู้แกนกลางตามตัวชี้วัดใด ดังนั้นส่วนใหญ่บทเรียนที่มีตัวชี้วัดที่เป็นไปตามหลักประชาธิปไตยที่วางไว้กำกับเนื้อหาภายในก็จะเกี่ยวกับประชาธิปไตยในเรื่องดังกล่าว แต่มีบางกรณีที่เป็นบทเรียนที่ไม่ได้มีตัวชี้วัดเกี่ยวกับประชาธิปไตยกำกับไว้แต่ภายในมีเนื้อหาที่ตรงคำกับนิยามหรือตีความได้ตามหลักประชาธิปไตยที่ตั้งไว้ ส่วนใหญ่จะเป็นบทเรียนเกี่ยวกับศาสนาที่พบเรื่องความ

เสียดสี ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ การบริจาคนั้นเป็นส่วนหนึ่งของหลักการเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม พบเรื่องหลักความรัก ความเมตตา ที่เป็นส่วนหนึ่งของหลักการมีใจเปิดกว้าง

ลักษณะของเนื้อหาในหนังสือเรียนที่มีความสอดคล้องและไปเป็นตามหลักสูตรเหล่านี้เป็นเพราะว่าในการจัดทำหนังสือเรียนนั้นต้องยึดมาตรฐานตามหลักสูตร สอดคล้องกับกระบวนการในการสร้างหนังสือเรียนที่ผู้เขียนต้องคำนึงถึงสภาพสังคมโดยรวม ความต้องการของสังคมและจุดเน้นของนโยบายประเทศ และคำนึงถึงความมุ่งหมายและขอบเขตของวิชานั้นๆ เพื่อให้เนื้อหาตอบสนองต่อหลักสูตรการศึกษาได้ (โกชัย สาริกบุตร และ สมพร สาริกบุตร, 2521) และยังสอดคล้องกับลักษณะของหนังสือเรียนที่ดีที่จะต้องเนื้อหาสาระตรงตามหลักสูตรที่กำหนดไว้และตอบสนองต่อวัตถุประสงค์ของหลักสูตรได้อย่างครบถ้วน (วาริ ธีระจิต, 2531)

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1.1 กระทรวงศึกษาธิการหรือหน่วยงานอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องควรจัดการศึกษาเพิ่มเติมเกี่ยวกับปัญหาหรือสถานการณ์ที่เกี่ยวข้องกับประชาธิปไตยในประเทศไทยในปัจจุบัน เพื่อที่จะกำหนดประเด็นปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นว่าคนในสังคมไทยยังขาดหรือควรพัฒนาคุณลักษณะความเป็นประชาธิปไตยด้านใดบ้าง และกำหนดกรอบเนื้อหาเกี่ยวกับการเรียนการสอนประชาธิปไตยเพื่อพัฒนาหรือปรับปรุงคุณลักษณะดังกล่าว เพื่อให้จัดทำหลักสูตรได้ตอบสนองความต้องการของสังคม

1.2 กระทรวงศึกษาธิการหรือหน่วยงานอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาหลักสูตรควรให้ความสำคัญกับเรื่องประชาธิปไตยในหลักสูตรการศึกษา ทั้งประชาธิปไตยในฐานะที่เป็นหลักการและแนวคิดพื้นฐานของประชาธิปไตย ด้านระบอบการเมืองการปกครองแบบประชาธิปไตย และด้านวิถีชีวิตประชาธิปไตยควบคู่กันไปไม่ควรให้ความสำคัญหรือให้น้ำหนักด้านใดมากเกินไป เพราะอุดมการณ์แนวคิดพื้นฐานส่งผลทำให้เกิดวิถีชีวิตและระบอบการเมืองการปกครอง เช่น แนวคิดพื้นฐานของประชาธิปไตยที่เคารพในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์อย่างเท่าเทียมกันก็ย่อมนำไปสู่การยอมรับและเคารพในความแตกต่างปฏิบัติต่อผู้อื่นอย่างให้เกียรติ

1.3 หน่วยงานหรือสำนักพิมพ์ต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการจัดทำหนังสือเรียน คำนึงถึงความสอดคล้องกับหลักสูตรการศึกษา ให้ความสำคัญกับเนื้อหาประชาธิปไตย โดยเฉพาะเรื่องประชาธิปไตยในฐานะที่เป็นวิถีชีวิตซึ่งเป็นลักษณะของแนวทางปฏิบัติ ควรอธิบายให้เข้าใจง่ายใช้เชื่อมโยงกับชีวิตประจำวันของผู้เรียน เช่น การแสดงความคิดเห็นอย่างมีเหตุผล การเป็นผู้มีจิตสาธารณะ ในหนังสือเรียนควรยกตัวอย่างด้วยการกระทำเพื่อที่ผู้เรียนจะได้ทราบว่า การกระทำใดบ้างที่เข้าข่ายคำว่า แสดงความคิดเห็นอย่างมีเหตุผล และมีจิตสาธารณะ

2. ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการวิจัยครั้งต่อไป

2.1 การศึกษาครั้งต่อไปควรมุ่งสำรวจแนวคิดประชานิยมที่ผู้วิจัยเสนอไว้ไปศึกษาต่อ โดยการสำรวจความคิดเห็นตั้งแต่ระดับกระทรวงลงไปถึงระดับโรงเรียน เพื่อให้ได้ออกมาเป็นกรอบแนวคิดประชานิยมในกลุ่มสาระสังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ที่จะใช้เป็นแนวทางเกี่ยวกับการพัฒนาเนื้อหาประชานิยมในหลักสูตรการศึกษาต่อไป

2.2 การวิเคราะห์หนังสือเรียนครั้งต่อไปควรมุ่งวิเคราะห์หนังสือเรียนที่อยู่ในหน่วยงานเดียวกัน เช่น หนังสือเรียนของกระทรวงศึกษาธิการระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-6 หรือหนังสือเรียนของสำนักพิมพ์เอกชนระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-6 เพื่อให้ได้การลำดับเนื้อหาที่ต่อเนื่องและสามารถเปรียบเทียบระหว่างหนังสือเรียนที่มาจากคนละหน่วยงานได้ในหนังสือเรียนแต่ละระดับชั้น

2.3 การศึกษาครั้งต่อไปควรมุ่งการศึกษาเพิ่มเติมเกี่ยวกับการศึกษาเพื่อการสร้างประชานิยม โดยลงรายละเอียดไปเฉพาะด้าน เช่น การศึกษาเรื่องเนื้อหาเรื่องการเมืองการปกครองระบอบประชานิยมในหลักสูตรการศึกษาจะได้ทราบว่าในสาระของหลักสูตรปัจจุบันมีเนื้อหาเรื่องการเมืองการปกครองแบบประชานิยมให้ไว้ตรงตามหลักการหรือครบถ้วนตามหลักการปกครองประชานิยมหรือไม่ หรือจะเป็นการศึกษาเกี่ยวเรื่องวิถีชีวิตประชานิยมในโรงเรียนเพื่อจะได้ทราบว่ากิจกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้นในโรงเรียนจะช่วยส่งเสริมประชานิยมในด้านวิถีชีวิตอย่างไรบ้าง

2.4 การศึกษาครั้งต่อไปควรมุ่งการศึกษาเพิ่มเติมเกี่ยวกับความคิดเห็นของครูและนักเรียนระดับประถมศึกษาหรือผู้ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา หลักสูตรการศึกษา การจัดการศึกษาประชานิยมเกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอนประชานิยมทั้งในอดีตและปัจจุบัน เพื่อที่จะได้ทราบถึงการจัดการเรียนการสอนเกี่ยวกับประชานิยมที่เกิดขึ้นจริงในห้องเรียนจะได้ผลการวิเคราะห์ที่ครอบคลุมทางด้านเนื้อหาและการปฏิบัติจริง

รายการอ้างอิง

- Dewey, J. (1916). *Democracy and Education*. New York: Macmillan.
- Gartrell, D. (2012). *Education for a Civic Society*. Washington, DC: The National Association for the Education of Young Children.
- Krippendorff, K. (2013). *Third Edition Content Analysis An Introduction to Its Methodology*. California: C&M Digital (P) Ltd.
- Padover, S. K. (1963). *The Meaning of democracy; an appraisal of the American experience*. New York.
- Taba, H. (1962). *Curriculum : Theory and Practice*. Javanovich: Harcourt, Brace.
- Tyler, R. W. (1971). *Basic Principle of Curriculum and Instruction : Syllabus for Education*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Weber, R. P. (1990). *Basic Content Analysis*. California: SAGE Publications Ltd.
- กระทรวงศึกษาธิการ. (2508). แบบเรียนสังคมศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 1. กรุงเทพมหานคร.
- กระทรวงศึกษาธิการ. (2509). แบบเรียนสังคมศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 กรุงเทพมหานคร.
- กระทรวงศึกษาธิการ. (2518). หลักสูตรประโยคประถมศึกษาพุทธศักราช 2503. กรุงเทพมหานคร.
- กระทรวงศึกษาธิการ. (2520). แบบเรียนสังคมศึกษาวิชาหน้าที่พลเมืองชั้นประถมศึกษาปีที่ 5. กรุงเทพมหานคร.
- กระทรวงศึกษาธิการ. (2521). แบบเรียนสังคมศึกษาวิชาหน้าที่พลเมืองชั้นประถมศึกษาปีที่ 6. กรุงเทพมหานคร.
- กระทรวงศึกษาธิการ. (2535). หลักสูตรประถมศึกษาพุทธศักราช 2521(ฉบับปรับปรุง พ.ศ.2533). กรุงเทพมหานคร.
- กระทรวงศึกษาธิการ. (2538). แนวทางการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาประชาธิปไตย. กรุงเทพมหานคร.
- กระทรวงศึกษาธิการ. (2539). การกำหนดหนังสือสำหรับใช้ในโรงเรียนระดับประถมศึกษาตามหลักสูตรประถมศึกษาพุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ.2533). กรุงเทพมหานคร.
- กระทรวงศึกษาธิการ. (2541). กรอบความคิดเพื่อส่งเสริมและพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมที่เน้นความมีวินัยและความเป็นประชาธิปไตย. กรุงเทพมหานคร.
- กระทรวงศึกษาธิการ. (2541). คู่มือการเรียนการสอนรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษา. กรุงเทพมหานคร.

- กระทรวงศึกษาธิการ. (2544). หนังสือเรียนสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตชั้นประถมศึกษาปีที่ 3. กรุงเทพมหานคร.
- กระทรวงศึกษาธิการ. (2544). หนังสือเรียนสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตสุขศึกษาและสังคมศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 5. กรุงเทพมหานคร.
- กระทรวงศึกษาธิการ. (2544). หนังสือเรียนสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตสุขศึกษาและสังคมศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 6. กรุงเทพมหานคร.
- กระทรวงศึกษาธิการ. (2552). หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551. กรุงเทพมหานคร.
- กระทรวงศึกษาธิการ. (2557). หนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐาน หน้าที่พลเมือง วัฒนธรรมและการดำเนินชีวิตในสังคม เศรษฐศาสตร์และภูมิศาสตร์ ชั้นประถมศึกษาปีที่ 2. กรุงเทพมหานคร.
- กระทรวงศึกษาธิการ. (2557). หนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐาน หน้าที่พลเมือง วัฒนธรรมและการดำเนินชีวิตในสังคม เศรษฐศาสตร์และภูมิศาสตร์ ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4. กรุงเทพมหานคร.
- กระทรวงศึกษาธิการ. (2557). หนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐาน หน้าที่พลเมือง วัฒนธรรมและการดำเนินชีวิตในสังคม เศรษฐศาสตร์และภูมิศาสตร์ ชั้นประถมศึกษาปีที่ 5. กรุงเทพมหานคร.
- กรมพล ทงธรรมชาติ. (2521). การเมืองและการปกครองไทย. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิชย์.
- กลุ่มพัฒนาการศึกษา. (2534). หนังสือเรียนชุดกลุ่มวิชาสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตชั้นประถมศึกษาปีที่ 1. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เสริมวิทย์บรรณาการ.
- กวี วรกวิน, บุชบา คุณาศิรินทร์ และ วรพิทย์ มีมาก. (2558). หนังสือเรียน รายวิชาพื้นฐาน สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมชั้นประถมศึกษาปีที่ 3. กรุงเทพมหานคร: สถาบันพัฒนาคุณภาพวิชาการ (พว.).
- กัปคฤทัย ปุงคานนท์. (2552). การปลูกฝังอุดมการณ์ประชาธิปไตย ศึกษาผ่านหนังสือเรียนสังคมศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- โกชัย สาริกบุตร และ สมพร สาริกบุตร. (2521). แนวการวิเคราะห์และประเมินผลแบบเรียน. กรุงเทพมหานคร.
- จันทร์ ชุ่มเมืองปัก. (2513). แบบเรียนหน้าที่พลเมืองชั้นประถมปีที่ 7. กรุงเทพมหานคร: อักษรเจริญทัศน์.
- เจริญ ไวรวัจนกุล. (2540). การศึกษาไทย. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์ส่งเสริมวิชาการ.
- ชนินทร์ มั่งคั่ง. (2551). องค์ความรู้หลักสูตรและการสอนสังคมศึกษา เชียงใหม่: ลูกขาวนามิเดียร์เซ็นเตอร์.
- ชวลิต ชูกำแพง. (2551). การพัฒนาหลักสูตร. มหาสารคาม: ทีคิวพีจำกัด.

- ชัยวัฒน์ สุทธิรัตน์. (2556). การพัฒนาหลักสูตร : ทฤษฎีสู่การปฏิบัติ. กรุงเทพมหานคร: วีพริ้นท์ (1991).
- ชัยอนันต์ สมุทวณิช. (2523). ประชาธิปไตยสังคมนิยมคอมมิวนิสต์กับการเมืองไทย. กรุงเทพมหานคร: บรรณกิจ.
- ชูศรี สุวรรณโชติ. (2544). หลักสูตรและการพัฒนาหลักสูตร. กรุงเทพมหานคร: ทิซซิ่งเอ็ด.
- ถนอมจิตร เอี่ยมไพโรจน์. (2556). การนำแนวคิดสันติวิธีมาใช้ในประเทศไทย. วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต, คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- ทิพย์พาพร ตันติสุนทร. (2556). การศึกษาเพื่อสร้างพลเมือง. กรุงเทพมหานคร: สำนักนโยบาย การศึกษา.
- ทิตนา แคมมณี. (2536). ช่วยครูฝึกประชาธิปไตยให้แก่เด็ก. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย.
- ไทยรัฐ. (2558). อุพทุตสหรัฐย้าให้เร่งคืนประชาธิปไตย. . Retrieved 12 กุมภาพันธ์ 2558 from <http://www.thairath.co.th/content/48020>
- ธานินทร์ กรัยวิเชียร. (2518). ระบอบประชาธิปไตย. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์รักษาความปลอดภัย กระทรวงกลาโหม.
- ธำรง บัวศรี. (2542). ทฤษฎีหลักสูตร การออกแบบและการพัฒนา กรุงเทพมหานคร: ธนธัการ พิมพ์.
- นคร พจนวรวงษ์ และ อุกฤษ พจนวรวงษ์. (2549). ข้อมูลประวัติศาสตร์การเมืองไทย : เหตุการณ์ทางการเมืองที่สำคัญๆ พ.ศ. 2475-ปัจจุบัน ตอน คณะราษฎรครองอำนาจทางการเมือง. กรุงเทพมหานคร: ขวัญนคร.
- นิยม รัฐอมฤต. (2553). การปกครองประชาธิปไตยในนานาประเทศ. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- แนวหน้า. (2556). ถกดันต่อสะสางปัญหาเรือร้างดำราเรียน ขาดคุณภาพพิมพ์ไม่ทันเปิดภาคเรียน. Retrieved 22 มกราคม 2558, from <http://www.naewna.com/local/83384>
- บรรเจิด สิงคะเนติ. (2552). หลักพื้นฐานเกี่ยวกับสิทธิเสรีภาพและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์. กรุงเทพมหานคร: วิญญูชน.
- เบญจา ยอดดำเนิน. (2549). การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพการจัดการข้อมูลตีความและการหา ความหมาย. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ประชากรและสังคมมหาวิทยาลัยมหิดล.
- ป. มหาจันทร์. (2544). สอนเด็กให้เป็นประชาธิปไตย. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์.
- ประภาศรี สีหอำไพ. (2524). วิธีสอนภาษาไทยระดับมัธยมศึกษา. กรุงเทพมหานคร: วัฒนาพานิช.

- ประภาศรี สีหอำไพ. (2540). พื้นฐานการศึกษาทางศาสนาและจริยธรรม. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ปริญญา เทวานฤมิตรกุล. (2555). การศึกษาเพื่อการสร้างพลเมือง. กรุงเทพมหานคร: นามมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นจำกัด.
- ปรีชา ศรีอนันต์. (2534). ความสอดคล้องระหว่างเนื้อหาหลักสูตรเสริมประสบการณ์ชีวิตชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ตามหลักสูตรพุทธศักราช 2521 กับความต้องการของสังคมไทยในช่วงปีพุทธศักราช 2521 ถึง 2532. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, สาขาประถมศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ปรีชา หงส์ไกรเลิศ. (2523). สิทธิและหน้าที่ของประชาชนในระบอบประชาธิปไตย. กรุงเทพมหานคร: สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี.
- ผกา สัตยธรรม. (2556). การสอนจริยธรรมสำหรับเยาวชน. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ผู้จัดการออนไลน์. (2557). NGO อีสาน” ลั่นไม่ยอมรับอำนาจรัฐบาลทหาร จวกเผด็จการ-ปิดกั้นความเห็น ปชช. Retrieved 12 กุมภาพันธ์ 2558, from <http://www.manager.co.th/Local/ViewNews.aspx?NewsID=9570000126270>
- มัทนียา พงศ์สุวรรณ. (2547). การเสนอแนวทางการส่งเสริมความเข้าใจอันดีระหว่างประเทศไทยกับราชอาณาจักรกัมพูชา จากการศึกษาวิเคราะห์เนื้อหาประวัติศาสตร์ในหนังสือแบบเรียนวิชาสังคมศึกษา. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เยาวลักษณ์ อักษร, สุพน ทินอำ และ วิริยะ บุญยะนิวาสน์. (2557). หนังสือเรียน รายวิชาพื้นฐานสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมชั้นประถมศึกษาปีที่ 6. กรุงเทพมหานคร: อักษรเจริญทัศน์.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2556). พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2552. กรุงเทพมหานคร: นามมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์.
- วรรณพร นาคบุตร และ สมเกียรติ วันทะนะ. (2551). ลักษณะนิสัยด้านการเมืองการปกครองของคนไทย. วารสารสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 34(กรกฎาคม-ธันวาคม 2551), 98-112.
- วลัย อีสรางกูร ณ อยุธยา. (2555). บทบาทของครูสังคมศึกษาในการพัฒนาประชาธิปไตย. วารสารครูศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 39(1), 120-125.
- วารี ธีระจิต. (2531). เอกสารคำสอนหลักการวิเคราะห์หนังสือแบบเรียนในระดับประถมศึกษา. กรุงเทพมหานคร: คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วิชัย ต้นศิริ. (2548). วิวัฒนาการระบอบประชาธิปไตย. . กรุงเทพมหานคร: ฝ่ายวิชาการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

- วิชัย ตันศิริ. (2551). ศาสตร์การสอนความเป็นนักประชาธิปไตย. กรุงเทพมหานคร: สำนักนโยบายการศึกษา.
- วิชัย พาณิชย์, วรรณทิพา รอดแรงคำ และ พิมพ์พรรณ เดชะคุปต์. (2538). หนังสือเรียนเสริมประสบการณ์สร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตชั้นประถมศึกษาปีที่ 2 กรุงเทพมหานคร: สถาบันพัฒนาคุณภาพวิชาการ (พว.).
- วิทยา ยุวภูษิตานนท์. (2554). การวิเคราะห์หนังสือเรียนกลุ่มการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมระดับมัธยมศึกษาตอนต้นระหว่าง พ.ศ.2533-2553. วารสารอิเล็กทรอนิกส์ทางการศึกษา, 7, 2339-2351.
- วิริยะ บุญยະนิวาสน์, สุพน ทินอ่ำ, ศรีสุวรรณ บุญชาย และ เยาวลักษณ์ อักษร. (2557). หนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐาน สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมชั้นประถมศึกษาปีที่ 1. กรุงเทพมหานคร: อักษรเจริญทัศน์.
- วิศาล ศรีมหาวโร. (2554). การเมืองไทยระบบหรือคน : การพัฒนาวัฒนธรรมและการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน. วารสารสถาบันพระปกเกล้า, 3(กันยายน-ธันวาคม 2554).
- วิสุทธิ์ โภธิแทน. (2550). แนวคิดพื้นฐานของประชาธิปไตย. กรุงเทพมหานคร: คณะรัฐมนตรีและราชกิจจานุเบกษา.
- ศักดิ์ศรี ปาณะกุล. (2521). การวิเคราะห์หนังสือแบบเรียน. กรุงเทพมหานคร: ภาควิชาหลักสูตรและการสอน คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- สมบัติ อารังธัญวงศ์. (2546). การเมืองความคิดและการพัฒนา. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เสมาธรรม.
- สมศักดิ์ สินธุระเวชญ์. (2539). หนังสือเรียนกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตชั้นประถมศึกษา. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์วัฒนาพานิช.
- สมาน แสงมลิ และ เบญจา แสงมลิ. (2505). แบบเรียนสังคมศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 2. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช.
- สมาน แสงมลิ และ เบญจา แสงมลิ. (2520). แบบเรียนวิชาสังคมศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 4. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช.
- สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. (2552). คู่มือการจัดกิจกรรมเรียนรู้ประชาธิปไตยสำหรับครูผู้สอนชั้นประถมศึกษาปีที่ 4-6. กรุงเทพมหานคร.
- สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. (2556). กรอบแนวคิดหลักสูตรการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยของไทย. กรุงเทพมหานคร.
- สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. (2557). แนวทางการจัดการเรียนรู้รายวิชาเพิ่มเติมหน้าที่พลเมือง. กรุงเทพมหานคร.

- สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. (2558). ฐานข้อมูลบัญชีกำหนดสื่อการเรียนรู้สำหรับ
 เลือกลงใช้ในสถานศึกษาตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551.
 Retrieved 10 กุมภาพันธ์ 2558, from <http://academic.obec.go.th/textbook/web/>
- สำนักงานคณะกรรมการศึกษาแห่งชาติ. (2546). พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และ
 ที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545. กรุงเทพมหานคร.
- สำนักงานเลขาธิการการศึกษา. (2556). การพัฒนาหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานของไทย.
 กรุงเทพมหานคร.
- สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2554). ยุทธศาสตร์พัฒนาการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมือง
 พ.ศ. 2553-2561. กรุงเทพมหานคร.
- สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร. (2552). รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยพุทธศักราช 2550.
 กรุงเทพมหานคร.
- สุปราณี จิราณรงค์. (2551). ครูประจำชั้นมีอาชีพ. กรุงเทพมหานคร: คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์
 มหาวิทยาลัย.
- สุภางค์ จันทวานิช. (2547). วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุภาพร ชัยฤกษ์. (2552). การสร้างเสริมประชาธิปไตย: ศึกษาผลการดำเนินงานโครงการเสริมสร้าง
 ประชาธิปไตยและธรรมาภิบาล. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ), สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหาร
 วิทยาศาสตร์.
- สุรดา สุทธิศาสนกุล. (2536). การศึกษาพัฒนาการหนังสือเรียนกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต
 ระดับประถมศึกษา ระหว่างปีพุทธศักราช 2458-2534. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ,
 สาขาประถมศึกษา ภาควิชาหลักสูตรและการสอน คณะครุศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อมร รักษาสัตย์. (2542). ประชาธิปไตยและรัฐธรรมนูญฉบับประชาชน. กรุงเทพมหานคร: การันต์
 การพิมพ์.
- อมร รักษาสัตย์. (2544). ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับประชาธิปไตยและรัฐธรรมนูญของผู้นำสังคมจาก
 การวิจัยภาคสนาม. กรุงเทพมหานคร: สมาคมรัฐธรรมนูญเพื่อประชาชน.
- อมร รักษาสัตย์, สุรพล ราชภัณฑารักษ์ และ สมบูรณ์ สุขสำราญ. (2543). ประชาธิปไตย อุดมการณ์
 หลักการ และแบบอย่างการปกครองในหลายประเทศ. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์
 มหาวิทยาลัย.
- อุทุมพร จามรมาน. (2531). การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณลักษณะ. กรุงเทพมหานคร.
- เอี่ยมพร หลินเจริญ. (2557). เทคนิคการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ. .วารสารวัดผลการศึกษา
 มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 17(กรกฎาคม 2557), 17-29.

โอฟาร โอฟารรัตน์. (2552). การวิเคราะห์เนื้อหาด้านภาวะโลกร้อนที่ปรากฏบนหนังสือพิมพ์ออนไลน์.
วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ภาคผนวก

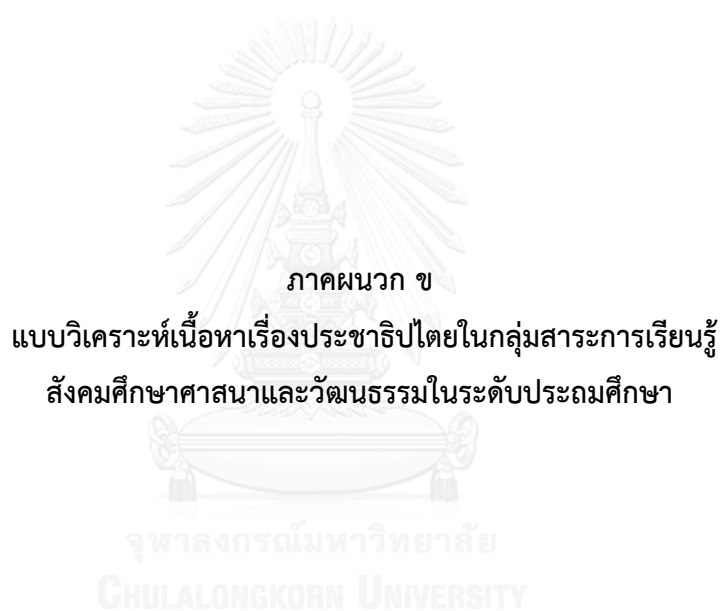
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

รายชื่อผู้ทรงคุณวุฒิ

1. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ประณาท เทียนศรี
อาจารย์ประจำกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม
โรงเรียนสาธิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ฝ่ายประถม
2. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ อรรถพล อนันตวรสกุล
อาจารย์ประจำสาขาวิชาการสอนสังคมศึกษา คณะครุศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
3. ดร. เฉลิมชัย พันธุ์เลิศ
ผู้อำนวยการกลุ่มสังคมศึกษา สำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษา
สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน
กระทรวงศึกษาธิการ

แบบวิเคราะห์เนื้อหาเรื่องประชาธิปไตยในกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา

ศาสนาและวัฒนธรรมในระดับประถมศึกษา

คำชี้แจง แบบวิเคราะห์เนื้อหาเรื่องประชาธิปไตยในกลุ่มสาระสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมในระดับประถมศึกษาฉบับนี้ประกอบไปด้วย 2 ส่วน ส่วนที่ 1 เป็นข้อมูลทั่วไป ผู้บันทึกกรูณากรอกข้อมูลตามรายการให้ครบถ้วน ส่วนที่ 2 ตารางบันทึกความถี่การวิเคราะห์เนื้อหาเรื่องประชาธิปไตย ผู้บันทึกกรูณาพิจารณาเนื้อหาของเอกสารตามหลักประชาธิปไตยและบันทึกความถี่ลงในตาราง โดยมีคำอธิบายหลักการประชาธิปไตยแนบไว้ท้ายแบบวิเคราะห์ฉบับนี้

ส่วนที่ 1 ข้อมูลทั่วไป

ชื่อเอกสาร
ชื่อผู้แต่ง..... ปีที่พิมพ์
สำนักพิมพ์
ประเภทสำนักพิมพ์ () กระทรวงศึกษาธิการ () เอกชน () อื่นๆ
สาระโดยสรุป
.....
.....

ส่วนที่ 2 ตารางบันทึกความถี่การวิเคราะห์เนื้อหาเรื่องประชาธิปไตย

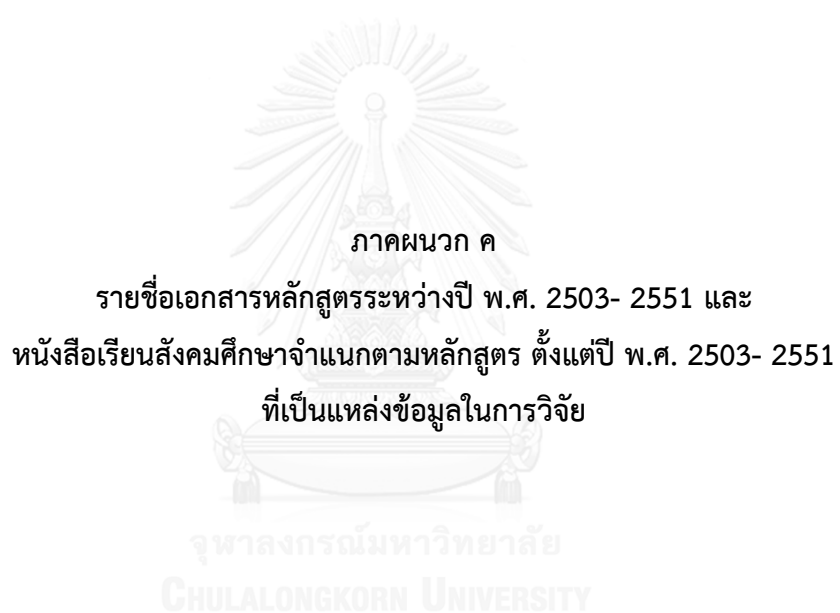
หลักประชาธิปไตย	ความถี่	รวม	รายละเอียด
1. หลักเหตุผล			
1.1 เหตุผลสำคัญกว่าอารมณ์			
1.2 การแสดงความคิดเห็นและการตัดสินใจอย่างมีเหตุผล			
1.3 การคิดอย่างมีวิจารณญาณ			
2. หลักสิทธิเสรีภาพ			
2.1 การรู้จักสิทธิของตนเอง			

หลักประชาธิปไตย	ความถี่	รวม	รายละเอียด
2.2 การปกป้องสิทธิของตนเอง			
2.3 การไม่ละเมิดสิทธิของผู้อื่น			
2.4 ความมีอิสระ			
3.หลักความเท่าเทียม			
3.1 การวางตนเป็นกลางและไม่มีอคติ			
3.2 การไม่เลือกปฏิบัติ			
4.หลักความมีวินัย			
4.1 การเคารพกฎกติกา			
4.2 การไม่ละเมิดกฎกติกา			
5.หลักความรับผิดชอบ			
5.1 การพึ่งตนเองได้			
5.2 ความรับผิดชอบหน้าที่ของตนเอง			
5.3 ความรับผิดชอบผลอันเกิดจากการกระทำของตน			
6.หลักการมีใจเปิดกว้าง			
6.1 เคารพความเห็นและการตัดสินใจของผู้อื่น			
6.2 การยอมรับและเข้าใจความ			

หลักประชาธิปไตย	ความถี่	รวม	รายละเอียด
แตกต่างของบุคคล			
6.3 การยอมรับสิ่งใหม่ที่แตกต่าง ไปจากเดิม			
6.4 ความรักความเอื้ออาทร			
7.หลักการเห็นแก่ประโยชน์ ส่วนรวม			
7.1 ความเสียสละ และความ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่			
7.2 การบำเพ็ญประโยชน์			
7.4 การรักษาผลประโยชน์ของ ส่วนรวม			
8.หลักการมีส่วนร่วม			
8.1 การมีส่วนร่วมในสังคม			
8.2 การมีส่วนร่วมทางการเมือง			
9.หลักการแก้ไขปัญหาโดยสันติวิธี			
9.1 ความอดทนอดกลั้น			
9.2 ความประนีประนอม			
9.3 ความสามัคคี			
9.4 วิธีในการแก้ไขปัญหาแบบ สันติวิธี			

สรุป.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

รายชื่อเอกสารหลักสูตรและหนังสือเรียนที่เป็นแหล่งข้อมูลในการวิจัย

แหล่งข้อมูลในการศึกษาค้นคว้าประกอบไปด้วยเอกสารหลักสูตรการศึกษาระดับประถมศึกษา และหนังสือเรียนสังคมศึกษาระดับประถมศึกษาที่มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. หลักสูตรการศึกษาระดับประถมศึกษาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2503 – 2551

หลักสูตรการศึกษาระดับประถมศึกษาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2503 – 2551 ที่เป็นแหล่งข้อมูลในการศึกษาค้นคว้าประกอบไปด้วย

รายชื่อ	ผู้แต่ง	สำนักพิมพ์	ปีที่พิมพ์
1. หลักสูตรประโยคประถมศึกษา ตอนต้นพุทธศักราช 2503	กระทรวงศึกษาธิการ	กระทรวงศึกษาธิการ	2518
2. หลักสูตรประโยคประถมศึกษา ตอนปลายพุทธศักราช 2503	กระทรวงศึกษาธิการ	กระทรวงศึกษาธิการ	2513
3. หลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ.2533)	กระทรวงศึกษาธิการ	กระทรวงศึกษาธิการ	2535
4. หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้น พื้นฐานพุทธศักราช 2551	กระทรวงศึกษาธิการ	กระทรวงศึกษาธิการ	2552

2. หนังสือเรียนสังคมศึกษาระดับประถมศึกษาจำแนกตามหลักสูตรตั้งแต่ พ.ศ. 2503 - พ.ศ. 2551 ประกอบด้วย หนังสือเรียนสังคมศึกษาตามหลักสูตรประโยคประถมศึกษา 2503 จำนวน 7 เล่ม หนังสือเรียนสังคมศึกษาตามหลักสูตรประถมศึกษาพุทธศักราช 2521 จำนวน 6 เล่ม หนังสือเรียนสังคมศึกษาตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช 2551 จำนวน 6 เล่ม โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

2.1 หนังสือเรียนสังคมศึกษาตามหลักสูตรประโยคประถมศึกษา 2503

รายชื่อ	ผู้แต่ง	สำนักพิมพ์	ปีที่พิมพ์
1. แบบเรียนสังคมศึกษาขั้นประถม ปีที่ 1	กรมวิชาการ	กระทรวงศึกษาธิการ	2508
2. แบบเรียนสังคมศึกษาขั้น ประถมปีที่ 2	สมาน แสงมลิ เบญจมา แสงมลิ	ไทยวัฒนาพานิช	2505
3. แบบเรียนสังคมศึกษาขั้น ประถมปีที่ 3	กรมวิชาการ	กระทรวงศึกษาธิการ	2509

รายชื่อ	ผู้แต่ง	สำนักพิมพ์	ปีที่พิมพ์
4. แบบเรียนวิชาสังคมศึกษาชั้น ประถมปีที่ 4	สมาน แสงมลิ เบญจา แสงมลิ	ไทยวัฒนาพานิช	2520
5. แบบเรียนสังคมศึกษาวิชา หน้าที่พลเมืองชั้นประถมปีที่ 5	กรมวิชาการ	กระทรวงศึกษาธิการ	2520
6. แบบเรียนสังคมศึกษาวิชา หน้าที่พลเมืองชั้นประถมปีที่ 6	กรมวิชาการ	กระทรวงศึกษาธิการ	2521
7. แบบเรียนหน้าที่พลเมืองชั้น ประถมปีที่ 7	จันทร์ ชุ่มเมืองปัก	อักษรเจริญทัศน์	2513

2.2 หนังสือเรียนสังคมศึกษาตามหลักสูตรประถมศึกษาพุทธศักราช 2521

รายชื่อ	ผู้แต่ง	สำนักพิมพ์	ปีที่พิมพ์
1. หนังสือเรียนชุดกลุ่มวิชาสร้าง เสริมประสบการณ์ชีวิตชั้น ประถมศึกษาปีที่ 1	พงษ์ประसार อิศระ ภักดีและคณะ	สำนักพิมพ์เสริมวิทย์ บรรณาการ	2534
2. หนังสือเรียนเสริมประสบการณ์ สร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตชั้น ประถมศึกษาปีที่ 2	วิชัย พาณิชย์ วรรณพิพา รอดแรงคำ พิมพ์พรรณ เดชะคุปต์	สถาบันพัฒนา คุณภาพวิชาการ (พว.)	2538
3. หนังสือเรียนสร้างเสริม ประสบการณ์ชีวิตชั้นประถมศึกษา ปีที่ 3	กรมวิชาการ	กระทรวงศึกษาธิการ	2544
4. หนังสือเรียนกลุ่มสร้างเสริม ประสบการณ์ชีวิตชั้นประถมศึกษา ปีที่ 4	สมศักดิ์ สินธุระเวชญ์ และคณะ	สำนักพิมพ์พัฒนา พานิช	2539
5. หนังสือเรียนสร้างเสริม ประสบการณ์ชีวิตสุขศึกษาและ สังคมศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 5	กรมวิชาการ	กระทรวงศึกษาธิการ	2544
6. หนังสือเรียนสร้างเสริม ประสบการณ์ชีวิตสุขศึกษาและ สังคมศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 6	กรมวิชาการ	กระทรวงศึกษาธิการ	2544

2.3 หนังสือเรียนสังคมศึกษาตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช

2551

รายชื่อ	ผู้แต่ง	สำนักพิมพ์	ปีที่พิมพ์
1. หนังสือเรียน รายวิชาพื้นฐาน สังคมศึกษา ศาสนาและ วัฒนธรรมชั้นประถมศึกษาปีที่ 1	วิริยะ บุญยนิวาสน์และ คณะ	อักษรเจริญทัศน์	2557
2. หนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐาน หน้าที่พลเมือง วัฒนธรรมและการ ดำเนินชีวิตในสังคม เศรษฐศาสตร์ และภูมิศาสตร์ ชั้นประถมศึกษาปี ที่ 2	สำนักงาน คณะกรรมการศึกษา ขั้นพื้นฐาน	กระทรวงศึกษาธิการ	2557
3. หนังสือเรียน รายวิชาพื้นฐาน สังคมศึกษา ศาสนาและ วัฒนธรรมชั้นประถมศึกษาปีที่ 3	กวี วรกวิน บุษบา คุณาศิริินทร์ วรพิทย์ มีมาก	สถาบันพัฒนา คุณภาพวิชาการ (พว.)	2558
4. หนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐาน หน้าที่พลเมือง วัฒนธรรมและการ ดำเนินชีวิตในสังคม เศรษฐศาสตร์ และภูมิศาสตร์ ชั้นประถมศึกษาปี ที่ 4	สำนักงาน คณะกรรมการศึกษา ขั้นพื้นฐาน	กระทรวงศึกษาธิการ	2557
5. หนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐาน หน้าที่พลเมือง วัฒนธรรมและการ ดำเนินชีวิตในสังคม เศรษฐศาสตร์ และภูมิศาสตร์ ชั้นประถมศึกษาปี ที่ 5	สำนักงาน คณะกรรมการศึกษา ขั้นพื้นฐาน	กระทรวงศึกษาธิการ	2557
6. หนังสือเรียน รายวิชาพื้นฐาน สังคมศึกษา ศาสนาและ วัฒนธรรมชั้นประถมศึกษาปีที่ 6	เยาวลักษณ์ อักษร สุพน ทินอ่ำ วิริยะ บุญยนิวาสน์	อักษรเจริญทัศน์	2557

ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์

นางสาวอรปวีณ์ นามสนิท เกิดเมื่อวันที่ 8 มิถุนายน พ.ศ.2532 จังหวัดระยอง สำเร็จ การศึกษาครุศาสตร์บัณฑิต (เกียรตินิยมอันดับหนึ่ง) สาขาวิชาประถมศึกษา ภาควิชาหลักสูตรและ การสอน คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในปีการศึกษา 2555 แล้วเข้าศึกษาต่อ หลักสูตรครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประถมศึกษา ภาควิชาหลักสูตรและการสอน คณะครุ ศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในปีการศึกษา 2556

